

[POST]KOLONIALE WAARDEN

Cariben en Latijns-Amerika

FRED W. DE HAAS

(POST) KOLONIALE WAARDEN

Cariben en Latijns-Amerika

FRED W. DE HAAS

Colofon

Fred W. de Haas
(Post)Koloniale Waarden -
Cariben en Latijns-Amerika

ISBN 978-94-927-297

Teksten en vertalingen/bewerkingen: Fred W. de Haas
Redactie: Joke M. Koppius-Odink en Heidi S.C.A. Muijen
Grafische vormgeving: Joke M. Koppius-Odink
Illustraties: M.T. Josee Tesser
Kaftontwerp: Pé de Wit
QR-codes: Alex Brandsma

© 2025 Fred W. de Haas, Quest for Wisdom foundation,
© 2025 Illustraties: M.T. Josee Tesser

Quest for Wisdom Foundation (QFWF)
Middenstraat 71 — NL 1381 XB Weesp
t: (+31) 0294-481 312 — m: (+31) 06-12 601 349
e: info@questforwisdom.org
w: wijsheidswb.nl, w: questforwisdom.org
KvK 66872588 — IBAN NL14TRIO0777827654

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitzonderingen voorzien door de wet, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of op welke manier dan ook openbaar worden gemaakt zonder de uitdrukkelijke, voorafgaande en schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgever.
De auteur heeft zoveel mogelijk geprobeerd het auteursrecht te regelen met rechthebbenden. Zij die menen auteursrechtelijke aanspraken te hebben en niet vooraf benaderd zijn, worden verzocht contact op te nemen met uitgever.

Inhoud

Woord vooraf	1
Van de auteur	3
Deel 1 Vervreemding en eigenheid	5
1. Indianen in het Wilde Spaanse Westen	7
2. De reuzen van Sotavento	40
3. Cultureel imperialisme.....	60
4. Slavernij en discriminatie: Frantz Fanon was zijn tijd ver vooruit	80
5. Identiteit en (moeder)taal	105
Deel 2 Kolonialisme voor beginners	121
6. Columbus ontdekt de indianen	123
7. Hernán Cortés bestelt 5000 R.K. Missen	125
8. Pizarro hoedde zwijgen.....	131
9. Shantytown	134
10. De Veroveraars	135
11. Jan Pieterszoon Coen en de VOC.....	136
12. Piet Heyn en de Zilvervloot	141
13. Tula, de rechtvaardige.....	145
14. Delgrès en Solitude, slachtoffers van Frankrijk.....	158
15. Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap (1789)	160
16. ‘Hulde der koloniën’	162
17. Peter Stuyvesant op Curaçao	165
18. Beeldenstorm 2020, de wraak der machtelozen.....	170
19. Aruba kent geen slaven	172

Deel 3 Religieuze en muzikale wortels van de Cariben en Latijns-Amerika	175
20. Trommelgeesten	177
21. De Spaanse muzikale erfenis in de Cariben en Latijns-Amerika.....	219
22. Het ‘Daniel Santosgevoel’ in de Cariben.....	238
Deel 4 Dichtkunst uit de Cariben	269
23. Afrikaanse spraak en ritme: van Sor Juana tot Elis Juliana	271
24. Een koloniaal dilemma: Aimé Césaire	284
25. Caribische identiteiten: bewustwording van het eigene in de Haïtiaanse poëzie	298
26. Het sensuele Afrika: Luis Palés Matos	323
27. Een diagnose van Luis Daal.....	336
28. In Memoriam ‘Julio Perrenal’	349
29. Mijn taal is mijn identiteit: Lucille Berry-Haseth.....	355
30. De Yaya in ere hersteld: Henry Habibe.....	361
31. Mijmeringen over vroeger: Frida Winklaar Domacassé	378
32. Olga in haar Doorwaaiwoning: Olga Orman.....	385
33. Ode aan Papiamentstalige dichters.....	394

Wie ooit iets heeft gelezen over mijn leven en werk, heeft kunnen constateren dat ik mijn hele leven lang heb gekozen voor de kant van degenen die worden vernederd en uitgebuit. Ik ben de laatste die mij in daad of taal denigrerend of niet ‘politiek correct’ zou uitlaten over mensen die zowel historisch als in het heden te maken hebben gehad met discriminatie, sociaal en in taal. Ik raad allen aan om mijn boek SERVUS te lezen, een boek dat gaat over macht, slavernij, uitbuiting en verzet.

Ik ben mij ervan bewust dat de terminologie ‘slaaf’, ‘neger’ en ‘Indiaan’ achterhaald is. Toch heb ik gemeend de oude terminologie te moeten gebruiken als dit relevant is voor het historische tijdsbeeld of als de oorspronkelijke teksten waaruit wordt geciteerd of in vertaling worden weergegeven, hier aanleiding toe geven. Vaak passen dan benamingen als ‘inheemse’ of ‘tot slaaf gemaakten’ of ‘gekleurde’ minder goed of helemaal niet in de tekst.

Fred de Haas

Woord vooraf

De QFWF presenteert met blijdschap en trots *(Post)Koloniale Waarden - Cariben en Latijns-Amerika* de tweede bundel in de Wisdom Collection van de hand van Fred de Haas — een veelzijdige en veel bereisde wereldburger met emancipatoire geest — die, naast historische en eigentijdse beschouwingen over Caribische en Zuid-Amerikaanse ontwikkelingen, ook de Caribische dichtkunst in haar kleurrijke culturele eigenheid tot leven brengt en in de context plaatst van de (post)koloniale geschiedenis!

Dromen van wereldveroveraars, die aan de basis liggen van de huidige wereld en tot ontwrichting van oude culturen hebben geleid, worden door de auteur met eruditie en kritische reflectie vanuit de historische context belicht.

Hoe deze geschiedenis is weerspiegeld in een rijk intercultureel erfgoed, toont Fred de Haas onder andere met zijn vertalingen van gedichten en liederen uit de Cariben en Latijns-Amerika. De spotdichten van de auteur zelf tonen zijn eigen poëtische verwerking van de tragedie van deze geschiedenis. Juist de lichtvoetige toon van de kreupelverzen (zoals hij ze zelf noemt) ademt ironie en inzicht — geen bitter cynisme van *l’histoire se répète* en spoort de lezer juist aan tot eigen reflectie.

De lezer kan zich op een eigen ontdekkingstocht in de teksten en gedichten onderdompelen, of zich vooral in hun maatschappelijke betekenis verdiepen én luisteren via de koppelingen met QR-codes naar prachtige oude en nieuwere muzikale vertolkingen. Fred de Haas stelt deze onschatbare bron van wijsheid voor een breed Nederlandstalig publiek — belangeloos en puttend uit zijn jarenlange levens-, reis- en werkervaring met zijn literair vloeiende en deskundige pen — beschikbaar. Wij zijn de auteur daarvoor zeer erkentelijk!

Een aantal artikelen uit deze bundel is eerder onder meer gepubliceerd op het Wijsheidsweb van de Quest for Wisdom foundation, in Curaçaose kranten en Nederlandse literaire boeken en tijdschriften. Het maken van een selectie van het indrukwekkende oeuvre van de auteur was voor de redactie niet gemakkelijk — daarom publiceren wij hetgeen in dit boek geen plaats kreeg, op het Wijsheidsweb.

De zorgvuldige bewerking van het rijke bronmateriaal door Joke Koppius draagt in hoge mate bij aan de kwaliteit en doet recht aan de waarde hiervan. De puntige en luchtige illustraties van Josee Tesser maken het geheel tot een schitterend pareltje. Alex Brandsma zorgde voor de QR-codes.

Heidi Muijen,

Voorzitter van de Quest for Wisdom foundation

Weesp, nazomer 2025

Van de auteur

Vóór u ligt een op feiten gebaseerde, persoonlijke interpretatie van een stuk geschiedenis, waarin de adem van Oudheid, Middeleeuwen en Moderne Tijd indringend voelbaar is en waarvan de focus is gericht op het Caribisch gebied en Zuid-Amerika.

Verhalen en analyses nemen u mee naar de tijd waarin pausen van Rome konden bepalen dat nog onbekende landen door Europeanen mochten worden veroverd en in bezit genomen op voorwaarde dat reeds aanwezige inheemse volken bekeerd zouden worden tot het katholieke christendom en onderwezen zouden worden in de zeden en gewoonten van het 'beschaafde' Europa.

Soms is er in de tekst sprake van geschiedenis met een knipoog. En wel in verzen, die ik niet anders dan 'kreupelverzen' wil noemen. Deze verzen nemen u mee naar de tijd dat schepen van Hollanders, Spanjaarden, Portugezen en Fransen op industriële schaal en in samenwerking met plaatselijke machthebbers miljoenen Afrikanen uit hun geboortelanden deporteerden om hen als dwangarbeider te laten werken op de suiker- en katoenplantages van de Amerika's. We zien de strijd voor onafhankelijkheid van tot slaaf gemaakte volken en hun moeizame zoektocht naar afkomst en nieuwe identiteit(en).

Het ging (en gaat nog steeds) om mensen die zich vaak moesten bevrijden van een door Europeanen gevoed gevoel van tekortschieten en minderwaardigheid.

We zien hoe deze volken hun nieuwe identiteit opbouwden uit flarden van voornamelijk Afrikaanse en Europese culturen, een identiteit die zich onder andere manifesteert in veranderde religieuze, muzikale, culinaire en taalkundige uitingen.

'(Post)Koloniale Waarden - Cariben en Latijns-Amerika' is een poging om de verwarde en verwarrende geschiedenis te begrijpen van een indrukwekkend toneelstuk dat ooit werd gespeeld door mensen die niet wisten of wilden weten dat ze leefden in een tijd waarin 'Ontdekking' gelijkstond met diefstal van andermans land en onderdrukking van 'inheemsen', mensen zoals u en ik: de koloniale tijd.

Mijn dank gaat uit naar Joke Koppius en Heidi Muijen die mij tot steun waren bij de voorbereiding en die altijd op de bres staan voor samenhang en harmonie. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de selectie die is gemaakt uit de in de loop der tijd door mij geschreven artikelen.

Natuurlijk ook dank aan Charles Baudelaire die in zijn 'Bloemen van het Kwaad' enkele verzen wijdde aan de weelde en het knagende geweten van een kolonist uit oude tijden, iemand die hij zelf had kunnen zijn:

La vie antérieure

[...]

C'est là que j'ai vécu dans les voluptés calmes,
au milieu de l'azur, des vagues, des splendeurs
et des esclaves nus, tout imprégnés d'odeurs,

qui me rafraîchissaient le front avec des palmes,
et dont l'unique soin était d'approfondir
le secret douloureux qui me faisait languir.

Charles Baudelaire, Les Fleurs du Mal (1857)

Uit een vorig leven

[...]

Ik leefde daar in ongestoord genot
van blauwzweem, golven, licht en kleuren;
met slaven, naakt, en hun geparfumeerde geuren,

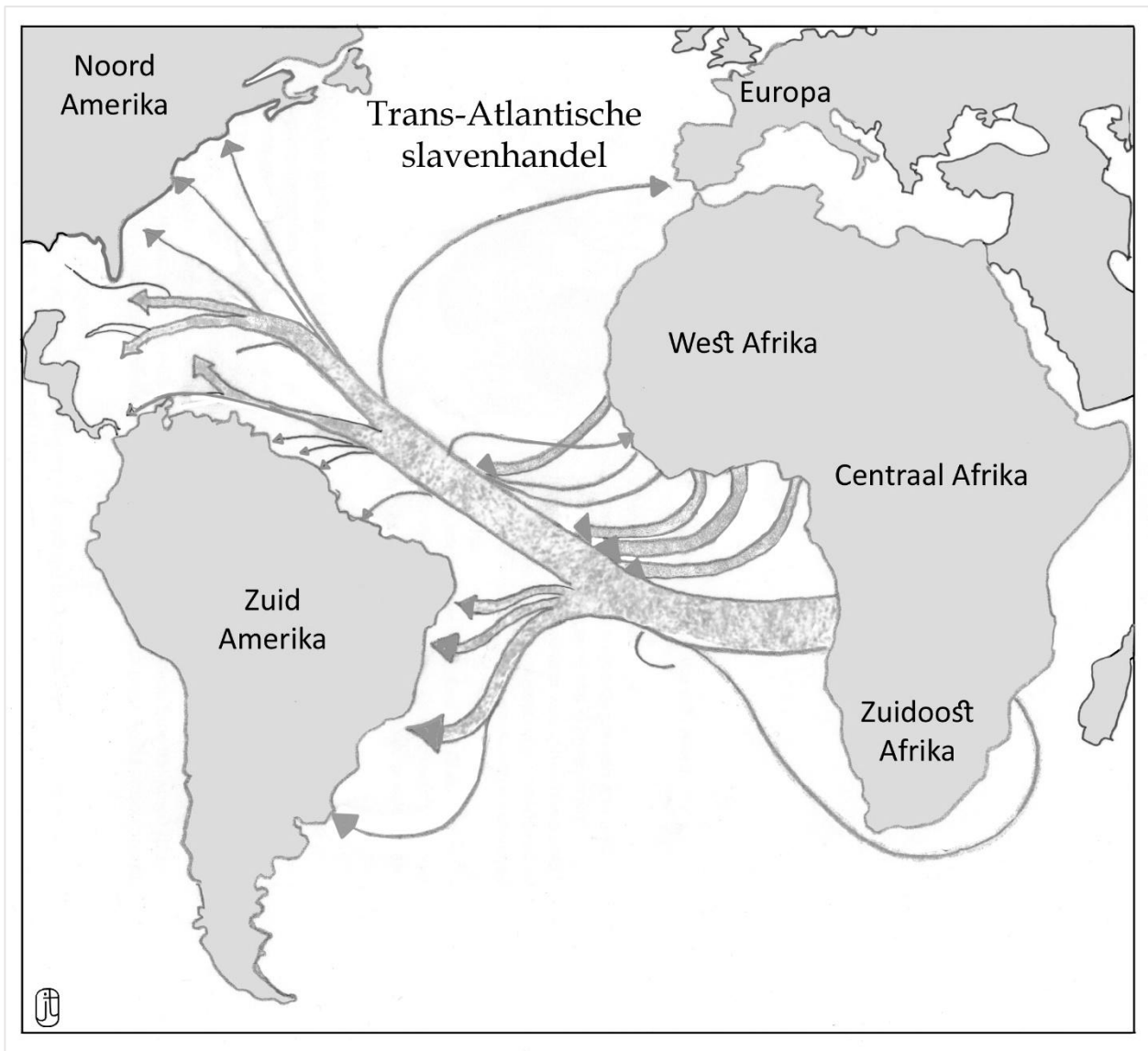
die met een palmtak mijn gelaat verkoelden,
slechts gespitst op het fataal doorgronden van
het pijnlijke geheim dat mij zo traag doorwondde.

Fred de Haas

Wassenaar, 2025

Deel 1 Vervreemding en eigenheid

1. Indianen in het Wilde Spaanse Westen (2024)
2. De Reuzen van Sotavento (2021)
3. Cultureel Imperialisme (2014)
4. Slavernij en discriminatie: Frantz Fanon was zijn tijd ver vooruit (2015, herzien 2021)
5. Identiteit en (moeder)taal (2011)

1. Indianen in het Wilde Spaanse Westen

Indiaanse slavernij, weerstand, kolonisatie en missie in de Cariben

Sinds onheuglijke tijden zijn er oorlogen waarin mensen elkaar onderdrukken en naar het leven staan, vaak vanwege het bezit van een stuk grond. De geschiedenis der mensheid zal zich herhalen zolang er mensen zijn. Al lerend van de Geschiedenis rennen we als hamsters in een loopwiel.

Er is al veel geschreven over de tijd dat Spanjaarden, Portugezen, Fransen, Hollanders en Arabieren eeuwenlang mensen uit Afrika kochten en roofden om ze onder dwang te laten werken in Azië en op de plantages in de Amerika's. Daarbij is de aandacht zozeer gericht geweest op de Afrikaanse en Arabische slavernij dat er hele volksstammen zijn geweest die het zonder die aandacht hebben moeten stellen, maar die niet minder zijn geconfronteerd met geweld, onderdrukking en uitbuiting van de kant van, voornamelijk, Europeanen. Het gaat hier over de volken die wij, naar algemeen verbreide gewoonte, rubriceren onder de generieke naam 'indianen', een naam die te vergelijken is met de benaming die men in vroeger tijden, en zelfs tot in onze tijd, gewoon was te geven aan de onderling meest verschillende volken van Afrika: 'zwarten' of 'negers'.

Sleutelfiguren

Natuurlijk denkt menigeen onmiddellijk aan Columbus¹ als er sprake is van de ontdekking van wat in de 16^e eeuw door Amerigo Vespucci 'De Nieuwe Wereld' (Mundus Novus) werd genoemd, waarmee het huidige Zuid-Amerika en het Caribisch gebied werd bedoeld.

Maar zonder bepaalde figuren en kroniekschrijvers zou de geschiedenis er wel eens heel anders hebben kunnen uitzien.

Een van die figuren was Luis de Santángel² die ten tijde van Columbus secretaris en financieel adviseur van de Spaanse koningen Ferdinand II van Aragón en Isabella van Castilië was. Santángel had Columbus ontmoet in Córdoba en tussen beide mannen was er vriendschap ontstaan. Santángel voelde wel iets voor het voorstel van Columbus om te proberen Azië te bereiken via een westelijke route over de Atlantische Oceaan en hij wist Ferdinand II, die, in

tegenstelling tot Isabella, aanvankelijk voor de uitvoering van dit idee geen toestemming wilde geven, er uiteindelijk toe te bewegen het plan te steunen. Een extra stimulans was dat Santángel uit eigen vermogen een flink bedrag in de expeditie wilde investeren. Zo kon Columbus in 1492 uit Palos de Moguer vertrekken voor zijn tocht naar het Westen. Het is dan ook niet te verwonderen dat hij, bij zijn terugkeer, aan zijn vriend Santángel als eerste verslag uitbracht van de reis. Natuurlijk werden ook de 'Katholieke Koningen'³ op de hoogte gebracht en wel via Santángel en het scheepsdagboek (*Diario de a bordo de Cristóbal Colón*) dat Columbus had bijgehouden tijdens zijn tocht en waarin hij onder andere zijn indrukken beschreef van de inheemse bevolking die hij in de door hem ontdekte gebieden had ontmoet en waarover hij zich aanvankelijk zeer positief heeft uitgelaten.

Het oorspronkelijke manuscript van dit dagboek is verloren gegaan, maar gelukkig was er de dominicaner monnik Bartolomé de las Casas, een andere sleutelfiguur, die een vriend was van de familie Columbus en waarschijnlijk gebruik heeft kunnen maken van een kopie van het dagboek om de belevenissen van de door hem bewonderde ontdekkingsreiziger en Admiraal te redigeren.

In het scheepsjournaal heeft Columbus niet alleen nauwkeurig⁴, met datum en al, de tocht beschreven die hij in 1492 maakte met drie schepen (de Santa María, de Niña en de Pinta) maar ook de natuur van de landen die hij aandeed en het karakter en uiterlijk van de inheemse bevolking die hij 'indios' (indianen) noemde omdat hij in de mening verkeerde dat het inwoners van 'India' betrof, het continent dat hij dacht bereikt te hebben door naar het Westen te varen.

Eerste ontmoetingen

Een van de doelen van Columbus was om grondstoffen en producten te vinden in de te ontdekken landen, waarbij het vooral om goud ging. Dat woord vinden we op tientallen plaatsen in zijn dagboek. Later vertelt hij dat hij hoopte met dat goud de Turken uit het 'Heilige Land' te verdrijven, een idee waar de Spaanse koningen niet op zijn ingegaan.

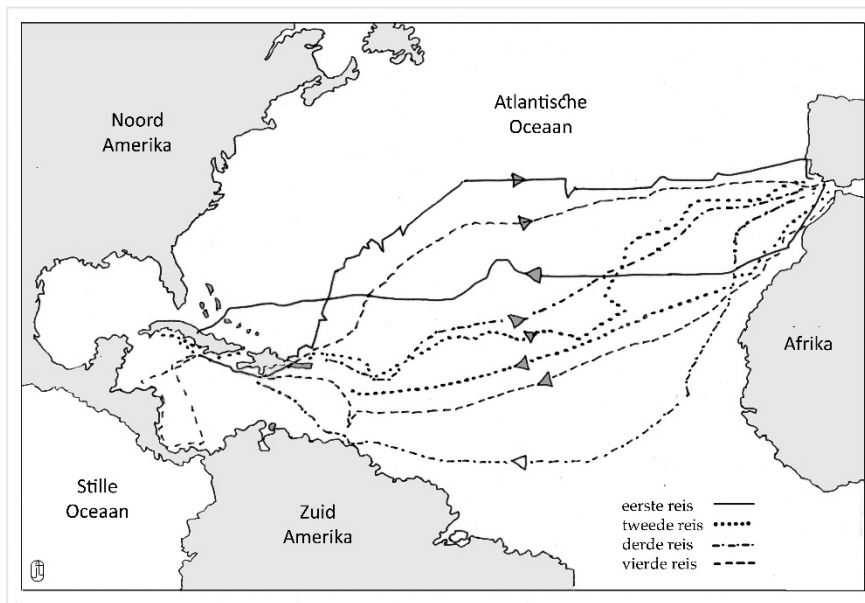
Als hij de 'indios' ontmoette lette hij altijd op of ze gouden versierselen in hun oor of neus droegen. Dat zou er namelijk op wijzen dat er plaatsen moesten zijn waar goud werd gewonnen. De indianen wezen de Spanjaarden vervolgens de weg naar die vindplaatsen, niet vermoedend dat ze daar later onder zeer slechte omstandigheden te werk zouden worden gesteld.

Aanvankelijk waren de indianen ervan overtuigd dat de Spanjaarden uit de hemel (of daaromtrent) kwamen en de Spanjaarden lieten hen maar al te graag in die waan.

De las Casas vermeldt overigens dat een oude indiaan in 1494 aan Columbus vertelde dat er twee hemelen bestonden:

‘Het is niet te verwonderen dat die oude man die dingen van het andere leven aan de Admiraal vertelde omdat gewoonlijk alle indianen van die eilanden denken dat zielen niet doodgaan, voornamelijk de indianen van Cuba...’⁵

In het begin viel het Columbus op dat de inheemsen, waarschijnlijk uit angst, de benen namen, maar naarmate die angst verdween begonnen ze gretig allerlei spullen met de Spanjaarden te ruilen, zoals papegaaien, katoendraad, tabaksbladeren, speren enzovoorts. In ruil daarvoor kregen ze, bijvoorbeeld, kralen, belletjes en rode mutsen. Columbus lette er wel op dat ze niet werden afgezet door zijn matrozen, omdat hij een goede indruk wilde maken. Hij paste er voor op dat ze niet vijandig werden. Daar kon je alleen maar last mee krijgen.

De indianen toonden zich erg gastvrij. Op 6 november noteert de ‘Almirante’⁶ het volgende verhaal.

‘Gisteravond, zegt de Admiraal, kwamen de twee mannen die ik op verkenning naar het binnenland had gestuurd, terug en ze vertelden hem dat ze twaalf mijl hadden gelopen tot ze bij een dorp

kwamen, waar 50 huizen stonden waar 1000 mensen in zouden wonen, omdat er velen in één huis woonden. Deze huizen zien eruit als een soort reusachtige legertenten.

De mannen vertelden dat ze heel plechtig waren ontvangen, zoals ze gewoon waren, en allemaal, zowel mannen als vrouwen, kwamen ze naar hen kijken en brachten hun in de beste huizen onder; ze raakten hen aan en kusten hun handen en voeten, vol verbazing en in de waan dat ze uit de hemel kwamen en dat lieten ze ook blijken. Ze gaven hen van alles te eten. Ook werden ze op de schouders genomen door de voornaamste dorpingen en naar het grote dorps huis gebracht, waar ze op twee stoelen konden plaatsnemen. En zij gingen allemaal op de grond zitten, in een kring om hen heen. De indiaan⁷ die bij hun aan boord was vertelde hen hoe de christenen leefden en wat voor goede mensen het waren.’⁸

Eerste indrukken van Columbus

Columbus vond dat de inheemse bevolking niet bepaald een rijke indruk maakten.

‘Ze lopen allemaal naakt, zoals hun moeder hen baarde; ook de vrouwen, al zag ik geen enkele erg jonge vrouw. En alle mannen die ik zag waren jong en niet ouder dan dertig. Ze waren goed gebouwd, hadden een mooi lichaam en fraaie gelaatstrekken. Ze hebben glad haar dat doet denken aan de textuur van een paardenstaart en ze dragen het kort. Hun haardos loopt tot boven de wenkbrauwen, op enkelen na die hun haar lang en naar achteren dragen, zonder het te knippen. Sommigen verven zich zwart en zien er uit als inwoners van de Canarische eilanden, niet zwart en niet blank. [...] Ze dragen geen wapens en kennen die ook niet, want toen ik hen onze sabels liet zien, pakten ze deze bij het lemmet beet en sneden zich. Wisten zij veel!’

Intussen vergat Columbus niet dat het de bedoeling was van Kerk en Staat dat de inheemsen allemaal katholiek werden. Zijn voorstel zou zijn dat de Spaanse koning toekomstige missionarissen de inheemse taal zou laten leren zodat de bekering tot het christendom voorspoedig zou verlopen. Zijn visie zou goed worden ontvangen en tot ver in onze tijd zouden priesters zich bekwamen in de lokale talen om dichterbij het volk te kunnen komen en hun vertrouwen te winnen. Aan goede raad van Columbus hadden Ferdinand en Isabella geen gebrek:

‘En ik zeg dat Uwe Hoogheden niet moeten goedvinden dat er ook maar één vreemdeling handel drijft of zich hier vestigt tenzij het katholieke christenen zijn, want het doel en de aanpak van het plan zouden zijn dat de christelijke godsdienst zou groeien en bloeien en dat er niemand in deze gebieden zou komen die geen goede Christen was’.

Het verloop van een landing

Columbus beschrijft vaak heel beeldend hoe de kennismaking met de inheemse bevolking verliep. Toen hij aan land ging op Hispaniola (Santo Domingo) lezen we de volgende beschrijving van De las Casas in het scheepsdagboek:

‘Hij plantte een groot kruis aan de westkant van de haven op een goed zichtbare verhoging in het landschap als teken – zo zegt hij – dat Uwe Hoogheden het land hebben ingenomen en vooral als teken van onze Heer Jezus Christus en als eerbetoon aan de christenheid. Toen dit kruis er stond, gingen er drie matrozen het bos in om de bomen en de struiken te bekijken. Op dat moment hoorden ze lawaai van een hoop mensen die allemaal net zo naakt waren als de mensen die we al eerder hadden gezien. De matrozen riepen hen en liepen naar hen toe. Maar ze sloegen op de vlucht. Uiteindelijk namen de mannen, uitgeput van het lopen, een vrouw gevangen omdat ik – zegt Columbus – hun had opgedragen een paar indianen mee te nemen om hun eer te bewijzen, hun angst weg te nemen en te weten te komen of ze iets hadden wat we zouden kunnen gebruiken. Want dat zou toch wel het geval zijn, gezien de schoonheid van het land.’

Columbus gaf ook opdracht om de inheemse bevolking met respect te behandelen, niet alleen omdat hij de mensen zo aardig vond maar:

‘...vooral vervuld van hoop in Onze Heer, dat Uwe Hoogheden van al deze mensen goede Christenen zal maken; ze zullen u allemaal toebehoren, want ik beschouw ze als zijnde van U.’

Naast goede inlichtingen die Columbus van de indianen kreeg, waren er ook ‘indianenverhalen’ bij:

‘Ze toonden ons twee mannen die een paar stukjes vlees uit hun lichaam misten en ze legden uit dat kannibalen daar hun tanden in hadden gezet. Maar dat geloofde de Admiraal niet.’⁹

Wat was er afgesproken met de Spaanse Kroon?

De afspraken die Columbus vóór zijn vertrek had gemaakt met de Spaanse Kroon zijn soms niet erg duidelijk, vooral omdat het oorspronkelijke document dat bekend staat als de *Capitulaciones de Santa Fe de la Vega de Granada*¹⁰ verdwenen is. Maar we weten dat Columbus zelf een aardige vinger in de pap heeft gehad in het binnenhalen van wat hem toe zou komen als hij slaagde in zijn missie om nieuwe gebieden te ontdekken. Hij zou in elk geval onderkoning worden en de mensen kunnen uitkiezen die als bestuurders zouden kunnen functioneren. Ook zou hij een

percentage krijgen van alles wat er aan geld, goederen en producten uit de nieuwe gebieden zou komen. Dat was aanvankelijk 10% en later 8%. In wezen zou hij oppermachtig worden. Helaas werd hij later op bevel van de Spaanse koning door Francisco de Bobadilla gevangen gezet en van een deel van zijn macht ontdaan. De macht was hem naar het hoofd gestegen. Hij werd verdacht van het achterhouden van informatie over de vindplaatsen van parels, een felbegeerd artikel.

Maar zover was het nog niet en hij zou na zijn eerste reis verslag uitbrengen van zijn wedervaren aan zijn vriend Luis de Santángel. Dat verslag is bekend geworden onder de naam *Carta a Santángel* (Brief aan Santángel).

Het is duidelijk dat er in zijn verhaal aan Santángel een duidelijke overlap is te constateren met de inhoud van zijn scheepsjournaal. Maar we vernemen toch ook iets meer. Ons interesseert in deze context voornamelijk de interactie tussen Spanjaarden en indianen.

De brief aan Santángel

In zijn verslag stelt Columbus de indiaan voor als de ‘edele wilde’ die niet is besmet met maatschappelijke ondeugden. Indianen zijn eenvoudig, meegaand, houden van hun medemens en zijn goedlachs. Het is daarom des te verbazingwekkender dat Columbus ook overweegt hen tot slaaf te maken.

In zijn verslag aan Santángel richt hij zich ook tot ‘Hunne Hoogheden’ (de Spaanse Katholieke Koningen) en schrijft dat ze veel producten kunnen verwachten uit de door hem ontdekte gebieden: goud, specerijen, katoen, gom, aloë en... slaven zoveel ze wilden dat we meenamen (‘esclavos cuantos mandaren cargar’). Maar, voegde Columbus eraan toe, dat gold alleen voor de indianen die niet bekeerd zouden zijn tot het christendom en nog aan afgoderij deden.

Columbus ziet er geen been in om een aantal indianen gevangen te nemen en aan boord te houden. Zo hoopt hij van hen informatie te verkrijgen over de voor de Spanjaarden nieuwe omgeving en onbekende inheemse bevolking.

Intussen deelt hij ook zijn eigen observaties:

‘Ze lopen allemaal naakt, mannen en vrouwen, zoals hun moeder ze baarden, ofschoon sommige vrouwen één plaats bedekken met een boomblad of met iets van katoen dat ze voor dat doel fabriceren’. Als ze niet op de vlucht slaan ‘zijn ze zo aardig en vrijgevig dat je dat moet hebben meegemaakt om het te kunnen geloven.’

Ook is Columbus ervan overtuigd dat je goede christenen van hen kunt maken. Ze geloven, zegt Columbus, dat al het goede uit de 'hemel' komt en dat de Spanjaarden met hun schepen en mensen ook uit de hemel kwamen. Hij constateerde dat alle mannen daar tevreden waren met één vrouw maar dat ze aan hun leider of koning wel twintig vrouwen gaven. Ook zegt hij dat hij op het eiland geen mensen met een monsterachtig uiterlijk had gezien en ontzenuwde met die woorden de inhoud van bepaalde middeleeuwse denkbbeelden. De mensen zijn ook niet zwart zoals in Guinee. Alleen hun sluike haar is zwart. Ook heeft hij vernomen dat er op een bepaald eiland indianen zijn die mensenvlees eten en op de andere eilanden op rooftocht gaan. Hij verheugt zich over het feit dat de Spaanse koningen er, door de genade van de Verlosser, zoveel volken bij hebben gekregen die allemaal het heilige geloof zullen aanhangen en dat alle christenen zullen gaan profiteren van de tijdelijke goederen die de ontdekte gebieden zullen opleveren.

Dat waren de feiten en gedachten die hij deelde met Santángel en dus ook met de Katholieke Koningen.

De verdeling van de wereld tussen Spanje en Portugal

Toen Columbus goed en wel van zijn eerste reis terug was, wilde de Spaanse koning er zeker van zijn dat hij toestemming had van het Vaticaan om het koloniseren van de nieuwe en nog te ontdekken gebieden voort te zetten. Ook moesten de grenzen worden vastgesteld waarbinnen Spanje en de grote concurrent Portugal zich mochten bewegen.

Het een en ander werd vastgelegd in *Brieven van Paus Alexander VI* en het *Verdrag van Tordesillas*. Omdat dit belangrijke documenten betreft waarin de wereld werd verdeeld, zullen we hier even bij stilstaan om de manier van — opportunistisch en hypocriet — denken uit die tijd toe te lichten. Ook wordt duidelijk waarom, afgezien van een deel van de indiaanse bevolking, bijna heel Zuid-Amerika katholiek is en, naast inheemse talen, Spaans spreekt en waarom Brazilië in handen van de Portugezen kwam en de bevolking daar Portugees spreekt.

Alexander VI

Paus Alexander VI (1431-1503) was geboren in Játiva (Valencia). Begrijpelijk dat hij later, tijdens zijn pausschap, Spanje beschouwde als een sterke bondgenoot. Hij was ook betrokken bij de uitzetting van de Joden uit Spanje onder Ferdinand II en kreeg ook een deel van de bezittingen die de Joden achterlieten. Hij stond ook toe dat er zich Joden, tegen een jaarlijkse som geld, in Rome vestigden. Dat kwam natuurlijk geheel ten goede aan de schatkist van de 'Heilige Stoel'. De Italiaanse diplomaat en filosoof Niccolò Machiavelli, de schrijver van *Il Principe* (De Vorst), beschreef hem als een sluwe intrigant en een huichelaar. Zo noemde Alexander zich in zijn schrijven aan Ferdinand II de 'dienaar van de dienaren van God' ('El siervo de los siervos de Dios'). Hoe dan ook speelde Alexander een belangrijke rol in de tijd van de ontdekking van de Nieuwe Wereld.

In een brief ('pauselijke bul') van 3 mei 1493 richt hij zich tot de katholieke koningen Ferdinand en Isabella. Hij prijst hen voor hun goede werk voor de verspreiding van het katholieke geloof. Dat bleek wel uit de verdrijving van de islamieten uit Granada. Hij schrijft dat hij kennis heeft genomen van het feit dat de koningen het initiatief hadden genomen om nieuwe en tot nu toe onontdekte landen te zoeken om de bewoners van die landen het katholieke geloof te laten omarmen (!) en daarbij gebruik hadden gemaakt van de 'geliefde zoon' Christoffel Columbus. Ook was hem ter ore gekomen dat de inheemse inwoners in één God geloofden en makkelijk te bekeren zouden zijn en de goede, christelijke gewoonten zouden aanleren. Vandaar dat hij, Alexander, Ferdinand en Isabella volledige zeggenschap gaf over de nieuw ontdekte gebieden, op voorwaarde dat zij daar het katholieke geloof zouden verspreiden en mits er geen andere christelijke heerser (lees: Portugal) al de baas was. Die zeggenschap zegde hij toe aan de koningen en hun opvolgers in Castilië en León. Verder mochten er geen andere buitenlanders handel komen drijven in de nieuwe gebieden zonder de uitdrukkelijke toestemming van de Spaanse koningen. Ook mochten er officiële kopieën worden gemaakt van zijn pauselijk schrijven zodat iedereen op de hoogte zou zijn van de inhoud hiervan. In zijn brief gaf Alexander aan dat Spanje de jurisdictie zou krijgen over gebieden ten westen van een meridiaan die op 100 mijl ten westen van de Azoren en Kaapverdië lag.

De meridiaan van Tordesillas

Portugal was echter niet tevreden met die grens omdat het nodig was dat de Portugese schepen verder naar het Westen konden varen om gebruik te kunnen maken van de gunstige windrichting op de Atlantische Oceaan. Vanwege deze eis werd de scheidslijn (*la raya de partición*) naar 370 mijl ten westen van Kaapverdië verlegd. Zo werd dus de oceaan verdeeld tussen de zeevarende mogendheden Spanje en Portugal, waarbij andere landen werden uitgesloten. Een stuk land dat later 'Brazilië' zou worden genoemd kwam op die manier in handen van Portugal.

Voorwaarde voor beide landen bleef wel dat de inheemse bevolking bekeerd zou worden tot het katholieke geloof. Bijkomend voordeel hiervan was, ironisch genoeg, dat de inheemse bevolking als vrije christenen, eigenlijk niet tot slavernij gebracht mocht worden, hoewel Columbus zelf wel vond dat er indianen in Spanje konden worden verkocht. Bekend is dat de koopman Cristóbal Guerra in 1501 uit Bonaire 300 indianen naar Spanje had meegenomen die verkocht zouden worden in Cádiz, Jerez, Córdoba en Sevilla. Maar ze moesten toen op bevel van de Kroon allemaal worden vrijgelaten.

In de beginjaren van het Spaanse 'Wilde Westen' werden de indianen door de Spaanse kolonisten gewoon als slaven behandeld en moesten er herhaalde officiële oproepen van Spanje aan te pas komen om deze uitbuiting een halt toe te roepen. Aan de willekeurige verdeling van indianen aan de kolonisten, de zogenaamde 'Repartimiento' kwam ten slotte een einde, maar om de kolonisator van arbeidskrachten te voorzien werd de 'Repartimiento' op voorstel van gouverneur Nicolás de Ovando in 1505 vervangen door de 'Encomienda', het door de koning toewijzen van indiaanse arbeidskrachten die voor hun arbeid moesten worden beloond. De Encomienda was in wezen een feodaal systeem dat stamde uit de Middeleeuwen. De Spanjaarden die de indianen kregen toegewezen moesten zorgen voor hun religieuze opvoeding, lichamelijke voeding en bescherming. Een vrome wens, natuurlijk. De Spaanse Kroon ontving een vergoeding voor elke toegewezen indiaanse arbeidskracht.

Slavernij in het Wilde Spaanse Westen en de preek van Montesinos

De beginjaren van de 16^e eeuw waren de ergste van de kolonisatie. Er was eigenlijk niets geregeld, de indianen werden uitgebuit, pleegden soms van ellende zelfmoord en moesten dwangarbeid verrichten. De missionarissen klaagden hierover bij Ferdinand II.

Tegen die slechte situatie werd onder andere stelling genomen door de dominicaner priester Antonio de Montesinos die tijdens de zondagsmis voor gouverneur Diego Colón en een aantal koninklijke ambtenaren en kolonisten, in het jaar 1511 een preek hield waarin hij de gang van zaken in de kolonie heftig bekritiseerde. Onder de aanwezigen bevond zich ook Bartolomé de las Casas die ons de preek heeft overgeleverd. Een citaat uit die beroemd geworden preek luidt als volgt:

‘[...] ik ben de stem van Christus in de woestijn van dit eiland en daarom dient u met volle aandacht, met heel uw hart en gevoel deze aan te horen; die stem zal het nieuwste geluid zijn dat u ooit heeft gehoord, het bitterste en het luidste, het vreeswekkendste en dreigendste dat u ooit dacht te horen [...]. U zult allen in doodzonde sterven vanwege de wreedheid en de heerszuchtige houding die u aanneemt tegen deze onschuldige mensen. Zeg eens, met welk recht en in naam van wat voor soort rechtvaardigheid houden jullie die indianen in zo’n wrede en vreselijke slavernij?’¹¹

De Spaanse elite was niet blij met de striemende woorden van Montesinos en men wilde dat Montesinos uitleg gaf van de slechte dienst die hij met zijn kritiek had bewezen aan de Spaanse koning en de inwoners van het eiland. De kerkgangers wilden, overigens, dat Montesinos de volgende zondag zijn woorden introk. Maar dat weigerde hij. Daarop verliet men woedend de kerk.

Het hoofd van de dominicanen in Spanje, Alfonso de Loaysa, veroordeelde de preek van Montesinos en drong erop aan dat de priesters dat soort dingen niet meer vanaf de preekstoel zouden zeggen. Hij schreef in 1512 een brief aan de vicaris-generaal van de Indiën, Pedro de Córdoba, met de boodschap dat de dominicanen hun mond voortaan moesten houden. Als ze het niet eens waren met de situatie moesten ze maar naar Spanje teruggaan. Dan zouden ze vervangen worden... Maar Córdoba zei dat ze allemaal achter Montesinos stonden.

Ook de koning deed een duit in het zakje en drukte zijn verwondering erover uit dat de vergeving van de zonden, de ‘absolutie’, werd geweigerd aan kolonisten die hun indianen niet vrijlieten.

Hoewel koning Ferdinand de houding van de dominicaner monniken afkeurde, riep hij naar aanleiding van het gebeurde in 1511 een vergadering bijeen van juristen en theologen — la Junta de Burgos — om duidelijkheid te scheppen in de ‘indiaanse kwestie’. In 1513 kwam er een vervolg en aanvulling op die vergadering in het klooster van de dominicanen, San Pablo de Valladolid.

De Wetten van Burgos en Valladolid

De Wetten van Burgos en Valladolid regelden de leef- en werkomstandigheden en rechten van de inheemse bevolking. Om een idee te geven van de inhoud volgen hieronder enkele besluiten.

Voor elke 50 indianen moest een Spaanse kolonist 4 hutten bouwen en aan elke indiaan een hangmat geven. De hutten moesten naast de Spaanse huizen staan. De indiaanse caciques (leiders) behielden hun gezag. Ze hoefden ook niet te werken en kregen zelfs een paar bedienden. Iedereen kreeg elke dag brood, knoflook en 's zondags vlees. Degenen die in de mijnen werkten kregen elke dag vlees. De indianen moesten 9 maanden werken voor de kolonist en 3 maanden voor zichzelf. Ze mochten, als katholieken, maar één vrouw hebben. Zwangere vrouwen mochten na de vierde maand niet in de mijnen werken. Kinderen onder de 14 waren van arbeid vrijgesteld. De 13-jarige zonen van de caciques moesten vier jaar onderwijs volgen bij de franciscanen om te leren lezen en schrijven. Daarna moeten ze terug naar hun woonplaatsen om de andere indianen te onderwijzen. Indianen mochten niet worden geslagen met een stok of zweep. Ook moeten ze bij hun eigen naam worden aangesproken en niet met 'hond' (*perro*), zoals de Spanjaarden gewoon waren te doen. Daar stond een boete op van 5 gouden pesos.

Binnen een tijdspanne van 2 jaar moesten indiaanse mannen en vrouwen kleding dragen. Alle indianen krijgen een gouden peso per jaar om kleding te kopen.

Uiteindelijk moesten ze zich aangepast leren gedragen, als zelfstandige christenen, zonder Spaans toezicht. Ze mochten hun urenlange zangen en dansen (*areítos*) blijven beoefenen.

Aan de godsdienstige opvoeding wordt uitgebreid aandacht geschonken. Er moest een kerk worden gebouwd voor elke vier of vijf *estancias* (bedrijven) met Mariabeelden, kruisen en een grote bel waarmee de indianen op zon- en feestdagen naar de kerk werden geroepen.

Elk dorp moest twee controleurs hebben die zouden toezien op de goede gang van zaken en het naleven van de regelingen. Deze controleurs werden aangesteld door de autoriteiten en behoorden tot de oudste inwoners van een dorp. Er kwam tweemaal per jaar controle.

De koning ondertekende de Wetten met het simpele *Yo el Rey* (Ik de Koning).

Uit de Vergadering van Valladolid ontstond het gebruik van de *Requerimiento* (Sommatie).

Het Requerimiento of Sommatie

Het *Requerimiento* was een juridisch document dat hardop moest worden voorgelezen na een landing en bij de eerste ontmoeting met de oorspronkelijke bewoners. Het hield in dat de indianen zich moesten overgeven en de Spaanse koning erkennen als hun vorst. Deden ze dit niet dan werden ze hiertoe gedwongen en was de strijd met hen 'gerechtvaardigd'. Ze moesten zich zowel aan het wereldlijk als aan het kerkelijk gezag onderwerpen.

Het document gaat in feite terug op het middeleeuwse idee uit de 13^e eeuw dat de Kerk, sinds de komst van Christus, wettelijk en feitelijk het recht heeft over alle gebieden. In het *Memorial* van Martín Fernández de Enciso kunnen we lezen dat het *Requerimiento* voor het eerst werd toegepast in 1513 door Pedrarias Dávila tijdens zijn expeditie naar Panamá, Costa Rica en de Atlantische kust van Colombia.

De inhoud van het *Requerimiento* werd vastgesteld tijdens de bovenvermelde vergadering in het Convento de San Pablo in Valladolid. Het kwam erop neer dat de paus van Rome het recht had om het gebied in kwestie toe te wijzen aan de katholieken. Verder had een katholieke koning het recht de gebieden op te eisen en oorlog te voeren als de inheemsen tegenstand boden. Gevangen tegenstanders mochten bovendien tot slaaf worden gemaakt.

Voorbeeld van een tekst uit het *Requerimiento*:

‘Als jullie (de indianen) niet doen wat wij zeggen of de uitvoering hiervan expres vertragen dan verzeker ik jullie dat, met de hulp van God, wij krachtig tegen jullie zullen optreden, en dat we jullie overal en op alle manieren zullen bestrijden en jullie onder het juk zullen brengen van de Kerk en Hunne Majesteiten en dat we jullie en jullie vrouwen en kinderen gevangen zullen nemen en tot slaaf zullen maken en als slaven zullen verkopen en over hen zullen beschikken naar de wil van Hunne Majesteiten en jullie bezittingen zullen afpakken en jullie zoveel we kunnen schade zullen toebrengen als vazallen die niet willen gehoorzamen en hun heer niet willen ontvangen en tegenstand bieden en tegenspreken; en we zeggen uitdrukkelijk dat de dood en schade die hiervan het gevolg zullen zijn, jullie eigen schuld is en niet die van de Majesteiten en ook niet van ons of van de heren die met ons zijn meegekomen.’¹²

Bartolomé de las Casas noemde het document ‘onrechtvaardig, goddeloos, schandalig, irrationeel en absurd’. Er waren tal van protesten en Alonso de Vera Cruz, augustijn en hoogleraar aan de Universiteit van Mexico en leerling van Francisco de Vitoria, schreef in *De dominio indorum* (Over de overheersing van de indianen, Alcalá, 1546) dat de Spaanse regering onrechtmatig handelde. Het document was dus gewoon een excuus om de indianen te bestrijden en het geweten van de Christenen te sussen. Er werd druk misbruik gemaakt van het document bij de verovering van Mexico en Peru.

Kroniekschrijver Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés

Oviedo¹³ was geen hoog opgeleid persoon, maar wel een scherp observator. Hij was ook een waardevol ooggetuige en schreef talloze boeken over flora, fauna, planten en indianen. Hij had kritiek op het misbruik dat van de bevolking werd gemaakt door de Spanjaarden, op de ruzies tussen de verschillende religieuze ordes en het gebrek aan ethisch gevoel bij de christenen. Jammer genoeg heeft hij zich negatief uitgelaten over de indianen en zijn mening was ook leidend in later tijden.

Omdat we ons in dit artikel voornamelijk bezighouden met het wel en wee van de indianen in de vroege tijden van de ontdekkingsreizen en kolonisatie, zullen we enkele passages samenvatten uit Hoofdstuk X van zijn Sumario uit 1526. Hij doet daarin serieuze, maar soms ook curieuze en zeer persoonlijke observaties over het dagelijks leven van de indianen. Wat er van sommige opmerkingen waar is laat zich moeilijk bewijzen, maar is vaak erg plausibel vanwege de nauwkeurigheid van de beschrijvingen. Het gaat hier over de indianen van het vasteland (Venezuela, Colombia en een deel van de kust van Midden-Amerika).

Over de indianen van de Tierra Firme (Vasteland) zegt hij dat ze groter zijn dan de indianen van de eilanden ‘behalve die van de Reuzeneilanden¹⁴, die ten zuiden van La Española liggen, vlakbij de kust van het vasteland’. Sommige van zijn observaties zijn op zijn minst curieus te noemen.

Ze maken visnetten van katoen en braden vlees en vis op een ‘barbacoa’. Alleen de opperhoofden (*caciques*) hebben meer dan één vrouw. Vrouwen plegen, aldus Oviedo, ook abortus met een kruidendrank omdat ze geen hangborsten willen krijgen van het baren. Hij schrijft — veel Spanjaarden hadden daar oog voor — dat de indiaanse vrouwen mooie borsten hebben. Voornamen vrouwen dragen een soort bustehouder tegen hangborsten: een 15 cm lange staaf met een gat aan beide einden waar ze een katoenen koordje door doen en onder hun oksel en schouder

hangen en vastknopen. Verder zijn ze zo nauw geschapen dat mannen er hinder van ondervinden bij het vrijen. Vrouwen dragen een doek vanaf hun middel tot de knieën.

Belangrijke mannen dragen een koker van goud om hun penis en anderen een gedraaide schelp. Sommige indianen houden er slaven op na. Ze brandmerken hun slaven of trekken ze een voortand uit. De Cariben uit Cartagena eten mensenvlees. Om hun lichaam te versieren beschilderen ze hun lichaam met *urucú* dat een rode kleur afgeeft. Indianen vinden dat mooi, maar Oviedo vindt het lelijk. Een goede ambachtsman noemen ze *tequina*. Er is ook een *tequina* die met demonen praat en advies van hen krijgt. Die demon noemen ze *tuyra* en zo duiden ze, volgens Oviedo bij wijze van eerbetoon, ook de Spanjaarden aan. Als er een opperhoofd sterft, doden hun bedienden en vrouwen zich ook. Dan gaan ze met hem naar een hiernamaals. Wie dit niet doet is voor altijd verloren of wordt herboren als een dier. Ook worden opperhoofden gemummificeerd door ze uit te drogen bij een vuur. Dan worden ze bijgezet. Degenen die zijn omgekomen worden bezongen in hun zangen (*areítos*).

Oviedo beschrijft de *areíto* (dans en zang van mannen en vrouwen) als volgt. Ze houden elkaar bij de hand vast en maken passen vooruit en achteruit. Dat kan uren en soms dagen duren. Anderen geven hen dan wijn die ze *chicha*¹⁵ noemen. Velen worden dronken en slaan er dan van alles uit. Oviedo vergelijkt dit met de boerendansen die hij in Vlaanderen heeft gezien. Hun huizen zijn soms rond als een paviljoen en heten *caney*. Er is ook een ander soort huizen dat *bohío* heet. Oviedo beschrijft ook huizen die op palen boven het water zijn gebouwd. Op het water liggen kano's waarmee ze naar het vasteland varen waar ze voedsel verbouwen. De naam van het gebied is *Castilla del Oro*.

Zijn beschrijving van de indiaanse hangmat (*hamaca*) is uiterst nauwkeurig:

‘Het zijn katoenen dekens die heel goed zijn geweven van goede, fraaie en dunne stoffen van 1,66 of 2,49 meter lengte en meer nauw dan lang en aan het eind zitten er touwdraden van de agave.’¹⁶

Ze worden 40 tot 50 centimeter boven de grond gehangen.

Als ze ten strijde trekken nemen ze, in sommige streken, grote schelpen mee waarop ze blazen en ook trommels en pluimen. Van schelpen maken ze sieraden (gekleurde kralen, pijpjes, armbanden om de polsen en enkels, halskettingen, oorbellen en neusringetjes).

De cacique laat zich op reis dragen door twee dragers in een hangmat aan een lange stok. Er zijn ongeveer 12 dragers die elkaar afwisselen. Dat zijn zogenaamde *naborías* (een *naborí* is een indiaan die geen slaaf is maar wel diensten moet bewijzen, ook tegen zijn wil).

Karel V

Karel V (1500-1558)¹⁷ excuseert zich in 1542 dat hij vanwege andere urgente zaken tot dan toe geen tijd heeft gehad om zich bezig te houden met de gang van zaken in de 'koloniën'. Maar gezien de verontrustende berichten roept hij in 1542 een vergadering bijeen in Valladolid die zal worden voortgezet in Barcelona en waar besluiten worden genomen die het Bestuur en de omgang met de inheemse bevolking betreffen. Karel benoemt een Raad van Indiën (Consejo de Indias) die vaststelt dat er Audiencias (gerechtshoven) moeten komen met vier rechters en de gouverneur als voorzitter. De oordelen van zo'n Audiencia zijn onherroepelijk, behalve voor heel belangrijke zaken. Dan is er beroep mogelijk binnen een jaar.

In Barcelona worden de *Leyes Nuevas* (Nieuwe Wetten) afgekondigd waarbij het systeem van de *encomiendas* wordt afgeschaft¹⁸. In de Nieuwe Wetten, die modern en idealistisch waren, moeten de *Audiencias* zorgen voor een goede behandeling van de indianen en er officieel melding van maken als er excessen plaatsvinden door gouverneurs of privépersonen¹⁹. Slavernij is niet toegestaan want indianen zijn onderdanen van de Kroon. Niemand mag tegen zijn zin aan het werk worden gezet en indianen mogen niet worden gedwongen om naar parels te duiken. Dat geldt voor indianen en voor 'zwarten'²⁰ van wie er velen, volgens de berichten bij dit werk zijn gestorven. Want

'...wij stellen, redelijkerwijs, meer prijs op het behoud van hun levens dan op het belang dat wij kunnen hebben bij de parelvisserij.'²¹

Een invloedrijke stem: Francisco de Vitoria

Vitoria (1483-1546; filosoof, theoloog, jurist) die zijn tijd eeuwen vooruit was en grote invloed had op Karel V, doceerde als hoogleraar in de theologie aan de Universiteit van Salamanca. Hij voerde de verplichting in voor zijn studenten om aantekeningen te maken van de inhoud van zijn colleges. We hebben het aan die studenten te danken dat we kennis kunnen nemen van zijn ideeën die van grote invloed zijn geweest op andere 'dissidenten' zoals Bartolomé de las Casas. Zelf heeft hij nooit iets gepubliceerd.²²

Vitoria onderscheidt wettige en onwettige zaken. Onwettig waren de volgende punten:

- Het algehele gezag van de keizer over de wereld;
- Het algehele gezag van de paus over de wereld;
- Het recht van 'Ontdekking';
- Het recht om macht uit te oefenen over ongelovige indianen die het christelijk geloof afwezen;
- Het gezag van machthebbers om 'tegennatuurlijke' zonden (kannibalisme, mensenoffers, sodomie) te onderdrukken.

'Landen weggeven' zoals de paus deed moest niet worden beschouwd als een speciaal geschenk van God. Hij vond wel dat de Spanjaarden de door hun ontdekte gebieden mochten bereizen en zich daar vestigen, maar zonder de 'barbaren' schade te berokkenen. Ook hadden ze het recht om het geloof te verspreiden en de indiaanse bekeerden te beschermen. Onschuldige slachtoffers mochten worden gered en de Spanjaarden mochten ook indiaanse bondgenoten werven om andere indianen te bestrijden. Slavernij was uit den boze.

Hij is voor juridische gelijkheid van alle volken, zelfs als deze primitief zijn. Deze mening liep eeuwen voor op de heersende opvattingen. Als illustratie van zijn denken volgt hier een kort citaat:

'Maar er moet worden opgemerkt dat, omdat genoemde barbaren²³ (lees: indianen) van nature bangelijk zijn en in veel gevallen achterlijk en dom, zelfs als de Spanjaarden hun angst willen wegnemen en hen verzekeren van hun vredelievende bedoelingen, ze met enige reden bang zijn als ze mannen met een vreemd uiterlijk zien die gewapend zijn en krachtiger dan zij zelf. En toch, als ze, bewogen door angst, de Spanjaarden beginnen te verdrijven of te doden, dan is het zeker toegestaan dat deze (lees: de Spanjaarden) zich verdedigen, maar zonder excessen en de matiging betrachten van een rechtvaardige verdediging en zonder andere oorlogsrechten toe te passen zoals, nadat de overwinning eenmaal is behaald en de veiligheid verkregen, het doden en beroven van die mensen en het bezetten van hun steden.'

'Proportioneel geweld' zouden wij heden ten dage, schijnheilig, zeggen.

Bartolomé de las Casas, apostel van de indianen

Het leven en werk van de bekendste verdediger van de indiaanse mensenrechten ten tijde van Columbus, de dominicaner monnik Bartolomé de las Casas (1484-1566), is te complex om voldoende aandacht te krijgen binnen het kader van deze beschouwing. Niettemin zullen we een

poging ondernemen om zijn belang voor de inheemse bevolking van het Caribische — en Zuid-Amerikaanse — gebied te belichten.

Bartolomé de las Casas werd geboren in Sevilla en leefde op het hoogtepunt van de verovering en kolonisatie van de 'Nieuwe Wereld'. Zijn vader ging mee op de tweede reis van Columbus en Bartolomé vertrok naar de Indiën in 1502 met Nicolás de Ovando, gouverneur van Hispaniola, het huidige Santo Domingo en Haïti. Hij ging mee als 'verkondiger van het katholieke geloof'. In 1507 werd hij in Rome tot priester gewijd. Daarna vertrok hij weer naar het Caribisch gebied waar hij als kapelaan de verovering van Cuba (1514) meemaakte onder Diego Velázquez. Een paar jaar eerder was hij aanwezig geweest bij de moedige preek van Montesinos. Rond die tijd besloot hij zijn leven te wijden aan de bescherming en vredelievende bekering van de indianen. Met dit doel voor ogen reisde hij in het Caribisch gebied. In 1515 ging hij naar Spanje waar hij aan de autoriteiten verslag uitbracht van de mislukte uitvoering van de Wetten van Burgos. Kardinaal Cisneros benoemde De las Casas officieel tot beschermheer van alle indianen. De las Casas heeft zich de rest van zijn leven hiervoor ingezet als een echte activist avant la lettre. Hij trok zo van leer tegen de uitbuiting door de Spaanse kolonisten dat hij zich in de koloniën en Spanje bepaald niet populair heeft gemaakt, evenmin als later bij de orde der dominicanen waar hij in 1522 intrad.

Karel V luisterde echter goed naar De las Casas en bleek genegen om het systeem van de *encomienda* (toewijzing van indiaanse arbeidskrachten aan de Spaanse kolonisten) af te schaffen. Dat besluit werd later om economische redenen weer bijgesteld omdat de indianen er niets voor voelden om vrijwillig te gaan werken voor de Spaanse mijn- en landeigenaren.

De las Casas werd benoemd tot bisschop van Chiapas (Mexico) waar hij het aan de stok kreeg met de onderkoning en de Spaanse kolonisten. In 1546 legde hij zijn bisschopsambt weer neer en vertrok voorgoed naar Spanje waar hij een rol speelde in het grote debat van 1550-1551 in Valladolid over de al of niet rechtvaardige strijd met de indianen. Hij voerde oppositie tegen de hardliner Juan Ginés de Sepúlveda, de kroniekschrijver van Karel V en leermeester van Philips II die in Nederland bekendheid kreeg als de tegenstander van Willem van Oranje in de Tachtigjarige Oorlog.²⁴

Sepúlveda vond dat het 'lagere' moest gehoorzamen aan het 'hogere', zoals het lichaam aan de ziel, het verlangen aan de rede, de dieren aan de mens en het slechte aan het goede. Afgodendienst

moest worden bestreden, evenals kannibalisme, mensenoffers en sodomie, en de prediking van het Christelijk geloof was noodzakelijk. Hij vond dat barbaren (lees: indianen) van nature slaafs, onbeschaafd en geen echte mensen waren.²⁵ Hij volgde de Griekse filosoof Aristoteles in zijn idee dat sommige beschavingen onderworpen en inferieur zijn aan andere culturen.

Bartolomé bestreed Sepúlveda met de ideeën van Francisco de Vitoria die in de Vergadering van Valladolid een lichte voorkeur hadden. In die *Junta de Valladolid* heeft hij zijn mening uiteengezet in 30 stellingen.

Het bekendste werk van De las Casas was de *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* (Kort verhaal van de verwoesting van de Indië, 1552) dat uiterst populair werd bij de vijanden van Spanje, getuige de snelle vertalingen van het werk in het Latijn, Frans, Italiaans, Duits, Engels en Nederlands. De las Casas haalde dan ook, als gezegd, ongenadig uit naar de wandaden die de Spanjaarden in de koloniën bedreven. Sommige Spaanse geleerden, onder wie Menéndez Pidal, waren van mening dat De las Casas overdreef.

Als voorbeeld van dat laatste moge het volgende citaat dienen uit Stelling 28:

‘De duivel heeft geen ergere plaag [= de Spanjaarden] kunnen bedenken om die hele indiaanse wereld te vernietigen, op te slokken en die hele bevolking te doden. [...]. De uitvinding van dat verdelen en toewijzen van mensen aan de Spanjaarden was op zich al voldoende om die inheemse wereld van mensen te ontdoen. Het is alsof ze werden toebedeeld aan alle duivels of als kuddes vee die werden overgeleverd aan hongerige wolven.’²⁶

Bartolomé de las Casas stierf in 1566 in Madrid en werd begraven in het dominicaner klooster van Nuestra Señora de Atocha.

Vroege beeldvorming over ‘de’ indiaan

In de Spaanse beeldvorming van de 16e eeuw waren veel indianen menseneters, een begrip dat al gangbaar was in de Oudheid. De praktijken van die menseneters werden met veel lugubere details en fantasie beschreven. Ook door serieuze kroniekschrijvers. Wat ervan waar is laat zich moeilijk gissen. Men baseerde zich onder andere op getuigenissen van mensen die bij de Cariben gevangen hadden gezeten. Columbus had van de Taíno (indianen die het westelijk deel van het Caribisch gebied bewoonden) begrepen dat ze erg bang waren voor de mensen die ze *Caniba*²⁷ noemden. Deze *Cariben* zouden mensenvlees eten en zeer oorlogszuchtig zijn. Ook de eerste bisschop van Hispaniola spreekt omstreeks 1519 van de afschuwwekkende Kannibaleneilanden

(*las detestables islas de los caníbales*). De Spanjaarden hadden veel moeite met het koloniseren van die eilanden omdat de Cariben weerstand boden en later ook samenwerkten met de Engelse, Franse en Hollandse piraten die vijandig stonden tegenover de Spanjaarden en Portugezen, de 'legitieme' kolonisten.

Men kwam woorden tekort om het primitieve karakter te beschrijven van die Cariben. Zo vertelt een zekere Sebastián de Almarcha in een document uit de Archieven van Sevilla:

'Ze zijn zo begerig dat ze hun leven willen geven voor genoemd mensenvlees en tweehonderd tot driehonderd mijl afleggen alleen maar om schade te berokkenen en de mensen op te eten.'²⁸

Die beschrijvingen gaan door tot de 17^e eeuw. In 1612 zegt Juan Luis Monje²⁹ dat hij had gezien hoe de Spanjaarden werden behandeld door de Cariben:

'Hun penis was afgesneden en in hun achterwerk gestopt, hun schedels waren weggenomen om als drinknap te dienen.'

Merkwaardige verhalen kunnen we ook lezen uit de pen van Franse 17^e-eeuwse kroniekschrijvers. Zo schrijft missionaris Raymond Breton dat een indiaan hem had verteld dat de Cariben, na een aanval, een aantal Afrikanen en vijf paters op de barbecue hadden gelegd, maar dat ze er zo van walgden dat ze er niet eens aan durfden beginnen. In 1665 schrijft De Rochefort (p. 537):

'Vroeger hebben ze vlees gegeten van alle volken die hen hebben bezocht en ze zeggen dat Fransen het lekkerste smaken en dat Spanjaarden de taaiste zijn. Nu eten ze geen christenen meer.'

De 'Onbekende' van Carpentras (1618) die overigens betrouwbare beschrijvingen van andere zaken geeft, schrijft dat de Cariben niet van zout houden en om die redenen geen christenen aten. En:

'Als ze van de oorlog terugkeren verdelen ze onderling de gevangenen die voor het merendeel aan de leiders toekomen omdat die de boot hebben geleverd en voor een deel aan degenen die ze hebben gevangen. Deze moeten hen uitproberen en krijgen de helft van de beenderen om er fluiten van te maken.'

Het laatste is waar. Men maakte van beenderen fluiten. Dat moeten gezellige ensembles zijn geweest.

Algemeen mag worden aangenomen dat het 'opeten' van mensen meer een rituele wraakactie op de vijand betrof. Maar de beeldvorming zorgde er wel voor dat de Europeanen, met toestemming

van de Spaanse Kroon, er niet voor terugdeinsden om de inheemsen uit te roeien en tot slaaf te maken. In 1547 kwam de Spaanse koning en de Casa de la Contratación in Sevilla tot het besluit dat

‘als de Cariben oorlog zouden gaan voeren of schade berokkenen, dat de Spanjaarden gewapende weerstand konden bieden en oorlog voeren tegen de Cariben onder het gezag en met goedvinden van de plaatselijke rechter en niet op een andere manier.’³⁰

De Parelvisser van Margarita en Cubagua

In de eerste helft van de 16^e eeuw, ruwweg tussen 1520 en 1535, werd het onbetekenende eiland Cubagua, voor de oostelijke kust van Venezuela gelegen, een oord van bruisende activiteit vanwege de aanwezigheid van pareloesterbanken in de kustwateren. Het verhaal begint in 1498 toen Columbus op zijn derde reis bij het eiland Margarita³¹ een bootje zag met een indiaanse vrouw die een halsketting van parels droeg. Columbus zou verzwegen hebben dat hij, naar aanleiding van die ontmoeting, de parelrijkdom van dat gebied had ontdekt en dat had de Spaanse koning zo geïrriteerd dat hij, toen hij dit vernam, opdracht gaf om Columbus gevangen te nemen en naar Spanje te brengen. Volgens de kroniekschrijver López de Gómara had Columbus dit echter wel degelijk tegen zijn soldaten gezegd:

‘Ik verzeker jullie, zei Columbus toen tegen de Spanjaarden, dat jullie in een van de rijkste landen van de wereld zijn; laten we de Heer danken.’³²

Het eilandgebied Cubagua van in totaal 24 km² was onvruchtbaar, klein, zonder bronnen of rivieren, zonder bossen en alleen maar cactussen³³. Toch verrees daar een nederzetting van meer dan 1000 inwoners. Op datzelfde eiland, schrijft Gómara, berokkent de exploitatie van parels veel leed aan Spanjaarden, veel Afrikanen en zeer veel indianen.³⁴

De indianen die in dit gebied woonden behoorden tot de Guaykirí en stamden af van Cariben en Arowakken. Het waren goede zeelui die schelpdieren en oesters verzamelden. Het waren ook bekwame duikers die de kunst van het duiken leerden aan de slaven die hen werden toegewezen door de Spanjaarden die de pareloesterbanken gingen exploiteren.

De eerste tien jaar ontstond er een geweldige ruilhandel tussen Spanjaarden en indianen. In Europa was men al vanaf de Oudheid dol op parels. Zo ook koningin Isabella.

Er werden allerlei voorwerpen (zoals spelden) geruild tegen parels en goud. Er ontstond druk verkeer tussen Hispaniola en Cubagua, een afstand van 1100 kilometer. In 1520 vestigden zich 300 Spanjaarden op Cubagua in armzalige onderkomens. Omdat er niets was op het eiland moest alles worden ingevoerd: bouwmaterialen, voedsel, gebruiksvoorwerpen, enorme hoeveelheden water, etc. In betrekkelijk korte tijd werd er een geweldige logistieke organisatie op poten gezet met als enig doel het exploiteren van de oesterbanken.

Omdat er altijd gebrek aan arbeidskrachten was, werden er slavenjachten gehouden langs de kuststrook, vooral in het Oosten en de Golf van Paria. Het excuus was dat die indianen toch allemaal menseneters waren en die mochten, met toestemming van de Kroon, tot slaaf worden gemaakt. De westkust werd enigszins gespaard onder druk van de missionarissen. In 1524 nam Juan de Ampíes echter 800 indianen gevangen uit gebieden die dichtbij de ABC-eilanden lagen, zoals Cartagena en Santa Marta (Colombia). Ook werden er indianen aangevoerd vanuit de Bahama's.

Alles stond in het teken van de parelvisserij. Het duiken³⁵ was zwaar werk. Dat weten we uit de beschrijvingen van Gómara, Oviedo en De las Casas. De indiaanse of Afrikaanse duikers werkten met zijn tweeën. De duiker wordt verzwaard met een steen, houdt zijn adem in en doet de oesters in netjes die hij om zijn hals of middel draagt. De zware inspanning heeft vaak dodelijke gevolgen vanwege lichamelijke uitputting, decompressie, ondervoeding en arbeid, aan één stuk door van de morgen tot de avond. De las Casas schrijft:

‘[...] ze sterven gewoonlijk aan bloedspuwingen vanwege de druk op hun borst en omdat ze de helft van de tijd hun adem inhouden. Hun haar, dat van nature zwart is, krijgt de verschroeide kleur van het haar van een zeehond en ze krijgen uitslag op hun rug zodat ze op een ander soort mens lijken, monsterlijk.’

In 1542 werd die manier van duiken door Karel V verboden. Maar toen waren de oesterbanken van Cubagua al uitgeput.

Indiaanse slavernij in het Caribisch gebied

In de beginjaren van de Spaanse kolonisatie was het niet duidelijk wat de ‘status’ was van de inheemse volken. De onzekere Spaanse Kroon beschouwde de indianen als onderdanen en wilde eigenlijk niet dat ze tot slaaf werden gemaakt, zeker Koningin Isabella niet. In de loop van de eerste helft van de 16e eeuw werden er dan ook veel Koninklijke Verordeningen (*cédulas*) gemaakt

die het verbod inhielden om de indianen als slaaf te behandelen. Maar de situatie was zo ondoorzichtig dat er flink de hand werd gelicht met die verordeningen. In 1495 al stuurde Columbus een aantal van 500 indianen naar Spanje waarvan het merendeel werd verkocht met toestemming van Isabella die verdere handel verbood totdat duidelijk was hoe men tegen de indianen als nieuwe onderdanen moest aankijken. Maar dat weerhield Columbus, Amerigo Vespucci en Alonso de Ojeda er niet van om indianen mee te nemen, onder andere uit Bonaire, die op de markt in

Cádiz werden verkocht. Om het moreel van de Spaanse kolonisten op te krikken begon Columbus op Hispaniola (ook wel 'La Española' genoemd, het latere Santo Domingo) indianen willekeurig als arbeidskrachten onder hen te verdelen. Later is dit 'systeem' veranderd en vastgelegd in de regeling van de Encomienda (zie eerder). Onnodig te vermelden dat er bij die verdeling veel corruptie in het spel was waaraan ook koninklijke ambtenaren zoals rechters deelnamen. In 1500 decreteerde Isabella dat de indianen in Andalusië moesten worden teruggestuurd naar hun land van herkomst. Na haar dood in 1504 kwamen er opnieuw honderden indianen naar Spanje, vooral uit Higüey en Jaragua, het opstandige deel van La Española.

Omdat de Spaanse kolonisten stonden te springen om arbeiders in La Española vroegen ze de Spaanse koning om uit de omliggende gebieden van Hispaniola zoveel mogelijk indianen te mogen halen. Naar aanleiding van die verzoeken schreef Fernando een brief aan gouverneur Nicolás de Ovando dat er indianen geroofd mochten worden in de Bahama's (Islas Lucayas).

Het volgende is een voorbeeld van zo'n toestemmingsbrief:

'Voornoemde afgevaardigden van dit eiland (= Hispaniola) vertelden me ook dat er op dat eiland behoefte was aan indianen en dat er elke dag minder van hen waren, dat er binnenkort geen indianen meer zouden wonen. En om dit te verhelpen smeekten ze me dat ik hen permissie gaf om van deze nutteloze eilanden, waarvan geen enkel voordeel te verwachten is, zoveel mogelijk indianen mee te nemen naar dit eiland om daar diensten voor hen te verlenen. En dat het al heel wat zou betekenen als ze tot het christendom bekeerd zouden worden. Hetgeen me heel goed leek.'³⁶

De jacht op slaven in het Caribisch gebied ging natuurlijk alle perken te buiten, voor zover je nog van 'perken' kan spreken. Wat niet kan.

Schepen bombardeerden indiaanse dorpen, namen een groot aantal inheemsen gevangen en vervoerden hen in het scheepsruim. Ik zal u twee citaten geven die ons een beeld geven van de verschrikkingen die deze gevangen indianen moesten doorstaan. Een citaat van Girolamo Benzoni uit 1565 en een van Bartolomé de las Casas toen er 500 indianen op de boten naar Spanje werden geladen in 1498.

Girolamo Benzoni (1565):

'Ze konden zich niet bewegen onder in de scheepsruimen en zaten daar tussen hun kots en uitwerpselen als dieren in hun drek. Vaak ging de wind liggen en hadden de ongelukkigen gebrek aan water en andere zaken. Zo stierven ze ellendig, bevangen door stank, dorst en ongemakken.'³⁷

De las Casas (1498, deel II, boek I, hoofdstuk 153) wilde, als vriend van de familie, Columbus niet in een al te slecht daglicht stellen, maar wilde ook de waarheid niet verhullen:

'Op de schepen had hij (= Columbus) ook slaven ingeladen van wie er velen stierven. Die werden overboord gegooid. Ten eerste waren ze gestorven van grote droefheid en benauwenis omdat ze uit hun vaderland waren gehaald en omdat ze hun ouders, vrouwen en kinderen moesten verlaten om dienstbaar te zijn en in de macht waren van onmenselijke en wrede lieden (van wie ze dachten – en meer dan terecht – dat christenen zo in elkaar zaten) die hen meenamen naar plaatsen waarvan ze nooit zouden terugkeren; ten tweede vanwege het gebrek aan eten en drinken (ze kregen maar een beetje droge cassave – dat niet te eten is zonder iets erbij – en zelfs geen water om de cassave te weken zodat de (Spaanse) zeelui genoeg voorraad water zouden hebben voor zo'n lange reis. Een andere reden was dat ze teveel mensen in het ruim stopten met de luiken dicht, alsof ze in een kerker alle openingen en ramen sloten. In die tropische hitte, en onder dek waren die schepen brandend heet als vlammen, zodat ze niet konden ademen en vol benauwende angst stikten van de druk op hun borst. En zo was er een eindeloze stoet van mensen uit de Indiën die om het leven kwam.'³⁸

Indiaanse slavernij in Spanje

Elke vergelijking met het aantal Afrikanen dat tot slaaf werd gebracht in de eeuwen na de Spaanse ontdekkingen en veroveringen gaat vanzelfsprekend mank, maar de manier waarop de indiaanse slaven werden behandeld was nauwelijks minder erg.

Het staat vast dat tot het midden van de 16^e eeuw er een paar duizend indianen via Sevilla, de plaats van aankomst, als gevangen slachtoffers Spanje binnenkwamen. De meesten waren afkomstig van Hispaniola, het land dat als eerste werd gekoloniseerd. Het sterftecijfer onder de indianen was hoog vanwege het klimaat, de nieuwe cultuur, de nieuwe samenleving, de moeilijke overtocht en de ziektes. Velen stierven spoedig na aankomst in Spanje.

Na 1542 kwamen de indianen Spanje binnen via Lissabon omdat in Portugal de anti-slavernijwetten nog op zich lieten wachten en er nog volop sprake was van slavernij in de Portugese koloniën³⁹. Al vanaf het eind van de 15^e eeuw was er in Lissabon een *Casa dos Escravos* (Slavenhuis) waar tussen 1490 en 1530 driehonderd tot tweeduizend gevangenen per jaar werden aangevoerd en verhandeld, vooral mensen uit Afrika en Brazilië.

Het indiaanse aandeel in de totale slavernij was betrekkelijk gering en bedroeg nauwelijks 2%. Lissabon was een van de grootste markten van Zuidwest-Europa.

Indianen werden als *piezas indígenas* (inheemse stukgoederen) in de Spaanse steden verkocht. De 'Nieuwe Wetten' van 1542 werden in 1556 in Spanje nog eens bekrachtigd, maar dat hielp niet veel. Tot in de 17^e eeuw werden er nog indiaanse slaven in Spanje verhandeld in steden als Córdoba, Sevilla, Badajoz, Huelva, etc. In Spanje kwamen ze onderaan de sociale ladder te staan. Net als de Afrikanen kregen ze in Spanje de allerlaagste banen en waren er onder hen, na hun vrijlating, ook veel bedelaars. Vandaar dat de koning hen, om dit te voorkomen, via het Sevillaanse Handelshuis een gratis passage naar hun Caribische thuisland aanbood.

Indiaanse vrouwen werden vaak, tegen de wil van de Spaanse Kroon, gebruikt als concubines.

Ook werden de tot slavernij gedwongen mensen gebrandmerkt door hun 'eigenaren'. Het Spaanse Hof was hier fel op tegen en we lezen in een Koninklijke brief aan het Handelshuis in Sevilla het volgende verbod:

'[...] ze mogen niet worden verkocht of gebrandmerkt omdat we weten dat degenen die hen aanvoeren ze brandmerken in hun gezicht of ijzeren ringen om hun hals doen waarop de eigenaren hun namen geschreven hebben om aan te geven dat ze hun slaven zijn.'⁴⁰

Zowel in de koloniën als in Spanje werden er veel kinderen geboren uit Spaanse mannen en indiaanse vrouwen. Veel Spanjaarden erkenden deze kinderen en stuurden ze voor hun opvoeding naar Spanje. Deze gewoonte werd door de Spaanse Kroon gefaciliteerd. In Spanje kregen deze *mestiezen* niet dezelfde status als de Spanjaarden. Er werd, sociaal gezien, duidelijk

verschil gemaakt. Mestiezen waren ook 'anders'. De gangbare mening was dat echte indianen eenvoudiger mensen waren. Mestiezen waren vrijer in hun gedrag en brutaler.

Onder de Nieuwe Wetten van 1542 waren er ook indianen die, meestal na een lang verblijf in Spanje waardoor ze bekend waren met de mogelijkheden die de wet hen bood, voor de rechter hun vrijheid opeisten. Hun eigenaren verzetten zich hevig tegen deze acties. Ze moesten namelijk de proceskosten betalen en soms een schadevergoeding voor de jaren dat hun 'slaven' voor niets bij hen hadden gewerkt. Ze probeerden dan met documenten te bewijzen dat ze 'hun' indianen volgens de regels hadden gekocht. Ze zeiden vaak dat de indianen uit Brazilië kwamen waar slavernij nog niet was verboden. Maar de eigenaren werden door de rechter gedwongen om ze vrij te laten en werden verplicht om de reis naar het thuisland te vergoeden. Ze probeerden hieraan, vaak met succes, te ontkomen. Om te verhinderen dat de indianen op straat terechtkwamen gaf de koning omstreeks 1551 opdracht aan het Sevillaanse Handelshuis om de overtocht van de inheemsen voor hun rekening te nemen.

Het kwam ook veel voor dat de indianen zonder meer werden vrijgelaten. Gewoonlijk bleven ze dan bij hun baas, eenvoudigweg omdat ze nergens anders terecht konden. Anderen leerden ook een vak en bleven werken als, bijvoorbeeld, timmerman, schoenmaker, in de keuken, in de leerlooierij of als pottenbakker.

Indianen waren ook maar gewone mensen

De bedoeling van dit artikel was om het treurige lot te belichten van indiaanse volken die door de omvang van de Arabische en Afrikaanse slavernij en de aandacht die daarop was gericht bijna als onopvallende voetnoot in de marge van de bewuste geschiedenis terecht zijn gekomen. Ik heb geprobeerd te schetsen hoe zij ten tijde van Columbus te lijden hebben gehad van de sinistere macht van het Vaticaan en de Spaanse ontdekkings- en veroveringsdrift. Daarbij is ook enigszins begrip getoond voor de Spaanse Kroon die door het vaststellen van allerlei verordeningen, geboden en verboden serieuze pogingen heeft aangewend om het lot van de inheemse bevolking te verzachten en daarbij te maken had met de nietsontziende ambitie van de individuele kolonisator.

De inheemse bevolking liep in dit betoog een grote kans om zonder veel nuances en bijna als een abstracte categorie te worden neergezet, terwijl ze in feite lichamelijk zijn bezweken onder het geweld van de Spaanse legers.

Nog éénmaal: Bartolomé de las Casas

Ik geef nog éénmaal het woord aan de *Apostel van de indianen*, Bartolomé de las Casas aan wie we niet alleen de tekst van het scheepsdagboek van Columbus te danken hebben maar ook een geweldige Geschiedenis van de Indiën, de *Historia de las Indias* uit 1551. We gaan daarvoor naar het eerste boek van zijn Geschiedenis, waarin hij teruggaat naar de tijd van Columbus. De las Casas is er zich van bewust dat hij schrijft over een periode die hij zelf niet bewust heeft meegemaakt en die al vijftig jaar achter hem ligt. Maar hij baseert zich wel op, bijvoorbeeld, getuigenissen van mensen uit die tijd, zoals zeelui en zelfs van een indiaanse tolk die al in 1492 door Columbus —

ongetwijfeld na enige aandrang — aan boord van de Santa María was gehaald. Ook putte hij uit het al gepubliceerde werk van onder anderen Gonzalo Fernández de Oviedo, Pedro Mártir de Anglería, Amerigo Vespucci en de Portugese historicus João de Barros. Wel heeft hij op 16-jarige leeftijd nog kunnen zien hoe gevangen genomen indianen in Sevilla vanaf de Spaanse schepen aan land gingen. Wat voor indruk dat kan hebben gemaakt laat zich alleen maar raden.

De las Casas schrijft met veel respect over Columbus wiens daadkracht en meningen hij bewondert, maar aarzelt niet om hem zo nodig op beleefde wijze te corrigeren. Als Columbus zegt dat de indianen uit de Golf van Paria sterke drank maken uit vruchten, past De las Casas (1951) een kleine correctie toe:

‘[...] hij (de Admiraal) denkt dat al die dranken van vruchten worden gemaakt. De meeste of alle worden gemaakt van mais en het blijkt dat die mais wit, paars of rood is; dat is de reden waarom de wijn verschillende kleuren heeft.’⁴¹

De las Casas schrijft over de meest uiteenlopende zaken als geografische plaatsen, woonplekken, indiaanse gebruiksvoorwerpen, manieren van hutten bouwen of sterke drank maken.

Interessant is wat hij zegt over de lichaamsbeschildering:

‘Het is waar dat ze zich allemaal beschilderen, sommige zwart en anderen weer in een andere kleur, maar meestal rood. [...] er is geen twijfel aan dat ze gewoon waren zich zwart of in andere

kleuren te schilderen om zich te beschermen tegen de zon en omdat hun huid, dank zij die beschilderingen veel steviger werd en dat ze niet zo gauw moe werden bij hun inspanningen.’

Ook beschreef hij dat de indianen dol waren op dansen:

‘De indianen van dit eiland, en zelfs van alle Indiën houden gewoonlijk heel veel van dansen. Om muziek te maken, ook instrumentaal, en ter ondersteuning van hun stem en de liederen die ze onder het dansen zingen, hadden ze heel kunstig van hout gemaakte belletjes met kleine steentjes erin, die een zacht en dof geluid maakten.’⁴²

De las Casas schrijft ook over wat de Spanjaarden zagen toen ze langs Cumaná voeren: indianen die de hele tijd op cocabladeren kauwden⁴³.

‘Ze zagen – en later heb ik het ook zelf gezien – dat de mannen de gewoonte hebben om de hele dag te kauwen op een bepaald soort bladeren, met het gevolg dat hun gewoonlijk zeer witte tanden met een korst worden bedekt die zwarter is dan het zwartste roet. Ze houden die bladeren in hun mond voor hun gezondheid, kracht en voeding, zoals ik heb begrepen, maar het ziet er nogal vies uit en je wordt er misselijk van (mensen zoals wij, bedoel ik). Als ze die bladeren weggooien na ze goed te hebben uitgekauwd, spoelen ze hun mond en stoppen er weer nieuwe bladeren in en omdat ze hun mond vol hebben praten ze vrij onverstaanbaar omdat hun tong flink bezig is.’⁴⁴

Alles heeft zijn belangstelling, ook de taal. Zo schrijft hij af en toe over de betekenis en klemtoon van bepaalde indiaanse woorden:

‘... de peper die de indianen van Hispaniola ají noemden, met de klemtoon op de laatste lettergreep.’⁴⁵

Hij legt ook de betekenis van twee woorden uit waarmee bestuurders werden aangeduid en waartussen Columbus het onderscheid niet kon maken:

‘Tot dan toe had de Admiraal niet kunnen achterhalen of de term ‘cacique’ koning betekende of gouverneur en of een ander woord als ‘nitayno’ een belangrijk bestuurder aanduidde. Het zit zo dat ‘cacique’ de betekenis had van koning en dat ‘nitayno’ een belangrijk man, een leider was.’⁴⁶

Bartolomé maakt ook onderscheid tussen de verschillende soorten indianen, zoals Taínos en Cariben. Op een gegeven ogenblik beschrijft hij het volgende tafereel op de oostelijke punt van Hispaniola waar Cariben woonden:

‘[...] de indianen liepen naar de christenen toe, gewapend met bogen en pijlen die giftig waren gemaakt met sap van een giftige plant; ze hadden ook touwen bij zich en maakten met gebaren

duidelijk dat die waren bestemd om hen vast te binden. En toen drong het tot me door dat dit de provincie Higüey was, want de inwoners van dat gebied waren de meest oorlogszuchtige en hadden de beschikking over die giftige plant.’⁴⁷

Het ging De las Casas er vooral om de uitbuiting en vernietiging van de indianen door de Spaanse kolonisator aan de kaak te stellen:

‘En denkend aan al die mensen op die eilanden die als het ware in mijn tegenwoordigheid binnen enkele dagen waren vernietigd zonder dat ze ons iets hadden aangedaan, bleef mij niets anders over dan de blik omhoog te richten en sidderend het oordeel van God af te wachten.’⁴⁸

Franse bronnen over de communicatie via de taal

De Spanjaarden hadden op den duur geen interesse meer in de kleine, Bovenwindse Antillen. Er waren geen grondstoffen te vinden en er woonden vijandige indianen, de Cariben, die hen voortdurend aanvielen, al of niet in samenwerking met Hollandse, Franse en Engelse piraten. Ze lieten de eilanden dus over aan de Fransen, de Engelsen en de Hollanders die het verder maar met elkaar moesten uitzoeken.

De Spaanse taal zou nog wel enige tijd sporen nalaten in de taal van de inheemse bevolking en de Fransman Jacques Bouton citeert (in: Henri Justel, 1674) een oude ‘wilde’ indiaanse: ‘Magnane navire de France’ (= morgen zal er een Frans schip aankomen). ‘Magnane’ betekent ‘morgen’ en dat komt direct van het Spaanse ‘Mañana’. Raymond Breton noteert het volgende: ‘il était mouche borrache’ (= mucho borracho = (Spaans) erg dronken).

Het belang van tolken

De Franse kolonisators van eilanden als St Vincent, Dominica, Guadeloupe en Martinique werden al vanaf het begin vergezeld door missionarissen van verschillende ordes, die een belangrijke rol zouden vervullen als contactpersonen tussen de Fransen en de inheemse bevolking, omdat ze de taal van de indianen leerden en konden functioneren als tolken, een dienstverlening aan de officiële bestuurders die hoegenaamd geen interesse hadden in inheemse talen.

Veel missionarissen zitten dan ook als tolk bij onderhandelingen tussen Fransen en Cariben. Zij genieten het vertrouwen van de inheemse bevolking. Tijdens de Frans-Engelse Oorlog van 1666-1668 zijn tolken heel belangrijk in verband met het verwerven van indiaanse steun tegen de

Engelsen. Het resultaat was dat de Cariben van Dominica de Fransen voorzagen van inlichtingen en boten leverden om Franse soldaten te vervoeren. Ook namen ze deel aan de strijd.

Kennis van inheemse taal onontbeerlijk

De missionarissen zagen de noodzaak in van het leren van de inheemse taal omdat ze wel in de gaten hadden dat de indianen niets van het katholieke geloof begrepen als je dat alleen maar in het Frans aan hen kon uitleggen. De moeilijkheid was dat er natuurlijk geen leerboeken voorhanden waren. De priesters moesten dus zelf aan het werk om de taal te analyseren en op te schrijven. Als er niemand was die de taal sprak en er dus geen vertrouwensrelatie kon worden opgebouwd, dan zat er namelijk niets anders op dan de missiepost op te geven.

Vanwege het heersende wantrouwen van indiaanse kant kon het gevaarlijk worden voor missionarissen. De jezuïet Pater Pelleprat (1655) schrijft dat in 1654 Caribische indianen de kapel van St. Vincent binnenvielen en de priester Guillaume Aubergeon en twee misdienaars vermoordden. Hun togen werden meegenomen en van hun beenderen werden fluiten gemaakt.

Maar de missionarissen zijn volhouders want in 1655 schrijft hij:

‘We hebben ook bericht ontvangen dat er vredesonderhandelingen plaatsvinden tussen de Fransen en de Caribische Wilden op de eilanden en dat de indianen van Martinique en Dominica de Fransen beginnen op te zoeken, wat ons doet denken dat de Wilden uit St. Vincent dit binnenkort ook zullen doen en dat dit gebied dat verleden jaar overgoten is met het bloed van onze broeders niet voorgoed verloren is.’

Veel schrijvers menen, wat later in de tijd, dat het moeilijk was om spirituele zaken in het Caribisch weer te geven. Sommigen maken het wel heel bont, zoals La Borde (1640):

‘Hun taal is erg arm, ze kunnen er alleen maar in uitdrukken wat ze voelen met hun zintuigen. Ze zijn zo praktisch ingesteld dat ze geen uitdrukkingen hebben om geestelijke zaken aan te duiden en als beesten konden praten dan zou ik hen geen andere taal willen geven dan die van de Cariben.’⁴⁹

Pater Raymond Breton

Bekend is het werk van de pater-dominicaan Raymond Breton (1609-1679). Hij had, met tussenpozen, acht jaar doorgebracht bij de indianen van Dominica, van 1642 tot 1650. Hij begon met de klanken van de taal in Latijns schrift te noteren en vervolgens een woordenlijst te maken. De indianen werkten niet echt mee en Breton schrijft:

‘U kunt zich nauwelijks voorstellen hoeveel moeite ik heb gehad om die woorden te onttrekken aan de mond van de Wilden, die niet makkelijk praten als ze niet dronken zijn’.⁵⁰

Die terughoudendheid is wel te verklaren als je bedenkt dat het tot de indianen doordrong dat ze met het weggeven van hun taal ook de kolonisering zouden vergemakkelijken. Maar Breton hield vol. In 1647 had hij de Tien Geboden en het Weesgegroet al in het Caribisch vertaald en tussen 1664 en 1666 publiceerde hij een kleine catechismus, een woordenboek en een grammatica van de Caribische taal, waar collega-priesters gebruik van konden maken. Ook zijn er enkele jezuïeten geweest die de taal van de Galibi van Grenada en het vasteland hebben bestudeerd en leerboekjes hebben geschreven. Ook dominee Charles de Rochefort (1658) schreef een woordenlijst Caribisch.

Indianen verjaagd. Caribische taal overbodig

In de tweede helft van de 17^e eeuw worden de indianen langzamerhand verjaagd van eilanden als St. Christophe, Guadeloupe en Martinique. Ze trekken zich terug op St. Vincent. Het kleine aantal indianen dat nog op de Franse eilanden blijft wordt geassimileerd en de kennis van hun taal is niet langer nodig. De missionarissen verleggen nu hun aandacht naar de Afrikaanse ‘slaven’ en omdat de Afrikanen uit verschillende gebieden kwamen en verschillende talen spraken, wordt het Frans het belangrijkste communicatiemiddel.

Dat 17^e-eeuwse Frans zal langzamerhand worden omgevormd tot de Creoolse taal van de Franse eilanden.

¹ We zijn vaak geneigd om in stereotypen over Columbus te denken. Eigenlijk weten we weinig af van zijn leven vóór de jaren 1990. Was hij in Genua geboren? In welk jaar? Was zijn vader een arme wever? Of was hij, gezien zijn goede opvoeding afkomstig uit hogere kringen? Hij trouwde immers met de Portugese Felipa die gelieerd was aan de adel; en het kan zomaar zijn dat hij Spaans heeft geleerd in Portugal, waar het de taal was die de elite bezigde. Bovendien had hij 7 jaar in Spanje gewoond voordat hij in 1492 zijn grote tocht aanving.

² Santángel behoorde tot een derde generatie van tot het christendom bekeerde Joden. Niettemin bleef hij last houden van de Spaanse Inquisitie die hem verdacht van financiële manipulatie. Ferdinand was echter zo erkentelijk voor de diensten van Santángel dat hij hem tegen de machtige Inquisitie in bescherming nam.

³ Paus Alexander VI had hen de titel ‘Katholieke Koningen’ (Reyes Católicos) gegeven.

⁴ In zijn dagboek geeft hij eerlijk toe dat hij, waarschijnlijk uit overwegingen van veiligheid en opportunisme, de juiste koers niet aan de bemanning bekend maakte.

⁵ ‘No es de maravillar que aquel viejo dijese al Almirante tales cosas de la otra vida, porque comúnmente todos los indios destas Indias tienen opinión de las almas no morir, mayormente los de Cuba...’

⁶ Zo wordt Columbus voortdurend genoemd door Las Casas.

⁷ Columbus had de indiaan bij zijn eerste landing in de Bahama’s onder dwang aan boord genomen om te profiteren van zijn informatie over de streek en de mensen. Er werd met handen en voeten en een enkel woord gecommuniceerd. Later deelt hij mee dat hij een aantal indianen naar Spanje wilde meenemen om hun de taal (Spaans) te laten leren en als een soort ambassadeurs weer naar hun eigen mensen terug te sturen.

⁸ ‘Ayer en la noche, dice el Almirante, vinieron los dos hombres que había enviado a ver a la tierra dentro, y le dijeron cómo habían andado doce leguas que había hasta una población de cincuenta casas, donde dice que había mil vecinos, porque viven muchos en una casa. Estas casas son de manera de alfaneques grandísimos. Dijeron que los habían recibido con gran solemnidad, según su costumbre, y todos, así hombres como mujeres, los venían a ver, y aposentáronlos en las mejores casas; los cuales los tocaban y les besaban las manos y los pies, maravillándose y creyendo que venían del cielo, y así se lo daban a entender. Dábanles de comer de lo que tenían. Dijeron que en llegando los llevaron de brazos los más honrados del pueblo a la casa principal, y diéronles dos sillas en que se asentaron, y ellos todos se asentaron en el suelo en derredor de ellos. El indio que con ellos iba les notificó la manera de vivir de los cristianos y cómo eran buena gente.’

⁹ ‘Mostráronles dos hombres que les faltaban algunos pedazos de carne de su cuerpo e hiciéronles entender que los caníbales los habían comido a bocados; el Almirante no lo creyó.’

¹⁰ De afspraken gemaakt in Santa Fe de la Vega van Granada.

¹¹ ‘[...] yo que soy voz de Cristo en el desierto desta isla, y por tanto, conviene que con atención, no cualquiera, sino con todo vuestro corazón y con todos vuestros sentidos, la oigáis; la cual voz os será la más nueva que nunca oísteis, la más áspera y dura y más espantable y peligrosa que jamás no pensasteis oír (...) Esta voz, dijo él, que todos estáis en pecado mortal y en él vivís y morís, por la crueldad y tiranía que usáis con estas inocentes gentes. Decid, ¿con qué derecho y con qué justicia tenéis en tan cruel y horrible survidumbre aquestos indios?’

¹² ‘Y si así no lo hicieseis o en ello maliciosamente pusieseis dilación, os certifico que con la ayuda de Dios nosotros entraremos poderosamente contra vosotros, y os haremos guerra por todas las partes y maneras que pudiéramos, y os sujetaremos al yugo y obediencia de la Iglesia y de Sus Majestades, y tomaremos vuestras personas y de vuestras mujeres e hijos y los haremos esclavos, y como tales los venderemos y dispondremos de ellos como Sus Majestades mandaren, y os tomaremos vuestros bienes, y os haremos todos los males y daños que pudiéramos, como a vasallos que no obedecen ni quieren recibir a su señor y le resisten y contradicen; y protestamos que las muertes y daños que de ello se siguiesen sea a vuestra culpa y no de Sus Majestades, ni nuestra, ni de estos caballeros que con nosotros vinieron.’

¹³ Gonzalo Fernández de Oviedo (1478-1557) kende Columbus. Hij was aan het Hof in Barcelona toen Columbus daar verscheen met de indianen die hij had meegenomen van zijn eerste reis. In 1532 maakte Karel V (in Spanje Carlos I geheten) hem kroniekschrijver van de Indië. Hij was onder andere burgemeester van Hispaniola (La Española, het huidige Santo Domingo) en verbleef 30 jaar in Zuid-Amerika. Hij vergezelde in 1514 Pedrarias Dávila op zijn ontdekkingsreizen en schreef onder andere *Historia general y natural de las Indias* (Sevilla, 1535 en 1557) en *Sumario de la natural historia de las Indias* (Toledo, 1526).

¹⁴ Vroegere naam voor de Benedenwindse eilanden Aruba, Curaçao en Bonaire. In het Spaans ‘Islas de los Gigantes’.

¹⁵ Het maisbier in Peru, Bolivia en Ecuador heet nog steeds ‘chicha’.

¹⁶ ‘Unas mantas de algodón muy bien tejidas y de buenas y lindas telas y delgadas algunas de ellas de dos varas y de tres en luengo, y algo más angostas que luengas y en los cabos están llenas de cordeles de cabuya y de henequén.’

¹⁷ In Spanje wordt hij Carlos I (Carlos Primero) genoemd.

¹⁸ In 1545 zal deze maatregel voor een deel, om economische redenen weer worden bijgesteld in het voordeel van de kolonisten die de macht over de inheemse bevolking waren ontnomen.

¹⁹ ‘Porque una de las cosas más principales en que las audiencias han de servirnos es en tener muy especial cuidado del buen tratamiento de los indios y conservación de ellos, mandarnos que se informen siempre de los excesos y malos tratamientos que les son o fueren hechos por los gobernadores o personas particulares.’

²⁰ ‘[...] así indios como negros’

²¹ ‘[...] porque estimamos en mucho más, como es razón, la conservación de sus vidas que el interés que nos puede venir de las perlas.’

²² De ‘Relecciones’ van Vitoria werden gepubliceerd in Lyon (1557) en Salamanca (1565). Zij vormen de basis van het moderne, internationale recht. Zijn ideeën werden verspreid in belangrijke universiteiten (Coimbra, Parijs, Oxford, Leuven, Rome).

²³ De Franse 16^e-eeuwse filosoof Michel de Montaigne (1533-1592) vond niet dat de Europese cultuur ‘beter’ was dan de inheemse. Hij schreef dat iedereen die niet ‘gewoon’ was door de Europeanen ‘barbaren’ werden genoemd. Montaigne vond het barbaarser om mensen te verbranden of te martelen zoals de Spanjaarden dat deden in Amerika dan mensen op te eten die al dood waren (kannibalisme). Jean de Léry (*Histoire d'un voyage fait en la terre du Brésil*, 1578) die bijna een jaar in Brazilië woonde, vond dat de inheemse culturen zuiverder en natuurlijker waren dan de Europese, die gedegenereerd waren door geld, privébezit en oorlog. Ze leefden volgens de natuur en konden dus geen ‘wilden’ of ‘barbaren’ zijn.

²⁴ In Spanje wordt deze oorlog ‘Guerra de Flandes’ (de Vlaamse oorlog) genoemd.

²⁵ ‘siervos, incultos e inhumanos’

²⁶ ‘Ninguna otra pestilencia pudo el diablo inventar para destruir todo aquel orbe, consumir y matar todas aquellas gentes de él. [...] y esta sola basta para despoblar el mundo, como fue la invención del repartimiento y encomiendas de aquellas gentes que repartieron y las encomendaron a todos los diablos o como atajos de ganados entregados a hambrientos lobos.’

²⁷ De Bovenwindse eilanden werden op een geografische kaart van Juan de la Cosa uit 1500 ‘Islas de los caníbales’ genoemd, mensenetereilanden.

²⁸ Archivo General de Indias, Patronato, Información sobre las acciones de los caribes: ‘Son tan golosos que se mueren por la dicha carne umana e que vienen a buscalla a dozentas e treçientas leguas e no a otro efecto si no a hazer daño e a comer las gentes.’

²⁹ Archivo General de Indias.

³⁰ Archivo General de Indias, Real Provisión a la isla de San Juan para poder hacer la guerra a los caribes y hacer esclavos en las condiciones señaladas, Madrid, 4 de mayo de 1547: ‘si los caribes fueren a hacer guerra o daños puedan armar y hacer guerra a los caribes con autoridad del juez de residencia della y su parecer y acuerdo y no de otra manera

³¹ Het woord ‘margarita’ betekende in het Grieks ‘pareloester’. Via het Latijn kwam het terecht in het Spaans met dezelfde betekenis. Dat verklaart de naam van het Venezolaanse eiland.

³² ‘Díjavos que estáis, dixo Colón entonces a los españoles, en la más rica tierra del Mundo; demos gracias al Señor.’

³³ Juan de Castellanos: ‘Estéril y pequeña, sin recursos de río ni fuente, sin árbol y sin rama para leña y espinas solamente.’

³⁴ ‘Cuestan muchos españoles, muchos negros y muchísimos indios.’ NB Vanaf het begin van de eeuw werden er ook Afrikaanse dwangarbeiders/slaven ingevoerd om te werken in de mijnen en op de plantages. Rond 1530 woonden er ongeveer 1000 mensen op Cubagua (230 Spanjaarden, 700 indiaanse en 100 Afrikaanse slaven).

³⁵ Indianen en Afrikanen doken zelfs tot op een diepte van 18 meter!

³⁶ ‘Asimismo me hicieron relación los dichos procuradores, por parte de esa dicha isla, diciendo que en esa dicha isla hay mucha necesidad de indios y que se han apocado tanto y se apocan de cada día que si no se remedia en pocos días se despoblará de indios. Y para el remedio de ello me suplicaron que les diese licencia que de algunas islas comarcas inútiles, de las cuales ningún provecho se espera, puedan llevar a esa dicha isla los indios que pudieren llevar para que los sirvan de la manera que otros de esa isla diciendo que cuando otro fruto no haya sino hacerles cristianos sería muy grande, lo cual me ha parecido muy bien.’ (*Instrucciones dadas a frey Nicolás de Ovando*, Burgos, 30 de abril de 1508, Archivo General de Indias)

³⁷ No pudiéndose mover en el fondo de aquellas sentinas, con sus vómitos y el producto de sus necesidades iban allí como animales entre sus heces. A menudo el mar se encalmaba, faltándoles el agua y otras cosas a aquellos infelices. Y así, agobiados por el calor, el mal olor, la sed y las incomodidades, allí abajo morían miserablemente.’

³⁸ ‘Y los navíos también había cargado de esclavos de los cuales se morían muchos y los echaban a la mar; lo uno por la grande tristeza y angustia de verse sacar de sus tierras y dejar sus padres y mujeres e hijos, perder su libertad y cobrar su servidumbre, y puestos en poder de gente inhumana y cruel, como estimaban, y con justísima razón, ser los christianos, y que los llevaban adonde y de dondejamás habían de volver; lo otro, por la falta de los mantenimientos, que no les daban sino un poco de caçabi seco (que para solo, sin otra cosa, es intolerable) y aun agua no les daban cuanta habían menester para remojarlo, porque para el viaje tan largo a los marineros no le faltase; lo otro, porque como metían mucha gente y la ponían debajo de cubierta, cerradas las escotillas, que es como si en una mazmorra cerrasen todos los agujeros, juntamente con las ventanas, y la tierra caliente y debajo de cubierta arden los navíos como vivas llamas del ardor y el fuego que dentro tenían, sin poder resollar, de angustia y apretamiento de los pechos se ahogaban; y de esta manera ha sido infinito el número de las gentes de estas Indias que han perecido...’

³⁹ Gedurende de hele 17^e eeuw ging de slavenhandel in Brazilië gewoon door. Er werd op indianen gejaagd door de zogenaamde ‘bandeirantes’. In 1639 publiceert Paus Urbanus VII een bul waarin iedereen die slavenhandel met indianen dreef werd geëxcommuniceerd.

⁴⁰ ‘[...] que no se vendan ni hierren porque sabemos que los que los traen los hierran en el rostro o les echan argollas de hierro a la garganta con letras de sus propios nombres en que dicen ser sus esclavos...’ In: Real Cédula a los oficiales de la Casa de la Contratación, Dueñas, 25 de septiembre de 1534, Archivo General de las Indias.

⁴¹ ‘[...] cree (Colón) que todo sea de frutas. Lo más o todo hacen de maíz, sino que el maíz es blanco y morado y colorado; de ahí viene ser el vino de diversas colores.’

⁴² ‘Los indios desta isla, y aun de todas la Indias, son inclinatísimos y acostumbrados a mucho bailar, y para hacer son que les ayude a las voces o cantos que bailando cantan y sones que hacen, tenían unos cascabeles muy sotiles, hechos de madera muy artificiosamente, con unas pedrecitas dentro, los cuales sonaban, pero poco y roncamente.’

⁴³ In Bolivia en het Andesgebied kan je dat nog steeds zien. Op de markt worden hele stapels cocabladeren verkocht en de indiaanse

monden zien zwart van het kauwen op die bladeren. Nog steeds geen prettig gezicht. Voor ons, om met Las Casas te spreken.

⁴⁴ 'Vieron ellos también, y yo después, que acostumbran los hombres traer en la boca cierta hierba todo el día mascándola, que teniendo los dientes blanquísimos comúnmente, se les pone una costra en ellos más negra que la más negra azabaja que pueda ser; traen esta hierba en la boca por sanidad y fuerzas y mantenimiento, según yo entendido tengo, pero es muy sucia cosa y engendra grande asco verlos, a nosotros, digo; cuando la echan, después de muy bien mascada, lávanse la boca y tornan a tomar otra, y teniéndola en la boca hablan harto obscuramente como quien la lengua tiene tan ocupada.'

⁴⁵ '... la pimienta que los indios desta isla Española llamaban axí, la sílaba postrera aguda.'

⁴⁶ 'Hasta aquí no había poder el Almirante si este nombre cacique significaba rey o gobernador, y otro nombre que llamaban nitayno, si quería decir grande, o por hidalgo o gobernador; y la verdad es, que cacique era nombre de rey, y nitayno era nombre de caballero y señor principal.'

⁴⁷ '... y salieron los indios contra los cristianos con sus armas de arcs y flechas herboladas con hierba ponzoñosa; traían también unas cuerdas, haciendo ademanes que los habían de atar con ellas, y por esto creo, cierto, que esta tierra era la provincia de Higüey, porque la gente della era más belicosa y tenía de la dicha hierba.'

⁴⁸ 'Y acordándose cuántos de aquellos había entre tantas gentes, cómo en aquellas y de aquellas islas en tan breves días y en cuasi mi presencia, sin culpa alguna en que nos hobiesen ofendido, se habían destruído, no restaba sino alzar los ojos al cielo y temblar de los divinos juicios.'

⁴⁹ 'Leur langue est fort pauvre, ils ne peuvent exprimer que ce qui tombe sous le sens. Ils sont si matériels qu'ils n'ont pas des termes pour signifier les opérations de l'esprit, et si les bêtes pouvaient parler, je ne voudrais point leur donner d'autre langue que celle des Caraïbes.'

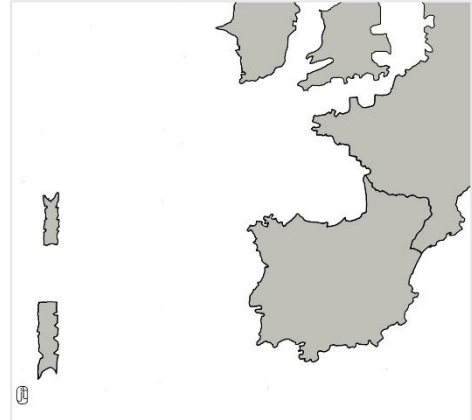
⁵⁰ 'Vous ne sauriez vous persuader la peine que j'ai eue de dérober ces mots de la bouche des Sauvages qui ne parlent jamais aisément s'ils ne sont dans leur vin...'

2. De reuzen van Sotavento

Columbus, West-Indië, de Antillen

Op 15e- en 16e-eeuwse Portugese zeekaarten kan men, op 200 mijl ten westen van de Canarische eilanden en vrijwel midden in de Atlantische Oceaan, het (ei)land Antillia aantreffen.

Lang vóór Columbus hadden Portugese zeevaarders de Atlantische Oceaan al verkend en zo goed mogelijk in kaart gebracht. Onder Hendrik de Zeevaarder en koning João II kwamen de Portugese zeevaart en cartografie tot grote bloei en ging men op zoek naar landen en eilanden waarover door zeelieden werd verhaald maar die nog niet in kaart waren gebracht...

Zo werd, tegelijk met de Azoren in 1427, de Sargassozee (de Wierzee) ontdekt. Dat betekent dat de Portugezen zich in die tijd op de Atlantische Oceaan al ver naar het westen hadden gewaagd. Zij maakten daarbij gebruik van de nieuwste technologie en van hun gedegen kennis van stromingen en windrichtingen die een behouden terugkeer naar Portugal konden waarborgen. Het is zelfs heel goed mogelijk dat de Portugezen in die tijd een enkel Antilliaans eiland of zelfs Brazilië hebben bereikt, maar dat zij dit uit concurrentieoverwegingen stil hebben gehouden.

Columbus en andere ontdekkingsreizigers hebben dankbaar van de uitstekende Portugese zeekaarten uit die tijd gebruik gemaakt en zijn niet zomaar op goed geluk naar het westen gevaren. De ontdekking van Amerika door Columbus in oktober 1492 is dus niet een op zichzelf staand feit, maar een logische schakel in een historische keten van vindingen.

Door de veranderde politieke omstandigheden wilde men graag een andere weg naar Azië en de specerijenlanden vinden; de Florentijnse arts Paolo dal Pozzo Toscanelli (1397-1482) had al eerder de mogelijkheid verdedigd om Azië te bereiken via een westelijke zeeroute.

Antonio de Herrera (1934, p. 20)¹, de officiële Spaanse kroniekschrijver, vertelt dat

‘een inwoner van het eiland Madeira in het jaar 1484 toestemming had gevraagd aan de koning van Portugal om een bepaald land te gaan verkennen dat hij elk jaar — hij kon er een eed op doen — in het oog kreeg en dat ter hoogte van de Azoren lag; en zo kwam het dat er in het midden van de Atlantische Oceaan een paar eilanden werden getekend, waaronder het eiland dat ‘Antilla’ werd genoemd en dat op 200 mijl ten westen van de Canarische eilanden en de Azoren op de kaart werd ingetekend.’

Columbus was er tot aan zijn dood van overtuigd dat de gebieden die hij had ontdekt tot India behoorden. Reden waarom de Spanjaarden die pas ontdekte gebieden ‘Las Indias’², de Indiën, noemden. Korte tijd later, toen men erachter kwam dat Las Indias niet tot het Aziatische Verre Oosten behoorden werd — door Columbus zelf — de aanduiding ‘Occidentales’ (= westelijk) eraan toegevoegd en was de naam ‘West-Indië’ geboren.

Verdeling van de Spaans-Portugese invloedssferen

De invloedssferen van Spanje en Portugal werden door de vertegenwoordigers van de Portugese koning João II en de katholieke koningen Fernando en Isabella van Spanje op 7 juni 1494 in Tordesillas afgebakend met behulp van een denkbeeldige meridiaan die van pool tot pool liep op 2.217,4 km ten westen van de Kaapverdise eilanden.

Alle landen ten westen van die meridiaan zouden aan Spanje toekomen, en alle landen ten oosten van die meridiaan aan Portugal. Zo kwam het dat de Portugezen zeggenschap kregen over Brazilië en West-Afrika en dat Midden-Amerika en een groot deel van het Zuid-Amerikaanse continent toevielen aan Spanje. Om die reden zouden ook Aruba, Curaçao en Bonaire — de ‘Reuzeneilanden’ — tot de Spaanse invloedssfeer gaan behoren.

Naamgeving van de ontdekte gebieden

Het behoorde tot de taak van ontdekkingsreizigers, in dit geval de Spanjaarden en Portugezen, om een naam te geven aan de gebieden die zij ‘ontdekten’. Dat betrof gebieden waar niemand woonde en gebieden die bevolkt waren en die dus al een — inheemse — naam hadden. Tot de onbewoonde gebieden behoorden, bijvoorbeeld, Kaapverdië, Madeira en de Azoren. Tot de bewoonde landen behoorden gebieden in Afrika en Amerika.

Voor de zeevaart was het uiteraard handig als er tijdens de ontdekkingsreizen door cartografen en stuurlieden herkenningpunten werden aangegeven en benoemd die vanaf de schepen te zien waren; rotspartijen, rivieren, bergen, heuvels, stranden, wouden, algemene kenmerken van de

kust, dorpen etc.: Cabo Verde (Groene Kaap), Cabo Roxo (Blauwe Kaap), Cabo Branco (Witte Kaap), Serra Leão (Leeuwenberg), Ilha Formosa (Mooi Eiland), Penha Grande (Grote Rots), Praia Verde (Groen Strand) etc.

De cartograaf, stuurman of kapitein schreven die namen op in een aantekenboek. Ze hadden ook een katholieke kalender bij zich waarop de katholieke feestdagen en heiligen van de dag stonden aangegeven. Kwamen ze op een bepaalde dag bij een stuk land of eiland dan was de naam gauw gevonden: São Roque (Heilige Rochus), Santa Marta (Heilige Martha), Santa Cruz (Het Heilige Kruis), Santiago (Sint Jacob), Santo Domingo (Sint Dominicus), etc.

Ook inheemse namen werden overgenomen. Het lag voor de hand dat ze werden verbasterd en opgeschreven in Spaanse en Portugese klanken. We zien echter ook dat Columbus, hoewel hij wist dat bepaalde eilanden eigen — inheemse — namen hadden er toch de voorkeur aan gaf zélf een naam te verzinnen:

‘Het eerste eiland dat ik ben tegengekomen heb ik de naam San Salvador (De Heiland) gegeven, ter ere van Zijne Hoge Majesteit (= God) die mij dit alles heeft gegeven.

De indianen noemen dit eiland Guanahaní.

Het tweede eiland heb ik Santa María de la Concepción (De Heilige Maria van de Onbevleete Ontvangenis) genoemd, het derde Fernandina (naar de Spaanse Koning Ferdinand), het vierde Isabella (naar Koningin Isabella), het vijfde Juana (= Cuba) naar de dochter van Ferdinand en Isabella) en zo verder...’

Uit: Carta a Luis de Santángel, 1493³

Vanzelfsprekend beschouwde hij zijn eigen namen als de definitieve. En met die nieuwe naam maakte hij op symbolische wijze de ontdekte gebieden eenvoudigweg tot Spaans bezit. Omdat hij natuurlijk niet alle gebieden naar God, María, de Spaanse koningen en familie kon noemen, ging hij over tot het geven van praktische, gewone namen zoals Cabo Hermoso (= Mooie Kaap) en Cabo de la Laguna (Meerkaap).

Een akte opmaken voor het in bezit nemen van een eiland

De procedure van inbezitneming was zeer eenvoudig: als Columbus een eiland ontdekte, stapte hij met het koninklijke banier en een paar vlaggen en vergezeld van zijn twee kapiteins, de administrateur en de betaalmeester, in een bootje en, in aanwezigheid van de ongetwijfeld verbouwvereerde indianen, liet hij akte nemen van het feit dat hij het bewuste eiland in bezit nam.

De autodidact en door de Bijbel geïnspireerde Columbus legde, in tegenstelling tot de goed opgeleide Vespucci, ook doodgemoedereerd verbanden tussen inheemse plaatsnamen en namen uit de Bijbel. Zo zag hij een betrekking tussen de naam van het eiland Saba en het land waar de Wijzen uit het Oosten vandaan kwamen. De inheemse bevolking sprak, volgens hem, de Hebreeuwse naam niet goed uit...

Het mythisch wereldbeeld van de ontdekkingsreiziger

Columbus geloofde niet alleen in het katholieke dogma en de profetieën van Jesaja, hij geloofde ook enigszins in cyclopen, sirenes, amazones en mensen met staarten. Zo lezen we in zijn *Diario de a bordo* (scheepsdagboek, zondag 4 november 1492):

‘Wat hij óók te weten kwam, was, dat er, heel ver weg, mensen woonden met één oog en met een hondensnuit, die mensen aten. Als ze een man te pakken krijgen, onthoofden ze hem, drinken zijn bloed en snijden zijn geslachtsdelen af.’

In de reeds genoemde *Carta a Luis de Santángel* (1493) schrijft hij (in het Spaans van eind 15e eeuw):

‘Ya dixe como yo hauia andado cvii leguas por la costa de la mar por la derecha liña de osidente a oriente por la isla Juana segun el qual camino puedo desir que esta isla es maior que Inglaterra y Escosia juntas; porque, allende destas cvii leguas, me quedan de la parte de poniente dos prouinsias que io no he andado, la una de las quales llaman Auan, adonde nasen la gente con cola...’⁴

De Iberische ontdekkingsreizigers waren aan de ene kant nuchtere mensen die gebruik maakten van de nieuwste wetenschappelijke vindingen, maar aan de andere kant stonden ze nog met één been in het mythische en sprookjesachtige denken van Oudheid en Middeleeuwen. Ze waren daarom steeds bedacht op het aantreffen van afwijkende menselijke of zelfs monsterachtige bestaansvormen. Het is daarom niet te verwonderen dat we in hun verslagen regelmatig reminiscenties aantreffen aan eeuwenoude reisverhalen.

Zo beschrijft de 13e-eeuwse franciscaner monnik en reiziger Jean du Plan Carpin (1246), die door paus Innocentius IV naar Mongolië werd gestuurd, de meest fantastische situaties en gebeurtenissen:

‘Hij (= de Aziatische hertog Cyrpodan) vond monsters in de vorm van mensen die elk maar één arm en één been hadden die uit hun borst groeiden. [...] en als ze moe waren van het lopen draaiden ze op één hand en één been in het rond, als het ware in een cirkel... [Isidore noemde hen Cyclopedes]’

Ook de reisverslagen van Marco Polo hebben niet nagelaten een onuitwisbare indruk te maken op de geesten van hen die eeuwen na hem kwamen. Zo bleef het geloof in kannibalisme levend door de volgende passage uit het boek van Marco Polo. Schrijvend over priesters en sjamanen uit Tibet en Kashmir zegt Marco Polo (1969, p. 96):

‘Diezelfde mensen, de gemeenste soort tovenaars waarover ik u heb verteld, hebben de volgende bestiale en afschuwelijke gewoonte. Wanneer een man ter dood is veroordeeld vanwege het kwaad dat hij heeft aangericht en door de autoriteiten ter dood moet worden gebracht, pleegt men de veroordeelde aan die priesters te geven. Deze nemen hem in ontvangst, koken hem en eten hem op; maar als hij een natuurlijke dood zou zijn gestorven, dan zouden ze hem voor geen prijs hebben opgegeten.’⁵

In de 16^e-eeuwse gravures (onder andere van Theodoor de Bry) die de ontdekking van Amerika in beeld brengen komen we, mutatis mutandis, de uitbeelding van de praktijk van het kannibalisme bij indianen ruimschoots tegen. Maar laten we daarbij vooral niet vergeten dat die afbeeldingen voornamelijk ontsproten zijn aan de door middeleeuwse verhalen geïnspireerde geesten van Europeanen.

Een ander bekend verhaal in het boek van Marco Polo dat later in de beschrijving van indiaanse gewoonten zou opduiken, is het verhaal over de gewoonte om vrouwen die tot het huishouden van de man behoren aan reizigers aan te bieden. Zo bieden — om de goden gunstig voor hen te stemmen — in de Chinese provincie Gaidu (= Tch’engtou) getrouwde mannen hun zusters, dochters en vrouwen grootmoedig aan alle reizigers aan met de opdracht hen in alles ter wille te zijn. De gastheer maakt zich vervolgens uit de voeten en komt pas terug als de vreemdeling is vertrokken. Vervolgens laten zij hun vrouwen in geuren en kleuren vertellen wat de vreemdeling allemaal heeft uitgespookt (Marco Polo, 1969, p. 167):

‘Hij schept er plezier in om ze alle bokkesprongen die ze met de vreemdeling hebben gemaakt te laten vertellen en allen brengen ze, eensgezind, dank aan hun goden.’⁶

Ook vertelt Marco Polo in hoofdstuk 116 van *La Description du Monde* over de gewoonte die Tibetanen hadden om hun meisjes vóór het huwelijk met zoveel mogelijk mannen te laten copuleren met als reden dat niemand een onervaren vrouw, die kennelijk niet door de goden bemind werd, wilde trouwen.

De ontdekkingsreiziger van de 15e en 16e eeuw was dus op alles voorbereid en zag niet alleen wat hij wérkelijk zag, maar ook wat hij wílde zien. Reuzen, bijvoorbeeld.

Reuzen

Reuzen waren altijd al populair geweest. Bij Homerus lezen we over Odysseus en de Cycloop en ook de Bijbel laat zich niet onbetuigd:

‘In die dagen waren er reuzen op aarde, en ook daarna, als Gods zonen tot de dochteren der mensen ingegaan waren en zich kinderen gewonnen hadden...’

Genesis, 4

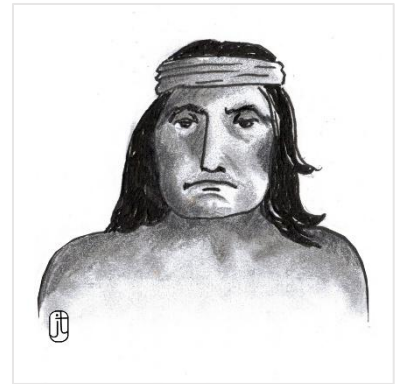
Reuzen bleven een hele tijd in de mode en aan het eind van de Middeleeuwen had je niet alleen stadsgekken en dorpsidioten, maar ook stadsreuzen en hele reuzenfamilies, c.q. groot uitgevallen mensen, die meeliepen in allerlei volksoptochten, een gebruik dat tot in de 19^e eeuw heeft voortgeduurd.

Ontdekkingsreizigers waren dus maar al te gaarne bereid om reuzen te zien waar ze niet waren en in hun reisverslagen, die met graagte in Europa werden gelezen, de lichaamsverhoudingen van mensen die ± 20 cm langer waren dan zichzelf tot buitenissige proporties op te blazen.

Zo beschrijft de jonge Italiaanse aristocraat Pigafetta in 1519 zijn ontmoeting met de ‘reuzen’ van Patagonië.

Pigafetta bevond zich aan boord van een van de schepen van de Portugese zeevaarder Magelhães die een doortocht naar de Stille Oceaan ontdekte via een zeepassage in het Zuiden van Argentinië:

‘Op een dag zagen we een man van reusachtige afmetingen die naakt aan de oever van onze haven stond te dansen, te zingen en stof op zijn hoofd gooide. De bevelvoerder stuurde een van onze mensen op hem af en gaf hem de opdracht om, ten teken van vrede, precies dezelfde bewegingen te maken en om hem vervolgens naar een eilandje te varen en naar hem toe te brengen. Toen de man eenmaal in ons gezelschap verkeerde, maakte hij een stomverbaasde indruk en wees met zijn vinger voortdurend omhoog als om aan te geven dat hij geloofde dat wij uit de hemel kwamen.’⁷

Van die misvatting hebben de Spanjaarden overigens handig gebruik gemaakt bij hun veroveringstochten. Maar op den duur kregen de indianen door dat de Spanjaarden bepaald niet uit de hemel kwamen.

De Arubaanse en Curaçaose reuzen van Alonso de Ojeda

De artistieke dokter Chris Engels (1907-1980), met wie ik in het verleden menig gesprek heb mogen voeren in zijn 18^e-eeuwse Curaçaose huis Stroomzigt, heeft in 1970 namens het Curaçaosch Museum een publicatie het licht doen zien met de titel *Opgravingen te Malmok op Aruba. De kwestie Gigan*. Wie zich door het elliptische en compacte proza van Chris Engels niet laat weerhouden kan in deze publicatie zijn mening lezen over de vermeende indiaanse ‘Reuzen’ van de Antilliaanse eilanden.

Engels brengt in zijn geschrift de Reuzen tot menselijke proporties terug en staft zijn mening met de conclusies uit het in opdracht van het Curaçaosch Museum door dr. A.J. van Bork-Feltkamp verrichte onderzoek van enkele van Aruba afkomstige schedels. De conclusies uit haar onderzoek waren niet opmerkelijk, in de zin dat we hier met echt reusachtige mensen te maken zouden hebben. Ook spreekt Engels nog over een persoonlijk onderzoek:

‘De veterinaire M.J.W. Diemont, die op mijn verzoek een totaal skelet had blootgelegd (op Malmok, Aruba) gaf als zijn indruk, dat het een flinke kerel was. Een man zo groot als hij, dat wil zeggen een flinke Hollander van één meter tachtig. Zo drukte hij zich uit, en wat is normaler? Onwillekeurig vergelijkt men met zichzelf. Vespucci moet een nogal kleine man zijn geweest, niet bepaald een grote indruk maken, als we hem nu konden zien. Ook hij ging niet met een centimeter op zak op wereldreis. Veterinaire en koopman doen eender.’⁸

Ik neem u nu mee naar enkele Spaanse kroniekschrijvers die de Benedenwindse, Antilliaanse eilanden onder de naam *Islas de los Gigantes* — Reuzeneilanden — in hun werk hebben opgenomen en allereerst naar degene die uitdrukkelijk heeft vermeld dat hij verantwoordelijk is voor de naam *Reuzeneilanden*.

Amerigo Vespucci

Amerigo Vespucci (Florence 1454; Sevilla, 1512), tijdgenoot van Columbus, was een goed opgeleide koopman en navigator die goede betrekkingen onderhield met de befaamde familie De Medici uit Florence.

Hij vertrok in 1489 naar Sevilla in dienst van Lorenzo Pierfrancesco De Medici als agent en scheepsbevrachter. Tussen 1496 en 1504 was hij actief betrokken bij de Spaanse en Portugese ontdekkingsreizen en schreef daar uitgebreide verslagen over. Over de authenticiteit van deze verslagen bestaat een uitgebreide discussie, waar we in dit kader niet op in zullen gaan, als zijnde niet relevant voor ons onderwerp.

In 1508 werd Vespucci benoemd tot Hoofd Navigatie bij het Handelshuis (Casa de Contratación) in Sevilla. Zijn bekendste verslag was de *Mundus Novus* (de Nieuwe Wereld), waarschijnlijk geschreven tussen 1502 en 1503 en gericht tot Lorenzo Pietro De Medici. Het origineel is helaas verloren gegaan. Zijn laatste briefverslag (Lissabon, 1504) is getiteld: *Lettera di Amerigo Vespucci delle isole nuovamente trovate in quattro suoi viaggi* (Brief van Amerigo Vespucci over de pas ontdekte eilanden op zijn vier reizen).

De brief is gericht tot Pier Soderini, de hoogste magistraat — Gonfaloniere — van Florence.

In de *Lettera*, de Brief aan Soderini, zijn verschillende verhalen bij elkaar gevoegd. Deze verhalen hebben soms een romanachtig karakter en zijn duidelijk bedoeld om de lezer te vermaken, vooral waar het pikante details betreft. Dat was niet ongevoel. Zowel Columbus als Vespucci maken soms ook gebruik van overdreven beelden om het belang en de wonderlijke verschijningsvormen van de pas ontdekte Nieuwe Wereld op de mensen in Europa over te brengen.

Hier treden beiden in de voetsporen van Marco Polo en andere middeleeuwse reizigers. Zeer veel zaken worden namelijk groter en grootser voorgesteld dan ze in werkelijkheid zijn en al gauw wordt iets een ‘maravilla’, een wonder, genoemd. De Spanjaarden zijn, bijvoorbeeld, al vlug geneigd om een paar indiaanse inwoners gevangen te nemen en in te schepen naar Spanje als ‘cosa de maravilla’, iets waar de mensen thuis zich als een wonder aan konden vergapen.

Bij het beschrijven van al die nieuwe dingen deinken de kroniekschrijvers er niet voor terug om — zonder bronvermelding — hele stukken en zinnen van elkaar over te nemen.

Zo neemt Vespucci zinnen over uit de geschriften van Columbus als hij de indiaanse zeden en gewoonten beschrijft.

Enkele voorbeelden hiervan mogen dit verduidelijken.

Columbus schrijft (Diario de a bordo, 16 december 1492):

‘Ze lopen helemaal naakt zoals hun moeders hen baarden, en ook de vrouwen, zonder enige schaamte.’⁹

Vespucci:

‘Ze lopen helemaal naakt, zowel de mannen als de vrouwen, zonder hun schaamte ook maar enigszins te bedekken, niet anders dan zoals ze uit de buik van hun moeders kwamen.’¹⁰

We zien hier ook hoe het Florentijnse Italiaans van Vespucci, die met een Sevillaanse was getrouwd, door zijn lange verblijf in Sevilla en Lissabon met iberismen is doorspekt: in het Italiaans zegt men ‘nudi’, geen ‘disnudi’ (Sp. desnudos); in het Italiaans betekent ‘salire’ ‘naar boven gaan, klimmen’ en niet ‘naar buiten gaan’ (Sp. salir).

Landing op Reuzeneiland

Zowel in de Brief aan Soderini als in die aan Lorenzo di Pierfrancesco De Medici doet Vespucci verslag van zijn landing op de Benedenwindse eilanden¹¹. Wij volgen hier de versie uit de Brief aan Soderini. Houd er rekening mee, beste lezer, dat de syntaxis van Vespucci wat krakkemikkig is en dat dit uit de vertaling zal blijken.

Vooraf: de Spaanse schepen waren, varend langs de kust van Venezuela, bij de Benedenwindse eilanden gekomen; de Spanjaarden constateerden, na een bezoek te hebben gebracht aan een van die eilanden, dat daar niets te halen viel en voeren weer verder:

‘En toen we hadden gezien dat daar niets bruikbaar te vinden was, zijn we vertrokken en naar een ander eiland gegaan; we hebben later geconstateerd dat dit eiland bewoond werd door erg grote mensen.

We zijn direct aan land gegaan om te kijken of we vers water konden vinden en verkeerden in de mening dat het eiland onbewoond was omdat we geen mensen zagen; langs de kust lopend zagen we ineens heel grote sporen van mensen in het zand en we trokken toen de conclusie dat, als hun andere ledematen met die afmetingen overeen zouden komen, het ontzettend grote mensen moest betreffen.

Vervolgens kwamen we bij een weg die landinwaarts liep en we stuurden negen van onze mensen op pad omdat we dachten dat er op het eiland wel niet veel mensen zouden zijn omdat het zo klein¹² was.

We liepen verder om te kijken wat voor mensen dat waren. En toen we bijna een mijl¹³ hadden gelopen zagen we in een vallei vijf hutten die ons verlaten leken. We liepen ernaartoe en kwamen slechts vijf vrouwen tegen (twee oude vrouwen en drie meisjes) die zó groot waren dat we ze verbaasd aankeken.

Zodra ze ons zagen waren ze zo verstijfd van schrik dat ze niet in staat waren om de benen te nemen; de twee oudjes spraken ons met uitnodigende gebaren toe, brachten ons een grote verscheidenheid aan eten, lieten ons in een hut en ze waren groter dan een flinke man, zoiets als Francesco degli Albizi¹⁴, maar beter gebouwd, zodat we allemaal voornemens waren de drie jongedames gevangen te nemen en naar Castilië te brengen, zodat de mensen zich aan hen konden vergapen.

En toen we dit zo aan het overwegen waren, kwamen er door de deur van de hut ongeveer 36 mannen naar binnen die veel groter waren dan de vrouwen, mannen die zo goed waren gebouwd dat het mooi was om te zien, maar die ons zo van ons stuk brachten dat we liever op de schepen waren geweest dan in deze situatie te verkeren, met dat soort mensen.

Ze hadden grote bogen en pijlen bij zich en grote knuppels, en ze spraken met elkaar op een toon alsof ze ons wilden aanvallen. Toen we zagen dat we in zo'n gevaar verkeerden begonnen we met elkaar te overleggen: sommigen zeiden dat we ons binnen de hut op hen moesten werpen, anderen vonden dat dit beter buiten kon; weer anderen vonden dat we niet moesten beginnen te vechten voordat we gezien hadden wat ze van plan waren; en we spraken af dat we de hut zouden verlaten en onopvallend op weg naar de schepen zouden gaan.

En dat deden we en we begaven ons op weg naar de schepen. Zij bleven op een steenworp afstand van ons, druk met elkaar pratend en ik denk dat ze niet minder bang waren dan wij, omdat we even uitrustten en zij ook, zonder dat ze dichterbij kwamen, totdat we bij het strand kwamen waar onze boten op ons lagen te wachten; we stapten in en toen we ervandoor gingen sprongen ze in het water en schoten veel pijlen op ons af, maar toen hadden we onze grootste angst voor hen al verloren; we schoten twee kanonnen af, meer om hen schrik aan te jagen dan om ze te verwonden en bij dat geluid vluchtten ze allemaal het bos in en zo scheidden zich onze wegen en het leek ons dat we heelhuids thuis waren gekomen van een gevaarlijke dag. Ze liepen helemaal naakt net als de andere inheemsen.

Ik noem dit eiland *Eiland van de Reuzen*, vanwege hun grote lichaamslengte.'

In een brief die Vespucci (1984, p. 66) schreef op 18 juli 1500 aan Pierfrancesco De Medici in Florence kunnen we een variant op dit verhaal lezen:

‘En toen wij zulke grote vrouwen zagen vatten we het plan op om twee van hen, meisjes van 15 jaar, te ontvoeren en ze cadeau te doen aan de Koningen (i.e. Ferdinand en Isabella). Ongetwijfeld waren het schepsels met een lichaamslengte die uitstak boven die van gewone mensen. En terwijl we hierover aan het beraadslagen waren kwamen er 36 mannen het huis binnen waar we zaten te drinken; ze waren zo groot dat elk van hen, als ie op zijn knieën zat, langer was dan ik als ik rechtop stond. Kortom, het waren, naar hun lichaamslengte, reuzen en hun lichaamsbouw kwam overeen met hun lengte; en elk van de vrouwen leek wel een Penthesilea en elk van de mannen een Antaeus...’¹⁵

Dat Vespucci zijn klassieken kenden blijkt wel uit de vergelijking die hij maakt met Penthesilea, de mythische koningin van de Amazonen en Antaeus, een reus uit Libië die we kennen uit onder andere de Griekse mythologie. Beide figuren komen ook voor in *de Hel* van Dante, die Vespucci ongetwijfeld had gelezen. Overigens, u ziet dat de Spanjaarden — die zichzelf te pas en te onpas ‘christenen’ noemen om zich te onderscheiden van de indianen — er geen been in zagen om zomaar mensen te roven.

Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés

Dat de naam ‘Reuzeneiland’ algemeen bekend werd blijkt wel uit andere Spaanse bronnen, zoals de boeken van Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés (1478-1557).

Op verzoek van Karel V begon deze in 1526 met het schrijven van een *Sumario de la natural historia de las Indias*, dat wil zeggen een samenvatting van de natuurlijke historie van West-Indië, waar hij 22 jaar van zijn leven heeft doorgebracht. In hoofdstuk 10 van deze *Sumario* schrijft Fernández de Oviedo (1986; p. 75) in de wat moeizame verteltrant van de 16^e-eeuwse kroniekschrijvers, het volgende:

‘Die indianen van het vasteland hebben dezelfde lichaamsbouw en kleur als die van de eilanden, en als er al een verschil is dan zijn ze eerder groter dan kleiner, vooral die indianen die, zoals ik hiervoor heb gezegd, een soort tonsuur¹⁶ hebben, die flinkgebouwd en groot zijn, meer dan alle anderen die ik in die streken heb gezien, behalve dan die van de *Reuzeneilanden*, die ten zuiden van het eiland Española¹⁷ liggen, dichtbij de kust van het vasteland. En zo zien ook degenen die ze lucayos¹⁸ noemen eruit. De bewoners van de eilanden ten noorden van Espanola en met name de indianen uit die twee gebieden, zijn, hoewel geen reuzen, ongetwijfeld de grootste indianen die men tot nu toe kent. En ze zijn over het algemeen groter dan Duitsers, en velen van hen, zowel mannen als vrouwen, zijn vooral heel lang. En zowel mannen als vrouwen schieten met pijl en boog, hoewel ze niet schieten met giftige pijlen’¹⁹

Bartolomé de las Casas contra Vespucci

Een van de Spaanse rapporteurs die ook enkele malen het Reuzeneiland noemt is Bartolomé de las Casas (1474-1566), die echter een ander, wat nuchterder licht op de zaak werpt.

Bartolomé de las Casas is de kroniekschrijver van de orde der dominicanen die, twee jaar na de Franciscanen, in 1526 in de Nieuwe Wereld arriveerden.

De las Casas is bekend geworden als de verdediger van de indianen tegen de wreedheid van de Spanjaarden en heeft met zijn verslaggeving veel bijgedragen tot wat men is gaan noemen de ‘Leyenda Negra’, de zwarte legende.

De Spanjaarden werden door hem vergeleken met wrede wolven, tijgers en leeuwen, terwijl de indianen werden afgeschilderd als weerloze schapen. Hij deinst er overigens niet voor terug hen later af te schilderen als wilde beesten als het erop aankomt hen het christelijk geloof bij te brengen.

Zijn bekendste boek is de *Brevisima relación de la destrucción de las Indias* (Kort verslag van de vernietiging van West-Indië), dat hij in de jaren 1540 schreef. De titel heeft betrekking op de vernietiging van de indiaanse volken en hun cultuur, niet op de flora en fauna van het gebied.

De las Casas gebruikt krachtige taal als het erom gaat de daden van de Spanjaarden te beschrijven: despoblar (= ontvolken, dat wil zeggen genocide plegen), matar (= doden), robar (= roven), destruir (= vernietigen), despedazar (= aan stukken scheuren), allemaal acties die werden uitgevoerd om de indianen af te persen, tot dwangarbeid te verplichten en tot slaaf te maken. Zelfs Columbus, de door hem zo bewonderde admiraal, ontkomt niet aan de kritiek van de latere bisschop van het Mexicaanse Chiapas.

De las Casas kan het niet uitstaan dat Vespucci zich, volgens hém althans, de eer toekent het vasteland van Zuid-Amerika te hebben ontdekt, waardoor zijn naam voor altijd met het continent verbonden zou blijven. Op zijn tweede reis stond Vespucci en de cartograaf Juan de la Cosa onder bevel van Alonso de Ojeda, aan wie dus, zo schrijft De las Casas impliciet, in feite de eer toekomt namen te hebben gegeven aan de door hem ontdekte gebieden.

In zijn *Historia de las Indias* dat de periode beslaat van 1492-1520 schrijft De las Casas (1951; p. 129) het volgende:

‘Ojeda zette zijn reis voort tot de provincie en Golf die door de indianen in hun taal Cuquibacoa wordt genoemd; nu heet het, in onze taal, Venezuela, en vandaar voer hij naar Cabo de la Vela, waar ze nu parels vissen en hij gaf het de naam Cabo de la Vela (Zeilkaap) en zo heet het nog steeds (met nog een rijtje eilanden die van Oost naar West lopen en waarvan er een door Ojeda ‘*Reuzeneiland*’ werd genoemd).’²⁰

Een alinea verder merkt De las Casas op dat Columbus heel goed diezelfde gebieden ontdekt kon hebben:

‘Paria en het eiland Margarita waren al op het oog door de Admiraal (= Columbus) ontdekt alsmede het gebied tussen Margarita en Cabo de la Vela (waartussen de afstand 200 leguas ($\pm$ 1200 km) bedraagt), omdat de Admiraal zag hoe het land en de bergketens naar het westen toe verliepen en daarom is de ontdekking van dat hele gebied aan hém te danken, omdat het niet nodig is dat je een land of een eiland helemaal hebt verkend om te kunnen zeggen dat je het hebt ontdekt; zoals hij het eiland Cuba heeft ontdekt en het niet vereist was dat hij het tot in alle uithoeken bezocht; en hetzelfde geldt voor het eiland Española en de andere en zo ook voor het hele vasteland; hoe groot dit ook is en hoe ver het zich ook uitstrekt, de Admiraal heeft het ontdekt.’

De las Casas laat geen gelegenheid voorbijgaan om Vespucci in een kwaad daglicht te stellen en diens vermeende leugenachtigheid aan te tonen. Hij laat dit ook uit de titels van de hoofdstukken blijken. Zo luidt de titel van hoofdstuk 167:

‘Slot van de bewijsvoering dat Américo liegt...’²¹

Columbus (Colón, 1984, p. 353): zelf blijkt gunstiger over Vespucci te oordelen, want drie maanden vóór zijn dood schrijft hij op 5 februari 1505 aan zijn zoon Diego:

‘Na je vertrek heb ik met Américo Vespucci gesproken [...] hij was er altijd op uit om me een genoegen te doen, het is een zeer fatsoenlijk man; het lot is hem, als vele anderen, niet gunstig gezind geweest. Zijn prestaties hebben hem niet opgeleverd wat ze hem in alle redelijkheid hadden móeten opleveren.’²²

De las Casas (1951, p. 211) vertelt dat er, tijdens een rechtszaak in Spanje, getuigen waren geweest die hadden verklaard dat Ojeda de eilanden had ontdekt:

‘Een andere getuige die op die eerste reis met hen mee was geweest zegt dat hij de Monnikeneilanden en de Reuzeneilanden had gezien [...] en nog twee of drie anderen zeggen hetzelfde, enz.; dus niet op de tweede, maar op de eerste reis die Ojeda maakte ontdekte hij het *Reuzeneiland*, en niet op de tweede, zoals Amerigo Vespucci beweert...’

Verderop krijgt Vespucci nóg een veeg uit de pan (1951, p. 212):

‘Dat eiland, dat bijna rond is en een omtrek heeft van 20 mijl (± 110 km) wordt nú bevolkt door indianen en dat is altijd al zo geweest, *niet door reuzen dus, maar door mensen als alle anderen*; ik ken geen mens die in die tijd noch daarna die reuzen heeft gezien en ik ben er ook niet achter gekomen hoe dat met die reuzen zo is gekomen; maar ik weet wel dat sinds die tijd wij die eilanden *Reuzeneilanden* noemen; ik weet niet waarom en ook niet of er op de andere vijf (sic!) eilanden reuzen waren.’

Het is al met al een vrij verward verhaal en het is niet helemaal duidelijk of de Spanjaarden maar één eiland — Curaçao — *Isla de los Gigantes* noemden of ook nog andere eilanden, wat de geschreven bronnen wel zouden doen vermoeden. Het staat wel vast dat het eiland of de eilanden maar korte tijd zo hebben geheten, want al spoedig verschenen er andere namen op de zeekaarten.

De Reuzen in kaart gebracht: Juan de la Cosa

Juan de la Cosa (1449-1510), door Bartolomé de las Casas ‘de Grote Stuurman’ genoemd, heeft deelgenomen aan zeven ontdekkingsreizen. Zijn eerste reis maakte hij met Columbus op zijn eigen schip La Gallega dat werd omgedoopt tot Santa María. Ook vergezelde hij Columbus op zijn tweede reis in de hoedanigheid van eerste stuurman en met de opdracht de landen in kaart te brengen die bezocht en ontdekt zouden worden. Zijn derde reis (1499-1500) was de ontdekkingsreis van Alonso de Ojeda waaraan ook Vespucci deelnam.

Aan Juan de la Cosa komt de eer toe in het jaar 1500²³ de eerste kaart te hebben vervaardigd waar de gebieden op staan die ontdekt zijn na de belangrijkste zeven ontdekkingsreizen. Ook het Caribisch gebied. Deze op ossenhuid getekende kaart bevindt zich in het Museo Naval te Madrid en heeft een bewogen geschiedenis.

De befaamde kaart bevond zich eerst in de *Casa de Contratación* (Handelshuis) van Sevilla waar, op bevel van koning Ferdinand, alle kaarten bewaard werden. Vandaar werd de kaart, met alle andere kaarten, overgebracht naar de *Archivos de Indias* (Archief van West-Indië).

Dan wordt de geschiedenis duister. Het is mogelijk dat de kaart in een klooster terecht kwam, hetgeen in die tijd nogal makkelijk kon. Op een gegeven ogenblik werd de kaart gestolen en overgebracht naar Frankrijk waar hij na drie eeuwen weer opdook en ontdekt werd op een veiling door baron Walckenaer, gevolmachtigd minister van Nederland in Parijs. Via Walckenaer kreeg de grote ontdekkingsreiziger en geleerde von Humboldt hem onder ogen. Deze heeft de kaart

beschreven in zijn boek *Examen critique de la géographie*. Von Humboldt publiceerde een facsimile van de kaart in de atlas van zijn reizen. In 1853 is de kaart voor Spanje aangekocht op een veiling door Ramón de la Sagra, een vriend van Walckenaer, om uiteindelijk een plaats te krijgen in het Museo Naval van Madrid.

De maker van de kaart, Juan de la Cosa, vond zijn einde tijdens zijn laatste reis langs de noordkust van het vasteland van Zuid-Amerika. Tijdens die reis had hij talloze indianen gevangen genomen en tot slaaf gemaakt. De indianen uit de streek rond Cartagena waren gebeten op de Spanjaarden — ze waren er inmiddels achter gekomen dat deze niet uit de hemel kwamen — en boden verbitterd tegenstand. Juan de la Cosa werd dodelijk getroffen door vergiftigde pijlen en stierf ver van zijn vaderland.

Gigan

Juan de la Cosa had op zijn kaart de geografische plaatsen aangegeven die ontdekt waren als resultaat van zeven belangrijke ontdekkingsreizen. Omdat de kaart erg aangetast was na zoveel eeuwen waren vele namen nauwelijks meer te lezen. De historicus Henry Harisse (1830-1910) heeft drie gebieden onderscheiden waarvan hij de namen op de kaart kon lezen: het noordoostelijk, het noordelijk en de Braziliaanse deel van het continent.

In het rijtje namen die Juan de la Cosa (zie: John Boyd Thacher, 1971, p. 202) heeft ingetekend op en langs de noordkust staan enkele herkenbare namen die nog zijn terug te voeren op de huidige: C. de la bela (= Cabo de la Vela op het schiereiland Guajira), Venuçuela (= Venezuela), Boca del drago (= Boca del Dragón, de zee-engte ten westen van Trinidad) en ook de naam Gigan. Deze laatste naam is, net als de andere namen, waarschijnlijk niet duidelijk leesbaar geweest en ik neem aan dat er oorspronkelijk heeft gestaan *Gigantes*, dus de naam van de Reuzeneilanden.

De plaats waar *Gigan* op de kaart staat aangegeven ligt ongeveer op de plaats waar nu Curaçao ligt in de groep Benedenwindse eilanden.

Een andere reden dat de meeste namen vervormd of misvormd tot ons zijn gekomen kan gelegen zijn in het feit dat de kaart vele malen is gekopieerd, hoewel het de cartografen verboden was om kaarten te kopiëren ten behoeve van andere landen. Dit gebeurde echter toch op grote schaal. Zo zit de mens nu eenmaal in elkaar.

Dat Gigan ongetwijfeld een misvorming is blijkt uit de kaart die Martin Waldseemüller (1970) omstreeks 1507 (gedrukt in 1513 in Straatsburg) tekende van hetzelfde gebied. Dit is de eerste

kaart waarop de naam 'America' voorkomt. Op de kaart van Waldseemüller zien we heel duidelijk de naam '*insula gigantū*' (= Reuzeneiland) staan. De 'u' met de tilde erboven geeft aan dat het hier de gebruikelijke afkorting betreft van 'gigantum'. De tilde vervangt gewoon een 'm'. Dat de naam *Isla(s) de los Gigantes* niet lang heeft bestaan wordt duidelijk als we de latere zeekaarten bekijken. Hiertoe heb ik de *Portugallae Monumenta Cartografica* geraadpleegd.

De Benedenwindse eilanden op oude Portugese zeekaarten

Ik heb in totaal 12 oude Portugese zeekaarten²⁴ van het Caribisch gebied geraadpleegd om te kijken wanneer de tegenwoordige, inheemse, namen van de ABC-eilanden op de kaarten verschijnen.

Vanaf 1519 verschijnen op de Portugese zeekaarten de namen Curaçao, Aruba en Bonaire in verschillende spellingen en met afwijkende vormen. Het valt op dat de naam van Aruba vrij consequent als 'Aruba' wordt geschreven, behalve op de kaart van Pedro Reinal van ± 1535 waarop het gebied als 'Ruba' staat aangegeven.

Merkwaardig genoeg staat op de kaart van Joannes Blaeu die in 1648 bij het verdrag van Westfalen is uitgegeven de naam 'Oruba'. Ook valt op dat de lettergrepen in de geografische aanduiding voor Bonaire zesmaal worden geschreven als 'boina(i)re' of 'boyna(i)re'.

Het is in dit verband interessant om het boek van Fray Ramón Pané, *Relación acerca de las antigüedades de los indios*, 1498 (Verslag over de oude gebruiken van de indianen), over de betekenis van het woord 'Boina' te raadplegen. Pané had van Columbus opdracht gekregen om aspecten van de Taíno-cultuur te beschrijven. En Pané heeft zich goed van zijn taak kunnen kwijten, omdat hij vier jaar te midden van de Taínos op Española leefde en zo hun taal, hun zeden, gewoonten en hun verhalen goed leerde kennen.

Pané (1998, p. 21) vertelt in de moderne uitgave van zijn boek, dat een van de goden van de Taínos de naam 'Boinayel' draagt. De Cubaanse professor en taalgeleerde José Juan Arrom zegt in zijn commentaar dat 'Boina' in het Taíno 'donkere slang' betekent en een metafoor is voor 'regenwolken'. 'Y-el' betekent 'Zoon van'. De naam Bonaire zou dus heel goed kunnen betekenen: 'Zoon van de donkere slang'. Het feit dat op de oude kaarten consequent 'Boina' wordt geschreven wijst erop dat het woord in elk geval niet is afgeleid van het Spaanse 'Buen(o)' of het

Portugese ‘Bom’ en dat Bonaire in elk geval niet ‘gunstige wind’ betekent, hetgeen bij ‘Buenos Aires’ duidelijk wél het geval is.

De naam ‘Curaçao’ ondergaat op de verschillende kaarten de meeste veranderingen: curacao, curasante (1519), curazante, curaçao (Anónimo-Gaspar Viegas, ± 1537), quraçao, curaçante, curacant, guraçoo, curação. De huidige naam treffen we dus aan op een kaart van omstreeks 1537.

De oorsprong van de naam is erg speculatief.

We mogen, lijkt mij, de voorzichtige conclusie trekken dat de naam ‘Reuzeneiland(en)’ ongeveer twee decennia heeft bestaan. Althans op de zeekaarten. Misschien dat ze nog wel een tijdlang hebben voortgeleefd in het mondelinge verkeer.

Een korrel zout

De geschriften van de Spaanse kroniekschrijvers leveren uitermate boeiende lectuur op omdat ze tal van wetenswaardigheden bevatten over taal, zeden en gewoonten van de indianen uit die tijd, al moeten we erop bedacht zijn dat de chroniqueurs zich soms schuldig maken aan sterke overdrijving en onwaarachtige beschrijvingen.

Het is, wat de taal betreft, wel aardig om te weten dat Columbus weigert te erkennen dat de indianen überhaupt een taal spreken, want hij schrijft in zijn scheepsdagboek op 12 oktober 1492:

‘Als het onze Heer (= God) behaagt zal ik bij mijn vertrek zes van hen (= indianen) naar Uwe Hoogheid meenemen, *zodat ze leren spreken.*’

Later draait Columbus wat bij, maar hij blijft die indiaanse talen maar een vreemde zaak vinden. Hij doet net of hij begrijpt wat ze zeggen, maar in werkelijkheid begrijpt hij alleen maar wat hij denkt te moeten begrijpen of wat hij ergens heeft gelezen. Zo denkt hij dat het woord ‘Caniba’ dat de indianen gebruiken om de ‘menseneters’ van het Caribisch gebied aan te duiden slaat op de grote ‘Khan’, de heerser over het Aziatische gebied waarnaar hij op weg was. Het feit dat de indianen naakt rondliepen was ook enigszins een teleurstelling voor hem, want hij wist dat de onderdanen van de grote Khan gewoon in kleren rondliepen.

Ook Vespucci (1957, p. 374 b) schrijft soms maar wat en krijgt hierdoor te maken met de venijnige spot van Bartolomé de las Casas:

‘Américo zegt dat de indianen, nadat ze zijn gedoopt, ‘*Charaibi*’ zeiden, dat, volgens Vespucci, in hun taal, waarin ze zichzelf zo noemen, ‘mannen van grote wijsheid’ betekent. Dat is een

lachertje, omdat ze (= de Spanjaarden) nog niet eens wisten welk woord de indianen gebruikten voor brood of water, wat toch het eerste is dat we in die talen leren, en in die twee of tien dagen dat ze daar waren, of misschien zelfs in zes dagen, wil Américo ons wijsmaken dat hij begreep dat het woord '*Charaibi*' 'mannen van grote wijsheid' betekent.'

Bij Gonzalo Fernández de Oviedo (1986, VI, p. 64) vinden we uitgebreide, soms zeer amusante beschrijvingen van de flora, fauna en cultuur van de indianen op het vasteland en de eilanden. Zo beschrijft hij als volgt een leguaan (Arawak: Yuana):

'Ze aten ook een slangachtig wezen dat er op het oog woest en afschrikwekkend uitziet; maar die wezens doen niets en het staat ook niet vast of het vissen of een ander soort beesten zijn, omdat ze zich zowel in het water als in de bomen en op de grond voortbewegen; en ze hebben vier poten, en ze zijn groter dan een konijn, en ze hebben een staart als een hagedis en een volledig gekleurde huid [...] en op hun ruggengraat opstaande stekels; en ze hebben scherpe tanden en hoektanden en een lange, brede halskwab die vanaf hun kin aan hun buik hangt [...] en waar ze zo'n beest ook vastbinden, hij doet niets en maakt geen enkel geluid en hij kan tien, vijftien, twintig dagen zonder eten of drinken...'

Maar, zoals gezegd, wees bedacht op overdrijving en fantasie. Tot besluit enkele voorbeelden van die wat overtrokken voorstelling van zaken uit de verslagen van Amerigo Vespucci (1986, p. 94):

'[...] en mensenvlees is bij hen een gewoon soort voedsel. Dat is zo waar als ik dit schrijf, want ze hebben gezien hoe een vader zijn zoons en zijn vrouwen opat, en ik heb een man gekend – ik heb zelf met hem gesproken – van wie men zei dat hij 300 menselijke lichamen had opgegeten en ik verbleef 27 dagen in een bepaalde stad, waar ik in de huizen gezouten mensenvlees aan de balken zag hangen, zoals ze bij ons de stukken spek en varkensvlees ophangen...'

Ook waren de Spanjaarden bijzonder dapper (Vespucchi, 1986, p. 59):

‘[...] en toen we met de boten naar de kust voeren, probeerden ze te verhinderen dat we aan land sprongen, zodat we gedwongen waren met hen te vechten; en aan het eind van de strijd waren ze er slecht aan toe, want, zoals gewoonlijk, richtten we een grote slachting onder hen aan, omdat ze naakt waren; en het gebeurde meer dan eens dat 16 van de onzen het opnamen tegen 2000 indianen, hen ten slotte verjoegen, velen van hen doodden en hun huizen plunderden.’

Ook de indiaanse vrouwen waren niet voor de poes (Vespucchi, 1986, p. 94):

‘[...] ze hebben nog een andere gewoonte, heel verschrikkelijk en voor een menselijke geest niet te geloven; omdat hun vrouwen immers buitensporig wellustig zijn, laten ze het lid van hun mannen zodanig opzwellen dat het misvormde knotsen lijken en dat doen ze met een bepaald kunstje en door giftige dieren erin te laten bijten; en daarom verliezen veel indianen hun lid en worden eunuchen...’

We zullen het de chroniqueur niet kwalijk nemen.

Monument voor de indiaan

Miljoenen indianen zijn omgekomen door geweld, slechte behandeling en ziektes, nog voordat er talloze Afrikanen aan huis en haard werden ontruikt om onder ellendige omstandigheden op de plantages in het Caribisch gebied te werken.

Ook de indianen hebben er recht op dat er, op de Benedenwindse eilanden, ter herinnering aan de voormalige bewoners van de *Reuzeneilanden* een monument wordt geplaatst dat een blijvende herinnering is aan de tijd dat er nog indianen woonden op de *Islas de los Gigantes*. Een monument, voorstellende een indiaanse man, een indiaanse vrouw en een indiaans kind. Bijna naakt. En van een flink postuur! De naam?

Los Gigantes de Sotavento! De Reuzen van de Benedenwinden!

¹ Oorspronkelijk uitgegeven in 1601-1615, heruitgegeven 1730; citaat uit de uitgave van 1934. Madrid: Tipografía de archivos, publicada por acuerdo de la Academia de la Historia, Tomo II.

² Een illustratie hiervan is het feit dat de Spanjaarden de – nu Colombiaanse – stad Cartagena ‘Cartagena de Indias’ noemden, om het te onderscheiden van het Spaanse Cartagena.

³ Brief van Columbus aan Luis de Santángel, financieel administrateur van Ferdinand en Isabella.

⁴ ‘Ik heb u al verteld dat ik 107 mijl langs de kust van west naar oost ben gevaren langs het eiland Juana (= Cuba), een tocht waaraan

ik kan afmeten dat dit eiland groter is dan Engeland en Schotland samen; buiten die 107 zeemijl zijn er naar het westen toe nog twee gebieden waar ik niet ben geweest; een daarvan heet Auan, waar mensen met een staart worden geboren...'

⁵ Louis Hambis merkt in zijn commentaar op dat niet alleen westerlingen gewag hebben gemaakt van dit kannibalisme, maar ook – vanaf de 11^e eeuw – de Chinezen. Ook de Tibetaanse en Mongoolse religieuze teksten spreken over het eten van 'la grande chair', dat wil zeggen van mensenvlees. 'Deze magische praktijken hadden tot doel de zich opdringende krachten van het instinct te bedwingen door de ontkenning van elke morele dwang en natuurlijke afkeer. [...] de asceet kent een nieuwe waarde toe aan de verwerpelijke instincten en gebruikt hun kracht om tot begrip te komen, tot het begrijpen van de leegte' (Polo, 1969, p. 384).

⁶ 'Il s'amuse à leur faire raconter tous les ébats qu'elles ont pris avec l'étranger, et tous, d'un même cœur, rendent grâces à leurs dieux!'

⁷ 'Un dì a l'improvviso vedesemo un uomo, de statura de gigante, che stava nudo nella riva del porto, ballando, cantando e buttandose polvere sopra la testa. Il capitano generale mandò uno de li nostri a lui, acciò facesse li medesimi atti in segno di pace, e, fatti, lo condusse in una isoletta dinanzi il capitano generale. Quando fu nella sua e nostra presenza, molto se meravigliò e faceva segni con un dito alzato, credendo venisse dal cielo.'

⁸ Chris Engels bedoelt hier dat Diemont en Vespucci de zaak op dezelfde manier bekeken.

⁹ 'Ellos andan todos desnudos como sus madres los parieron, y así las mujeres sin empacho.'

¹⁰ '...del tutto vanno disnudi, sì gli uomini come le donne senza coprire vergogna nessuna, non altrimenti che come saliron del ventre di lor madri.'

¹¹ Voor de Italiaanse teksten kan men terecht bij Vespucci (1984; zie voor de tekst van het fragment pp. 158-159); de Spaanse teksten zijn opgenomen in Vespucci (1986) met een voorwoord van Luciano Formisano; zie voor de tekst van het fragment pp. 124-125).

¹² Je kunt je afvragen of dit eiland wel Curaçao was, zoals algemeen wordt aangenomen. De Spanjaarden hebben onmogelijk kunnen constateren dat het eiland klein was.

¹³ Een Spaanse Legua was ± 5 km.

¹⁴ Een niet geïdentificeerde Italiaan uit die tijd die blijkbaar nogal groot van stuk was.

¹⁵ 'E noi, quando vedemo tan grande donne, acordamo di rubarne dua di loro, ch'erano giovane di 15 anni, per fare el presente d'esse a questi Re. E senza dubio erano creature fuera della statura di li uomini comuni. E mentre stavamo in questa pratica, venono 36 uomini, ch'entrorno nella casa dove stavamo bevendo, ed erano di tanta alta statura che ciascuno di loro era più alto, stando ginocchioni, che io ritto. E in concrusione erano statura di giganti, secondo la loro grandezza; e ciascuna delle donne pareva una Pantasilea e li uomini Antei...'

¹⁶ Oviedo had in een vorig hoofdstuk indianen beschreven die hun hoofdhaar droegen als een augustijner monnik, in het midden kaalgeschoren en met een kringvormige rand haar aan de buitenkant, een soort 'corona', een priesterlijke tonsuur

¹⁷ Española was de eerste naam die Columbus had gegeven aan Haïti en Santo Domingo samen.

¹⁸ De indianen van 'Las Lucayas', de tegenwoordige eilanden van de Bahama's.

¹⁹ 'Estos indios de Tierra Firme son de la misma estatura y color que los de las islas, y si alguna diferencia hay es antes declinando a mayores que no a menores, en especial los que atrás dije que eran coronados, que son recios y grandes sin duda más que los otros todos que por aquellas partes he visto, excepto los de las islas de los Gigantes, que están puestos a la parte del mediodía de la isla Española, cerca de la costa de Tierra Firme. E asimismo otros que llaman los lucayos, que están puestos a la banda del norte, y los unos y los otros de estas dos partes señaladamente, aunque no son gigantes, sin duda son la mayor gente de los indios que hasta ahora se sabe, y son mayores que los alemanes comúnmente, y en especial muchos de ellos, así hombres como mujeres, son muy altos, y ellos y ellas flecheros, pero no tiran con yerba.'

²⁰ 'Extendió su viaje Hojeda hasta la provincia y golfo de Cuquibacoa, en lengua de indios; agora se llama en nuestro lenguaje Venezuela, y de allí al Cabo de la Vela, donde agora se pescan las perlas, y él le puso aquel nombre de Cabo de la Vela, y hoy permanece, [con una renglera de islas que van de Oriente a Poniente, alguna de las cuales llamó Hojeda de los Gigantes].'

²¹ ('Se termina de probar la falsedad de Américo... etc.')

²² 'Después de partido habló con Amérigo Vespuchi [...] él siempre tubo dese de me hazer plazer, es mucho hombre de bien; la fortuna le ha sido contraria como a otros muchos. Sus trabajos non le han aprovechado tanto como la razón requiere.'

²³ Op de kaart staat aangegeven: 'Juan de la cosa la fizo en el puerto de S. ma en año de 1500' (Juan de la Cosa maakte hem in de haven van Santa Maria in het jaar 1500).

²⁴ Portugese zeekaarten (1519-1575).

3. Cultureel imperialisme

Op 24 oktober 1956 schreef Aimé Césaire een brief aan de toenmalige voorzitter van de Franse Communistische Partij, Maurice Thorez, waarin hij zijn lidmaatschap van de Partij officieel opzei. Hij was toen al burgemeester van Fort-de-France, Martinique.

Bij die gelegenheid boog hij zich ook over het lot van de ‘zwarte volken in hun strijd voor vandaag en voor morgen: strijd voor rechtvaardigheid, strijd voor de cultuur, strijd voor waardigheid en vrijheid’.

In zijn brief onderscheidt Césaire twee manieren waarop bevolkingsgroepen de weg naar een echte samenleving kwijt kunnen raken: ‘par ségrégation murée dans le particulier ou par dilution dans l’universel’ (‘door een vorm van apartheid met een muur om je heen of door totaal op te lossen in het universele’).

Wat Césaire echter voor ogen stond was een harmonieuze samenleving die rijk was aan ‘al het bijzondere, rijk aan alle individualiteiten’.

De ‘Franse’ en ‘Nederlandse’ Caribische eilanden zijn nog ver van dit laatste verwijderd.

Overeenkomsten en verschillen

Er zijn tal van overeenkomsten te vinden tussen de situatie van de veelkleurige bevolking van Curaçao (en andere voormalige Nederlands-Antilliaanse eilanden) en die van de Franse Antillen. Beide gemeenschappen leven op dit ogenblik nog onrustig in de naweeën van het (post)koloniale tijdperk en vechten nog steeds om erkenning en een eigen plaats.

Er zijn ook tal van verschillen. Zo hebben de voormalige Nederlandse Antillen nauwelijks of geen last gehad van de Tweede Wereldoorlog (met alle eerbied voor de Antilliaanse oorlogsslachtoffers), terwijl de bevolking van de toenmalige Franse kolonies te maken kreeg met een regering die collaboreerde met de Duitsers: de regering van maarschalk Pétain in het Franse Vichy.

Opvallend was toen dat de katholieke kerk als institutie bijna helemaal op de hand van de regering Pétain was.

Bisschop Varin de la Brunelière verklaarde op 7 november 1942 het volgende (Dumont, 2010):

‘Degene die weerstand biedt tegen het gezag biedt weerstand tegen de orde die door God is vastgesteld. Het is dus noodzakelijk u te onderwerpen niet alleen uit angst maar ook naar plicht en geweten.’

Het spreekt vanzelf dat de katholieke kerk vanwege deze ‘positieve’ houding volop werd gesteund door de regering Pétain die ervoor zorgde dat er weer kruisbeelden kwamen te hangen in openbare gebouwen. In die tijd mag ook gouverneur Sorin van Guadeloupe graag godsdienstige metaforen gebruiken. Zo noemt hij de arme boeren bijvoorbeeld ‘medewerkers van God’.

Pétain had een broertje dood aan intellectuelen, legde de nadruk op het belang van sportbeoefening en verklaarde op 15 augustus 1940 (Pétain, 1940, pp. 249-253):

‘[...] we zullen ernaar streven om de verderfelijke nepcultuur die alleen maar uit studeren bestaat en luiheid en nutteloosheid aanmoedigt te vernietigen.’

Pétain vervolgt:

‘Een mens bestaat uit een lichaam, een verstand en een karakter. Een intellectueel is, ook al heeft ie de Basisschool, de Middelbare School en Hogeschool doorlopen, een misbaksel zonder spieren, geest en wilskracht.’¹

Het mag duidelijk zijn dat niet iedereen in de Franse koloniën blij was met die opvatting. Scholing was namelijk de enige uitweg uit de dagelijkse, niet aflatende ellende.

Vlag en Folklore

Elke zondag werd er in die oorlogstijd op de Franse eilanden een groet gebracht aan de Franse driekleur en werden er door ‘hoogwaardigheidsbekleders’ vlamme redevoeeringen afgestoken die weer werden afgedrukt in de krant en uitgezonden op de radio. Om het volk te lijmen was er af en toe ook aandacht voor Antilliaanse folkloristische tradities (dictators zijn vaak dol op folklore!) met zang, dans en bijpassende kleding. Dat alles om reclame te maken voor de foute regering en de vermeende weldaden van het kolonialisme.

Omdat er gebrek aan voedsel ontstond (het was gebruikelijk dat alles werd geïmporteerd!) kwam er opeens officiële belangstelling voor de lokale productie en voor het zelf verbouwde voedsel van de armen: bananen, maniokmeel, knolgewassen. Visserij en veeteelt werden aangemoedigd

(kabeljauw kon immers niet meer uit Canada worden aangevoerd) en plaatselijk vakmanschap werd toegejuicht. Officieel opportunisme en bestuurlijke schijnheiligheid vierden hoogtij. Zo gaat dat.

Arrogantie van de kolonisator

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog werden de collaborerende bestuurders uit hun ambt gezet. Helaas, de arrogantie van de Franse kolonisator bleef springlevend!

Tijdens de conferentie van Brazzaville (1944, Congo), een initiatief van de Guyanees Félix Eboué, gouverneur van Guadeloupe, zei generaal De Gaulle (1890-1970) het volgende (de Gaulle, 1994, deel III p. 261):

‘Na wat er is voorgevallen op de grond van onze Afrikaanse en Aziatische bezittingen (!), zou het een onmogelijke onderneming zijn om te denken dat we het imperium op de oude voet kunnen voortzetten.’

En ook (de Gaulle, 1994, deel II p. 480):

‘Het is alleen aan de Franse Staat, maar dan ook alleen aan de Franse Staat om, als het ogenblik daar is, over te gaan tot structurele hervormingen, waarover de Staat soeverein zal beslissen.’

Dat standpunt zou hetzelfde blijven voor alle Franse presidenten na hem.

Inmiddels werd de roep om scholing steeds luider op de Franse eilanden, vooral nadat deze in 1946 Franse Departementen waren geworden:

‘Voldoende scholen zouden de onwetendheid uitbannen waarin de massa’s werden gehouden door de krachten van het obscurantisme.’²

Al een aardige vooruitgang in denken als je deze kreet beschouwt in het licht van wat Jules Ballet in 1898 nog schreef in zijn *Histoire de la Guadeloupe* waarin hij de weldadigheid verheerlijkte van een kolonisatie die het vroegere barbarendom te lijf was gegaan:

‘De slaven van de Franse Antillen leidden een gelukkiger bestaan dan het leven dat ze moesten leiden onder heidense en barbaarse (lees: Afrikaanse) stamhoofden.’³

Wat de scholing op de Franse eilanden betreft beschreef Alain Corbin in *Le Monde de l'Education*⁴ de volgende situatie:

‘De kinderen van de Blanken studeerden niet, omdat ze geld hadden. Dan had je de middenklasse van de mulatten van wie de kinderen moesten studeren om iets te kunnen bereiken. Ze werden architect, dokter, advocaat.’

Je plaats in de maatschappij en op school hing echt van je huidskleur af. De mulatten waren op school oververtegenwoordigd (meer dan de helft). Hoewel driekwart van de bevolking zwart was, zat maar 5% ervan op de middelbare school.

Het is dus zonder meer duidelijk dat, net als op Curaçao, de grote meerderheid van de bevolking onderontwikkeld bleef. Daarvan plukt het eiland tot op de dag van vandaag de bittere vruchten: politiek geladen beschuldigingen en scheldpartijen zijn nog steeds aan de orde van de dag. Om nog maar te zwijgen van het onverwerkte verleden.

De officiële Franse geschiedschrijving keek, net als de Nederlandse, liever weg van de gevolgen van de slavernij. Men nam zijn toevlucht tot het genereren van aandacht voor de voormalige voorvechters van de afschaffing van de slavernij. Er was meer aandacht voor hen dan voor de ellendige omstandigheden waaronder de slaven moesten werken. De officiële geschiedschrijving had geen oog voor zwarte helden als Louis Delgrès en zijn 300 medestrijders die in 1802 voor hun vrijheid waren gestorven, liever dan weer gebukt te moeten gaan onder de slavernij die twee jaar na de Franse Revolutie van 1789 was afgeschaft maar weer door Napoleon Bonaparte in 1802 werd ingevoerd.

Generaal Richepance werd naar Guadeloupe gestuurd om daar de ‘beschaving’ en de orde te herstellen.

Over beschaving gesproken, in 1953 zei de Franse president Auriol nog, overtuigd van zijn gelijk⁵:

‘Frankrijk zet overzee haar beschavende taak voort. Niets zal haar afhouden van haar opdracht om de vooruitgang en de menselijkheid te bevorderen waartoe de Geschiedenis en haar roeping haar hebben voorbestemd.’

Toen moesten de Franse oorlogsmisdaden in Algerije nog beginnen...

Slavernij

De ‘afschaffing van de slavernij door Nederland in 1863’ is deels een loos gebaar geweest. In 2003 heeft de Curaçaose dichter Elis Juliana hier nog eens een spottend gedicht (met koning Willem III in de hoofdrol) aan gewijd dat ik hieronder reproduceer:

Proklamashon

*Pa bondat di Reino
Ami Gran Poderoso
Sin remordimiento
Di kulpabilidat
Den ningun ladronisia
Den negoshi humano,
Sin mi kurason bati
Ta regalá boso awe
Sin kobra un sèn chikí
Pa tur e bondat
Durante dos siglo,
Ku forsa inmediato
Boso LIBERTAT
Kòrda semper si
Ku ta Yu boso tabata
I Yu boso ta keda
Te dia galiña Gueni
Saka djente di koper
Pone webu di oro
Den nèshi kolonial
Di kouchi hulandes*

1 di Yüli 1863-2003

Proclamatie

*Ik Oppermachtig Heer schenk jullie heden,
uit de goedheid des harten
van mijn koninkrijk,
zonder wroeging,
zonder schuldgevoel
over enige diefstal door ons begaan
in het menselijk bedrijf,
zonder hartkloppingen,
zonder ook maar één rooie cent te vragen
voor twee eeuwen
van tentoongespreide goedheid,
met ingang van nu
jullie VRIJHEID.
Vergeet nooit dat jullie Kinderen waren
en Kinderen zullen blijven
tot de dag waarop de kinderen
van de als kippen verhandelde slaven
koperen tanden krijgen en
gouden eieren leggen
in het koloniale nest
van de Nederlandse kooi.*

1 juli 1863–2003

In de Franse Cariben was in 1848 het gebaar van de ‘afschaffing’ net zo loos. Het was een afschaffing die weliswaar de absolute macht van de blanken intoomde, maar niet hun economische en — wel zo belangrijk — psychologische macht.

In *Cent cinquantaire de l'abolition de l'esclavage 1848-1998* noemde René Bélénus de afschaffing een *non-événement*, een non-gebeurtenis in Guadeloupe.

Herdenkingen

In de jaren 1970 kwam er in Frankrijk een bewustwordingsproces op gang rondom de gevolgen die de slavernij had gehad op de psyche van de betrokkenen. In 1983 kwam er een officiële feestdag voor de overzeese Departementen en werd er besloten dat er een datum zou worden gekozen om de slavernij te herdenken in Frankrijk. Dat werd 10 mei, de datum waarop de Wet Taubira werd aangenomen in de Senaat in 2001. De eerste herdenking vond plaats in 2006.

Het heeft lang geduurd voordat men in Nederland inzag wat er eeuwen geleden eigenlijk was aangericht.

‘Nederland heeft zijn slavernijverleden niet verwerkt maar weggedrukt’,

zei Minister Plasterk — wel eerlijk — bij de herdenking van 2007. Men schaamde zich er natuurlijk voor, maar wat moest je ermee? Moesten we nou echt die besmette erfenis van onze voorouders in ontvangst nemen? En hoe zat het met de successierechten? Het liefst hadden we er beleefd voor bedankt, maar de sociale druk op de Nederlandse regering van groepen die de belastende erfenis van hun zwarte voorouders wél in ontvangst hadden genomen bleef aanhouden. De carroussel met de obligate praatjes was in beweging gezet en zou niet meer kunnen worden gestopt.

In 2014 werd de officiële herdenking in het Amsterdamse Oosterpark uitgebreid gevierd. Er werd een Surinaams Winti ‘plengoffer’ gebracht (winti=geest) en het Metropoolorkest was er ook. Je moet wát, vond men kennelijk.

Vicepremier Asscher zei toen:

‘Hoe hebben mensen kunnen denken dat ze andere mensen als koopwaar mochten behandelen? Waarom heeft Nederland daar niet veel eerder een eind aan gemaakt? Ik sta hier vandaag namens de Nederlandse regering en kijk terug op deze schandvlek in onze geschiedenis. Ik kijk terug en betuig diepe spijt en berouw over hoe Nederland is omgegaan met de menselijke waardigheid.’

Ja, hoe hadden mensen dat kunnen bedenken? Heel eenvoudig: op dezelfde manier als waarop de mensen tijdens de Tweede Wereldoorlog de Joden zonder noemenswaardig verzet en met de hulp van gediensstige politieambtenaren uit Nederland hebben laten deporteren om hun

ondergang in Duitsland, Polen, Oostenrijk en Rusland tegemoet te gaan... Het kwaad bestaat gewoon, meneer Asscher!

En de sympathieke burgemeester van Amsterdam, Eberhard van der Laan, sloeg de spijker op de historische kop met de woorden:

‘Het past Amsterdam om nooit meer over de Gouden Eeuw te spreken zonder het ook over het slavernijverleden te hebben. Hun pijn is ook onze pijn.’

Conclusie: Wij Nederlanders hadden spijt, zeker, zelfs diepe spijt.

Ook de Nederlandse media hadden, eindelijk wakker geworden, de nodige aandacht besteed aan alle aspecten van de slavernij. Er vond een grote tentoonstelling in Amsterdam plaats en er werd zelfs een musical geproduceerd waarvan de moderne muziek van Randal Corsen en zang van Tania Kross niet direct de toegankelijkheid had van het folkloristische lied en dus nogal wat van het publiek eiste.

De welverdiende aandacht van de media in Nederland benadrukte de gedachte dat het van het grootste belang was dat de onbekende gezichten van hen die vroeger hadden gestreden voor de vrijheid niet zouden worden weggemoffeld. Dat wegmoffelen heeft decennialang geduurd. In alle koloniserende landen.

In Frankrijk gaf men er de voorkeur aan — zoals te verwachten was — om bij herdenkingen de aandacht te vestigen op het werk van abolitionisten uit het verre verleden als Abbé Grégoire en Victor Schoelcher.

De slavernij zelf bleef bij die gelegenheden comfortabel buiten schot.

In Guadeloupe liet echter de gezaghebber Lucette Michaux-Chevry bij een herdenking de officiële ceremonie links liggen om naar het monument voor Louis Delgrès (1766-1802) te gaan.

De in 2011 overleden Martinikaanse schrijver-filosoof Edouard Glissant heeft het fenomeen van de verhulling bij herdenkingen treffend verwoord in zijn *Le Discours Antillais* (1981, p. 131):

‘Delgrès werd voor een tweede maal overwonnen door de fluwelen listigheid van de overheersende ideologie die er een tijdlang in slaagde om de betekenis van zijn heldhaftige daad te vertekenen en deze uit het collectieve geheugen te wissen.’

Er blijft op het gebied van ‘herdenkingen’ nog veel te doen. Het verschijnsel van de slavernij zal blijvend moeten worden ingebed in de geschiedenis van het Caribisch gebied en de ex-

koloniserende landen. Het moet een 'leerstuk' blijven voor blank en zwart zonder dat dit aanleiding geeft tot misplaatste gevoelens van schaamte, tot haatgevoelens of tot voorwerp wordt gemaakt van politiek opportunisme.

Over schaamte gesproken. Ik herinner me dat ik jaren geleden aan Norman Serphos (toentertijd voorlichter van het Antillenhuis in Den Haag) voorstelde om een artikel over de slavernij te schrijven. Norman reageerde toen afwerend met:

'O nee, daar houdt m'n baas helemaal niet van. Die moet niks van slavernij hebben.'

Ik bedoel maar.

Het blijft voor Curaçao en Nederland van vitaal belang dat de stem van de zwarte mens die zich achtergesteld voelt wordt gehoord door de machthebbers, dat die mensen worden erkend in hun bestaan en het gevoel krijgen dat ze recht hebben om te leven zoals ze leven, in hun cultuur en eigenheid.

Die erkenning hoeft niet noodzakelijkerwijs gepaard te gaan met de gewoonte van sommige politici om voortdurend (en vaak op een agressieve manier) om onafhankelijkheid te roepen zonder dat ze er blijk van geven de gevolgen van zo'n 'onafhankelijkheid' te overzien en alleen ageren met het doel om de stemmen te winnen van mensen die (nog) niet in de gaten hebben dat ze worden gemanipuleerd.

Om een volk en een land eerlijk te dienen heb je competente en integere bestuurders nodig. En daarvoor is meer nodig dan een grote mond.

De creoolse maatschappij

Voor de zwarte mens is het van belang dat hij/zij niet vervalt in een slachtofferrol (zwart= slachtoffer= ongelukkig zijn= recht hebben op compensatie), hij/zij paranoïde wordt (de boosheid op Zwarte Piet is op het randje of er net overheen) of buiten de maatschappelijke boot valt.

Als een van die elementen een rol speelt is er sprake van een identiteitscrisis.

Creoolse samenlevingen als Curaçao of Martinique zijn een product van de kolonisatie en de handel in slaven. Net als Martinique is Curaçao een eiland dat wordt bevolkt door mensen met een gevarieerde etnische achtergrond. De Afrikaanse component is sterk aanwezig, maar dat heeft meer met kleur en lichaamsbouw te maken dan met een binding met Afrika.

Er bestaat eenvoudig geen binding met Afrika en Afrikaanse volken hebben geen enkele belangstelling voor zwarte mensen in het Caribisch gebied. Niemand in Afrika schrijft of spreekt over hen. De Caribische bevolking moet het zelf zien te redden.

Geen van de etnische groepen op Curaçao of Martinique (zwarten, mulatten, blanken) kan het eiland als bezit claimen. De oorspronkelijke bevolking, de Taíno, is al eeuwen verdwenen en vervangen door heterogene groepen die er eigen (sub)culturen op na houden.

Als er door sommige politieke partijen gezegd wordt ‘Kòrsou ta di nos’ (Curaçao is van ons) dan moet je je terecht afvragen wie of wat ‘nos’ hier betekent. Een blanke protestant heeft immers evenveel recht op het eiland als een zwarte katholiek of een Sefardische en Asjkenazische Jood. Alle drie vertegenwoordigen ze ‘NOS’.

Samenwerking tussen alle groepen is dus onontbeerlijk. Verschillen zijn er, maar het is jammer en onnodig als de verschillen tussen de etnische groepen door de politiek tot tegenstellingen worden aangescherpt die de onderlinge omgang belemmeren of vergiftigen.

Voor de Nederlander uit Nederland blijft de omgang met de lokale bevolking problematisch. Nederlanders mogen blij zijn dat de lokale bevolking van Curaçao zo goed en zo kwaad als het gaat Nederlands met hen spreekt, want de meeste Nederlanders spreken geen Papiaments en zullen dus nooit doordringen tot het hart van de creoolse samenleving.

Op Bonaire ligt de zaak nog ingewikkelder. Ik heb er het grootste begrip voor dat een Bonaireaan — als inwoner van een formeel Nederlandse, zij het ‘bijzondere’ gemeente — niet meer weet of ie nu een Nederlander of een Bonaireaan is. Men voelt zich een vreemd soort Bonaireaan die zich aan de Nederlandse regels moet houden omdat dat nu eenmaal (voorlopig?) zo is afgesproken. Hoe kunnen Bonaireanen zichzelf blijven?

Die vraag leeft natuurlijk ook op de Frans-Caribische eilanden.

Assimilatiepolitiek

Frankrijk heeft jarenlang — en eigenlijk nog steeds — een assimilatiepolitiek gevoerd (Doe maar net als wij, dan komt het vanzelf goed. Neem onze taal, onze cultuur en onze waarden over en we worden vanzelf elkaars gelijken). Zo kon een Fransman zich op comfortabele wijze altijd superieur voelen. Zij hadden immers al wat anderen nog maar moesten zien te bereiken...

De Britten hadden een ander koloniaal model en voerden meer een associatiepolitiek. Ze respecteerden de lokale gewoonten en bestuurden het land samen met de inheemse bevolking. De Nederlanders zaten er een beetje tussenin. Beetje assimilatie, beetje associatie. Als de lokale mensen 'op z'n Nederlands' reageerden dan hoorden ze erbij, maar als er te veel verschil merkbaar was dan moesten ze maar liever op hun eigen plek blijven. Maar de lokale bevolking beheerst het postkoloniale spel als geen ander.

Menige Arubaan of Curaçaoënaar heeft in Nederland gestudeerd en kent de gewoontes van de Makamba⁶ op z'n duimpje. De Curaçaoënaar kan de Nederlander cultureel op zijn wenken bedienen. Of ze daar zin in hebben is een tweede. Tegenwoordig niet zo erg meer. Maar ze hebben ook geen hekel aan de Nederlanders. Je kunt thuis en soms in de media ook lekker op die Makamba's schelden en dat lucht op. Julian Coco — een bekende en virtuoze Curaçaose gitarist (1924-2013) — had ook een zwak voor 'die' Makamba's.

Even terug naar de Franse kolonies. De assimilatiepolitiek van de Fransen heeft niet gewerkt. Het paradoxale is dat de Caribische kolonies in 1946 tóch duidelijk hebben uitgesproken Frans te willen blijven. Maar hoe Frans wilden ze zijn? De zwarte of bruine mens uit Martinique of Guadeloupe bleef natuurlijk in eerste instantie Martinikaan en Guadeloupeaan en voelde zich pas in tweede instantie Fransman of Française. Het viel niet mee om die twee met elkaar te verzoenen. Met datzelfde probleem zit de Bonaireaan nu ook.

De Fransen hebben de politieke wil getoond om hun Caribische eilanden zoveel mogelijk te behandelen als hun 'eigen' gebieden. In 1946 werden Martinique en Guadeloupe al Franse Departementen en in 1982 echte Franse 'Régions'. Hoewel dat een zekere sociale vooruitgang met zich meebracht bleef de Franse metropool een irritante stempel op het sociaaleconomische en culturele leven drukken en het was te voorzien dat dit ooit tot uitbarsting zou komen, vooral ook omdat tegen het eind van de 20e eeuw bewegingen opkwamen die streken voor een eigen, creoolse identiteit.

Een voorbeeld hiervan is de promotie van de inheemse taal. Laten we vooral niet vergeten dat jarenlang het gesproken Frans-Creools — net als het gesproken Papiaments — op de scholen geweld werd aangedaan door de plotselinge overgang naar het geschreven Frans c.q. Nederlands en dat het een moeizame onderneming is geweest om de Creoolse volkstaal de eer te geven die het toekwam en te voorzien van een deugdelijke spelling, een ontwikkeling die gepaard ging met het verschijnen van een groter aantal in de volkstaal geschreven kranten en tijdschriften, radio-

en tv-programma's en onderwijs in de moedertaal. Nu is dit allemaal heel gewoon, maar hoeveel frustratie is daaraan niet voorafgegaan?

Cultureel imperialisme

Jaren geleden, in de jaren 1970, was ik aanwezig bij de officiële ontvangst in kasteel Wassenaar van de pas benoemde en voormalige Gevolmachtigde Minister Richard Pieterella. Ook was er een aantal Antilliaanse studenten in Nederland uitgenodigd die kennelijk nogal 'bewust' rondliepen. Ik stond te praten met een Curaçaose oud-leerlinge, later medisch specialist op Curaçao, toen er opeens een jonge, gekleurde Antilliaan voor me sprong en me, priemend met een woedende wijsvinger, beschuldigde van 'cultureel imperialisme'.

Ik was te verbouwereerd om hem te vertellen dat het oprichten (door ondergetekende) van een tambugroep met leerlingen van het Radulphus op Curaçao toch nauwelijks een teken van cultureel imperialisme was en besloot om te constateren dat de jongeman niet beseftte dat hij de verkeerde culturele imperialist voor zich had.

Ik begreep als Nederlander natuurlijk wel waar hij mee zat en beseftte tegelijkertijd dat het nog tientallen jaren zou duren voordat Curaçao een zekere eigenheid zou ontwikkelen en als land erkenning zou krijgen.

Nu is de jongeman inmiddels in de zestig en zijn er weer andere problemen op het eiland. De betreffende jongen had door het assimilatieproces van de postkoloniale tijd last van een persoonlijkheidsconflict en reageerde dat bij die gelegenheid voorlopig maar op mij af. Helaas is zo'n conflict alleen maar op te lossen door een volledige aanvaarding van zichzelf en zijn afkomst. En dat kan niet in vijf minuten op een receptie.

Er zijn een aantal factoren die een grote rol spelen bij de vorming van een eigen persoonlijkheid, zoals de gemeenschap (sociale relaties), het geloof (verschillende soorten) en de familie.

De gemeenschap

Iedereen in een creoolse gemeenschap 'kent elkaar'. Zoiets heeft grote voordelen en grote nadelen. Vriendschap speelt een belangrijke rol in het leven van de Antilliaan, gastvrijheid staat hoog aangeschreven en emoties zijn krachtige drijfveren. Als een politiek leider een 'vriend' is maar toevallig ook een eersteklas schooier (sjouru), dan zal het eerste de doorslag geven. Geen goede manier om een land op te bouwen, maar zo werkt het voorlopig. De enige manier om zo'n conflict te doorbreken is het volk op een zodanige manier door scholing en voorlichting te ontwikkelen dat de mensen beseffen waar op de lange termijn (ei)land en bevolking het beste mee gediend zijn. Men moet solidair leren zijn in het streven naar de goede loyaliteiten en afstand leren doen van de verkeerde.

Op Guadeloupe en Martinique was er sprake van een grote solidariteit en gemeenschapszin tijdens de stakingen van 2009. Het volk eiste goedkopere basisproducten (brandstof, voedingsmiddelen) en een verhoging van salaris. De staking duurde anderhalve maand en trof talrijke sectoren: benzinestations, middenstanders, hotels, toerisme, de scholen en het openbaar vervoer. Er ontstond een tekort aan voedsel, maar de bevolking deelde met elkaar wat er nog was. Die solidariteit is waarschijnlijk ook een 'positief' gevolg geweest van een eeuwenlang gemeenschappelijk gedeeld lot: de slavernij.

Op Curaçao was de situatie anders dan op de Franse eilanden waar de slaven op de suikerrietplantages moesten werken. Op Curaçao waren er voornamelijk 'huisslaven' en bovendien was Curaçao een doorvoerhaven. Solidariteit vond daar nauwelijks een goede voedingsbodem. Soms hadden groepen gezamenlijke belangen, kon het tot verzet komen (Tula, 1795 en Godett cum suis in 1969) en tot een groeiend gevoel van eigenwaarde.

Het geloof

Het volk van Curaçao (en de andere eilanden) is niet fanatiek kerkelijk, maar wel religieus.

De populaire godsdienst op het eiland is, sinds de Spanjaarden het eiland in bezit namen en er zo'n 150 jaar bleven, het katholicisme, de staatsgodsdienst die de Joden uit het Iberisch schiereiland verjoeg, een religie waar niet mee te spotten viel en in die tijd via het wereldlijk gezag (de heren geestelijken deden dat natuurlijk niet zelf) nogal wat mensen tot de brandstapel veroordeelde.

De Spanjaarden (het waren er maar weinigen), die in 1527 al een kerkje bouwden in Santa Bárbara, zorgden ervoor dat de plaatselijke indianen werden gedoopt en Spaans leerden spreken. Maar de religieuze follow-up liet nogal te wensen over, ondanks het feit dat het bisdom Coro zijn best deed om af en toe een paar priesters naar het eiland te sturen.

De West-Indische Compagnie die in 1634 op het eiland kwam was calvinistisch en moest niet veel van het katholicisme hebben. Priesters werden mondjesmaat gedoogd, maar mochten niet in ‘geestelijk gewaad’ op straat lopen en alleen binnenskamers hun rituelen verrichten. De WIC had al helemaal een broertje dood aan jezuiteten. Dat zijn, zoals we weten, slimme mensen die, volgens sommigen, af en toe wel eens recht kunnen praten wat krom is en omgekeerd. Pascal heeft er uitgebreid over geschreven.

Overigens verdroegen protestanten en katholieken elkaar in de praktijk uitstekend. Ze doopten zelfs over en weer elkaars kinderen als er ergens geen predikant of priester aanwezig was. En dat was in die tijd nogal eens het geval. Ook mochten katholieken op het protestantse kerkhof worden begraven op voorwaarde dat ze blank waren. De protestanten hielden hun kerk liever blank en lieten daarom missie en onderwijs graag aan de katholieken over. Later hebben de zusters franciscanessen van Roosendaal en de fraters van Tilburg zich uitermate verdienstelijk gemaakt voor het onderwijs.

De zwarte bevolking die, sinds de WIC, het eiland bevolkte en in slavernij verkeerde, werd vanwege die politiek dus automatisch katholiek. Vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw werd er ook in het Papiaments gepreekt. Dat was het werk van de franciscanen. Er waren trouwens ook missen in het Spaans en Nederlands.

Het valt buiten het kader van dit artikel om in te gaan op de bewogen geschiedenis van de katholieke kerk op Curaçao. We moeten volstaan met te constateren dat het katholieke geloof en de kerk de zwarte mensen tot richtsnoer dienden. Als je het iets onvriendelijker zou willen formuleren kun je ook zeggen dat de katholieke godsdienst de zwarte mensen in het gareel hield, hoewel het nooit opstanden heeft kunnen voorkomen. Pater Schinck probeerde Tula nog wel van zijn plannen af te houden, maar Tula gaf hem te verstaan dat zijn plannen gerechtvaardigd waren omdat de onrechtvaardigheid en de repressie op het eiland te groot waren.

Omdat het Curaçaose volk in wezen extravert is en niet afkerig van magie, is het te begrijpen dat in de loop van de tweede helft van de 20^e eeuw andere vormen van godsdienst dan de strenge, routineuze en wat saaie katholieke, de spirituele zorg begonnen over te nemen. Zo scoort de pinkstergemeente, bijvoorbeeld, goed op het eiland. Er is in die kerk volop gelegenheid om de behoefte aan spirituele extravaganza te beleven: handoplegging, bezweringen, spreken in onverstaanbare klanken ('tongen') en nog veel meer.

De katholieke kerk lijkt haar beste tijd gehad te hebben. De hoogtijdagen zijn voorbij. Ik heb het laatste staartje nog meegemaakt. Met een zekere melancholie herinner ik me dat we in de jaren 1960 met een groep Hollanders en Curaçaoënaars mochten oefenen in de kerk van Brievengat voor de uitvoering van een Curaçaose mis. Voordat we begonnen werden we onverhoeds met zijn allen door de pastoor van Brievengat op een hoop gedreven, kregen ongevraagd de zegen en — dat zou me achteraf niet verwonderen — werden ook onze zonden vergeven. Ook herinner ik me dat de moderator van het Radulphus College in een geloofscrisis terechtkwam en naar Münster werd gestuurd. Ik bewaar goede herinneringen aan Paul Verbeek zaliger, dominicaan, moderator van het Radulphus College, aalmoezenier bij de Nederlandse krijgsmacht, fotograaf en 'geluidsjager'.

Hoe dan ook, religie is een belangrijke factor in de vorming van de persoonlijkheid. Helaas zijn spirituele leiders nooit in staat geweest het kwade ten goede te keren. Dat moeten de mensen zelf doen.

Het is daarom jammer maar niet ongewoon, dat sprekers en leiders van politieke partijen regelmatig God tot getuige roepen en de Bijbel als politiek richtsnoer nemen. Een beroep op God is een welkome reddingsboei. Maar het zou van meer verantwoordelijkheidszin getuigen als je, in plaats van je op God te beroepen, competente, niet-corrupte bestuurders in de regering zou benoemen.

Familie

Het zou absurd zijn om Europese familiestructuren te vergelijken met creools-Caribische.

De Afrikaanse familiestructuren zijn indertijd door de slavernij verwoest en na de 'afschaffing' voelden de mannen er niets voor om te trouwen. Het resultaat was het ontstaan van een matriarchaat waar de moeder, die vaak werd uitgebuit, de bindende factor was.

Zij nam de zorg voor de kinderen op zich en moest maar zien hoe ze zich redde, al of niet met hulp van de afwezige vader(s). Het is dus niet verwonderlijk dat een kind als achternaam de voornaam van de moeder draagt: Pieterella, Francisca, Leonora, Juliana, Martina, etc.

Creoolse mannen blijven over het algemeen erg aan hun moeder hangen. Die vinden dat vaak maar al te fijn. Dat verklaart waarom er nogal wat mannen erg verwend zijn (*mimo*), wat er in het ergste geval toe kan leiden dat ze te beroerd zijn om de handen uit de mouwen te steken.

Elis Juliana heeft daar ook meer dan eens nadrukkelijk op gewezen en in 2014 heeft de Curaçaose schrijver Joseph — Jopi — Hart zijn hart hierover gelucht in een korte analyse van de Curaçaose mentaliteit. Hij richtte daarbij zijn pijlen op een bepaalde groep Curaçaoënaars die het ontbreekt aan ontwikkeling, vermogen tot zelfkritiek en gebrek aan ruggengraat, maar wel kritiek heeft op het succes van de Portugezen, de Haïtianen, de Chinezen en de Hollanders. Daarbij gaan ze voorbij aan het feit dat deze groepen — waartoe overigens ook een groot aantal Antillianen behoren — hun succes te danken hebben aan hard werken en een grote mate van bereidheid om risico's te nemen.

Jopi Hart:

‘[...] Wij zijn een begaafd en productief volk dat de economie vooruit kan helpen. Het is de groep die geen enkele soort opleiding heeft gehad, niets van normen en waarden is bijgebracht, of die het slachtoffer is geworden van een agressieve en gemankeerde opvoeding, die misbruik maakt van de sociale wetgeving, die het weinige dat men van de steun ontvangt uitgeeft aan haar- en nagelverzorging, ‘pastechi’ koopt voor ontbijt en dan klaagt dat de gemeenschap hen in de steek laat! Zij produceren de misdadigers die onze gemeenschap terroriseren en onze economie en toekomst de das omdoen. Het is de hoogste tijd dat de overheid aandacht aan deze groep besteedt via sociaal werkers en verplichte bijscholing, opdat ook zij productief worden. Zolang dit niet gebeurt, blijft deze groep de ontwikkeling tegenhouden [...]’
(Amigoe di Curaçao, 8 augustus 2014).

Zijn beroep op de overheid zal tevergeefs zijn zolang er — om met de ‘Stem niet op schooiers’-partij PAIS te spreken — nog zoveel ‘sjouru’ (schooiers) in de regering zitten die in de eerste plaats aan hun eigen positie denken, tot op het bot corrupt zijn en pas in laatste instantie iets voor Curaçao doen.

Om een goede regeringsploeg te vormen heb je inderdaad geen ‘schooiers’ nodig en ook geen Mickey Mouse-politici.

Het verschijnsel ‘moeder-afhankelijkheid’ vind je ook in ruime mate op de Franse Antillen waar nogal wat mannen van rond de veertig bij de psychiater lopen, veel meer dan vrouwen, die, zoals gezegd en in tegenstelling tot wat over het algemeen in de Angelsaksische wereld het geval is, het hoofd van de huishouding zijn (Bouckson, 1972, p. 63).

De meeste mannen die psychiatrische hulp nodig hebben, zijn mannen die lijden onder het verlies of de afwezigheid van een moeder of vrouw die voor hen zorgt. Er wordt dan vaak troost gezocht in de drank. Sommige psychiaters vertellen dat ze menigmaal een alcoholist in het Kreyòl hebben horen verzuchten: ‘mwèn pa mi manman ancô’ (ik heb geen moeder meer).

Overigens houden die mannen als ze ouder worden zich vaak bezig met de kleinkinderen. Ze hoeven dan geen verantwoordelijkheid meer te dragen of een land op te bouwen...

In hun verschijningsvorm zijn bovenstaande factoren — gemeenschap, geloof, familie — typische producten van de koloniale tijd.

Genoegdoening

Het is niet overdreven om te stellen dat de ‘goeie, ouwe koloniale tijd’ op Curaçao en Aruba voorbij is. Er wordt nog wel vaak geklaagd vanuit een bepaalde politieke hoek dat Nederland nog wel een stempel drukt, maar niemand kan ontkennen — en dat doet men over het algemeen ook niet — dat veel van wat er niet goed gaat te wijten is aan de mentaliteit van veel Curaçaoënaars en Arubanen en aan de incompetentie van de autonome regering.

In vergelijking met Curaçao en Aruba zijn eilanden als Martinique en Guadeloupe een stuk minder autonoom. Die eilanden zijn immers Franse Departementen en Regio’s.

Dat is een reden waarom velen zich, paradoxaal genoeg, mentaal van Frankrijk hebben afgewend en nog intensiever zoeken naar genoegdoening voor het Franse ‘criminele’ slavenhandelverleden.

Net als de terechte eis tot genoegdoening van de meeste bewoners van Martinique en Guadeloupe is het van belang dat er voor Curaçao — en in meerdere of mindere mate voor de andere voormalige Nederlandse Antillen — ook een ruiterlijke erkenning komt van het infame en traumatiserende karakter van de vroegere slavernij, dat er gerechtigheid geschiedt door het aanbieden van gemeente excuses⁷, zodat er ten slotte een blijvende verzoening tot stand kan komen. In plaats van ‘herstelbetalingen’ zou er een vorm van genereuze, altruïstische hulp geboden moeten worden op cruciale gebieden als veiligheid, gezondheid en onderwijs.

Aan de andere kant mag van serieuze creoolse politieke partijen worden verwacht dat ze een visie ontwikkelen die het land vooruithelpt en dat die visie breed wordt uitgelegd en uitgedragen aan het 'gewone volk'. Het helpt niet om een visie uit te dragen achter een biertje op de porch. Nee, men zal de 'barrios' in moeten, kortom, moeite moeten doen. En 'moeite' is vaak geen populair woord.

Op het gebied van de erkenning van het feit dat de slavernij en de slavenhandel kwetsend was en traumatiserend heeft gewerkt heeft Frankrijk indertijd het voortouw genomen door op 21 mei 2001 de Wet 2001-434 af te kondigen die de slavenhandel en de slavernij als een 'misdad tegen de menselijkheid' bestempelde. Dat is de Wet Taubira geweest, zo genoemd naar de (zwarte) initiatiefneemster uit Frans-Guyana, Christiane Taubira, de toenmalige Minister van Justitie van Frankrijk. Frankrijk herdenkt sindsdien op 10 mei, de dag waarop de wet werd aangenomen, de 'slavenhandel, de slavernij en de afschaffing hiervan'.

Aan wetten waaraan geen consequenties zijn verbonden, heb je natuurlijk weinig. Het is daarom uitstekend dat er in Frankrijk ten minste twee wetten zijn die sancties met zich meebrengen. Dat is de Wet Gaysot van 13 juli 1990 die elke uiting/handeling van racisme, antisemitisme of xenofobie onderdrukt en de Wet Taubira die gericht is tegen de ontkenning van de slavernij. Als ondersteuning van die wet moet op de Franse scholen sinds 2011-2012 onderwijs worden gegeven over die periode van de geschiedenis.

Het is echter onmogelijk om met die wetten in de hand gerichte straffen uit te delen. Het blijft mogelijk om je positief of luchtig uit te laten over de slavernij zonder dat de autoriteiten hier iets tegen ondernemen, omdat die wetten geen deel uitmaken van de Grondwet.

Om aan het gevoel van rechtvaardigheid van de zwarte Caribische mens tegemoet te komen moet de staat zich eenvoudig schuldig verklaren aan de fouten die zijn begaan in het verleden.

Evenals op de Franse Cariben is er op Curaçao nog steeds sprake van psychologische schade vanwege de koloniale en postkoloniale geschiedenis. Dat blijkt onder andere uit wat je soms kunt opmaken uit de woorden van leiders en leden van politieke partijen en ook uit de emoties die opwellen uit de groep Antilliaanse migranten in Nederland naar aanleiding van de slavernijgeschiedenis. Maar die bevolkingsgroep is zo klein dat ze nauwelijks in staat is om de belangstelling van de Nederlanders op te wekken. Het was daarom — onbedoeld — een goed geslaagde publiciteitsstunt om een aanval op 'Zwarte Piet' te openen.

Voor de bewustwording van veel Nederlanders heeft dit initiatief geen kwaad gekund, ook al heeft Zwarte Piet niets, maar dan ook helemaal niets met de slavernij te maken. Om die reden vind ik de Zwarte Piet-discussie een non-discussie. De eigenlijke discussie zou moeten gaan over het trauma van de slavernij en de bijkomende lichamelijke en geestelijke vernedering.

We moeten ervoor oppassen dat de Sinterklaasdagen niet onze eigen Nederlandse 'Semana Santa' worden, compleet met gekerm en gesleep van kettingen...

Hoe dan ook, Nederlanders en Antillianen delen — voor een deel — dezelfde geschiedenis. Alleen was de zwarte mens het slachtoffer en de blanke de dader.

Herdenken heeft zin als middel om de mensen bewust te maken van de geschiedenis. En het zou zodanig moeten worden georganiseerd dat zowel in Nederland als op Curaçao grote groepen blanke Nederlanders bij zo'n herdenking aanwezig zouden kunnen zijn. Niet alleen de 'gekleurde' organisaties en de paar officiële personen die er altijd beroepshalve bij zijn. Ook het — overigens voortreffelijke — Metropoolorkest hoeft geen acte de présence te geven.

Het is belangrijk dat zo'n herdenking plechtig verloopt en geen folkloristisch feestje wordt. Laat herdenken niet alleen maar een symbolische handeling zijn die in de strategie van een regering past, maar een handeling die een daadwerkelijke betrokkenheid uitstraalt.

Zowel op Curaçao als in Nederland is men ook op de goede weg met de jaarlijkse Tula-herdenking.

Verzoening

Wat zou er moeten gebeuren om het — latente — psychische gevoel van minderwaardigheid en uitsluiting dat nog bij menige zwarte of gekleurde mens leeft in voldoende mate te laten verdwijnen?

Die vraag is makkelijker gesteld dan het antwoord gegeven.

Je kunt degenen die verantwoordelijk waren voor de slavenhandel niet meer voor de rechter brengen. Je kunt echter wel van de vertegenwoordigers van het 'schuldige' volk vragen om adequate actie te ondernemen en een poging te doen om de vicieuze cirkel van de straffeloosheid te doorbreken.

Zoiets kan alleen als de vertegenwoordigers van de vroegere slachtoffers en de vertegenwoordigers van de vroegere daders samenwerken met als enig doel op den duur een blijvende verzoening tot stand te brengen.

En als de 'slachtoffers' psychisch vrij willen worden dan spreekt het vanzelf dat ze ook in staat zullen moeten zijn om te 'vergeven'.⁸

'Sinistrose'

Dit gezegd hebbende blijft het oppassen voor slachtoffers die lijden aan sinistrose, een term die honderd jaar geleden is gesmeed door de 19^e-eeuwse Franse neuroloog Edouard Brissaud. Met deze term worden mensen bedoeld die hun leed sterk overdrijven in de hoop een maximale compensatie te kunnen binnenhalen voor minimaal ondervonden leed.

In dit verband heeft een aantal zwarte Surinaamse en Antilliaanse vrienden mij gelukkig verzekerd dat ze totaal geen last hebben van de gevolgen van de voormalige slavernij.

Die vrienden zitten dus buiten het sinistrose-spectrum. Over hen hoeven we ons dan ook geen zorgen te maken.

Bovenstaande geldt dus alleen voor mensen die oprecht gebukt gaan onder het verleden en met de gevolgen hiervan regelmatig worden geconfronteerd.

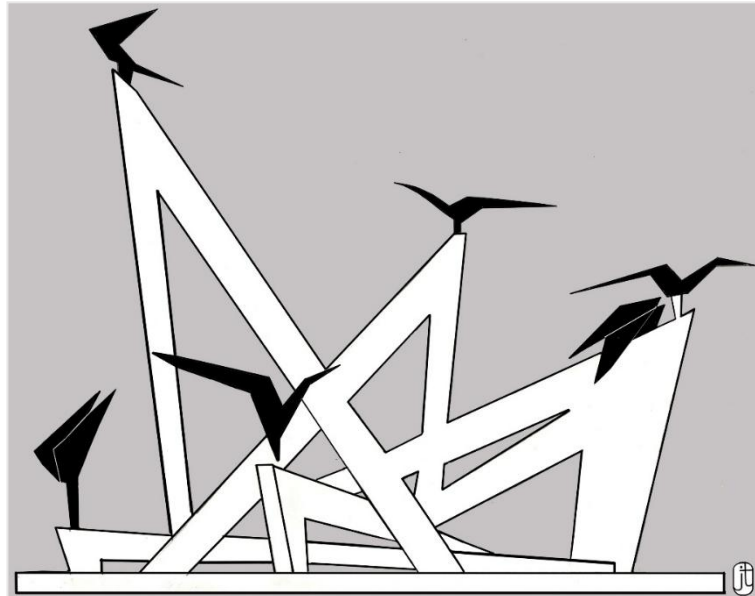
Voor deze mensen is het nodig dat het tot de Nederlandse samenleving doordringt wat hun Hollandse voorouders in het verleden voor leed hebben aangericht en wat de beweegredenen zijn van degenen die deze 'misdaad tegen de menselijkheid' hebben begaan. Daarom moet Nederland haar rol als onderdrukker erkennen, de gevolgen van haar daden als slavenhandelaar inzien en de vertegenwoordigers van de vroegere slachtoffers om vergiffenis vragen. Surinamers en Antillianen moeten op hun beurt uit een mogelijke slachtofferrol kruipen, ophouden met het claimen van een mogelijke schadevergoeding, de oprecht gemeente excuses aanvaarden en vergiffenis schenken. Pas dan kan verzoening een feit worden.

Om dit mogelijk te maken zou er een soort 'verzoeningscommissie' in het leven moeten worden geroepen die publiekelijk de volle verantwoordelijkheid neemt voor onze gedeelde geschiedenis om voor altijd die zwarte bladzij te kunnen omslaan zonder deze overigens ooit te vergeten.

Ik ben ervan overtuigd dat het Tula's⁹ droom zou zijn dat een dergelijke ceremonie plaatsvindt op het Fortplein in Willemstad, Curaçao. Zo'n proces vraagt om een lange voorbereiding waarin

de geest van de mensen rijp zou moeten worden gemaakt voor zo'n belangrijke, diep ingrijpende ceremonie.

Het vergt moed om de droom van Tula waar te maken.¹⁰

Steunend op eigen kracht, doch met de wil elkander bij te staan

¹ L'Informateur de la Guadeloupe (4 april 1941)

² Le Dimanche Sportif et Culturel (20 januari 1952)

³ Le Dimanche Sportif et Culturel (29 februari 1948)

⁴ Spécial Histoire, no 235 (november 1997)

⁵ 'La Dépêche Africaine' (januari 1953)

⁶ Naam waarmee men op de ABC-eilanden een Nederlander aanduidt.

⁷ In juli 2023 heeft de koning van Nederland Willem Alexander, tijdens de Herdenking in het Amsterdamse Oosterpark, zijn excuses aangeboden voor het Nederlandse slavernijverleden. Hij zei onder andere: '...voor het overduidelijke gebrek aan handelen tegen deze misdaad tegen de menselijkheid, vraag ik vandaag, op deze dag dat we samen het Nederlands slavernijverleden herdenken, vergiffenis'

⁸ In 2023 heeft koning Willem Alexander, bij de herdenking in het Amsterdamse Oosterpark zijn excuus aangeboden en vergiffenis gevraagd voor het feit dat zijn familieleden indertijd niet eerder een eind aan het systeem van de slavernij hadden gemaakt. Menige gekleurde aanwezige pinkte toen een traantje weg.

⁹ Curaçaose vrijheidsstrijder die in 1795 als gevolg van martelingen stierf. Zie ook hoofdstuk 13: Tula, de rechtvaardige.

¹⁰ De zin op het Autonomie-monument 'steunend op eigen kracht doch met de wil elkander bij te staan' komt uit de rede die koningin Wilhelmina hield in 1942 over de toekomstige status van de vroegere koloniën Indonesië en de Antillen'

4. Slavernij en discriminatie: Frantz Fanon was zijn tijd ver vooruit

Curaçao is nog steeds gewikkeld in een voortgaand dekolonisatieproces, zo niet fysiek dan toch wat de geest betreft. Dat klinkt wat dramatisch, maar we zullen dit fenomeen met een opgewekte zin voor de realiteit bekijken.

Het land Pais Kòrsou kan nog altijd met vrucht putten uit het gedachtegoed van de briljante, jonggestorven — zwarte — Martinikaanse schrijver Frantz Fanon die deze gedachten heeft neergelegd in zijn in vele talen vertaalde boeken: *Peau noire, masques blancs* (1952), *Les damnés de la terre* (1961) en het postuum verschenen *Pour la Révolution africaine* (1964).

Gedachten van de Martinikaan Frantz Fanon

We gaan op zoek naar de essentie van de ideeën die een groot en bijna vergeten politiek denker aan de wereld heeft nagelaten in boeken die de weg wezen naar de geestelijke vrijwording van de gekoloniseerde mens. Aan de orde komen onder andere thema's als onderdrukking, racisme, vervreemding, bewustwording, tolerantie, intolerantie en onafhankelijkheid.

Frantz Fanon (1925-1961), schrijver, arts, psychiater en strijder voor de bevrijding van Algerije uit de koloniale greep van Frankrijk, stierf op 36-jarige leeftijd aan leukemie.

De blik van de Ander

Peau noire, masques blancs (1952; Zwarte huid, witte maskers) is een essay waarin we tal van persoonlijk beleefde voorbeelden vinden van het racisme zoals dit tot uiting kwam in de jaren 1940-1950 in Europa en de Europese koloniën. Zo vertelt Fanon op geestige wijze dat hij in een treincoupé in Frankrijk altijd het gevoel had dat ie voor drie telde omdat er naast hem altijd twee plaatsen open bleven...

In die tijd was er gewoonlijk nog sprake van een primitief en openlijk beleden racisme. Alle mensen die een donkere kleur hadden waren min of meer verdacht en alles wat afkeurenswaardig was werd belichaamd door de 'zwarte', de 'neger'.

Maar laten we ons niet vergissen. In onze tijd steekt dit openlijk beledigen racisme in het ‘beschaafde’ Europa vaak nog brutaal de kop op, hoewel onmiddellijk gezegd moet worden dat de Europese regeringen en landen — Rusland en Hongarije niet inbegrepen — die uitingen van racisme onmiddellijk de kop in proberen te drukken.

Hoewel in Frankrijk een racistische uiting zelfs een delict is waarvoor men vervolgd kan worden, trekt een aantal lieden zich daar heel weinig van aan, getuige wat er in november 2013 gebeurde in verband met de (zwarte) Franse Minister van Justitie Christiane Taubira. Deze intelligente politica uit Frans-Guyana had al twee voortreffelijke wetten op haar naam staan, waaronder de wet op het huwelijk dat in Frankrijk nu ook openstaat voor homoseksuelen. Christiane Taubira zal ongetwijfeld een glimlach van voldoening niet hebben kunnen onderdrukken toen die wet met moeite door het parlement was geloodst. En op die ‘glimlach’ viel een aardig woordspelletje te maken.

Het Franse blaadje ‘Minute’ plaatste na de aanvaarding van de wet een grote foto op de cover met het opschrift: *Maligne comme un singe, Taubira retrouve la banane* (‘die slimme aap van een Taubira vindt haar banaan/ glimlach terug’).

‘Avoir la banane’ is een gewone, volkse, Franse uitdrukking voor ‘breed glimlachen’, maar je kunt het ook letterlijk vertalen en dan wordt het racistisch met een seksistische connotatie, vooral ook omdat Taubira met een banaan werd afgebeeld. Zelfs een groepje kinderen (!) scandeerde in Angers waar Taubira op bezoek was luidkeels:

‘Aap, eet je banaan op!’¹

Een van die kinderen hield voor alle duidelijkheid een bananenschil omhoog. Frankrijk, 2013! Geen misverstand mogelijk.

Maar Minister Taubira was niet van plan zich er druk om te maken en zei:

‘Dat zijn uiterst gewelddadige woorden omdat ze ontkennen dat ik tot de menselijke soort behoor [...] Ik kom er zelf wel overheen, maar voor mijn kinderen en mijn verwanten is het heftig, het is heftig voor iedereen die op mij lijkt.’

Een reactie waar Frantz Fanon trots op zou zijn geweest!

Christiane Taubira werd in diezelfde tijd ook nog geschoffeerd door een vrouw die op de lijst stond voor het Front National voor 2014 in Rethel, een gemeente in de Franse Ardennen.

Deze vrouw had op haar Facebookpagina naast de foto van Taubira een aapje gezet dat Taubira moest voorstellen op de leeftijd van 18 maanden.

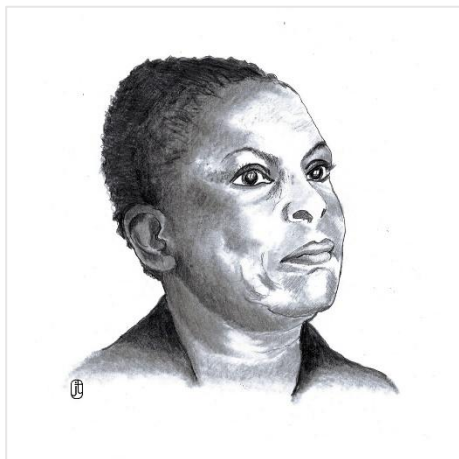
Toen Radio France 2 haar om een toelichting vroeg zei mevrouw de kandidate over Taubira:

‘Het is een wilde. Als ze over iets belangrijks spreekt op de tv dan glimlacht ze als een duivel [...] Uiteindelijk zie ik haar liever tussen de takken van een boom hangen dan in de regering zitten.’

Zelfs het extreemrechtse Front National vond dit te gortig (ongetwijfeld omdat dit kiezers zou kosten) en haalde haar van de lijst.

Emeritus hoogleraar Piet Emmer maakte mij erop attent dat Christiane Taubira zelf te verwijten viel dat zij er in de Franse Senaat op had aangedrongen dat de slavernij die op grote schaal werd bedreven door de Arabieren liever geen aandacht zou krijgen om te vermijden dat de Arabische jongeren zich door deze kennis belast zouden kunnen voelen. Een staaltje hypocrisie dat je niet van een integere Minister van Justitie verwacht zou hebben.

In l'Express van 4 mei 2006 zei Taubira:

‘We moeten niet zo de nadruk leggen op de Arabisch-islamitische slavenhandel opdat de Arabische jongeren niet de hele last van de misdadige erfenis van de Arabieren op hun schouders hoeven te dragen.’²

Uitingen van onvervalst racisme overkwam ook de (zwarte) Minister van Integratie in Italië, Cécile Kyenge Kashetu, van Congolese origine, die sinds 1983 als oogarts werkzaam was geweest in het Italiaanse Modena. In 2013 werd ze benoemd tot Minister van Integratie. Ze was de eerste zwarte minister in Italië. En dát was kennelijk voldoende reden voor de vicevoorzitter van de Italiaanse Senaat, Roberto Calderoli, om op een feest van zijn (uiterst rechtse partij) de Lega

Nord, de volgende uitspraak te doen in aanwezigheid van 1500 mensen:

‘Als ik haar zie kan ik niet nalaten om te denken aan een orang-oetan.’³

Calderoli hoefde niet af te treden maar bood wel zijn excuses aan... Ja, ja. Net als Christiane Taubira hield ook Kyenge de eer aan zichzelf:

‘Ik trek me de woorden van Calderoli niet persoonlijk aan, maar ik word er niet vrolijk van omdat ze zo’n slecht beeld van Italië geven.’

Een ander lid van de Lega Nord, Dolores Valandro, adviseuse van een district, schrijft in hoofdletters op Facebook naar aanleiding van een bericht dat een Afrikaan had geprobeerd een Italiaanse vrouw te verkrachten in Genua:

‘MA MAI NESSUNO CHE LA STUPRI, COSI’ TANTO PER CAPIRE COSA PUO’ PROVARE LA VITTIMA DI QUESTO EFFERATO REATO?????? VERGOGNA!’⁴

Italië 2013! Racisme tot in de ‘hoogste’ kringen.

De racist is erop uit om de Ander te vernederen en, soms, zelfs te doden. We hebben dit gezien bij het geweld van de neonazistische en neofascistische groeperingen in Duitsland en Rusland, wat onwillekeurig doet denken aan de dagen van de Ku-Klux-Klan in de Verenigde Staten.

En mag ik u ook herinneren aan de overwinning in 2008 van de Schweizerische Volkspartei van Christophe Blocher in Zwitserland, de partij die een verkiezingsposter had waarop een paar witte schapen stonden afgebeeld die een zwart schaap wegjoegen?

De grootheid van Fanon

De grootheid van Fanon ligt in het feit dat hij, evenmin als Christiane Taubira en Cécile Kyenge, racisme niet beantwoordt met contra-racisme, dat hij haat niet beantwoordt met haat, maar het racisme overstijgt door in iedereen *een mens* te willen zien. Wat Fanon nastreefde was echte communicatie tussen blanke en gekleurde mensen en de opvoeding van zowel blanke als zwarte racisten tot redelijke, sociale wezens. Voor wraakgevoelens en vergelding was bij de hoogstaande denker Fanon geen plaats.

Wat gold voor de discriminatie van de zwarte en gekleurde mens gold voor Fanon ook voor de discriminatie van Joden. Een antisemiet was voor hem ook een racist. Ik denk niet dat Fanon erg blij zou zijn geweest met de bedenkelijke humor van de Franse komiek Dieudonné M’bala M’bala en zijn lied ‘Shoananas’. Dieudonné had in zijn show over de journalist Patrick Cohen van France 2 ook het volgende gezegd:

‘Weet je, als de wind de andere kant uit gaat waaien weet ik niet of hij nog tijd heeft om zijn koffers te pakken. Als ik hem hoor praten, die Patrick Cohen, dan zeg ik bij mezelf, kijk, die gaskamers... Toch jammer!’

Die antisemitische houding van Dieudonné (die overigens een boete van € 28.000 heeft gekregen van de rechtbank in Parijs) heeft nogal wat navolgers. Zo maakte Nicolas Anelka, de bekende Franse voetballer na een goal een gebaar dat overal wordt uitgelegd als antisemitisch. Het gebaar is een neonazigroet en staat bekend als 'la quenelle'.

Geen imitatie van de blanke!

De grote les die de zwarte/gekleurde mens zou moeten trekken uit het feit dat — zelfs in de 21^e eeuw — veel blanken de gekleurde mens nog als een 'minder soort' zien, is dat ze vooral niet moeten proberen om (de cultuur van) de blanke na te bootsen of zich met de blanke te identificeren. Dat leidt namelijk alleen maar tot vervreemding en frustratie. En dat is precies wat er in het Caribisch gebied op grote schaal is gebeurd. De gekleurde mens kon nog zo zijn best doen om in alles op de blanke te lijken, de blanke zou hem op elk gewenst moment kunnen laten voelen dat ie niet blank was en dus... minder.

In een artikel, gewijd aan Frantz Fanon geeft Armand Meimand in *de La Revue de Téhéran* (februari 2009) een goede analyse van het fenomeen 'vervreemding' zoals Fanon dit bedoelde:

'De zwarte mens leert zijn eigen taal en cultuur te verachten en adopteert die van de blanke. Als zwarte kan hij/zij alleen maar over zijn/haar schaamte en schuldgevoel heenkomen door zoveel mogelijk op de blanke te lijken: hij/zij wordt een zwarte met een wit masker. Maar het resultaat hiervan is een stuk bedrog, want de blanke blijft hem/haar minachten vanwege de kleur van zijn/haar huid en blijft zich de meerdere voelen.

[...]

Als de zwarte ontdekt wat er met hem/haar aan de hand is, is het te laat. Omdat hij bij geen enkele cultuur hoort is de zwarte mens zijn identiteit kwijt en blijft er bij hem slechts een gevoel van vervreemding over en zelfhaat.'

Het witte 'ideaal' en de 'Makamba Pretu'

Europa, het rijke Westen, is in de verbeelding van de zwarte en gekleurde mens altijd een paradijs geweest. En de kleur 'wit' werd van oudsher (en nog steeds) geassocieerd met Europa en het 'ideaal'.

Fanon (1952, p. 139):

'Voor een zwarte is er slechts één bestemming. En die heeft een witte kleur.'

Makamba Pretu

Het beste bewijs voor deze stelling is het verschijnsel dat veel gekleurde mensen in de loop der tijden hebben geprobeerd het witte ideaal van taal en cultuur zoveel mogelijk te verinnerlijken. Zo iemand noemde/ noemt men op Curaçao een Zwarte Hollander, een Makamba Pretu. De Makamba Pretu is het volmaakte product van de volmaakte kolonisatie.

De Curaçaose schrijver Frank Martinus maakte een amusante en meedogenloze analyse van het hypocriete postkoloniale denken en schrijft over die ‘gearriveerde neger’ het volgende (Martinus, p. 97):

‘Die gearriveerde negers beschikken soms over vooroordelen over hun eigen mensen, die alles slaan wat je uit de mond van de meest domme blanke kunt optekenen. Ze beschikken ook stevast over de simpele, liberale filosofie: wie hard werkt (en spaart) komt er altijd, een filosofie die natuurlijk heel moeilijk is te ontzenuwen als ze de algemene deugdelijkheid ervan alleen maar met zichzelf willen bewijzen: ‘Kijk-maar-naar-mij.’

[...]

Het vervelendste bij dit alles is, dat je nooit met al te harde argumenten hun illusies kunt doorprikken omdat je je hoe dan ook een beetje solidair met ze blijft voelen. Niet vanwege hun kleur, nee, maar omdat je weet dat ze niet zo lang geleden nog arm moeten zijn geweest.’

Op alle Caribische eilanden zijn er voorbeelden van dit fenomeen te vinden. Ook op de Franse Antillen waar de schrijfster Mayotte Capécia voor Fanon gold als een van die zwarte figuren die zo dicht mogelijk tegen de blanken en hun westerse cultuur wilden aanschurken en de blanken allerlei prachtige eigenschappen toedichtten.

Fanon gruwde van mensen die uit infantiele overwegingen een blanke man of vrouw aan de haak wilden slaan. Hij zegt nogal bot (Fanon, 1952, p. 36):

‘De liefde is verboden terrein voor de Mayotte Capécia’s van alle landen.’

Niet dat die uitspraak van Fanon veel heeft uitgehaald.

Een groot aantal Antillianen zijn in die tijd om studieredenen de oceaan overgestoken en in Nederland getrouwd met blanke vrouwen. Terug op Curaçao moesten ze spitsroeden lopen onder de spottende blikken van hun landgenoten (bij die Nederlandse vrouwen had je immers geen ‘pakkes’) en soms duurde het niet lang of zo’n huwelijk liep op de klippen.

Onbewust wilde men door dat soort gemengde huwelijken het ‘zwarte ras witter maken’. Op Curaçao heette dat ‘drecha rasa’ (= het ras/ de kleur verbeteren) en in Latijns-Amerika heeft men het over ‘afinar la raza’, wat op hetzelfde neerkomt.

Lactification

Fanon had er een eigen, spottende term voor: *lactification* (= vermelking). De kleur van melk is bekend. Wat Fanon dacht van de *Makamba Pretu*, de zwarte die van binnen wit was, heeft hij op niet mis te verstane wijze te kennen gegeven. Een voorbeeld uit Afrika.

Een van de Afrikaanse leiders op wie hij vanwege diens ‘witte’ gedrag heftige kritiek had, was de voormalige, zwarte president van Ivoorkust, Félix Houphouët-Boigny (1905-1993) die hij beschouwde als een ‘stroman’ en een ‘handelsreiziger’ voor het Franse kolonialisme in Afrika (Fanon, 1952, p. 120):

‘Als een gekoloniseerde als de heer Houphouët-Boigny niet langer denkt aan het racisme, aan de ellende van zijn volk en aan de schaamteloze exploitatie van zijn land en zelfs niet meer in staat is om gehoor te geven aan de in zijn onderdrukte volk kloppende hartslag van de bevrijding en bovendien alle macht namens zichzelf uit handen geeft aan types als Bigeard en Massu (Franse generaals, FdH), moeten we niet aarzelen te zeggen dat we hier te maken hebben met verraad, medeplichtigheid en een verkapte aansporing tot moord.’

In sterk afgezwakte vorm zou je deze kritiek ook kunnen toepassen op figuren uit de vroegere Antilliaanse politiek van na 1954. Toch moeten we niet vergeten dat ook deze mensen kinderen van hun tijd waren en hen achteraf niet te hard vallen om hun houding.

Zoals Fanon al zei:

‘Het is beter om je niet bezig te houden met wat er allemaal in het verleden is vertoond en het verdient de voorkeur om door te gaan en aan de toekomst te werken.’

Moderne slavernij

Tegenwoordig proberen jongeren in Afrika vanwege een schrijnend gebrek aan mogelijkheden om zich te ontwikkelen via een relatie met een blanke Europeaan/ Europese naar Europa te komen. Internetcafés worden om die reden druk bezocht. Als ze contact maken hebben ze vaak geen idee wat daarachter verborgen kan zitten. Dat kunnen heel goed seksueel gestoorden zijn of schurken die hen in een prostitutienetwerk willen lokken onder mooie beloftes van andersoortig

werk. Jonge Afrikaanse vrouwen gaan op die manier een duistere toekomst van moderne slavernij tegemoet, een nachtmerrie waaruit ze bijna niet meer kunnen ontwaken.

Ook jonge, Afrikaanse mannen proberen zo aan een miserabel leven in hun land te ontsnappen. Hun ultieme doel is een visum voor Europa te bemachtigen. Ook zijn ze bereid tot concessies en te trouwen met alle blanke vrouwen die maar voorhanden zijn.

In zijn hoedanigheid van psychiater zegt Fanon (1964, p. 48):

‘De zwarte lijkt in zijn gedrag op een geobsedeerd type mens. [...] de gekleurde mens probeert zijn identiteit te ontvluchten en zijn aanwezigheid op de wereld tot nul te reduceren.’

Fanon zag in Frankrijk genoeg voorbeelden van jonge Afrikanen die voor een visum zelfs bereid waren om van seksuele oriëntatie te veranderen (Fanon, 1952, p. 146):

‘In Europa hebben we een paar vrienden aangetroffen die pederast zijn geworden. Passieve pederasten, weliswaar. In dat geval was er geen sprake van een neurotisch soort homoseksualiteit; het was voor hen gewoon een middel waar ze hun toevlucht toe namen zoals anderen souteneur werden.’

Ook haalt Fanon voorbeelden aan van het gedrag van Antillianen die geobsedeerd zijn door hun verlangen om seks te hebben met een blanke vrouw (Fanon, 1952, p. 58):

‘Als ze nog maar net in Le Havre (havenplaats in het noordwesten van Frankrijk, FdH) zijn aangekomen, gaan ze naar de bordelen. En als ze dan dat inwijdingsritueel tot de ‘echte mannelijkheid’ hebben volbracht, nemen ze de trein naar Parijs.’

Een paar bladzijden verder zegt hij wat ie ervan denkt (Fanon, 1952, p. 66):

‘Deze seksuele mythe – het zoeken naar een blank lichaam – mag niet langer vanwege een vervreemde psyche een levend begrip voor elkaar in de weg staan.’

De zwarte mens moet, zegt Fanon, dus nooit ontkennen dat hij zwart is. Dat is verraad aan zichzelf en leidt tot ontgoocheling. Tegenwoordig zien we nog steeds symptomen van dat verlangen om blank te willen zijn. In de Amsterdamse Bijlmer zijn tal van (verboden) middeltjes achter de toonbank te koop om een zwarte huid lichter van kleur te maken. En er wordt nog steeds druk gebruik van gemaakt...

Een kapster uit de Bijlmer vertelde het volgende aan het Parool (november 2009):

‘De meeste vrouwen met kroeshaar hebben liever geen kroeshaar. Ze willen Europees haar: steil en glad. Het is niet dat ze niet trots zijn op hun afkomst. Het is vooral praktisch: met Europees haar kun je meer kanten op. Maar toch: ze ziet om zich heen dat veel donkere mensen in de Bijlmer bleekmiddelen gebruiken om een blanke huid te krijgen. Vooral Afrikanen hebben graag een lichtere teint.’

De bleekmiddelen zijn illegaal, kankerverwekkend en overal te koop.

Op een Nederlands forum voor creolen vond ik de volgende twee uitspraken uit 2011:

‘Ik vind het triest dat sommige creoolse of hindoestaanse vrouwen hun gezicht bleken. Soms zie ik dames die ik nog ken uit mijn schooltijd en ik weet dat ze van nature donker waren. Maar plotseling zie je ze na jaren met een lichtere tint in hun gezicht terwijl de rest van hun lichaam nog donker is. Of ze bleken hun hele lichaam. Hebben deze mensen een complex of zo? Waarom kun je niet mooi zijn als je donker bent? Weten ze niet dat het bleken van je huid heel gevaarlijk is? Nep om te zien man!’

‘De media maken ons nog steeds wijs dat je niet mooi ben als je donker bent.’

Fanon was het hiermee eens en vond dit soort gedrag (zoals het gladmaken van kroeshaar en bleken van de zwarte huid) ook ongelofelijk dom.

Julian Coco en Helmin Wiels

Ik herinner mij in dit verband (nooit ontkennen dat je zwart bent) de gewoonte van Julian Coco, de in 2013 overleden zwarte meester-gitarist uit Curaçao, om een kamer vol blanken binnen te komen met de woorden:

‘Wie wil er een kus van deze zwarte lippen?’

Julian wist dat de mensen hem erg zwart vonden en, geestig als hij was, nam hij altijd de vlucht naar voren. Hij was iedereen vóór door de aandacht te vestigen op zijn kleur en kreeg altijd de lachers op zijn hand. Dat had, vond ik, altijd iets tragisch. Maar zo deed Coco het nu eenmaal en, in zekere zin, was dat een effectieve zelfbescherming. Julian Coco had trouwens helemaal geen hekel aan Hollanders.

‘Ik heb een zwak voor die Makamba’s’,

zei hij altijd. Hij was er trouwens met een getrouwd.

Iemand die ook zijn kleur niet onder stoelen of banken stak was Helmin M. Wiels, de leider van de Curaçaose volkspartij de Partido Soberano. Wie herinnert zich nog dat Helmin een video-opname had laten maken waarin hij achter tralies een banaan zat te eten? Hij deed dit om op een meedogenloze — maar geestige — manier te laten zien hoe blanken over zwarten konden denken. Dat tafereel (ik heb er verschrikkelijk om moeten lachen) was duidelijk geïnspireerd door wat Fanon (1952, p. 90; een boek dat Helmin Wiels waarschijnlijk in een Nederlandse of Engelse vertaling onder zijn hoofdkussen had liggen)) schreef:

‘Ik wierp een objectieve blik op mezelf, ontdekte mijn zwarteheid, mijn etnische eigenschappen en op mijn schedel voelde ik woorden beuken als: kannibalisme, achterlijkheid, fetisjisme, raciale gebreken, slavenhalers en vooral, vooral de reclameboodschap ‘Y’a bon Banania!’ Y’a bon Banania’.

Toen ik in mijn jonge jaren veelvuldig gebruik maakte van de Parijse metro viel me altijd één affiche op dat in elk station minstens één keer voorbijflitste.

Dat affiche was banaangeel en er stond een forse, zwarte soldaat op die lachend de boodschap *Y’a bon Banania* (vertaling: wat is die Banania toch lekker!) verkondigde.

Het feit dat ik me dat nu nog steeds herinner betekent dat de reclamejongens van 1912 — zo oud is het merk Banania al — voortreffelijk werk hadden gedaan. Drie jaar lang heeft er op het Banania-affiche uit 1912 een Antilliaanse vrouw gestaan, maar in 1915 werd ze vervangen door een zwarte Senegalese soldaat. Dat was de man die ik steeds had gezien in de ondergrondse.

De slogan *Y’a bon Banania* was een verzonnen soort pidgin-Frans dat Afrikanen en Antillianen geacht werden te spreken als ze hun Creoolse taal gebruikten. Het product Banania was een chocoladedrank in poedervorm van cacao, bananenmeel, tarwe, honing en suiker. Wel lekker. Je kon het met melk koken en het was in 10 minuten klaar. Het was voedzaam en prima geschikt voor het leger.

De soldaat op de affiche beantwoordde volledig aan het beeld dat de gemiddelde blanke zich toen maakte van de ‘neger’:

Een vriendelijke maar domme Afrikaan met dikke lippen en een grote mond die nogal onnozel lachte en eruitzag als een groot soort kind. En hij sprak natuurlijk (!) geen algemeen beschaafd Frans. Kortom, hij was het perfecte symbool van de Creools sprekende onderdaan uit de Franse koloniën.

De tekening wekte de lachlust op en zorgde ervoor dat het product Banania gretig aftrek vond bij het grote publiek. De firma heeft die reclame lang weten te handhaven en pas in 2011 vaardigde de rechtbank van Versailles op verzoek van de *Beweging tegen het racisme en voor de vriendschap tussen de volken* het verbod uit

‘om het product Banania nog langer te verkopen met de slogan ‘Y’a bon’. Op straffe van € 20.000 per overtreding per dag.’

Fanon merkte al op dat de zwarte man op die affiche eigenlijk gereduceerd was tot een voorwerp te midden van andere voorwerpen.

Wie het Banania-effect wil vergelijken met de Zwarte Piet-discussie in Nederland is ver van huis. Zolang er nog niet in elk treinstation in Nederland 24 uur per dag een Zwarte Piet en een Sinterklaas te zien is valt het allemaal nogal mee in onze gebieden.

Racisme en intolerantie

Vreemdelingenhaat, racisme en intolerantie zijn verwante zaken die meestal moeilijk van elkaar zijn te onderscheiden. Tegenwoordig schuilen ze nog wel eens onder de vlag van ‘strijd tegen het terrorisme’. Die camouflage werkt goed, want niemand wil natuurlijk terrorisme, behalve de terroristen zelf.

In Nederland zijn velen bang voor ‘geestelijke terreur’ van de kant van fanatieke moslims en zijn daarom gauw bereid beledigende opmerkingen aan het adres van moslims te vergoelijken.

De Nederlandse PVV-politicus Wilders heeft ooit voorgesteld belasting te heffen op het dragen van islamitische hoofddoekjes onder de naam *Kopvoddentax*. Met dit verbaal nogal beledigende voorstel heeft hij de vrije meningsuiting wel erg hoog in het vaandel geheven. Vanwege dit soort uitspraken wordt hij dag en nacht bewaakt. Obsessie, ijdelheid en moed gaan bij hem hand in hand. Een voorbeeld van een van zijn streken was een anti-islamsticker die je bij hem kunt bestellen. De sticker stelt de vlag van Saoedi-Arabië voor met daarop een Arabische tekst die onder andere de volgende inhoud had: *De islam is een leugen. Mohammed is een boef*.

Dit lijkt me niet de juiste manier om geesten rijp te maken voor een open discussie. Wat zou hij ervan zeggen als ze in Saoedi-Arabië gingen rondlopen met de Nederlandse vlag waarop stond: *Jezus is een oplichter en de paus is zijn profeet?*

Het vervelende bij Wilders is dat ie ook wel eens gelijk heeft met zijn uitspraken. Zo is hij van opvatting dat je niet zó tolerant moet zijn dat je anderen de volledige vrijheid moet geven om intolerant gedrag te vertonen. Geen speld tussen te krijgen...

Racisme, intolerantie en geweld overal aanwezig

Frantz Fanon stelde in zijn tijd dus al vast dat racisme, intolerantie en geweld overal aanwezig waren. In zijn tijd kreeg de Franse schrijfster Simone de Beauvoir nog een officiële waarschuwing omdat ze gearmd met de zwarte schrijver Richard Wright over straat liep.

Europa en Amerika blijven ook heden ten dage gewelddadig en racistisch. Denk aan de massamoord in het voormalige Joegoslavië. Denk aan de Verenigde Staten waar nog altijd stadswijken zijn waar alleen zwarten, Spaanssprekende Latijns-Amerikanen of Aziaten wonen. In 1991 speelde de zaak Rodney King, de zwarte jongeman die op sadistische wijze werd afgeranseld door blanke politieagenten. De laatste tijd liggen in de VS de voorbeelden voor het grijpen ('Black lives matter').

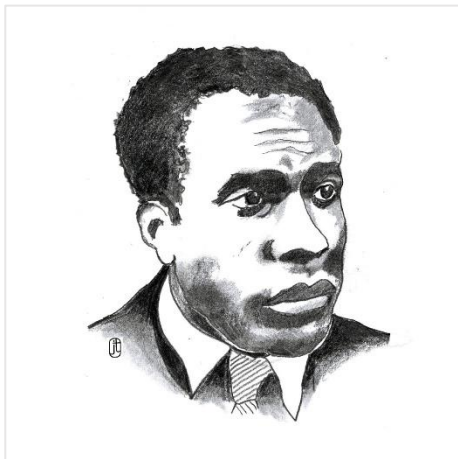
Een donkere president Obama helpt wel een beetje en de woorden die hij in 2008 als presidentskandidaat richtte tot de Afro-Amerikaanse gemeenschap waren ongetwijfeld oprecht gemeend:

‘[...] in feite hebben we geen keus als we willen voortgaan op de weg van een betere saamhorigheid. Voor de Afro-Amerikaanse gemeenschap betekent dit dat we de last van ons verleden moeten accepteren zonder er slachtoffer van te worden, dat wil zeggen dat we echte rechtvaardigheid moeten blijven eisen in alle aspecten van het Amerikaanse leven.’

Meer dan vijftig jaar geleden zei Frantz Fanon hetzelfde en de omstandigheden waarin hij toen verkeerde waren heel wat slechter. Nog steeds heeft zijn boodschap niets aan kracht ingeboet en die boodschap geldt ook voor Latijns-Amerika waar de zwarte, gekleurde en indiaanse gemeenschappen nog altijd zwaar worden gediscrimineerd (onder andere in Brazilië, Colombia, Peru enz.).

Schuldgevoel: niet nodig

Bijna niemand onder de weldenkende mensen in de zwarte/gekleurde gemeenschappen binnen en buiten Afrika zit erop te wachten dat degenen die zich in het verleden schuldig hebben gemaakt aan kolonisatie en slavenhandel snikkend op de knieën vallen en berouwvol om vergiffenis smeken. Van belang is alleen dat nu en in de toekomst iedereen met hetzelfde respect wordt behandeld, dat de historische waarheid niet wordt verdoezeld en dat nieuwe generaties zich bewust blijven van wat er in het verleden is gebeurd.

Fanon (1952, p. 185) zegt zelf:

‘Ik, gekleurde mens, heb niet het recht om de blanke man een schuldgevoel tegenover mijn ras op te dringen. Ik, gekleurde mens, heb niet het recht om na te denken over middelen die het mij mogelijk zouden maken om het gevoel van eigenwaarde van de oude Baas te vertrappen [...]. Moet ik soms van de blanke man van vandaag vragen zich schuldig te voelen over de slavenhandel van de 17^e eeuw?’

In hetzelfde essay waarschuwt hij blank en zwart (1952, p. 187)

‘om de onmenselijke wegen van hun voorouders te verlaten zodat er echte communicatie kan ontstaan’.⁵

Het is een groot misverstand om uit het werk van Fanon te willen begrijpen dat hij de blanke zou haten. Nee, het enige dat Fanon verafschuwde was het kolonialisme, de onderdrukking, de onrechtvaardigheid en de uitbuiting. In het begin van zijn boek zegt hij al (1952, p. 10):

‘Ik wil mijn broeder, Zwarte of Blanke, ertoe brengen om op krachtige wijze het betreurenswaardige kleeft af te schudden dat is geweven door eeuwen van onbegrip.’

Voor alle duidelijkheid: Fanon had nooit een hekel aan de Fransen, maar wel aan het Frankrijk dat, bevrijd van het nazidom, na de Tweede Wereldoorlog bloedbaden aanrichtte in Sétif (1945) of Madagaskar (1974) en dat, na bewezen diensten, de Senegalese en Marokkaanse soldaten in de kou liet staan.

Fanon was een humanist. Fanon was een halve eeuw geleden wijzer dan vele anderen nu. En hij was pas 36 jaar toen hij stierf!

Geweld in de oude koloniën na de onafhankelijkheid

Na het vertrek van de koloniale machthebbers zijn er vreselijke dingen gebeurd in Afrika. In Mauritanië heeft de slavernij zijn kop opgestoken, in Zuid-Afrika zijn Zimbabwaanse migranten levend verbrand en aan stukken gehakt, migranten uit Bénin zijn uit Guinea verdreven, in Ruanda heeft er een genocide plaatsgevonden, in Mali staan christenen en moslims elkaar naar het leven, in Egypte worden de kopten vervolgd, in Centraal-Afrika wordt er vermoord, in Zuid-Soedan was er een burgeroorlog, in Libië discrimineert men zwarten uit Centraal- en West-Afrika.

Een paar krantenkoppen en berichten uit de Volkskrant van het verleden:

11/01/2013: Frankrijk begint militaire interventie in Mali;

28/03/2013: Veiligheidsraad sanctioneert militaire interventiemacht in Congo;

22/04/2013: 185 doden bij gevechten in Baga, Nigeria;

15/12/2013: Etnisch geweld in Zuid-Soedan;

27/12/2013: Massagraven in Zuid-Soedan;

28/12/2013: Chaos in Centraal-Afrikaanse Republiek. Land balanceert op de rand van burgeroorlog.

Al dat geweld en die intolerantie die zijn losgebarsten na de onafhankelijkheid zijn te wijten aan de heersende inheemse klasse die de koloniale bestuurders is opgevolgd. Fanon heeft in zijn tijd herhaaldelijk gewaarschuwd voor de machtswellust, het egoïsme, de inheligheid en de schijnheiligheid van die regerende klasse.

In vergelijking met wat er in Afrika gebeurt is Curaçao een beschaafd land, maar het ontbreekt het merendeel van de bevolking nog steeds aan de juiste scholing en aan politiek inzicht. Daardoor lieten de mensen zich helaas nog makkelijk meeslepen door loze beloftes van schijnheilige en corrupte politici.

Behoud van de eigen cultuur: Afrika en Curaçao

In de Afrikaanse gebieden werden de stamculturen ter plekke door de koloniale onderdrukkers ontkend, verstikt of vernietigd.

De Afrikanen die via de slavenhandel op Curaçao en elders in het Caribisch gebied arriveerden behielden slechts flarden van eigen culturen omdat het heterogene groepen mensen betrof die uit

verschillende Afrikaanse gebieden afkomstig waren. En zelfs die paar restanten van eigen (taal en) cultuur werden door de kolonisator zoveel mogelijk ontkend en vernederd. De Curaçaose cultuur werd op die manier een dubbele slag toegebracht.

De intellectuelen die door studie aan de Nederlandse Universiteiten voortkwamen uit de groep kleurlingen werden — noodgedwongen — beklagenswaardige imitators van de westerse cultuur waarvan ze niet schroomden zelfs de leugens over te nemen. Maar gedane zaken nemen geen keer en Fanon (1961, p. 163) heeft hiervoor de waarschuwendende vinger geheven:

‘Laten we geen tijd verdoen met [...] weerzinwekkend kopieergedrag.’ En om de weg te wijzen naar een authentiek cultureel leven voegt hij eraan toe: ‘Vechten voor de nationale cultuur betekent op de eerste plaats vechten voor de bevrijding van het land, de fysieke baarmoeder waaruit de cultuur kan ontstaan. Er is geen culturele strijd die zich zou kunnen ontwikkelen los van de strijd van het volk.’

Dat betekent dus dat er geen culturele strijd kan zijn die losstaat van de politieke strijd. Pas als er geen sprake meer is van achterstelling kan er sprake zijn van een nationale cultuur en van nieuwe perspectieven.

De verwezenlijking van dit alles is echter een langdurig proces. Deelname aan dit proces is daarom vaak ontmoedigend.

Fanon tegen de ‘négritude’ en folklore als culturele basis

Fanon was tegen de ideeën van de ‘uitvinders’ en aanhangers van de ‘négritude’, de door de Martinikaanse schrijver Aimé Césaire gepropageerde beweging die — als reactie op de opgedrongen koloniale cultuur — in bewondering wilde teruggrijpen op oude Afrikaanse beschavingen.

Natuurlijk, het was een alleszins begrijpelijke reactie op de leugenachtige opvattingen van de racistische kolonialen die van de zwarte mens een wezen zonder cultuur maakten, een mens zonder geschiedenis, een primitief verschijnsel. Maar Fanon verweet Césaire en de eerste president van Senegal, de dichter Léopold Sédar Senghor, dat ze te veel oog hadden voor de ‘zwarte identiteit’ van vóór de slavernij en het kolonialisme en te weinig voor de geestelijke bevrijding van het volk ná die periode. Om zijn punt te illustreren gaf Fanon als voorbeeld de vroegere beschaving van de Afrikaanse Songhai waar Césaire en Senghor graag naar verwezen.

Fanon:

‘Alle bewijzen die zouden kunnen worden geleverd voor het bestaan van een wonderbaarlijke Songhaï-beschaving veranderen niets aan het feit dat de Songhaï van tegenwoordig ondervoed zijn en analfabeet.’

Fanon vond het een slecht idee om alle zwarten van de wereld te verenigen onder de vlag van een ‘zwarte’ of Afrikaanse cultuur. De zwarte bevolking van de Amerika’s had, vond hij, andere problemen dan de zwarte bevolking in Afrika. Het enige dat hen verbond was de discriminatie door de blanken. En dat was nu eenmaal niet voldoende om een nieuwe cultuur op te bouwen.

Ook waarschuwt hij (Fanon, 1961, p. 150) dat cultuur niet moet worden verward met folklore (zingen, dansen, verhalen vertellen, klederdrachten, enz.):

‘De nationale cultuur is niet de folklore waarin volgens een populaire opvatting de ‘werkelijkheid van het volk’ ligt besloten. Die werkelijkheid is niet hetzelfde als die hoop traditionele, loze folkloristische gebaren die je hoe langer hoe minder kunt verbinden met de actuele werkelijkheid van het volk.’

Folklore is verstarde cultuur.

Een nationale cultuur

Geen cultus van het verleden, dus, maar de blik gericht op de toekomst. Niet praten over een Afrikaanse of ‘zwarte’ cultuur, maar meer over een dynamische, nationale cultuur, dat wil zeggen een cultuur die echt wordt gevoeld en beleefd.

En de strijd voor de nationale cultuur, de strijd voor de vooruitgang, betekent in de eerste plaats een strijd tegen de vervreemding en een strijd tegen de globalisering die — onder de machtige invloed van de westerse culturen — van alle culturen een eenheidsworst probeert te maken. We worden immers gebombardeerd met beelden, klanken en kleding die alle mensen cultureel aan elkaar gelijk maken en de mensen gauw uit hun evenwicht brengen.

Via het internet vindt er een vorm van herkolonisatie plaats en krijgen jongeren uit de Derde Wereld helden, heldinnen en ‘sterren’ voorgeschoteld met wie ze zich identificeren, maar die afkomstig zijn uit een totaal andere cultuur.

Caribische eilanden

Het is beter om een eigen weg te kiezen. Voor Curaçao en andere Caribische eilanden betekent dit dat men het multiculturele ideaal zou moeten nastreven, een eigen multicultureel ideaal.

Het land mag zich gelukkig prijzen met de aanwezigheid van inwoners die sterk verschillen van aard en cultuur, maar met elkaar verbonden zijn door hun liefde voor het land. Op Curaçao vind je Afro-Curaçaoënaars, al of niet op Curaçao geboren blanke Nederlanders, migranten uit Latijns-Amerika en het Caribisch gebied, protestanten, katholieken, Sefardische en Asjkenazische Joden, blanke en zwarte mensen en alle kleuren daartussen, kortom genoeg elementen om een levensvatbare, krachtige samenleving op te bouwen. Op voorwaarde dat iedereen als gelijke wordt beschouwd en positief mee wil doen om iets van het land te maken.

Maar als je positief wil meewerken kan het geen kwaad als je eerst even over de grens kijkt en te weten probeert te komen hoe je een land NIET moet opbouwen.

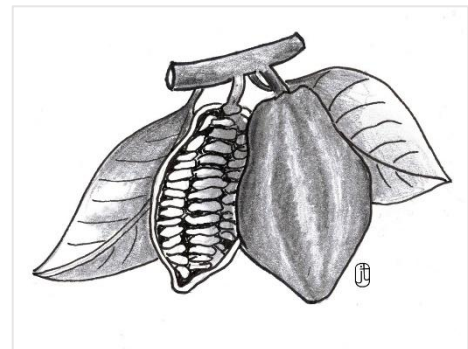
Hoe het niet moet

Voor landen die de totale onafhankelijkheid nastreven is het raadzaam om kennis te nemen van ervaringen van andere landen die het machtsvacuüm na het vertrek van de koloniale machthebbers moesten opvullen. Hoe ging dat in de Afrikaanse staten?

Na de overdracht van het koloniale bestuur aan lokale Afrikaanse machthebbers zagen we hoe de lokale 'bestuurders' onmiddellijk de vrijgekomen banen innamen zonder zich te bekommeren om de nationale eenheid en zonder aan 'nation building' te doen. Ze dachten alleen aan zichzelf en aan manieren om zoveel mogelijk te profiteren van de macht en zichzelf te verrijken. De belangen van het volk deden er niet toe.

Afrikaanse staatshoofden maakten zich meester van de opbrengsten uit de olie, cacao, hout, goud, diamanten en uranium en lieten fraaie herenhuizen voor zichzelf bouwen in Europa. In Nigeria deden de lokale machthebbers niets voor de bewoners van de Nigerdelta, terwijl ze barstten van de oliedollars.

Omdat de landelijke bestuurders jammerlijk faalden ging het volk weer beschutting zoeken bij de eigen stam en legde

op deze wijze de kiem voor de verwoestende stammenoorlogen waarvan de wereld getuige was en is. Regeringspersonen benoemden mensen van hun eigen stam en familieleden werden in hoge functies benoemd al waren ze zo stom als het achtereind van een varken. Zo kweekte men domme ministers, domme ambassadeurs en domme gedeputeerden. Fanon schreef hierover:

‘We hebben hier niet meer te maken met een burgerlijke dictatuur maar met een stammendictatuur.’

Iedereen weet waar dat toe heeft geleid. Het voorbeeld van de genocide in Ruanda onder Hutu's en Tutsi's staan ons nog steeds voor ogen. Er was geen steek veranderd sinds de tijd van Fanon die al vroeg inzag wat er aan het gebeuren was. Hij voelde (Fanon, 1961, p. 122) ‘[...] geen woede maar schaamte over die domheid, dat bedrog, die intellectuele en geestelijke ellende’.

Fanon schrijft dat het een heilige plicht had moeten zijn voor de lokale machthebbers om

‘het intellectuele en technische kapitaal dat ze aan de koloniale universiteiten hadden opgedaan ter beschikking te stellen van het volk’ (Fanon, 1961, pp. 96-97).

Maar men ging gewoon op de oude, koloniale voet verder en daardoor komt het dat de meeste Afrikaanse landen nog dezelfde economische structuur hebben als in de koloniale tijd: inkomsten uit de export van grondstoffen.

Curaçao

Hoewel we op geen enkele wijze de gebeurtenissen in het Caribisch gebied gelijk kunnen stellen met wat er zich voltrok en voltrekt in de jonge Afrikaanse staten, zijn er toch bepaalde overeenkomsten met landen in het Caribisch gebied.

Curaçao schrok pas 15 jaar na het Statuut wakker (in 1969) toen de arbeiders van Wescar in opstand kwamen tegen hun onrechtvaardige behandeling door Shell Curaçao. De nieuwe volkspartij die uit die opstand ontstond, de Frente Obrero, begon onder leiding van Wilson (Papa) Godett tastend en onzeker aan een nieuw tijdvak waarin er eindelijk enige aandacht zou komen voor de onderklasse.

Het stokje van de Frente werd overgenomen door de Partido Soberano die de bewustwording, opvoeding en scholing van het (gewone) volk terecht hoog in het vaandel had staan. Het volk moet zodanig worden opgevoed dat het weet wie de uitbuiters en de profiteurs zijn, wie de politieke oplichters en dieven. Ook die binnen de PS.

De PS was zich ervan bewust dat er nog een lange weg was te gaan en kon ook de sportiviteit opbrengen om gemaakte fouten te erkennen en hiervan te leren. De partij had te maken met een achterban die voor een groot deel nog geschoold en 'opgevoed' moet worden en dat maakte het werk voor de leiders niet makkelijk. Ook heeft de partij leden en sprekers die het imago van de partij, door hun met luide stem verkondigde niet door de feiten gesteunde opvattingen, veel schade toebrengen.

Maar naarmate de tijd verstrijkt en de (geschoolde) kinderen groot worden zal de mentaliteit van de achterban veranderen en zullen de leiders van de partij beter in staat zijn een verstandige politiek door te voeren zonder concessies te hoeven doen aan mensen die het fijn vinden dat er vaak en hard wordt gescholden op individuen en bevolkingsgroepen.

Geweld en 'Nation Building'

Frantz Fanon was geen gewelddadig persoon, geen voorstander van geweld. De toon in *Les damnés de la terre* (1961) kan soms oorlogszuchtig klinken, maar we moeten begrijpen dat Fanon de eerste was die begreep dat een vorm van geweld genezend kan werken voor mensen die onderdrukt zijn.

De Franse filosoof Jean-Paul Sartre, die het woord vooraf schreef van *Les damnés de la terre*, drukte zich in dit opzicht wel heel fel uit:

'Je moet doden: met het elimineren van een Europeaan sla je twee vliegen in één klap.'

Zo'n uitspraak is verontrustend. Fanon zelf maakte geen propaganda voor het gebruik van geweld en zag het hoogstens als een tussenstadium. Immers, Fanon leefde in een gekoloniseerde wereld waar mensen werden onderdrukt, vernederd, bedreigd, veracht, uitgebuit en dienstbaar gemaakt. De enige mogelijkheid die de gekoloniseerde had was in opstand te komen. Net zoals vroeger de slaven in opstand kwamen.

Op Curaçao begon het met de opstand van Tula in 1795 en werd pas veel later voortgezet met de gewelddadigheden van 1969.

Ook de Curaçaose Partido Soberano heeft een periode gekend waarin gewelddadige taal aan de orde van de dag was. De leider van de partij, Helmin M. Wiels, heeft dit soort taal vaak gebezigd, totdat hij, strateeg als hij was, besloot dat het genoeg was en tijd om zich meer als staatsman op te stellen.

Het is zeker zijn bedoeling niet geweest dat zijn opvolgers weer hun toevlucht zouden nemen tot beledigende en bedreigende taal. Degenen die zich binnen de PS hier nog aan schuldig maakten kunnen moeilijk worden beschouwd als waardige opvolgers van een leider die in 2014 zijn leven heeft moeten geven in de strijd om zijn volk te verheffen en te bevrijden van kwalijke invloeden.

Curaçao is het stadium van politiek geweld voorbij. Ondanks allerlei misstanden is het land nog steeds democratisch en wordt er gestreden via het woord. En wie aperte leugens vertelt kan er zeker van zijn dat hij/zij vandaag of morgen wordt ontmaskerd en aan de kant geschoven.

Fanon leefde in het door de Fransen gekoloniseerde Algerije en we weten allemaal dat de Fransen alleen met veel geweld uit de kolonie verdreven konden worden. Dat verklaart de felheid waarmee Sartre het kolonialisme met woorden bestreed en min of meer opriep tot het gebruik van geweld. Zo hebben Kaapverdië, Guinee-Bissau, Mozambique en Angola zich met geweld bevrijd van het Portugese kolonialisme dat van geen wijken wilde weten.

Toen de Amerikaanse President Obama in 2009 — een beetje vroeg — de Nobelprijs voor de Vrede kreeg, zei hij:

‘Het kwaad in de wereld bestaat. Een vredelievende beweging zou de legers van Hitler niet hebben kunnen tegenhouden. Geen enkele vorm van onderhandelen zou de leiders van Al-Qaida ervan kunnen overtuigen hun wapens neer te leggen. Zeggen dat oorlog noodzakelijk is betekent nog niet dat je cynisch bent, maar het betekent veelal dat je inzicht hebt in de Geschiedenis, in de onvolmaaktheden van de mens en de grenzen van het verstand.’

Zijn woorden zouden zonder meer ook van toepassing zijn geweest op het kolonialisme.

Er is moed voor nodig om af te rekenen met de resten van het kolonialisme. En niet alleen moed, maar ook verbeeldingskracht, overtuiging en zeker ook een grote mate van edelmoedigheid, een eigenschap waarvan de in 2013 overleden Nelson Mandela de belichaming was. Hij heeft het voorbeeld gegeven hoe je op basis van gelijkwaardigheid met een oude kolonisator kon omgaan.

De politieke rol van ‘het volk’

We betreden nu een moeilijk terrein. We zijn het eens met Fanon als hij pleit voor een directe democratie waarbij de vertegenwoordigers van de politieke partij(en) — natuurlijk op basis van weldoordachte programma’s — de uitvoerders zijn van de volkswil.

Hoe beter een volk is opgeleid hoe beter het de consequenties van bepaalde beslissingen zou kunnen overzien. Hoe minder een volk is opgeleid des te vatbaarder is het voor politieke manipulatie en des te gevaarlijker is het om het volk beslissingen te laten nemen op belangrijke terreinen. De ene keer zal het een politieke partij goed uitkomen als er een referendum zou worden gehouden, maar een andere keer zou dat wel eens minder goed kunnen uitkomen, namelijk wanneer vermoed wordt dat de wens van het volk niet in overeenstemming is met wat een bepaalde politieke partij graag zou willen.

Mentaliteitsverandering

De mentaliteit van de mensen wordt nu in hoge mate beïnvloed door een ander soort vervreemding dan die welke werd gecreëerd door het kolonialisme. Die andersoortige vervreemding wordt in de hand gewerkt door de invloed van de globalisering en het internet.

De jeugd ziet wat er allemaal te koop is in de wereld aan luxe, pornografie, spelletjes en wat al niet meer. Logisch dat de gedachte bij hen opkomt dat dit het ideaal is waarnaar moet worden gestreefd. Die gedachte wordt nog gevoed door het spook van de werkloosheid, functioneel analfabetisme, gebrek aan sociale controle, gebrek aan scholing, de aanwezigheid van armoedige leefomstandigheden enz.

Afleiding en valse zekerheden worden gezocht bij de tele-novelas, de Zuid-Amerikaanse soaps die ervoor zorgen dat de kritische geest afgestompt raakt en niet in de gaten heeft dat het land op een incompetente manier wordt bestuurd. En bij gebrek aan werk wordt er door sommigen geld verdiend door het uitoefenen van misdadige praktijken.

Samenwerking, geen imitatie

Fanon heeft duidelijk aangegeven hoe dekoloniserende landen een nieuwe maatschappij zouden moeten inrichten. Dat moet een maatschappij zijn met eigen waarden en met behoud van zaken die goed zijn en hun nut hebben bewezen. Van belang is het streven naar goede sociale omstandigheden, verdraagzaamheid, solidariteit en democratie. Voor het bouwen aan een nieuwe maatschappij is intelligentie nodig, vernieuwend denken en zelfvertrouwen.

Er moet vooral niet worden geprobeerd om Europa of Amerika na te doen of een pathologische bewondering te koesteren voor een Europa dat zijn succes mede te danken heeft aan de schoffering van de gewoonste menselijke waarden.

Denk daarbij aan de uitroeiing van de oorspronkelijke bevolking van de Amerika's, de slavernij en de apartheid. Maar laten we, aldus Fanon (1961, pp. 231-232), verder geen tijd daaraan besteden:

‘Kom op, broeders, we hebben veel te veel werk te doen om ons te amuseren met achterhoedespelletjes. Europa heeft gedaan wat het moest doen en achteraf beschouwd heeft Europa dat goed gedaan; laten we ophouden met Europa te beschuldigen maar wel duidelijk zeggen dat het moet stoppen met een grote mond op te zetten. We hoeven geen angst meer te hebben voor Europa en laten we ophouden met het te benijden.’

Samenwerken met Europa c.q. Amerika kan altijd, maar dat mag nooit leiden tot neokolonialisme en het opdringen van Europese of Amerikaanse modellen. Het is beter om jezelf dwars door alle fouten en moeilijkheden heen te worstelen en te zoeken naar een eigen oplossing.

Als je een Europese staat van je land wil maken kun je beter het lot van je land toevertrouwen aan Europeanen, want, zegt Fanon (1961, p. 232) letterlijk:

‘die kunnen dat beter dan de meest begaafde onder jullie’.

Natuurlijk mogen er best Europeanen in hun voormalige kolonie aanwezig zijn, maar wel op andere voorwaarden dan voorheen en zeker niet in de gedaante van superieure betweters.

Fanon laat overigens duidelijk merken dat er voor hem ook geen sprake kan zijn van het voortdurend terugkruipen en beschutting zoeken in een slachtofferrol of je terug te trekken binnen de eigen — veilige — groep. Je moet de moed kunnen opbrengen om dat station achter je te laten en gewoon aan het werk te gaan.

Overigens moeten we wel een kanttekening maken bij de situatie van de mensen in de oude Afrikaanse koloniën. Als de bewoners van die arme landen zien hoe de eigen megalomane dictators en hun kliek zich verrijken ten koste van hun land, is het moeilijk voor hen om Europa niet te zien als het paradijs waar ze graag naartoe zouden gaan. Vandaar die al tientallen jaren durende ‘illegale’ oversteek van Afrika naar Europa in wrakke bootjes, omgebouwde auto's of zelfs achter het landingsgestel van een vliegtuig. Met de bekende, fatale gevolgen, waaronder het vluchtelingendrama van Lampedusa.

Het is niet de bedoeling van Fanon (1961, p. 230) dat de voormalige gekoloniseerde volken de Europeanen gaan haten:

‘Nee, de Derde Wereld verwacht dat ze de Derde Wereld helpen om de mens te rehabiliteren, om overal eens en voor al de mens te laten zegevieren.’

Laten we blijven luisteren naar Fanon. Aimé Césaire zei in een interview met Daniel Maximin in het tijdschrift *Présence Africaine* (no 126):

‘[...] teruggrijpen op Fanon is nuttig omdat dit uiteindelijk een teruggrijpen is naar de visie die veel verder ziet dan de gewone blik...’

Fanon was een humanist. Fanon was voor samenwerking en niet voor een zwart nationalisme of afrocentrisme. Het zou absurd zijn om onder de vlag van Fanon haatzaaiende redevoeringen te houden, oude wrokgevoelens op te poken of je terug te trekken op het gepasseerde station van een al te benauwde eigen identiteit. Dan zou je Fanon pas echt niet hebben begrepen.

Bouwstenen voor een nieuwe samenleving

In bovenstaand betoog zijn genoeg elementen aanwezig die bouwstenen kunnen leveren voor het denken over een nieuwe samenleving voor de Benedenwindse eilanden.

Er moet in dit proces ook een belangrijke rol zijn weggelegd voor mensen die hebben gestudeerd en die in staat moeten worden geacht de vaardigheden die ze hebben verworven toe te passen in de praktijk. Ik heb het over de Antilliaanse intellectuelen. Die zouden ervan moeten afzien hun kennis en kunde in dienst te stellen van regeringen die ondemocratisch zijn en voor een deel bestaan uit mensen die alleen hun eigen belang of een bepaald groepsbelang dienen in plaats van het landsbelang.

Bursalen zouden moeten gaan studeren in het Caribisch gebied en door de regering van hun land verplicht worden om na hun studie voor vijf of tien jaar naar hun land terug te keren om mee te helpen aan de opbouw van de nieuwe samenleving.

Niemand weet hoe de ABC-(ei)landen (Aruba, Bonaire, Curaçao) er over 50 jaar uit zullen zien.

Bonaire

Zal op Bonaire het eigen eilandsbestuur een doekje voor het bloeden zijn en zal het eiland (als het nog een bijzondere gemeente van Nederland is) alleen nog worden bestuurd door autochtone Nederlanders? Volgens Fanon zou dit laatste best het geval kunnen zijn. Als je van je eiland een

Europees eiland wil maken kun je het bestuur volgens hem het beste aan Europeanen overlaten. Die weten hoe dat moet.

Aruba

En Aruba? Zal het nog zo hecht samenwerken met Nederland? Zal de Nederlandse taal nog zo worden beschermd en gecontinueerd omdat de Arubaanse jongeren in Nederland gaan studeren? Zullen er over 100 jaar nog wel Arubanen zijn? Als je de migrantenaantallen bekijkt en ziet hoeveel Latijns-Amerikanen er elk jaar definitief op het eiland achterblijven dan zou dat wel eens nauwelijks het geval kunnen zijn.

Curaçao

Curaçao zal, denk ik, een eigen koers gaan varen, in de geest van Fanon. Het land is gewikkeld in een langdurig proces dat zich uitstrekt over enkele decennia. Zolang duurt het voordat de kinderen van nu volwassen zijn.

Drastische beslissingen lijken me in dit verband roekeloos en niet zinvol. Er is niets mis met het streven naar steeds grotere onafhankelijkheid van Nederland, maar daarvoor is het nodig om nog geruime tijd te werken aan de bewustwording van het volk, het inrichten van een op de mogelijkheden van het individu toegesneden onderwijssysteem met ruime aandacht voor het leren van een ambacht en de verbetering van de leef- en werkomstandigheden.

Het land moet veilig zijn, een goedwerkend justitieel apparaat hebben met mensen die niet onder druk gezet kunnen worden of bedreigd, een politiekorps dat adequaat kan functioneren en een regering die bestaat uit intelligente, integere personen die door elke screening komen. We zullen het in dit verband maar niet hebben over Sint-Maarten, waar de corruptie endemisch is en praktisch onuitroeibaar.

Fanon verdient gelezen en herlezen te worden

Fanon is een moeilijke auteur, maar hij verdient het om gelezen en herlezen te worden door politici, leraren en elke geïnteresseerde.

Hij was een jonge, briljante, non-conformistische denker die het welzijn van de mens centraal had staan en gekant was tegen elke vorm van duister nationalisme of weerzinwekkend blank of zwart

racisme. Hij stond voor onderling respect, nadenken over jezelf in betrekking tot de Ander, solidariteit, het bestrijden van onderdrukking, manipulatie en antidemocratische krachten.

¹ 'La guenon, mange ta banane!'

² 'Il ne faut pas trop évoquer la traite négrière arabo-musulmane pour que les jeunes Arabes ne portent pas sur leur dos tout le poids de l'héritage des méfaits des Arabes.'

³ 'Quando la vedo non posso non pensare a un orango.'

⁴ 'Waarom verkracht niemand haar (= Cécile Kyenge) eens een keertje, zodat ze begrijpt hoe een slachtoffer van zo'n misdaad zich voelt? Het is een schande!'

⁵ 'à s'écarter des voies inhumaines qui furent celles de leurs ancêtres afin que naisse une communication authentique'

5. Identiteit en (moeder)taal

'Fikkie' in de Cariben

Het jaar 2011 werd door de Verenigde Naties uitgeroepen tot 'Internationaal jaar voor mensen van Afrikaanse afkomst', de Afrikaanse diaspora.

In samenwerking met UNESCO werd onder andere op Curaçao binnen deze context dan ook een serie activiteiten ontplooid.

We buigen ons in dit verband over de controversiële manier waarop Afro-Antilliaanse kinderen in de laatste eeuw onderwijs hebben gekregen. En gaan onder andere in op de moeizame keuze van een onderwijstaal voor de Curaçaose scholen, de taak van regering en schoolbesturen, de situatie van minderheidstalen, de onderwijskundige adviezen van UNESCO in 1951 en 2003, we trekken parallellen met onder andere de situatie op de Frans-Caribische eilanden en geven onze mening over de volgens hem voor Curaçao op de lange termijn meest geschikte taalkeuze voor het onderwijs en het eiland.

'Fikkie!'

De grote blanke man hield een tekening voor de verbaasde oogjes van de Antilliaanse kinderen. Hun eerste les Nederlands. De jaren 1940.

De kinderen keken vol ontzag naar de witte toog die om het transpirerende lichaam van de Nederlandse frater golfde. Op zijn borst hing een groot kruis. De Bonairiaanse hitte was verzengend. De frater veegde zijn voorhoofd af.

'Fikkie', zei de frater.

Op de tekening stond een hond. De kinderen waren stil. Dat was toch een 'kachó' in hun moedertaal? Maar de grote blanke man zei 'Fikkie', dus een hond was in die vreemde taal geen 'kachó' maar een 'fikkie'.

'Fikkie', zei Angel braaf.

Het zou een paar jaar duren voordat hij begreep dat niet alle ‘kachó’s’ ‘fikkies’ waren, maar dat ‘Fikkie’, net als ‘Does’, gewoon de naam van een hond was.

Gij zult uw moedertaal niet spreken

De strijd tussen het Nederlands en de taal van de kleine Afro-Caribische kinderen zou een moeizaam gevecht worden. Alle Antilliaanse vaders en moeders zouden blijven denken dat het Nederlands de sleutel was tot een beter leven en een ‘middel om van het eiland af te komen’. Dat laatste lukte immers niet met alleen maar het Papiaments. Hun kinderen mochten van de frater en de meester om die reden dan ook hun eigen taal niet spreken op school. ‘Voor hun bestwil’.

De verborgen boodschap luidde: ‘Jullie taal stelt niks voor’. De kinderen gingen zich ervoor schamen. Ze wilden zo vlug mogelijk de taal van de blanke mensen leren, wit vanbinnen zijn en zwart vanbuiten. En ook was Willem van Oranje de vader van hún vaderland en zouden de Batavieren bij Lobith ook hún land binnen komen varen.

Eenmaal per jaar zouden ze zelfs mogen zingen op het plein voor het grote huis van de gouverneur. Voor hún koningin. Vóór het grote huis stond altijd een blanke meneer in een wit uniform en met een witte pet op. Pas veel later zou die blanke man bruin of zwart worden. Maar de koningin bleef wit en kwam niet veel naar het eiland. En iedereen vond dat allemaal maar gewoon.

Een loerende aap

De kinderen wisten niet beter. Ook wisten ze niet dat er op de andere eilanden misschien óók wel kinderen stonden te zingen, in een ándere vreemde taal.

Als je goed kon leren had je kans om naar de middelbare school te mogen. Daar waren allemaal blanke mannen die les gaven. Soms gaf er ook een bruine man les, maar die sprak net zo goed Nederlands als de blanke mannen. Die bruine man had immers óók bij de Hollandse fraters op school gezeten en over Fikkie geleerd.

De meeste blanke mannen waren best aardig, maar ze spraken je taal niet. Ze wisten alleen wat een *Pan dushi* was. In de pauzes tussen de lessen kwamen er een paar witte mannen naar de speelplaats om op te letten. Ze bleven dan altijd bij elkaar staan. Omdat het zo’n lawaai was kon je gewoon je eigen taal spreken.

Er waren ook blanke mannen die lelijke dingen tegen je zeiden. Op een dag kwam er zo'n man de vijfde klas van de middelbare school binnen en vroeg welke *makaku* (aap) er voor zijn klaslokaal naar binnen had staan loeren.

Het werd ijsig stil, maar de leerlingen kwamen zelfs niet op het idee om hem bij zijn nekvel te grijpen en de klas uit te gooien. Nee, het was uitkijken geblazen. Het was een blanke meneer. Die sprak Nederlands en Nederlands was belangrijk op school. Je kon ermee van het eiland af... En wat bedoelde hij met 'loeren' eigenlijk?

En de blanke mannen? Die hadden niets in de gaten. Ze dachten dat het voor altijd zo zou blijven. Ze voelden niet hoe de weerstand langzaam groeide in de harten van de kinderen en de grote mensen van het eiland.

Al in de jaren 1920 leerden Pierre Lauffer (1920-1981), Luis Daal (1919-1997), Charles Corsen (1890-1971) en Elis Juliana (1917-2013) over de kleine Fikkie.

Taalgevoelig als ze waren vonden ze die vreemde Nederlandse taal best mooi en ze deden hun uiterste best om hem goed te schrijven en uit te spreken, soms met een Brabants accent, omdat de mannen in de witte pijen, de *fratunan*, vaak uit Brabant kwamen. Maar ook hun eigen taal bleven ze mooi vinden. Ze zouden er later echte literatuur in produceren en zich beijveren om in hun moedertaal te excelleren.

Anderen zouden het Papiaments — literair gezien — de rug toekeren en in het Nederlands gaan schrijven: Colá Debrot (1902-1981), Tip Marugg (1923-2006), Boeli van Leeuwen (1922-2007), Frank Martinus (1936-2015) en anderen.

Het drong maar heel langzaam tot iedereen door dat ze eigenlijk in een heel rare situatie verkeerden en dat het allemaal niet zo gewoon was als het leek. Pas heel langzaam kwam het besef dat hen, misschien met de beste bedoelingen, groot onrecht werd aangedaan. Ze moesten én een vreemde taal leren én ook nog kennis opdoen via die vreemde taal. Een dubbele moeilijkheid die desastreuze gevolgen had voor hun zelfvertrouwen en hun schoolprestaties. Hun eigen taal telde niet mee. Dat was wel duidelijk.

Pas veel later zouden zij hun eigen identiteit gaan opeisen en zich gaan vereenzelvigen met hun moedertaal, vooral na de sociale onlusten van 1969, toen het 'gewone volk' voor het eerst massaal voor zijn rechten opkwam en in de politiek enig resultaat ging boeken. Maar het Nederlands zou voorlopig nog oppermachtig blijven, al was de kiem voor de terugtocht gelegd.

Pas in 1987 zou Frank Martinus een eigen school stichten, het Kolegio Erasmo, dat als onderwijs-taal het Papiaments (en later ook Engels) zou voeren om de kinderen een zo harmonieus mogelijke ontwikkeling te bieden, zonder remmingen veroorzaakt door een opgelegde vreemde taal (het Nederlands).

Het zou een dappere sprong zijn, maar een sprong in het ongewisse: de ervaring ontbrak, er was de eerste jaren geen schoolhoofd, de docenten waren niet bevoegd, er was niet voldoende geld, het was een titanenstrijd om ook nog — verplicht — hetzelfde peil en taalniveau te halen als de Nederlandstalige scholen. Ook was er een groot gebrek aan lesmateriaal en veel ouders haalden hun kinderen na de vierde klas van school, omdat ze bang waren dat ze de aansluiting met het Nederlands onderwijs zouden missen.

De kleine Angel, die inmiddels van landmeter (HTS Utrecht, Nederland) Gedeputeerde van Onderwijs op Curaçao was geworden en die de toen nog springlevende Fikkie, net als Frank Martinus, zo gauw mogelijk aan de ketting wilde leggen, heeft er nog voor gezorgd dat de regering de school van Frank, het Kolegio Erasmo, voor een deel zou gaan subsidiëren.

Eenzaam maar niet alleen

Het waren niet alleen de kinderen van de ABC-eilanden die niet begrepen wat er met hen aan de hand was. Dezelfde problemen werden, bijvoorbeeld, ondervonden door de kinderen in de Frans-Caribische gebieden die in 1947 Departementen van Frankrijk waren geworden. Van huis uit spraken die kinderen Krèyol (Frans-Creools), maar op school kregen zij les in het Frans, dat voor hen praktisch een vreemde taal was. Alleen de allerbeste leerlingen begrepen de taal van de schoolboeken, haalden het eindexamen en konden in Frankrijk gaan studeren.

Pas in 1984 was het wettelijk mogelijk om wat plaats in te ruimen voor onderwijs in het Creools, maar het bleef een keuzevak en het 'normale', door Frankrijk gedicteerde onderwijs mocht er in geen geval door worden 'verstoord'. De meeste ouders gaven bovendien de voorkeur aan Engels boven het Creools als vreemde taal. Immers, net als het Nederlands op de 'Nederlandse Antillen' bood het Engels, net als het officiële Frans, een weg die naar een beter leven zou leiden.

Op het Franse eiland Guadeloupe ging het al niet veel anders. Je vond daar, net als op Curaçao, óók mensen die zich inspanden voor onderwijs in de moedertaal en die in dit streven door ‘hogerhand’ danig werden gefrustreerd.

In 1957 werd Gérard Lauriette (1922-2006) door de Franse regering op non-actief gesteld en voor niet goed wijs verklaard omdat hij ernaar streefde het Creools officieel erkend te krijgen door het onderwijssysteem. Lauriette begon later zijn eigen school, dertig jaar vóór Frank Martinus op Curaçao.

In 1992 stelde het Europees Handvest de erkenning van minderheidstalen en regionale talen verplicht. ‘Regionale talen en culturen’ werd een ‘vak’ op de middelbare school en kon ook deel uitmaken van het eindexamen. Docenten konden officieel examen doen in het Creools. De resultaten van de leerkrachten waren bedroevend. Zij beschikten niet over voldoende Creools vocabulaire en vercreoliseerden naar hartenlust dan maar bestaande Franse woorden.

Sociale onlusten in de Frans-Caribische Departementen

Na de sociale onlusten van 2009 in de Caribische Departementen werd Frankrijk ineens wakker en begreep men dat er nodig iets moest worden gedaan aan de sociale, economische en taalkundige behoeften van de lokale Caribische bevolking.

Overall in de Franse Départements en Collectivités (in het Caribische gebied waren dit Guyane, Martinique, St. Martin en Guadeloupe) werden er onder deskundige leiding workshops gehouden waar de deelnemers (specialisten en niet-specialisten) de balans konden opmaken van wat er mis was en wat er moest worden gedaan om de situatie te verbeteren.

Tal van plannen werden in de steigers gezet en verschenen in allerlei rapporten, verpakt in de bekende, gezwollen Franse bewoordingen. De voorgestelde hervormingen waren voor een eiland als Martinique echter veel minder vergaand dan, bijvoorbeeld, de hervormingen die de Curaçaose regering — te snel en te onnadenkend — had doorgevoerd.

In een officiële circulaire d.d. 24 juni 2010 van de Directeur van de Departementale diensten voor het Nationale Onderwijs stond dat volgens de (Franse) Wet op het Onderwijs

‘les kan worden gegeven in de regionale talen en culturen tijdens de hele schoolopleiding volgens modaliteiten die gemeenschappelijk zijn vastgesteld tussen de (Franse) Staat en de territoriale gemeenschappen waar die talen worden gebruikt’.

Fraaie taal, maar de praktijk was dat het onderwijs in het Creools facultatief was en er per week voor de Creoolse taal of een andere (vreemde) taal maar drie lessen beschikbaar waren. Creools werd geen taal van instructie. Het werd een 'vak'. Het 'normale' onderwijs werd er niet door 'verstoord'.

We moeten hierbij wel bedenken dat Martinique, net als de andere Frans-Caribische gebieden, bij Frankrijk hoort en dat de Franse regering als een terriër het Frans als officiële onderwijstaal bewaakt en bevoordeelt.

Voor Curaçao en Aruba is deze situatie anders. Nederland kan zich nauwelijks meer met het onderwijs daar bemoeien. Beleid voeren en verantwoordelijkheid nemen voor dat beleid is daar de taak van de autonome regering. Voor de BES-eilanden (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) gelden andere spelregels.

Kaapverdië

Ook buiten het Caribisch gebied zijn parallellen te vinden met de situatie op de ABC-eilanden (Aruba, Bonaire, Curaçao), bijvoorbeeld in Kaapverdië, dat eeuwenlang dienst deed als slavendepot voor de Portugese slavenhandelaren.

Ook de Kaapverdianen hebben hun Afro-Portugese taal (die veel verwantschap heeft met het Papiaments) eeuwenlang horen verguizen. Zo was er een Portugese 'wetenschapper', een zekere Joaquim Lopes de Lima, die in 1844 het volgende op te merken had over de Kaapverdise, van Afrikaanse talen en het Portugees afgeleide taal, het Kriolu:

'Een monsterlijk mengsel van Oud-Portugees en van West-Afrikaanse talen waar dat volk dol op is en dat met graagte wordt overgenomen door de Blanken [...], een taal zonder grammaticaregels, een taal die drie letters mist, te weten de G, de W en de K, iets om je dood te schrikken omdat die mensen dus geen Geloof, geen Wet en geen Koning hebben en op die manier er maar op los leven'.¹

Niet te geloven. De beledigende karakterisering van het Papiaments door bepaalde Hollanders in de 19^e eeuw vallen er bijna door in het niet.

Ook in Kaapverdië, waar Portugees voor de meesten ook een vreemde taal is, is men volop bezig te strijden voor de moedertaal. Er zijn ongeveer een miljoen Kaapverdianen van wie ongeveer de helft buiten Kaapverdië woont (census 2010).

ALUPEC

Men is er in Kaapverdië in geslaagd een spelling te ontwerpen (de zgn. ALUPEC) die de negen (!) varianten van het Kaapverdische Kriolu dekt. Natuurlijk kent die spelling ook tegenstanders en vinden sommige eilanden dat hun eigenheid erdoor wordt miskend.

Luister hier naar een opname van het Kaapverdiaanse lied

- *Sodade* door Cesaria Evora youtu.be/cExc7M1gnlw

Sodade

*Quem mostra' bo esse caminho longe?
Quem mostra' bo esse caminho longe?
Esse caminho pra São Tomé...
Quem mostra' bo esse caminho longe?
Quem mostra' bo esse caminho longe?
Esse caminho pra São Tomé...
Sodade, sodade,
sodade dess nha terra São Nicolau.
Si bo screve'm
m'ta screve'b
Si bo 'squece'm
m'ta 'squece'b
até dia qui bo voltá.*

Heimwee

*Wie heeft je die lange weg gewezen?
Wie heeft je die lange weg gewezen?
Die weg naar São Tomé...
Wie heeft je die lange weg gewezen?
Wie heeft je die lange weg gewezen?
Die weg naar São Tomé...
Heimwee, heimwee,
heimwee naar São Nicolau.
Als jij me schrijft
zal ik je schrijven
als jij me vergeet
zal ik je vergeten
tot de dag dat je weer terugkomt.*

Twee spellingen Papiaments...

In dit verband zou ik nog eens willen opmerken dat het jammer is dat er niet één spelling is voor het Papiaments op de Benedenwindse eilanden. Twee spellingen voor ± 300.000 mensen die dezelfde taal spreken! En dan te bedenken dat van deze ± 300.000 ruim één derde deel (138.000, waarvan 57.000 al tweede generatie) in Nederland woont, een minderheid vergeleken met het Turkse (totaal 384.000), Marokkaanse (totaal 349.000) en Surinaamse deel (totaal 342.000) van de bevolking in Nederland (afgerond, CBS, 2010).

Het aantal varianten in het Papiaments op de drie eilanden is zeer klein. Al deze varianten kunnen — of het woordenboek nu geschreven is op fonologische of etymologische basis — door één spelling worden gedekt. Die varianten staan overigens ook in de woordenboeken van Van Putte en Joubert. Joubert vermeldt alleen niet op welk eiland een bepaalde variant wordt gebruikt.

Hoewel Curaçaoënaars en Arubanen erg sportief zijn, zijn ze niet in staat om over hun eigen schaduw heen te springen en één spelling te creëren!

UNESCO, 1951

Terwijl men in het Caribisch gebied anno 2011 nog volop bezig is met de discussie over toepassing en effect van moedertaal en vreemde talen in het onderwijs, stemt het wellicht bescheiden te bedenken dat er in opdracht van UNESCO zich al in 1951 een groep experts heeft gebogen over het gebruik van de moedertaal als instructietaal in het onderwijs (zie: UNESCO, 1953).

Het zou echter nog tientallen jaren duren voordat ‘men’ zover was dat de verstandige adviezen van de UNESCO in praktijk zouden worden gebracht.

Een van de verstandige stellingen van de taalspecialisten was dat een goede instructie in de moedertaal de beheersing van een tweede taal bevordert, ja zelfs dat de moedertaal als de beste brug kon worden beschouwd naar het leren beheersen van een tweede taal. Er zou wel een juiste balans gevonden moeten worden tussen het gebruik van de moedertaal en het leren van een tweede taal. Ook zouden docenten moeten worden voorzien van handboeken en onderwijsgidsen om hun moeilijke taak goed te kunnen volbrengen! Aan visie ontbrak het de deskundigen niet!

De UNESCO-specialisten hielden zelfs rekening met verzet vanuit het volk tegen hun vernieuwende ideeën. Zij gaven dan ook de raad om een goede voorlichting te verzorgen en daar niet mee op te houden voordat de mensen de zin van de nieuwe hervormingen goed hadden begrepen en beredeneerd konden steunen. Zonder steun van de meerderheid van de bevolking zouden hervormingen immers gedoemd zijn te mislukken.

Kinderen die, aldus UNESCO, een door weinigen in de wereld gesproken moedertaal hadden (*bijv. Papiaments, FdH*) moesten zo eenvoudig mogelijk via de moedertaal en een vreemde taal de moderne wereld worden binnengeloodst, met behoud van de waarden van hun eigen cultuur. We schrijven dan 1951!

Ook diende het onderwijs ervoor te zorgen dat leerlingen die een tweede taal leerden en naar het hoger onderwijs gingen bij het verlaten van de middelbare school niet meer dan één of twee jaar achter zouden liggen op de studenten die de tweede taal als moedertaal spraken.

Ook zou er naar één standaardspelling moeten worden gestreefd als er binnen één land verschillende talen of varianten van talen werden gesproken (NB van varianten is nauwelijks sprake op de ABC-eilanden).

UNESCO, 2003

De bovengenoemde standpunten uit 1951 hebben nog dezelfde geldigheid als die in 2003, het jaar waarin UNESCO haar rapport publiceert over *'Education in a multilingual world'* (Zie: UNESCO, 2003). Ook in dit rapport ligt weer de nadruk op de noodzaak om kinderen via het onderwijs een taal te leren die hen toegang geeft tot de grote wereld.

Wat voor de ABC-eilanden in dit verband een genoeg moet zijn om te horen is de stelling dat

‘veeltaligheid meer een manier van leven is dan een probleem dat moet worden opgelost’.²

Overigens, als een taal wordt gekozen als onderwijstaal heeft dat voor die taal positieve gevolgen: het verleent een bepaalde macht en prestige. Status en ‘zichtbaarheid’ hebben een grote symbolische waarde.

UNESCO hield ook rekening met de praktische moeilijkheden die het onderwijs in de moedertaal met zich kan meebrengen. Men moest relevante vragen dan ook niet uit de weg gaan: beschikt de taal over voldoende adequaat vocabulaire voor alle onderwijsdoeleinden? Zijn er voldoende bevoegde leerkrachten? Is er veel weerstand tegen de moedertaal als instructietaal van de kant van leerlingen, ouders, leerkrachten?

Nadrukkelijk wordt in het rapport gesteld dat taal niet alleen een communicatiemiddel is, maar ook een kenmerk en wezenlijk onderdeel van de identiteit van mensen.

Deze opvatting wordt ook uitgedragen in de zeer lezenswaardige monografie van de Curaçaose Joceline Clemencia *Language is more than language in the development of Curaçao* (1999).

Hoewel de monografie op onderdelen verouderd is en door de hervormingen van de laatste jaren gedeeltelijk is ingehaald bevat het uiterst interessante, nog steeds geldende stellingen. De monografie is ook op internet te vinden en u kunt de ‘stronteigenwijze’ (haar eigen woorden) Joceline ook horen op YouTube.

Ook Marta Dijkhoff, een Curaçaose wetenschapper, heeft zeer behartenswaardige dingen over onder andere taal en onderwijs op de ABC-eilanden gezegd en geschreven (zie bijvoorbeeld Dijkhoff, 2010, pp. 237-272). Een derde wetenschapper is de Curaçaose Goretti Narain die veel over onderwijs heeft gepubliceerd.

Respect voor minderheidstalen

Omdat taal onlosmakelijk is verbonden met identiteit is het ook vanzelfsprekend dat men respect heeft voor minderheidstalen. Dat is een absolute voorwaarde voor goed samenleven. In dit verband is het wijs om te beseffen dat het Nederlands op Curaçao, Aruba en Bonaire (gezien de huidige politieke status van Bonaire, dat ervoor heeft gekozen om als een ‘bijzondere gemeente’ bij Nederland te horen, laten we dit eiland in dit artikel verder buiten beschouwing) de taal van een minderheid is. Het aantal native speakers Spaans (ook een minderheidstaal op Curaçao) is op Curaçao zelfs tweemaal zo hoog als het aantal native speakers Nederlands.

Aangezien het omvangrijke minderheden betreft, is het niet meer dan logisch dat er voorzieningen getroffen blijven worden die het mogelijk maken dat deze minderheden ook onderwijs krijgen in hun eigen taal. Tenminste, zolang dat nodig is en het binnen de praktische (financiële) mogelijkheden past.

Als er privéscholen worden opgericht voor die minderheden, dan kan men daar mijns inziens redelijkerwijs niets op tegen hebben zolang de kosten voor dat privé onderwijs niet ten laste van de overheid komen. Maar voorlopig is het nog niet zover en moeten er eerst andere problemen worden opgelost.

Onderwijskundige adviezen van UNESCO

Volgens de UNESCO is het niet de taak van een schoolbestuur, maar het privilege en de taak van een regering om te bepalen welke taal de taal van instructie is in het openbaar onderwijs. Als de moedertaal — in dit geval het Papiaments — taal van instructie is dan zijn de volgende overwegingen van belang:

Het is de taak van een regering ervoor zorg te dragen dat docenten kunnen beschikken over adequaat lesmateriaal in het Papiaments. Je kunt geen hervormingen introduceren en tegen leerkrachten zeggen: ‘Kijk maar hoe je die hervormingen doorvoert op je school.’

- Het Kolegio Erasmo is indertijd het bekende slachtoffer geworden van het gebrek aan visie van de toen verantwoordelijke politici en van de verregaande veronachtzaming van deze taak door de regering.
- Docenten kunnen en mogen niet extra worden belast met het ontwikkelen van te veel ontbrekend lesmateriaal. Dat is specialistisch werk. Leerkrachten kunnen die extra druk niet aan. *NB Het was onverantwoord om een Papiamentstalige school als Kolegio Sarto in Soto maar te laten aanmodderen.* Het schoolhoofd hoopte het gebrek aan Papiamentstalige schoolboeken met de acht andere Papiamentstalige scholen op te kunnen lossen (Sluis 2008).
- Het is de taak van de regering om er zorg voor te dragen dat er zeer goede opleidingen zijn voor het lesgeven in en over de moedertaal. Opleidingen moeten worden afgesloten met een volwaardig examen. De focus moet gericht zijn op analytisch en synthetisch denken in de moedertaal.
- Leerkrachten hebben het recht en de plicht om zich te laten bijscholen en nascholen.

Onderwijsprincipes van UNESCO

1. UNESCO is voorstander van instructie in de moedertaal als een middel om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren door voort te bouwen op de kennis en ervaring van leerlingen en leerkrachten.
2. UNESCO is voorstander van tweetalig en/of meertalig onderwijs op alle niveaus als middel om sociale gelijkheid (voor mannen en vrouwen) te promoten en als een van de voornaamste elementen van samenlevingen waar meerdere talen worden gesproken.
3. UNESCO is voorstander van taal als wezenlijk onderdeel van interculturele opvoeding om begrip aan te moedigen tussen verschillende bevolkingsgroepen en om respect te waarborgen voor fundamentele rechten.

Onder het eerste principe voegt UNESCO er nog aan toe dat onderwijs in de moedertaal zo lang mogelijk op de scholen moet worden voortgezet. Als er binnen een gemeenschap meerdere talen worden gesproken dan moet er naar worden gestreefd om die groepen onderwijs te geven in hun moedertaal en te helpen met het leren van de officiële taal van instructie. Ook dient er te worden gezorgd voor een goede productie en distributie van lesmateriaal. *NB dat was op Curaçao dus absoluut niet het geval! (FdH).* Leerkrachten moeten een degelijke opleiding hebben genoten, in staat

zijn om in hun moedertaal les te geven en op de hoogte zijn van de leefcultuur van hun volk. *NB van de eerste twee vereisten was geen sprake! (FdH).*

Ik kan me in het licht van bovenstaande ook niet voorstellen dat het Nederlands zomaar verdwijnt. Er zullen ongetwijfeld door de Curaçaose regering adequate voorzieningen worden getroffen om het Nederlands sprekende deel van de bevolking van onderwijs in de moedertaal te voorzien. Voor zolang dat nodig is. Men zou zich ook kunnen voorstellen dat het onderwijs op een gegeven ogenblik in het Engels wordt gegeven.

UNESCO is er ook voorstander van (principe 2) dat men al gauw begint met het — in oplopende intensiteit — aanleren van een tweede en derde taal zonder dat de moedertaal hierdoor in het nauw komt. Als men de tweede taal tot taal van instructie wil maken, dan kan dat pas als de leerlingen met deze tweede taal voldoende vertrouwd zijn. Dat het Caribisch gebied wordt gezien als een belangrijke bron van het verwerven en uitwisselen van kennis is zonder meer voor de hand liggend.

Ik zou me, bijvoorbeeld, heel goed kunnen voorstellen dat er leerkrachten uit Jamaica, Colombia, Puerto Rico of andere Engels- en Spaanstalige landen worden geworven die op Curaçao lesgeven in hun moedertaal (Engels, Spaans). Deze docenten zouden dan vanzelfsprekend de juiste bevoegdheid moeten hebben, in staat zijn over de grenzen van hun eigen (moeder)taalgebied heen te kijken, een Curaçaose inburgeringscursus moeten volgen en bereid zijn om Papiaments te leren.

UNESCO legt er nog eens de nadruk op (principe 3) dat het leerplan erin moet voorzien dat de cultuur, de geschiedenis, de taal en de identiteit van minderheden de nodige aandacht krijgen. Natuurlijk binnen realistische en praktische grenzen.

Taalkeuze

Het ligt in de rede dat de regering van het land — niet een schoolbestuur! — vaststelt welke talen er op school verplicht worden onderwezen. Natuurlijk heeft de regering in dat geval ook de verantwoordelijkheid voor het (laten) produceren van voldoende lesmateriaal en het (laten) opleiden van bevoegde leerkrachten. Het taalinstituut Fundashon pa Planifikashon di Idioma (Stichting voor Taalplanning) is al enkele jaren bezig met het succesvol uitbrengen van lesboeken voor en in de moedertaal.

Er bestaat helaas twijfel over de kwaliteit van de leerkrachten. Enkele jaren geleden beheerste een derde deel van de leerkrachten nog onvoldoende hun moedertaal om er goed les in te kunnen geven.

De keuze voor Papiaments als taal van instructie is alleszins juist, omdat het hier de taal van de overgrote meerderheid betreft en de meerwaarde van het gebruik van Papiaments voor het sociale en spirituele welzijn van de kinderen overduidelijk is.

‘De kinderen begrijpen nu eindelijk wat ze lezen’, zegt een Curaçaose schooljuffrouw. En: ‘De kinderen die ik vroeger in het Nederlands les gaf waren bang om te praten. Als ik vroeger een vraag stelde aan de klas, bleef iedereen stil, maar deze leerlingen willen altijd de beurt.’

De opmerking van Joceline Clemencia (1999) in haar monografie is in dit verband dan ook veelzeggend:

‘Our Netherlands Antilles University students are not able to communicate in Dutch. If they do not speak in Papiamentu, they will not say anything, they are very negative about the future and they do not read the newspapers.’

Over de rol van Antilliaanse onderwijsinstanties

Miriam Sluis (Sluis, 2008) citeert uitspraken van sommige Antilliaanse onderwijsinstanties met betrekking tot de discussie over de instructietaal Papiaments en het gebrek aan lesmateriaal in het Papiaments. De juistheid van de informatie in het artikel is mij op 14 maart 2011 door Miriam Sluis bevestigd. Deze informatie is tot op heden niet aangevochten.

De toenmalige voorzitter Justiana van de Curaçaose onderwijsvakbond SITEK zou in 2008 het volgende (citaat uit het artikel) hebben gezegd:

‘Het gebrek aan materiaal is geen onderwijskundig of taalkundig probleem, maar een politieke kwestie.’

De instanties die de lesstof moeten ontwikkelen, zouden liever voor het Nederlands kiezen, meent de onderwijsvakbond. Justiana:

‘Als het Papiaments op de scholen komt, dan wint de Curaçaose cultuur aan invloed. Met de Nederlandse cultuur kun je de bevolking beter onder de duim houden.’

De bewering/beschuldiging aan het adres van Fundashon pa Planifikashon di Idioma (Stichting voor Taalplanning) werd toentertijd weersproken door de heer Severina, managing director van de FPI (citaat):

‘Onzin’, zegt de heer Severina. ‘Het tekort aan materiaal komt niet door onwil, maar door de té grote schaal van de onderwijsvernieuwing en stroeve financieringsprocedures. Door de combinatie van onderwijsinnovatie en de verandering van de instructietaal moest er in zes jaar meer materiaal geproduceerd worden dan de beperkte geldstroom en capaciteit aan menskracht toelieten. Als we alleen voor de verandering van Nederlands naar Papiaments hadden gekozen, waren we al veel verder geweest.’

Deze laatste bewering lijkt mij nogal vrijblijvend en de geloofwaardigheid ervan moet nog maar worden aangetoond.

De uitspraak van Sidney Justiana dat je via het opdringen van de Nederlandse cultuur de bevolking beter onder de duim kunt houden, is op zichzelf wel te billijken al hoeft er van boze opzet van de kant van de voorstanders van het Nederlands niet noodzakelijkerwijs sprake te zijn. De uitspraken van de heer Justiana staan overigens niet op zichzelf. Zij zijn bevestigd en worden ondersteund door verschillende leerkrachten en betrokkenen in het onderwijsveld die ook zijn geïnterviewd en dezelfde conclusies trokken als de heer Justiana, maar hun uitspraken — waarschijnlijk om diplomatieke redenen — ‘off the record’ deden. Dit laatste werd mij bevestigd door de auteur van het artikel.

Waarom Engels, naast Papiaments, als mogelijke taal van instructie?

Er zijn talen die een brugfunctie vervullen tussen mensen die, binnen één land, verschillende talen spreken. In grote delen van Afrika, bijvoorbeeld, zijn het Peul, Swahili, Frans en Engels die zo’n brugfunctie hebben.

De vraag is welke taal op Curaçao het meest in aanmerking komt voor zo’n brugtaalfunctie: Engels of Spaans. Daarvoor is het nodig onder andere de positie van die talen op de ‘wereldmarkt’ nader te bekijken. We moeten dan concluderen dat de Romaanse talen, waaronder Spaans, en andere talen dan Engels een zwakkere positie innemen op de volgende gebieden:

1. Internationale betrekkingen en onderhandelingen

In de Europese Commissie zijn $\pm 75\%$ van alle documenten in het Engels gesteld, 8% in het Frans en 2% in het Duits. Spaans en Nederlands zijn in dit opzicht verwaarloosbaar. Op internationale congressen wordt de voorkeur gegeven aan het gebruik van Engels, zelfs als deze congressen plaatsvinden in een Romaanstalig land.

2. De Wetenschap

Van alle wetenschappelijke publicaties is 95% in het Engels geschreven; in de Romaanse talen slechts 2%. Dat betekent niet dat het niet nodig zou zijn om naast het Engels ook andere talen te leren. We vernemen uit een artikel van de wetenschappelijke onderzoekers María Bordons and Isabel Gómez (2004) het volgende:

‘Non-English languages are still relevant vehicles for knowledge transfer. English-speaking countries hold an advantageous position, since their native language is used for scientific communication worldwide, but they are frequently ignorant of significant results reported in foreign-language publications. As stated by Garfield two decades ago: ‘The cultural and political value of linguistic training is indeed vital to good science, since it will increase the kind of personal contacts that lead to better identification of important information.’

Het leren van Spaans als derde taal ligt in het Curaçaose onderwijs dan ook voor de hand, ook al om redenen van geopolitieke aard. Alleen maar focussen op Engels zou verkeerd zijn.

3. Techniek

(behoeft geen nadere uitleg)

4. De digitale wereld

(45% Engels, 13% Romaanse talen).

Voor een goed begrip: dit betekent absoluut niet dat het Romaanse taalgebied geen belangstelling of aanleg zou hebben voor de wetenschap. Dat de Engelse taal prioriteit geniet is het slechts gevolg van de geschiedenis en het gevoerde beleid.

De barometer van Calvet

Behalve het (niet wetenschappelijk vast te stellen) aantal sprekers van de verschillende talen op de wereld zijn er tal van andere factoren die een rol spelen bij het meten van het gewicht dat de

diverse talen in de schaal leggen. Een instrument dat met deze factoren rekening houdt is een taalbarometer die is gebaseerd op de onderzoeken van Alain Calvet (hoogleraar Taalkunde) en Louis-Jean Calvet (hoogleraar Letteren en Menswetenschappen (2006).

Hieronder ga ik kort in op de inhoud en het belang van deze taalbarometer.

Factoren die een rol spelen bij het meten van de belangrijkheid van een taal zijn onder andere aanwezigheid op internet, het aantal artikelen op Wikipedia, de index kwaliteit menselijke ontwikkeling, de notering als officiële taal van een land (Frans is de officiële taal in 15% van alle landen, Spaans in 10%, Portugees in 2%), het aantal Nobelprijzen voor literatuur, het aantal vertalingen van de brontaal in de doeltaal en omgekeerd.

Als je alleen naar het aantal sprekers kijkt dan krijg je verrassende scores (NB: 1 is de hoogste plaats):

- Mandarijn-Chinees 1, Spaans 2, Engels 3, Arabisch 4, Frans 15.

Kijk je naar de kwaliteit van menselijke ontwikkeling in 137 landen dan is het resultaat:

- Zweeds 1, Nederlands 2, Frans 3, Engels 12, Spaans 23.

In de rubriek ‘officiële talen’ is de score:

- Engels 1, Frans 2, Arabisch 3, Spaans 4 en Portugees 5.

De score op aanwezigheid op het internet:

- Engels 1, Duits 2, Frans 3, Pools 4, Japans 5, Portugees 8, Spaans 9.

Als alle factoren op de barometer van Calvet in aanmerking worden genomen dan is de score:

- Engels 1, Frans 2, Spaans 3, Duits 4, Nederlands 5 (op de voet gevolgd door 15 andere talen zoals Japans, Arabisch en Russisch).

¹ ‘Gíria ridícula, composto monstruoso de antigo português e das línguas da Guiné que aquele povo tanto preza e os mesmos brancos se comprazem a imitar [...] sem regras algumas de gramática; língua... que carece de tres letras — scilicet não se acha nela F, nem L, nem R, coisa digna de espanto porque assim não tem Fé, nem Lei, nem Rei e, desta maneira vivem sem justiça e desordenadamente.’

² ‘multilingualism is more a way of life than a problem to be solved’

Deel 2 Kolonialisme voor beginners

In kreupelverzen

6. Columbus ontdekt de indianen (2022)
7. Hernán Cortés bestelt 5000 R.K. Missen (2023)
8. Pizarro hoedde zwijnen (2024)
9. Shantytown (1968)
10. De Veroveraars (2023)
11. Jan Pieterszoon Coen en de VOC (2023)
12. Piet Heyn en de Zilvervloot (2022)
13. Tula, de rechtvaardige (2023)
14. Delgrès en Solitude, slachtoffers van Frankrijk (2022)
15. Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap (2022)
16. 'Hulde der koloniën' (2023)
17. Peter Stuyvesant op Curaçao (2023)
18. Beeldenstorm 2020. De wraak der machtelozen (2022)
19. Aruba kent geen slaven (2022)

6. Columbus ontdekt de indianen

Waar haalde toch Columbus¹
de kwaaië moed vandaan
om met drie kleine scheepjes²
van West naar Oost te gaan?

Hij dacht in India te zijn,
maar dát bleek overdreven:
hij zag wat veren, boog en pijl:
dat was hem om het even.

Hij ging aan land, in arren moe,
namens het Koningspaar³
(tenminste daar verwees hij naar)
en sprak de 'wilden' toe:

Ik noem Ulieden voor 't gemak
voortaan maar 'indianen',
dus dat gedoe van 'Arowak'⁴
behoort tot vroeger wanen.

Waar is je zilver? Waar je goud?
En waar zijn jullie mijnen?⁵
We willen trouwens ook wat zout⁶,
zo krijgt ieder het zijne.

De las Casas vond het werk te zwaar
voor zijn inheemse 'indianen'
en zei: 'Beste veroveraar,
probeer eens Afrikanen.'

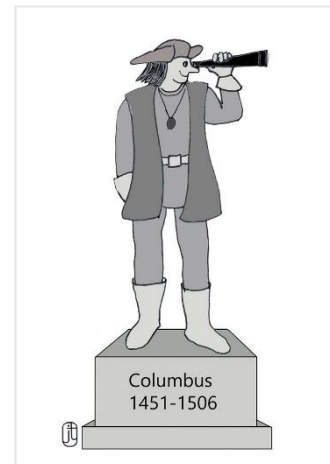
Dat vond men wel een goed idee,
óp naar Angola⁷ en Guinee,
waar voor drank en wat geweren
je voor slaven aan kon meren.

'Aan de arbeid in de velden!
Kap dat suikerriet en zing!
En, o wee, als je wil vluchten:
je bent uiteindelijk *mijn* 'ding'!

De Blanke dacht eenvoudigweg:
je bent Okay of zwart,
maar wie zwart is die heeft pech
en krijgt geen koek maar gard⁸.

En dat ging eeuwenlang zo voort,
totdat, zoals het immers hoort,
met opstand, doodslag en wat moord
de vrijheid aan de einder gloort.

Wit of zwart, wie maalt erom?
Misschien klinkt het wat zuur:
discriminatie heerst alom,
de wereld blijft onguur.

¹ Columbus maakte vier reizen naar het door hem ‘ontdekte’ Amerika (1451-1506). Hij onderwierp de inheemse Taíno van het land dat hij ‘Hispaniola’ (Klein Spanje) noemde, het latere Santo Domingo en Haïti. Hij dacht dat hij in India was aangekomen. Daaraan hebben de inheemse volken hun generieke naam ‘indianen’ te danken.

² De Niña, de Pinta en de Santa María

³ 1469-1516. Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië financierden de tocht van Columbus.

⁴ ‘Arowak’ is de aanduiding van een indianenstam die zich vanaf het vasteland van Zuid-Amerika in het Caribisch gebied vestigde.

⁵ De ‘indianen’ werd gedwongen om onder andere in de kopermijnen te werken.

⁶ Zout was heel belangrijk om voedsel te conserveren.

⁷ Angola en Guinee liggen aan de Westkust van Afrika.

⁸ Uit een Sinterklaasliedje. Een gard is een roe.

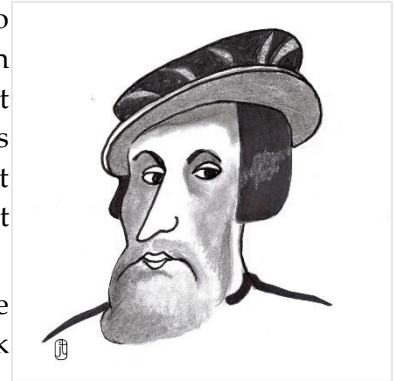
7. Hernán Cortés bestelt 5000 R.K. Missen

Indianen en Spanjaarden

De begrippen *conquistador* (veroveraar) en *descubridor* (ontdekker) komen in betekenis niet helemaal overeen, al vertonen ze wel overeenkomsten.

Eigenlijke ontdekkers waren mensen als Columbus, Núñez de Balboa en de Portugezen Fernão de Magelhães (van 'Straat Magellaan') en Vasco da Gama, in die zin dat ze 'nieuwe' gebieden en continenten voor de westerse wereld ontdekten. Degenen die deze ontdekkingen verder ontsloten waren, bijvoorbeeld, Hernán Cortés, Diego de Almagro en Francisco Pizarro¹ die respectievelijk Mexico, Colombia en Peru verkenden en koloniseerden. Dat laatste ging, vanzelfsprekend, niet zonder verzet van de inheemse bevolking, de mensen die door Columbus 'indianen' waren genoemd omdat Columbus aanvankelijk dacht dat hij in India was aangekomen. Sindsdien is *indiaan* een soort geuzennaam gebleven.

Bovenstaande ontdekkers en veroveraars leefden aan het eind van de 15e en begin van de 16e eeuw. Ze stierven naar onze begrippen vaak jong en werden meestal niet ouder dan vijftig.

Diego Velázquez en Hernán Cortés

Nadat Columbus Amerika had 'ontdekt' hielden de Spanjaarden zich de eerste decennia vooral bezig met het koloniseren van het Caribisch gebied, waar vertegenwoordigers van de Spaanse koning werden aangesteld als Diego Velázquez die gouverneur werd van Cuba, dat toen nog Juana of Fernandina werd genoemd.

Velázquez organiseerde expedities met boten, zeelieden en soldaten om de gebieden langs de Golf van Mexico te exploreren. Zo gingen er twee expedities naar het huidige Yucatán die niet alleen strijd leverden met de Maya's maar ook terugkwamen met nieuws over vermeende rijkdommen en de aanwezigheid van een groot Rijk dat zich in Mexico moest bevinden.

Hernán Cortés, de 33-jarige secretaris van Velázquez, overtuigde zijn baas ervan hem op een derde expeditie te sturen en kreeg voor dit doel 11 schepen en 600 manschappen tot zijn beschikking waaronder 100 zeelui. Velázquez was echter niet overtuigd van de goede bedoelingen van Cortés en besloot zijn opdracht terug te trekken. Cortés zeilde echter toch uit zonder Velázquez hiervan op de hoogte te stellen. Dat viel niet in goede aarde en zou even later een reactie uitlokken.

Bondgenootschappen met indianenstammen

Cortés landde met zijn soldaten bij Tabasco, op de kust van het schiereiland Yucatán, waar ze vijandig werden ontvangen door de Maya's. Bij Centla vond het eerste, formele gevecht plaats tussen indianen en Spanjaarden, dat door de Spanjaarden werd gewonnen. Cortés bevrijdde daar ook een Spaanse monnik, Gerónimo de Aguilar die eerder door de Maya's gevangen was genomen en de taal had geleerd, waardoor hij zich nuttig kon maken als tolk. De Spanjaarden kregen verder 20 vrouwen ten geschenke onder wie een 'slavin' die bekend is geworden onder de naam Malinche, een Azteekse die aan de Maya's was verkocht door haar moeder en die zowel Maya als Náhuatl sprak, de taal van de Azteken. Zij had diplomatieke gaven en zou Cortés dienen als tolk. Zij werd later zijn minnares en kreeg een zoon met hem. Daarna zijn moeder en zoon in de schoot der geschiedenis verdwenen, zonder een spoor achter te laten.

Cortés stichtte verschillende dorpen waaronder het huidige Vera Cruz, vocht en sloot vriendschap met de indianen van Tlaxcala, Cholula en de Totonacos. Deze stammen sloten zich vervolgens bij Cortés aan omdat ze een gemeenschappelijk belang hadden. Ze werden namelijk met harde hand onderdrukt door de krijgshaftige en bloeddorstige Azteken (zij brachten mensenoffers aan hun god) die een groot rijk hadden gesticht dat zich uitstreckte tot het huidige Guatemala. Veel inheemsen waren dus bereid om samen met Cortés op te trekken tegen de Azteekse overheersers. Zonder deze hulp had Cortés het zeer waarschijnlijk niet gered met zijn vijfhonderd soldaten.

Moctezuma, de leider der Azteken

Moctezuma, de leider van de Azteken, ontving de Spanjaarden aanvankelijk vriendelijk. Misschien dacht hij aan de oude legende die verhaalde van hun god Quetzalcóatl die op een dag zou terugkeren uit het Oosten en met goud zou zijn bekleed. De Spanjaarden waren dan wel niet

met goud bekleed, maar ze moeten wel grote indruk hebben gemaakt met hun baarden, wapenrusting, geweren en geharnaste paarden.

De Spanjaarden werden ontvangen in de hoofdstad van het Azteekse Rijk, Tenochtitlán, dat door een groot meer was omgeven en door loopbruggen met de oevers was verbonden. Intussen had de gouverneur van Cuba niet stilgezeten en, indachtig het stiekeme vertrek van Cortés, had hij Pánfilo de Narváez opdracht gegeven om Cortés te zoeken en te arresteren. Narváez landde in Vera Cruz en Cortés vertrok haastig uit Tenochtitlán om het gevecht met Narváez aan te gaan. Deze verloor en raakte in de strijd een oog kwijt. Maar beide kampen verzoenden zich.

La noche triste

In de hoofdstad was het intussen misgegaan. Cortés had vóór zijn vertrek Moctezuma gevangen gezet en zich in zijn afwezigheid laten vervangen door Pedro de Alvarado. Omdat Alvarado bang was voor een opstand liet hij tijdens het feest van de Azteekse god Huitzilopochtli een bloedbad aanrichten onder de Azteekse mannen en vrouwen, onder wie ook een aantal priesters en hun helpers. Het gevolg hiervan was dat het volk in opstand kwam en Alvarado opsloot in de tempel. Cortés was inmiddels ijlings teruggekeerd en bevrijdde Alvarado. Moctezuma stierf onder onopgehelderde omstandigheden. De Spanjaarden konden echter geen kant meer uitvluchten omdat de bevolking de loopbruggen in het meer had vernietigd en de Spanjaarden de vaste oever niet langer konden bereiken. Er zijn toen heel wat Spanjaarden door verdrinking omgekomen. Deze gebeurtenis staat sindsdien bij de Spanjaarden bekend als 'La Noche Triste' (de droevige nacht).

Na een beleg van bijna drie maanden wist Cortés de stad Tenochtitlán weer in te nemen. Carlos I, die bij de Nederlanders Karel de Vijfde wordt genoemd, noemde het veroverde land 'La Nueva España', Nieuw Spanje.

Cortés² soy, el que venciera
por tierra y por mar profundo
con esta espada a otro Mundo,
si otro mundo entonces viera.
Di a España triunfos y palmas
Con felices, santas guerras,
Al Rey infinitas tierras...

Ik ben Cortés. Met deze degen
ging ik scheep en landde,
voerde oorlog, vierde zege
en ontdekte andere landen,
gaf aan Spanje oorlogspalmen.
Al wat mij in handen viel
gaf ik de Koning, zonder talmen,

A Dios, infinitas almas

Lope de Vega, Madrid (1562)

Zijn schepen liet hij niet verbranden
(dat is deel van de legende³);
hij liet ze wel met opzet stranden
zodat ze niet meer konden wenden.

Zijn Mexicaanse avontuur
zat vol complotten en verraad⁴,
maar was toch op de lange duur
voordelig voor de Spaanse Staat.

De 'indianen' uit Tlaxcala⁵
haatten koning Moctezuma
die als machtige tiran
regeerde uit Tenochtitlán⁶.

De inheemsen uit Tlaxcala
(onder 't juk van Moctezuma)
zien Spanjolen als bevrijders,
en helpen hen met tal van strijders.

De aanleg van Tenochtitlán
getuigde van een schitterend plan
en de cultuur van Moctezuma
stak gunstig af bij die van Cuba⁷.

Cortés die sprak alleen maar Spaans
en Moctezuma 'indiaans'.
Gelukkig kon Malinche⁸ tolken,
sprak de talen van drie volken.

Zij kwam in handen van Cortés
en werd al gauw zijn minnares.
Hernán was danig in zijn sas
(zo kwam ze hem dubbel van pas!)

en aan God menige ziel.

De Spanjaard sloeg toen op de vlucht,
hals over kop, geen weg meer terug.
Zij sneuvelden bij honderdtallen
met hun strijders uit Tlaxcala.

En die nacht, de allerdrieste,
staat bekend als 'Noche Triste'⁹
Het jaar daarop (de beuk erin!)
nam Cortés de stad weer in.

Tenslotte werd het land verdeeld¹⁰
en de inheemsen werden 'slaven'.
Goud en Macht bepaalden 't beeld,
men stal ook als de raven.

Hernán Cortés, goed zakenman,
had vele encomiendas,
verbouwde graan en suikerriet,
hield varkens, schapen, wát al niet?

Hij ging ook door met 'Spaans beschaven',
zette Afrikaanse slaven
aan het werk in Vera Cruz
(‘Waarachtig Kruis’, niet voor ‘De Poes’).

Had U van hen¹¹ een hoge pet?
(dan wordt dit hier nu rechtgezet);
ze waren dikwijls in de lorem¹²
en vaak tuig, geboefte, schorem.

Frans en Karel¹³ sloten vrede
en dat was een goede reden
voor De Mendoza¹⁴ en Cortés
om een groot feest voor te bereiden.

Op het plein¹⁵ bouwde men bossen
vol konijnen, herten, vossen;
het publiek keek opgetogen
naar inheemse pijl en bogen¹⁶.

Dan werd het Plein weer een arena
waar picadores¹⁷ en hun knechten¹⁸
feestelijk hun banderillas¹⁹
plantten bij het stierenvechten.

Wat werd er niet aan 't spit geregen!
Want de maag werd niet vergeten:
niemand had daar iets op tegen:
nergens werd er zó gevreten!

Hij bestelde nog wat slaven
(voor een flinke som per 'pieza'²⁰,
gezond van leden, niet 'bezeten'²¹
opdat de handelaar niet vergete!)

Hij regelt zijn begrafenis.
Zijn eisen waren lang niet mis:
in zijn stad van overlijden
álle geestelijken aan zijn zijde!

Vijftig armen op hun best
(gekleed op kosten van Cortés)
kregen ieder een reaal
en daarna een stevig maal.

Zijn hart lag in het 'Nieuwe Spanje'²²
bij de appeltjes van oranje:
'mijn graf ligt, als het even kan,
bij de 'Franciscanas'²³ van Coyoacán!²⁴

In een klooster van de nonnen!
God, hoe kreeg ie het verzonnen!
Bij zijn moeder en zijn kinderen
(niemand zou zijn wens verhinderen).

Hij wilde ook vijfduizend Missen
om zijn schulden uit te wissen,
voor zijn trouwe oud-soldaten
die hem nooit hadden verlaten.

Ook voor zijn knechten en bedienden
die hem zoveel jaren dienden;
'als mijn sterven eenmaal daar is,
ook nog zes maanden salaris'.

Cortés was trouwens geniaal,
had wel ook zo zijn 'dingen',
aan de Koning zeer loyaal en
dichters zouden hem bezingen.

¹ Zie: hoofdstuk 8: Pizarro hoedde zwijnen

² Hernán Cortés (1485-1547) was een Spaanse militair die aan het begin van de 16e eeuw de verovering van Mexico (c.q. het Azteekse Rijk) leidde. Hij werd geboren in Medellín, Extremadura, Spanje. Karel V verleende hem in 1529 de erfelijke titel Markies van de Vallei van Oaxaca.

³ De legende vertelt dat Cortés zijn schepen achter zich verbrandde om zijn soldaten te beletten terug te keren naar Cuba in plaats van de verovering van Mexico door te zetten. In werkelijkheid liet hij de schepen stranden, zodat ze geen open zee meer konden kiezen. Dat had hetzelfde effect.

⁴ Complotten werden soms gesmeed door Spaanse bestuurders die zich tekortgedaan voelden. Zo keerde Diego Velázquez de Cuéllar (1465-1524), bestuurder en veroveraar van Cuba in 1511 zich tegen Cortés. Hij stuurde Pánfilo de Narváez er later met een leger

op uit om Cortés aan te vallen in Mexico, hetgeen mislukte.

⁵ De inheemse bevolking van Tlaxcala was de vijand van de Mexica (Azteken) van koning Moctezuma die Tlaxcala onderdrukte en belasting oplegde. Nadat ze zich aanvankelijk tegen het leger van Cortés hadden verzet, kozen de caciques (leiders) van Tlaxcala zijn kant om samen met Cortés te kunnen vechten tegen hun aartsvijand Moctezuma.

⁶ De naam van de oude, Azteekse hoofdstad, later veranderd in 'Mexico', naar de naam van de indiaanse stam, de Mexica.

⁷ Cortés bewonderde de Azteekse beschaving die, volgens hem, hoog uitstak boven de cultuur van de 'indianen' uit het Caribisch gebied.

⁸ Malinche (Malintzin) sprak Náhuatl (de taal van Moctezuma), Maya en Spaans. Zij was als kind door haar moeder verkocht en terechtgekomen in het gebied van de Maya's. Dank zij Malinche, die zeer intelligent en diplomatiek was, kon Cortés met de inheemse bevolking onderhandelen. Er was ook nog een andere tolk (een Spaanse soldaat die krijgsgevangen was genomen en in zijn 8-jarige gevangenschap Maya had geleerd en geassimileerd was).

⁹ Er sneuvelde in die 'droevige nacht' honderden Spanjaarden en duizenden 'indiaanse' strijders uit Tlaxcala die door de hoofden (caciques) van Tlaxcala als soldaten aan het leger van Cortés waren toegevoegd.

¹⁰ De eerste veroveraars, zo'n kleine 400, kregen grote stukken land toegewezen, inclusief de inheemse bewoners. Deze moesten elk jaar een aantal producten leveren aan de eigenaars, zoals graan, honing, cacao, textiel of ook wel geld. Zo'n stuk toegewezen grond heette 'encomienda'. Dat leverde nogal wat frustratie en vijandschap op van mensen die weinig of niets kregen. Cortés had bepaald dat de bewoners niet mochten worden uitgebuit noch dat hun vrouwen en kinderen mochten worden gedwongen te werken als huispersoneel.

¹¹ De Spaanse veroveraars

¹² 'Stomdronken'. Komt waarschijnlijk van het Latijnse 'in dolore' (= in de ellende).

¹³ Frans I van Frankrijk en keizer Karel V (In Spanje heet hij Carlos I).

¹⁴ Antonio de Mendoza (1492-1552) was de eerste onderkoning van La Nueva España. Aanvankelijk onderhield hij goede betrekkingen met Cortés, maar later bekoelde hun vriendschappelijke verhouding vanwege een competentiestrijd. Beiden wilden de macht in La Nueva España.

¹⁵ Het grote plein in Tenochtitlán (Mexico).

¹⁶ In de kunstmatig aangeplante bossen en struiken liet men, ter verhoging van de feestvreugde, indianen met pijl en boog op de dieren jagen.

¹⁷ Stierenvechters te paard die de stieren bestookten met hun lansen.

¹⁸ De helpers van de picador, de zogenaamde 'monosabios'.

¹⁹ Ongeveer 70 cm lange, versierde stok met weerhaken die in de zij van de stier worden geplant in de derde ronde van een gevecht.

²⁰ 'Pieza de Indias', letterlijk 'West-Indisch Stuk'. Een 'pieza' stond gelijk met een slaaf in goede gezondheid die ongeveer 15-30 jaar oud was.

²¹ Waarschijnlijk slaat dit op Afrikanen die er voor Cortés onbekende religieuze gewoontes op na hielden en in trance raakten als ze werden 'bezeten' door de aangeropen goden.

²² Officieel: 'El Virreinato de la Nueva España' (het Onderkoninkrijk van Nieuw-Spanje, gesticht in 1535). Die naam werd gegeven aan een groot gebied dat liep van de Zuidelijke Staten van Noord-Amerika naar Mexico, Midden-Amerika en de landen uit het Caribisch gebied. Later, al naargelang de veroveringen, kwamen daar nog andere gebieden bij.

²³ De Franciscanessen.

²⁴ Bij Mexico Stad, nu deel van de stad.

8. Pizarro hoedde zwijnen

Combien de patrons morts avec leurs équipages!
L'ouragan de leur vie a pris toutes les pages
et d'un souffle il a tout dispersé sur les flots!

Victor Hugo, Oceano Nox

Ach, hoeveel kapiteins met hun bemanning zijn gestorven!
Hun levensstorm heeft elke bladzij afgescheurd
en in één ademtocht verdeeld over de golven!

Pizarro¹ hoedde zwijnen
in Trujillo voor de zijnen,
trok vanuit Estremadura
naar *montaña*² en *llanura*.

Al eerder voer Cortés, Hernán³,
afkomstig uit dezelfde streek,
naar de stad Tenochtitlán⁴
waar weelde voor het grijpen leek.

Pizarro vocht nog een paar jaren⁵
in de Cariben, zonder maren.
Toen was hij aan 'ontdekken' toe
en vertrok naar *El Perú*⁶.

Gesneden uit het Spaanse hout
ging hij voor zilver en voor goud.
Ook zijn soldaten roken buit
en trokken er met hem op uit.

Met toestemming van Panama,
langs Ecuador, Colombia,
bracht hij zijn schepen naar het strand
van het vermeend Luilekkerland⁷.

Met hem viel moeilijk aan te pappen
(dat verhinderde zijn eigenschappen:
koppig, dapper, trots en wreed
en bovendien analfabeet).

In Peru was Atahualpa⁸
in oorlog met zijn broeder Huáscar.
'Verdeel en heers' dacht toen Pizarro,
'nu wordt het menens en *bizarro*⁹'.

Atahualpa, krijgsgevangen,
haalde vlug, op Spaans verlangen,
gouden vazen, zilveren schalen¹⁰
uit zijn bergen en zijn dalen.

De Inca¹¹ smeedde toen complotten,
maar dát werd helaas zijn lot en
zou in Cuzco¹² op het plein
de wurgpaal¹³ zijn einde zijn.

'Verdeel en heers' bleef het devies
(van goud en grond was niemand vies).
Ook onderling werd er vermoord
door 't machtsbeluste mensensoort.

Maar rond Pizarro was 't niet pluis¹⁴
(Spanjolen drongen in zijn huis
en trokken moordbelust hun degen
totdat ze hem eronder kregen).

Stervend vroeg hij om een priester
en zijn aanblik werd steeds triester.
Met zijn hand sloeg hij een kruis
en verliet zijn aardse huis.

Het werd de taak van zwarte slaven¹⁵
om Pizarro te begraven.
Zijn lijk werd naar de kerk gesleept
en daar onachtzaam¹⁶ aangekleed.

Het hoofd van Juan Picado
(secretaris van Pizarro)
hing aan de schandpaal van de stad
zodat het volk er wat aan had.

Karel de Vijfde¹⁷ en de Kroon
ontvingen het Veroveraarsloon¹⁸
dat, na het martelen en verkrachten,
de Spanjolen later brachten.

Het zilver van de 'indianen'¹⁹
vloeide in de Spaanse kas.
Toen kon de koning, in zijn sas,
weer strijden tegen de Osmanen²⁰.

De vloten voeren op en neer
met goud en zilver van weleer.
Piet Heyn²¹ pikte een graantje mee
voor de roemruchte WIC.

¹ Francisco Pizarro (1478?-1541) werd geboren in Trujillo, in de huidige autonome regio Extremadura.

² Montaña (Spaans = berg); llanura (Spaans = vlakte). Metaforen voor de bergen en vlakten van het Caribisch gebied en Zuid-Amerika.

³ Hernán Cortés (1485-1547) veroverde tussen 1519 en 1521 het Azteekse Rijk, het huidige Mexico. Hij werd geboren in Medellín, Extremadura, Spanje.

⁴ De Azteekse naam van de hoofdstad der Mexica Spreek uit: [mèsjiegká].

⁵ In 1502 vertrok Pizarro als gewoon soldaat uit het Spaanse Sanlúcar de Barrameda met de vloot van Nicolás de Ovando naar het Caribisch gebied. De vloot telde 30 schepen en 2500 passagiers. Aan boord was ook de 20-jarige, later beroemd geworden geestelijke Bartolomé de las Casas. Pizarro hielp mee met de 'pacificatie' (= vermoorden, plunderen, verkrachten, uitbuiten van de inheemse bevolking) van Hispaniola (Santo Domingo) en Darién (Panamá). De Spaanse koningin Isabella had Ovando benoemd tot gouverneur van 'de eilanden en het vasteland van de Oceaan'. Isabella had hem officiële 'Instructies' meegegeven, zoals: verplichte evangelisatie van de inheemse bevolking, respect voor de inheemse bevolking en hun goederen, verbod om nieuwe gebieden te ontdekken zonder toestemming van de Spaanse Kroon, het streven naar vrede, vriendschap en eendracht, enzovoorts. We weten dat van de meeste agendapunten niet veel is terechtgekomen.

⁶ Pizarro kreeg van de Spaanse autoriteiten in Panamá (dat Columbus al in 1502 had ontdekt en waarvan Pedrarias Dávila in 1514 door de Spaanse Kroon tot gouverneur werd benoemd), toestemming om langs de kust van de Stille Oceaan te varen, nieuw land te 'ontdekken' en in bezit te nemen. Volgens een indiaanse legende zou 'Birú' de naam van een opperhoofd zijn die in het Zuiden woonde en veel goud en parels bezat en naar wie het land Peru zou zijn genoemd. In 1524 vertrok Pizarro uit de haven van Panamá met twee kleine schepen en iets meer dan honderd man. NB In het Spaans valt de klemtoon van Panama op de laatste 'a'.

⁷ De naam van de stad die hij later stichtte. Jauja lag in een mooie vallei, had een gematigd klimaat en was zeer geschikt voor landbouw. De Spaanse naam voor wat we in het Nederlands 'Luilekkerland' noemen is 'Tierra de Jauja' (Land van Jauja). De Spaanse J wordt uitgesproken als een G.

⁸ Atahualpa was de naam van de ‘koning’ van het Incarijk, het Tahuantinsuyo. Er woedde ten tijde van Pizarro een oorlog tussen hem en zijn broer Huáscar.

⁹ Spaans voor ‘wild, onstuimig’.

¹⁰ Atahualpa moest voor zijn vrijlating een grote borgsom betalen in goud en zilver.

¹¹ Atahualpa was heerser over de Inca's, een indianenvolk dat in de 14^e en 15^e eeuw een groot rijk stichtte in Peru. De Inca's spraken Quechua, een taal die heden ten dage nog veel wordt gesproken en in het Incarijk de omgangstaal was.

¹² Cuzco betekent in het Quechua ‘navel van de wereld’, de naam van de hoofdstad van het Incarijk.

¹³ Omdat Atahualpa zich voor zijn terechtstelling op aanraden van de Spaanse priester Valverde tot het Christendom bekeerde, genoot hij het voordeel eerst te worden gewurgd en dan pas verbrand, in plaats van levend verbrand te worden. Het katholicisme had zo zijn voordelen.

¹⁴ Pizarro werd door een deel van de Spanjaarden gehaat omdat men hem de schuld gaf van de dood van zijn vroegere vriend Diego de Almagro, een concurrent-veroveraar die, ontevreden met het gebied dat hem was toegewezen, met zijn soldaten Cuzco had ingenomen en de broer van Pizarro gevangen gezet. Een 12-tal Spanjaarden drong gewapend het huis van Pizarro in Lima binnen en brachten hem in 1541 om het leven.

¹⁵ In het leger van Pizarro dienden ook Afrikaanse ‘slaven’ die ‘negros de guerra’ (oorlogszwarten) werden genoemd. De indianen waren bang van hen.

¹⁶ Pizarro werd nog in de mantel van de Orde van Santiago gehuld, maar in de haast vergat men hem zijn sporen aan te doen, hetgeen verplicht was bij de Orde.

¹⁷ Karel de Vijfde was koning van Spanje van 1516 tot 1556 onder de naam Carlos Primero.

¹⁸ De Spaanse Kroon kreeg 20% van alle opbrengsten.

¹⁹ Omdat Columbus indertijd dacht dat hij in India was aangekomen, noemde hij de inheemse volksstammen van Zuid-Amerika ‘indianen’. Zo noemen we ze nog steeds.

²⁰ Ook: Ottomanen of Turken.

²¹ Piet Heyn (1577-1629) was luitenant-generaal en commandant bij de West-Indische Compagnie. Zijn bekendste wapenfeit is de inbeslagname van een Spaanse Zilvervloot in de Baai van Matanzas (Cuba). Zie ook hoofdstuk 12: ‘Piet Heyn en de Zilvervloot’.

9. Shantytown

Het lied der slums^{1,2}
joelt krijsend in het oor der rijken.
Het snerpt
door de favelas³.
Het snikt
in Lima en zijn barriadas⁴,
de wijk die, spottend, heet
'Ciudad de Dios'⁵
waar God niets geeft
dan zaad van revolutie,
kiem die woedend schuilt
in ranchos⁶ van Caracas,
waar, rood als bloed,
de vlag der armoe wappert
boven honger, vuil en wanhoop.
Het lied der slums
dat huilt
in Shantytown.

¹ Shantytown, achterbuurt

² Slums = achterbuurten, meestal bestaande uit armzalige krotwoningen aan de rand van een stad of tegen een berghelling.

³ Favela is de naam waarmee men de achterbuurten in de grote steden van Brazilië aanduidt. De favelas van Rio de Janeiro zijn zeer bekend.

⁴ Barriada: algemene naam voor de achterbuurten van Lima

⁵ Vertaling: Stad van God

⁶ Achterbuurten

10. De Veroveraars

Les Conquérants

Comme un vol de gerfauts hors du charnier natal
Fatigués de porter leurs misères hautaines,
De Palos de Moguer, routiers et capitaines
Partaient, ivres d'un rêve héroïque et brutal.

Ils allaient conquérir le fabuleux métal
Que Cipango mûrit dans ses mines lointaines,
Et les vents alizés inclinaient leurs antennes
Aux bords mystérieux du monde Occidental.

Chaque soir, espérant des lendemains épiques,
L'azur phosphorescent de la mer des Tropiques
Enchantait leur sommeil d'un mirage doré;

Ou penchés à l'avant des blanches caravelles,
Ils regardaient monter en un ciel ignoré
Du fond de l'Océan des étoiles nouvelles.

José-María de Heredia (1842-1905)

De Veroveraars

Bevangen van hun wrede heldendromen
voeren kapiteins met hun matrozen
uit Palos de Moguè¹ als fiere, haveloze
valken aan hun knekelnest ontkomen,

gierig naar bezit en gouden rijkdom
die in mijnen van Cipango² vonkte.
De Passaatwind boog hun naar waar
de mysterieuze grenzen van het Westen lonkten.

Elke avond droomden ze van grootse perspectieven:
het lichtend blauw der tropenzee
bracht in hun slaap vergulde dromen mee.

En staande op de plecht van hun blanke karvelen³
ziet hun oog hoe onbekende hemisferen
vanuit de Oceaan met onvermoede sterren spelen.

¹ In 1492 verliet Columbus de haven van Palos de la Frontera, bij het dorpje Moguer.

² Cipango is de Chinese naam voor Japan.

³ Een karveel is een zeewaardig zeilschip, in het begin van de 15^e eeuw ontworpen door de Portugezen.

11. Jan Pieterszoon Coen en de VOC

De VOC

De Verenigde Oost-Indische Compagnie (de VOC) werd in 1602 opgericht om handel te drijven in het Verre Oosten. De VOC was een bundeling van reeds bestaande handelmaatschappijen uit de toenmalige Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Het doel was om zo economisch mogelijk specerijen (muskaatnoten, peper, kruidnagel, etc.) in te kopen.

Goedschiks of kwaadschiks. Ook andere producten werden ingekocht (textiel, Chinees porselein, indigo, edelstenen, zijde, thee, koffie, katoen, etc.).

Het was het begin van een groot imperium dat in het midden van de 18^e eeuw 25.000 mensen in dienst had en bleef bestaan tot 1798. Men concentreerde zich op het eilandenrijk van Indië. De contacten met de inlandse vorsten verliepen vaak moeizaam en leidden ook

tot regelrechte opstanden en kleine oorlogen. Ook probeerde men met succes buitenlandse concurrenten (voornamelijk Spanjaarden, Portugezen en Engelsen) te weren. Ook dát gaf aanleiding tot vele gevechten, vooral met de Engelsen die ook op hun beurt en met toestemming van de inlandse vorsten handelsposten inrichtten op de eilanden.

De VOC hield zich, in tegenstelling tot de West-Indische Compagnie (WIC), niet bezig met slavenhandel. Er was echter wel sprake van slavernij in Indië, die echter in heel weinig opzichten te vergelijken is met de trans-Atlantische. De handel in mensen werd vooral bedreven door piraten. Ook werden mensen die gevangen werden genomen tijdens schermutselingen tot slaaf gemaakt.

Vanaf 1800 hebben de Nederlanders Indië gekoloniseerd onder de naam 'Nederlands Indië'. Er is tot ver in de 20^e eeuw brutaal geweld gebruikt om Indië te behouden. Men noemde dit militaire geweld schijnheilig 'Pacificatie' en 'Politieacties'. Maar er was gewoon sprake van een koloniale oorlog.

Sinds het begin van de 17^e eeuw zijn er een groot aantal Nederlandse gouverneurs geweest in Indië die door de VOC werden benoemd. Men deed niet voor elkaar onder in gewelddadigheid. Jan Pieterszoon Coen was de vierde gouverneur-generaal. Na hem zijn er nog vele tientallen geweest naar wie talloze straatnamen zijn vernoemd in Nederland. Over het algemeen is men van mening dat het verstandig is om die namen gewoon te laten staan. Wie weet nog wie Pieter de Carpentier, Carel Reiniersz of Joan Maetsuycker waren? Laat de Coentunnel ook maar blijven. En liever geen standbeelden vandaliseren, hoewel het alleszins te rechtvaardigen is dat men, bijvoorbeeld op Curaçao, een voormalige Nederlandse kolonie, het standbeeld van Peter Stuyvesant heeft verwijderd. Je kunt het schoolkinderen niet aandoen om vanuit hun klas te moeten kijken naar een beeld van Stuyvesant op het schoolplein. Het is ook heel terecht dat de naam 'Peter Stuyvesant College' van de Curaçaose middelbare school is verwijderd en vervangen door die van een rechtschapen Curaçaoënaar: Kolegio Jandi Paula.

Laat het water maar stromen!
De schepen die dromen
zijn klaar om het anker
te lichten.
De zeilen die vangen
het grote verlangen
naar Oosterse
vergezichten.

Met dank aan Baudelaire

Jan Pieterszoon Coen

Zeven jaar was hij in Rome
op kantoor bij Pescatore¹,
leerde veel, als nooit tevoren,
en de koopman werd geboren.

'Oom Joost' die handelde in laken,
deed in Rome goede zaken.
De Kerk was toen geloofspolitie,
hun Rechtbank heette 'Inquisitie'².

De priesters hadden eigen waarden
(‘de zon die draaide om de aarde’).
Kopérnik³ zei dat dit niet kon
(‘de aarde draaide om de zon’).

Giordano Bruno, een geleerde
die óók zijn mening ventileerde
(‘God kan níet worden bewezen’),
werd naar de brandstapel verwezen.

Na Rome wil Coen graag naar zee
en meldt zich bij de VOC.
Slechts af en toe doet hij aan sex
in gezelschap van Jan Specx.

Als Calvinist voelt hij zich zondig,
zei bij zichzelf heel kort en bondig:
het verkeren met een vrouw
moest wachten tot ie trouwen zou.

De Heren⁴ van de VOC
dreven hun handel overzee
en in de Oosterse kontreien
zochten ze naar specerijen.

Onze vijand mocht er wezen:
Engelsen en Portugezen!
Ook de Spanjaard mocht er zijn,
maar die kregen we wel klein...

Ja, daar werd 'iets groots'⁵ verricht,
een imperium gesticht.
De concurrent werd, onverdroten,
met kanonnen weggeschoten.

Albion⁶ dacht toen: 'Mijne heren,
krijg maar zeventien keer de klere;
jullie raken ons niet kwijt
en aan je vloot hebben wij schijt.'

Maar de VOC bleef komen
om Englands houding in te tomen,
kreeg toen wél de opperhand:
voor VOC en Vaderland!

Doch de lokale potentaten
handelden met wie er zaten
(Spanjaarden, ook Portugezen,
en een stuk of wat Chinezen).

De Heren Zeventien bleven strijden
voor 't monopolie⁷ op specerijen;
met veel geweld zou dat wel lukken
op Java, Banda, de Molukken.

Het schip van Coen voer ook naar Bantam⁸
(plaats van vertier en pasar malam⁹),
een van de drukste havensteden
met veel schepen op de rede.

't Was jammer dat veel handelaren
op Banda noten kwamen halen,
terwijl contracten met de Banda's
heilig waren voor Belanda's¹⁰.

Na vier jaar ging Coen weer naar huis¹¹
En Kamer Hoorn werd zijn tehuis.
Om zijn 'werk' werd hij geroemd
en ook tot Commandeur benoemd.

Hij drilde tuig en onverlaten,
schorriemorrie tot soldaten¹²
die op Kaap Verdië¹³, niet te houën,
zich vergrepen aan de vrouwen.

De eilanders van Banda
haatten de Orang Belanda,
konkelefoezden onderling,
joegen Verhoeff¹⁴ over de kling.

De Nederlanders namen wraak:
ze schoten en ze sloegen raak.
Fort Nassau, uit het puin herrezen,
stond op bloed van Bandanezen.

Toen kwam er eindelijk aandacht voor
een groot dépôt als hoofdkantoor¹⁵.
'De directeur'¹⁶, zei Both, 'heeft pech,
want die moet uit Jacátra weg.'

Je moet hem uit zijn ambt ontzetten,
als ‘onze man’ zijn plaats bezetten.
Bram is een liederlijke vent,
dus voortaan run jij maar die tent.

Pieter Both¹⁷ sprong uit zijn vel,
wenste Coen toen naar de hel.
Maar toch, en zonder teveel omhaal,
kreeg Jan Coen het ambt ‘Fiscaal’

Pieter Both diende ontslag in
bij de Heren Zeventien.
Jan Pieterszoon beval hij aan
als Directeur (streep) Generaal.

J.P. Coen voer toen naar Ambon
(gouverneur was Jasper Janszoon),
ergerde zich vele malen
aan de rauwe kolonieren.

Hollandse getrouwde vrouwen
waren evenmin te houën,
vroegen hem ‘of hij geen zin had,
of er nog kokosmelk inzat’.

De inheemse islamiet
die pruimde de Belanda niet:
‘Ze zijn precies als Portugezen:
stinken, zuipen, vloeken, kezen¹⁸.’

Laurens Reael¹⁹ ging met pensioen
en gouverneur werd J.P. Coen.
Jan Pieterszoon maakt korte metten
met wie zich tegen hem verzette.

Coen was streng maar recht door zee
(hij had zijn calvinisme mee).
Ook zijn vechtlust mocht er wezen
tot groot ongeluk der Bandanezen.

Hun marteldood en deportatie
wierp nóg een smet op onze Natie.
Wat daar op Banda ooit geschiedde
was uitgesproken genocide.

Zo ging voor nagelen en wat noten
een heel volk naar de kloten.
Het was een weergaloze tijd
vol VOC mentaliteit²⁰.

Als admiraal vertrok²¹ Jan Coen
met eer en onbevlekt blazoën,
tenminste als je foute daden
telde als wat nevenschade.

De Compagnie schoof hem naar voren
als directeur van Kamer Hoorn.
Prins Maurits van ‘Nassauwe’²² die
besprak met hem zijn strategie.

En Eva Ment, van alle vrouwen,
zou met Jan Pieterszoon gaan trouwen.
Eva, na de eerste nacht:
‘t was niet zo erg als ‘k had gedacht!

Toen hij naar Indië vertrok,
riskeerde hij Englands diepe wrok²³.
Familie, Eva en Geertruid²⁴
stapten met Coen in Bantam uit.

Zijn laatste tijd was één gevecht:
zijn lot was op het laatst beslecht:
hij zuchtte diep en sloot de ogen²⁵
(Geertruidje was al heengevlogen).

De schepen van de VOC
doorploegden als vanouds de zee,
de ruimen barstensvol producten
die ze aan Indië ontrukten.

¹ Jan Pieterszoon Coen werd door zijn vader op 13-jarige leeftijd in de leer gedaan bij de bevriende lakenkoopman Joost de Visser uit Vlaanderen die een handelskantoor had in Rome. In Italië werd Joost de Visser 'Justus Pescatore' (Italiaans = visser) genoemd.

² De Romeinse Inquisitie bestond uit een aantal rechtbanken, opgericht door de Kerk in Rome. Deze Inquisitie vervolgde personen die afwijkende ideeën hadden met betrekking tot de officiële katholieke leer. Er was ook een Portugese en Spaanse Inquisitie die er onder andere voor zorgde dat de Joden in 1492 Spanje werden uitgezet.

³ De Poolse naam van Copernicus

⁴ De 'Heren Zeventien' vormden het Bestuur van de VOC. Er waren 17 bewindvoerders. In Nederland had de VOC zes kantoren die de naam 'Kamer' hadden. Zo had je de Kamer Amsterdam, de Kamer Hoorn, de Kamer Zeeland (Middelburg), etc.

⁵ Het ideaal van Coen was om de VOC zeggenschap te laten krijgen over de hele Indische Archipel.

⁶ Een oude naam voor Engeland, bekend van de uitdrukking 'Het perfide Albion'. In de tijd van de VOC hadden Engelsen en Hollanders een geweldige hekel aan elkaar en zaten elkaar dwars waar het kon. De inlandse Indische vorsten speelden Engelsen en Hollanders listig tegen elkaar uit.

⁷ Coen voerde altijd stipt de bevelen van de VOC uit, maar was het vaak oneens met hun politiek. Hij was voor vrijhandel, niet voor het alleenrecht van de VOC om specerijen te kopen bij de inlandse vorsten. Deze wilden verkopen aan de hoogstbiedende en niet gebonden zijn aan een contract met de VOC. Dat leidde tot verzet, moord en doodslag in de hele archipel.

⁸ Het Sultanaat van Bantam (nu 'Banten') was sinds de 16^e eeuw gevestigd in West-Java en strekte zijn invloed uit tot in Zuid-Sumatra. Er was sprake van hevige concurrentie tussen Bantam en Jacatra (de oude naam van Batavia). Men had, tegen de zin van Coen, de naam 'Batavia' bedacht als verwijzing naar de Batavieren (de vroegere Hollanders). Coen had aanvankelijk de naam 'Nieuw Hoorn' verzonnen, maar dat ging niet door.

⁹ Maleis: Avondmarkt

¹⁰ Orang Belanda (spreek uit: 'Blanda') is de Maleise naam voor Hollander. Orang = mens. Belanda = Nederland.

¹¹ Naar Nederland ('De Zeven Verenigde Nederlanden')

¹² Het was niet het beschaafde deel van de Hollanders dat dienst deed bij de VOC. Er werd veel gevochten onderling en de soldaten keken niet op een dode meer of minder.

¹³ Pleisterplaats op weg naar Indië.

¹⁴ Verhoeff liep met een paar man in een hinderlaag. Met Admiraal Verhoeff maakte Coen zijn eerste reis naar Indië.

¹⁵ Er werd besloten om toestemming te vragen aan de inlandse vorst om een stenen huis te bouwen in Jacatra.

¹⁶ Abraham Theunemans deed de boekhouding voor de VOC in Jacatra

¹⁷ Pieter Both was voor de harde hand. Hij vond, bijvoorbeeld, dat die eeuwig opstandige Bandanezen maar moesten worden uitgeroeid. Coen beschouwde Both als zijn leermeester.

¹⁸ = neuken

¹⁹ Reael vond, in tegenstelling tot Coen, dat je met vreedzame middelen meer kon bereiken dan met geweld.

²⁰ Een sneer naar de ongelukkige uitspraak, gedaan in 2006 door de Nederlandse premier J.P. Balkenende in de Tweede Kamer in de richting van het toenmalige Tweede Kamerlid Femke Halsema, thans burgemeester van Amsterdam. Balkenende: 'Ik begrijp niet waarom u hier zo negatief en vervelend over doet. (...) Laten we blij zijn met elkaar! Laten wij optimistisch zijn! Laten we zeggen: Nederland kan het weer! Die VOC-mentaliteit, over grenzen heen kijken, dynamiek! Toch?' De heer Balkenende (Prof. Mr. Dr.) had kennelijk nog nooit een correct geschiedenisboek ingekeken.

²¹ Naar Nederland. De Zeven Verenigde Provinciën werden toen al aangeduid als 'patria' (Latijn = het vaderland)

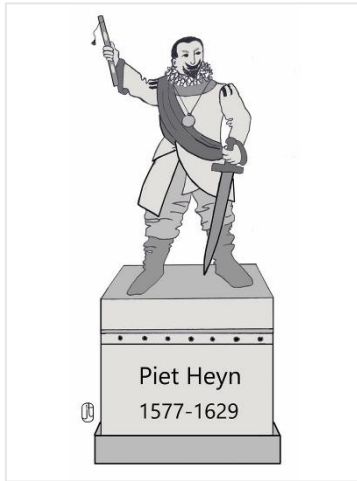
²² Als kapitein-generaal voerde Maurits in de tachtigjarige oorlog ('Guerra de Flandes' in het Spaans) het Staatse leger aan tegen de Spanjaarden. Gedurende de Tien Jaren van 1588 tot 1598 behaalde hij onder leiding van de landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt vele successen. De Spanjaarden werden uit het noorden en oosten van de Republiek verdreven.

²³ Engeland nam het optreden van Coen tegen de Engelsen in Azië kwalijk en had er bezwaar tegen dat Coen weer naar Indië zou terugkeren.

²⁴ Het dochtertje van Coen en Eva. Geertruid, was 1 jaar oud toen ze in Indië stierf.

²⁵ Coen werd in 1629 begraven in het Stadhuis van Batavia.

12. Piet Heyn en de Zilvervloot

De aanstekelijke melodie van het (kinder)liedje over de ‘verovering’ van de Spaanse Zilvervloot in 1628 door Piet Heyn klinkt bij tijd en wijle in Nederland nog steeds met een onmiskenbaar gevoel van trots uit vele kelen. Traditie valt niet te onderschatten.

Het vond allemaal plaats tijdens de tachtigjarige oorlog.

De Spanjaarden noemden die oorlog trouwens ‘Guerra de Flandes’ (Oorlog in Vlaanderen). Karel V was niet voor niks in Gent geboren...

Mijn bescheiden vers (zonder melodie) schenkt, bij wijze van uitzondering, ook enige aandacht aan het lot van de ongelukkige Spaanse admiraal Don Juan de Benavides Bazán die de pech had op die voor hem fatale datum verantwoordelijk te zijn voor de bewuste

zilvervloot. Om de vloot van Heyn, die over 24 schepen beschikte, te ontwijken koos hij ervoor de Baai van Matanzas binnen te varen, op 20 mijl van Havanna, en zijn schepen veilig te stellen. Ongelukkigerwijs raakten zijn schip en het schip van zijn viceadmiraal Fernando Guerra vast in de modderbanken van de baai. Hij kon zich ook niet verdedigen omdat zijn kanonnen niet konden worden bediend vanwege de lading die op het dek was gestapeld.

Zo kon Heyn zonder slag of stoot de Spaanse schepen innemen en ook een paar bemanningsleden gevangen nemen. De manschappen van Benavides en Guerra waren al naar de vaste wal gevlucht. Een ‘makkie’ voor Heyn, zoals hij zelf later, in andere woorden, zei. Hij had ook liever geprezen willen worden voor zijn andere daden, zoals de verovering van de Braziliaanse stad Salvador da Bahia. Benavides werd, na zijn nederlaag, bij aankomst in Spanje meteen gearresteerd en beschuldigd van lafheid en nalatigheid. Na vijf jaar in de gevangenis te hebben gezeten, werd hij alsnog in Sevilla onthoofd.

De stad Rotterdam heeft in 1998 een standbeeld van Piet Heyn aan de stad Matanzas geschonken ter herinnering aan de Zilvervloot. Het communistische Cuba was ermee vereerd omdat Spanje 370 jaar geleden nog steeds die vermaledijde koloniale macht was. De West-Indische Compagnie was natuurlijk geen haar beter. Maar daar hebben we het even niet over.

Het beeld is gemaakt door Willem Verbon. Ook werd er bij die gelegenheid een penning vervaardigd met de beeltenis van Pieter P. Heyn, zijn jaartallen en zijn handtekening. Het zou Bram Pepers' laatste officiële daad zijn als burgemeester van Rotterdam.

*'Den Koning van Hispanje
heb ik altijd geëerd'*¹

Onze Zilvervloot

*Heb je wel gehoord
van die Zilverenvloot
of van die Flota de Indias?*

Piet Pieterszoon, was dat niet Heyn?
U ziet, zijn naam is niet zo klein
en ook zijn vloot was aardig groot
(de Spanjaard schrok zich dood!)

Wij voerden oorlog met Hispanje
van West-Indië tot Rockanje²,
Portugal³ deed ook flink mee,
van Brazilië tot Guinee⁴.

En heb je ook gehoord
van die andere grote vloot
die in de Baai van Allerheiligen⁵
de Portugees van angst deed steigeren?

Eens, op de rede van Havanna,
zong Piet Pieterszoon 'Hosanna'!
Het zilver uit San Juan de Ulúa⁶
zeilde naar het Spaanse Cuba!

Piet Heyn had vierentwintig schepen
en de Spanjaard, welbegrepen,
had er vier. En Benavides⁷
schrok zich lens. Ja! Nogal wiesdes!

'Piet Pieterszoon was zeer bekwaam'
zo schreef een vice-admiraal⁸
(Fernando Guerra was zijn naam,
een Spanjaard met een goed verhaal).

Don Juan, zijn baas, bracht voor miljoenen
goud en zilver in galjoenen
naar een Koning⁹ overzee
(naar Spanje, wist¹⁰ de WIC)

Benavides zag de zeilen
van de vloot van Pieter Heyn en
kon Havanna niet bereiken
om zijn vijand te ontwijken.

Hij begon van angst te beven
(kreeg dat later ingewreven).
Zonder dat een mens het wist,
bedacht hij een fatale list.

Na enig wikken en wat wegen
wendt de Zilvervloot zijn steven
naar Matánzas¹¹ om te landen
en de schepen te verbranden.

Het Admiraalsschip¹² liep terstond
op een zandbank aan de grond.
Deels ging het zilver overboord,
maar dat werk werd ruw verstoord.

Het schip van Guerra¹³ kwam langszij
en kreeg toen zware averij.
De zeelui vluchtten bang aan land,
'Joder!'¹⁴ vloekte hun commandant.

De 'Perros'¹⁵ klommen toen aan boord
(geen Spanjaard werd er toen vermoord).
De 'Spek'¹⁶ liep naar Havanna, pech!
met kaas en brood¹⁷ voor onderweg.

Lorenzo de Cabrera¹⁸, wiesde,
arresteerde Benavides,
stuurde hem toen recta via¹⁹
naar de rechtbank in Sevilla.

De Spaanse Krijgsraad²⁰ voor de West onthulde
dat Holland weer zijn zakken vulde:
de Zilvervloot voor altijd kwijt
door lafheid en onachtzaamheid!

Zijn²¹ schuld werd na vijf jaar gewroken
en het vonnis uitgesproken.
Het was niet meer te vermijden:
zijn hoofd werd van de romp gescheiden.

*Piet Heyn kreeg lof, applaus en poen,
de WIC zo'n acht miljoen.
Piet Pieterszoon (van zijn beloning)
kocht in Delft een fraaie woning.*

¹ 'Een nieuw Christelijk lied', gemaakt ter eren des doorluchtige heren, here Wilhelm prince van Oraengien (± 1570). Bovenstaande regels zijn een klein fragment van het latere Nederlandse Volkslied, toegeschreven aan Filips van Marnix van Sint-Aldegonde. De tekst wordt in de mond gelegd van Willem van Oranje. Het is een protestlied tegen de tirannie van Alva, maar niet tegen het bewind van Filips II. Dat verduidelijkt de opvallende inhoud van het citaat. Opvallend, want Holland was immers verwickeld in een tachtig jaar durende oorlog met Spanje.

² Plaats in Zuid-Holland. Willekeurig gekozen ter wille van het rijm.

³ Portugal maakte in die tijd deel uit van het Spaanse Rijk onder de Habsburgers

⁴ 'Guinee' was de naam waarmee men West-Afrika aanduidde in die tijd.

⁵ Piet Heyn was sinds 1623 in dienst van de West-Indische Compagnie (de WIC) die hem opdracht gaf om de Braziliaanse stad Salvador da Bahia in te nemen. Admiraal Jacob Willekens en viceadmiraal Piet Heyn voeren in 1624 de Bahia de Todos os Santos (Allerheiligenbaai) van Salvador binnen, belegerden en veroverden de stad. Na de dood van kolonel Jan Van Dorth, die in een hinderlaag liep, ging het achteruit met de moraal van de Hollanders die in Salvador achterbleven. Piet Heyn vertrok naar de West-Afrikaanse kust waar hij hoopte de Portugezen een slag te kunnen toebrengen. Dat mislukte en toen hij terugkwam in Salvador was don Fadrique de Toledo Osorio bezig de stad te heroveren. Met succes. Later, in 1627, stuurde de WIC Piet Heyn terug naar Salvador dat hij tweemaal aanviel en een groot aantal schepen buit maakte die met allerlei goederen waren geladen. Het jaar daarop, in 1628, maakte hij in Matanzas een Spaanse Zilvervloot buit die de WIC 8 miljoen gulden opleverde.

⁶ De Spaanse vloot vertrok, na het laden van de zilverschat uit Peru en Mexico, uit de haven van San Juan de Ulúa aan de noordkust van Panama en zette vervolgens met de vloot uit Cartagena koers naar Havanna om samen de oversteek naar Spanje te maken. Ze hadden vaak te maken met sterke stromingen en grote stormen die het laveren bemoeilijkte en een grote rol speelden bij het gebeuren rond de inname van de zilvervloot door Heyn. Het zilver en goud uit Peru werd met lastdieren van de nederzetting Panama aan de Stille Oceaan in vier dagen naar de Golf van Mexico gebracht.

⁷ Don Juan de Benavides Bazán was de admiraal die verantwoordelijk was voor de Spaanse zilvervloot. Zijn, waarschijnlijk weinig heldhaftige, rol is door verschillende getuigen beschreven, onder anderen door de vice-admiraal van de Spaanse vloot Hernán (= Fernando) Guerra die voor de strategie van Benavides geen goed woord over had.

⁸ Het is opvallend sportief dat de Spanjaard zich zo lovend uitliet over de kwaliteiten van Piet Heyn.

⁹ Filips IV, koning van Spanje

¹⁰ De WIC was volledig op de hoogte van de bewegingen van de Spaanse vloot en gaf nauwkeurige aanwijzingen en instructies mee aan Piet Heyn. Ook de Spaanse autoriteiten (Casa de la Contratación de Indias) wist wat de Hollanders in hun schild voerden. Helaas vergaten de Spaanse bestuurders de admiraal van de Spaanse vloot, Juan de Benavides, in te lichten waardoor deze verrast werd door de schepen van Piet Heyn.

¹¹ Matanzas was 20 mijl verwijderd van Havanna.

¹² Het schip van Benavides

¹³ De vice-admiraal van de Spaanse vloot die grote kritiek had op Benavides en later tegen hem getuigde in Sevilla.

¹⁴ Een vaak gebruikte, vulgaire Spaanse vloek. De klemtoon ligt op de tweede lettergreep. De 'J' wordt in het Spaans uitgesproken als een 'G'. De letterlijke betekenis van de vloek is 'neuken'.

¹⁵ Met het woord 'perros' (= honden) duiden de Spanjaarden vreemdelingen aan. Ook indianen werden zo genoemd.

¹⁶ De Hollanders noemden de Spanjaarden 'Spekken'. Ook noemden ze de Spanjaarden wel 'Maraans'. Joden die zich in Spanje tot het Christendom 'bekeerden' werden 'marranos' genoemd, een spotnaam. In het Spaans betekent 'marrano' 'varken'. De verbinding tussen 'varken' en 'spek' is gauw gemaakt. Hoewel de meerderheid van de Spanjaarden niet-joods was, noemde men voor het gemak maar alle Spanjaarden 'Spekken' of 'Maraans'. Dat laatste woord vinden we ook in het lied 'Merck toch hoe sterck' uit Valerius 'Gedenckklank' (Haarlem, 1626). Dat lied gaat over het Beleg van Bergen-op-Zoom. In het eerste couplet kunnen we lezen: 'Hooft de Spaansche trommels slaan, hoort Maraens trompetten.' youtu.be/Q_2auYMS-VM

¹⁷ Piet Heyn gaf de manschappen van de Spaanse vloot voor 4 dagen brood en kaas mee. Het was 20 mijl lopen naar Havanna, een zware tocht.

¹⁸ De gouverneur van Cuba die in Havanna zetelde. Ook hij pikte een graantje van het zilver mee dat door duikers illegaal was opgevisst. Dat was natuurlijk streng verboden omdat het zilver voor de Spaanse schatkist bestemd was die daarmee onder andere de Tachtigjarige Oorlog (Guerra de Flandes) bekostigde. Piet Heyn maakte overigens keurig een inventaris op van de in beslag genomen lading van de Zilvervloot.

¹⁹ Regelrecht

²⁰ De Junta de Guerra de Indias (= Raad voor Oorlogszaken van West-Indië)

²¹ De schuld van Benavides. Men verweet hem dat hij onvolwaardige zeelui (matrozen, soldaten, kanonniers etc.) aan boord had, dat het geschut van het Admiraalsschip niet kon worden gebruikt tegen de Hollanders omdat de deklading in de weg zat, dat hij, Benavides, zich niet op een gevecht had voorbereid, dat hij niet op tijd was geweest met het overboord gooien van het zilver, dat hij zijn officieren niet had ingelicht over zijn plan om de Baai van Matanzas in te varen, etc.

13. Tula, de rechtvaardige

Tegen het einde van de 18^e eeuw waren de hoogtijdagen van de slavenhandel aan het afnemen, maar het zou nog tot ver in de 19^e eeuw duren voordat ook de trans-Atlantische slavernij in de koloniën zou worden afgeschaft. Althans, wat betreft de fysieke slavernij. Want mentaal zouden de indrukken van die afgelopen tijd maar langzaam slijten, ja zelfs voortduren tot ver in de 21^e eeuw die de eeuw zou worden van de al of niet gemeende spijtbetuigingen en excuses.

De 18^e eeuw was een woelige tijd waarin Europese landen met elkaar oorlog voerden en de gevolgen hiervan doordrongen tot het Caribische gebied, waar in die tijd veel slavenopstanden plaatsvonden. Op Curaçao was er in 1750 sprake van een opstand van voornamelijk Afrikanen afkomstig uit São Jorge da Mina (Elmina, Ghana) die bekend stonden om hun 'recalcitrante' houding. Deze Afrikanen waren nog niet zo lang geleden op Curaçao aangekomen en bewaarden waarschijnlijk nog herinneringen aan vroegere, Afrikaanse tijden. Deze groep Afrikanen brandschatte de omgeving van Hato (Curaçao), en maakte zich schuldig aan moord. Ze werden al spoedig verslagen omdat ze te klein in aantal waren en solidariteit van anderen uitbleef.

De Franse Revolutie van 1789

Na de Franse Revolutie van 1789 toen de monarchie in Frankrijk werd opgeheven en duizenden leden van de elite en aanhangers van de oude monarchie omkwamen onder de guillotine, wakkerde de wind van de vrijheid langzaam aan tot een storm¹.

De Franse Convention schafte in 1791 de slavernij in de koloniën af, hoewel deze door Napoleon in sommige gebieden (Martinique, Guadeloupe) later weer met veel geweld werd ingevoerd. Alleen Haïti kon zich voorgoed van de Fransen bevrijden, zij het ten koste van tienduizenden slachtoffers. De grote Haïtiaanse leider in die tijd was Toussaint Louverture, een voormalige slaaf

die was opgeklommen tot generaal in het koloniale Franse leger en later een eigen, degelijke grondwet opstelde, wat Napoleon in het verkeerde keelgat schoot. Napoleon stuurde daarop zijn zwager generaal Leclerc naar Haïti om die 'zwarten' mores te leren. Dat lukte aanvankelijk goed maar uiteindelijk moesten de Fransen het onderspit delven².

De Haïtiaanse overwinnaar Dessalines, de vroegere luitenant van Toussaint Louverture, kroonde zichzelf vervolgens tot keizer van het onafhankelijke Haïti.

In een eerder stadium had hij, waarschijnlijk uit jaloezie, Toussaint Louverture in een val gelokt waardoor deze door de Fransen kon worden gearresteerd en naar Frankrijk gebracht, waar hij in Fort Joux (de Jura) een jaar in een cel verbleef en stierf.

Streven naar vrijheid op Curaçao

Ook op Curaçao waren aan het eind van de eeuw geruchten doorgedrongen over opstand en bevrijding uit de slavernij. Het Nederlandse gezag was aan erosie onderhevig en er was veel sympathie voor de Franse Revolutie. Men wist dat de Fransen het Nederlands grondgebied waren binnengevallen en dat het land was omgedoopt in 'Bataafse Republiek' (1795-1806). Later werd deze Republiek weer vervangen door een monarchie toen Lodewijk Napoleon, de broer van Bonaparte, de Nederlandse troon besteeft (1806-1810).

Het Nederlandse Bestuur van Curaçao onder Johannes de Veer was zwak, maar bleek voldoende sterk om de opstand van de Afrikaan Tula in 1795 neer te slaan. Daarbij speelde ook een rol dat veel slaven zich niet geroepen voelden om zich bij de opstand van Tula aan te sluiten. Solidariteit was ver te zoeken en het koloniale garnizoen onder Kapitein Van Westerholt had niet veel moeite om de 'opstandelingen' bij de Sint Christoffelberg een gevoelige slag toe te brengen. De rebellie duurde al bij al een maand.

De slotfase werd ingeluid door het verraad van Afrikanen die Tula en zijn medestrijders Bazjan Karpata, Pedro Wacao en Louis Mercier overleverden aan het Nederlandse gezag. Maar de weg naar Emancipatie lag open³, gevolgd door een koloniaal bewind dat zou uitlopen op de onafhankelijkheid van Suriname, op het instellen van een gemeentelijke band met Nederland voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba en een grote mate van Autonomie voor Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Onder het wakend oog van Nederland.

Leeft het slavernijverleden nog wel bij de bevolking?

Wie een antwoord zou wensen op de vraag of het slavernijverleden nog een rol speelt in de beleving van de hedendaagse bevolking op Curaçao, het land waar Tula zijn opstand begon, zal geen eenduidig antwoord kunnen verwachten.

Een gerenommeerd onderzoeker van de Universiteit van Curaçao schetst in deze context een genuanceerd beeld dat misschien voor een aantal mensen verrassend zal overkomen. Een voorzichtige inschatting van het algemene gevoelens rondom het slavernijverleden laat zien dat jongeren zich over het algemeen niet met dit verleden bezighouden. Zij kijken naar de toekomst. Een aantal van hen houdt zich totaal niet bezig met dit verleden, anderen weten er vaag iets van af via familie verhalen, een derde groep praat er over mee en baseert zich op gegevens uit sociale media en vaak niet op eigen studie. Het volwassen deel van de bevolking heeft er geen of nauwelijks belangstelling voor. Men heeft andere zorgen. Er heerst werkloosheid en men moet zien te overleven. Het cultiveren van een slavernijverleden helpt daar niet bij.

De discussie wordt voornamelijk gevoerd door het oudere deel van de bevolking dat een zorgeloos leven heeft en zich de luxe kan veroorloven dit verleden tot onderwerp van gesprek te maken.

De op Bonaire geboren Pacheco Domacassé (1941-2022), toneelschrijver, filmmaker, zanger-gitarist, regisseur, leraar en voormalig directeur van Kas di Kultura⁴, heeft ooit eens een aantal mensen op straat in Willemstad (Curaçao) gevraagd naar hun mening over de gevolgen van het slavernijverleden. Hem is toen gebleken dat de gewone man/vrouw nauwelijks belangstelling kon opbrengen voor dit verleden en maar een vage notie had van de rol die Tula heeft gespeeld als een van de voornaamste leiders van de slavenopstand van 1795 op Curaçao en die in 2010 tot nationale held van Curaçao werd uitgeroepen⁵.

Slechts een klein aantal mensen is indringend bezig met het slavernijverleden en schuift de vermeende gevolgen hiervan graag in de schoenen van de ex-kolonisator, Nederland. Het spreekt vanzelf dat deze houding, hoewel begrijpelijk, vaak contraproductief zal blijken. Dat neemt niet weg dat het goed is te blijven werken aan de bewustwording van de donkere kant van een groot stuk Curaçaos (c.q. Surinaams) en Nederlands verleden, zonder dit te cultiveren of de kaart van het slachtofferschap uit te spelen.

Slavernijverleden en discriminatie

Het is een feit dat het gekleurde segment van de Curaçaose bevolking zich in de laatste 100 jaar niet expliciet heeft beziggehouden met het slavernijverleden of de gevolgen hiervan voor de positie van de gekleurde burgers in de maatschappij. Dat wil niet zeggen dat deze ‘hogere’ of ‘lagere’ maatschappelijke positie niet gedeeltelijk debet is aan het verleden. Discriminatie speelt hier een belangrijke rol in. Zo kunnen we er in het algemeen vanuit gaan dat, net als in de rest van de wereld, de blanke huidskleur als meerwaardig wordt beschouwd. Onterecht, maar dat is de realiteit. Daarentegen is ook de verwijzing naar het slavernijverleden als de voornaamste reden hiervan onterecht. Discriminatie zit immers in de natuur van de mens.

Sociale onlusten

In de 20^e eeuw kwam het aan het eind van de jaren 1960 op Curaçao tot sociale onlusten vanwege voortdurende, discriminatoire misstanden op de arbeidsmarkt. Terecht protesteerden Amador Nita en Wilson ‘Papa’ Godett tegen de onrechtvaardige arbeidspolitiek van de Shell. Dat dit gepaard ging met vernieling en brandstichting is nauwelijks te verwonderen.

Als gevolg van deze succesvolle protesten verliet de laatste blanke gouverneur het eiland en nam de gekleurde bevolking langzamerhand de macht over. Er kwamen gekleurde gouverneurs, gezaghebbers, advocaten, notarissen etc. Er ontstond een echte Volkspartij als Pueblo Soberano (Soeverein Volk) die het, door gebrek aan competente krachten, op den duur niet zou redden. Ook werden goedwillende en bekwame bestuurders als Miguel Pourier tegengewerkt door onverschillige, egocentrische en kortzichtige krachten in de maatschappij.

Verworvenheden

Gelukkig zijn er ook goede dingen gebeurd. In de 20^e eeuw is het Onderwijs verbeterd. De fraters van Tilburg en de Zusters van Roosendaal verdienen hiervoor veel lof. Ook veel waardering voor al die Antilliaanse onderwijzers en onderwijzeressen, van wie velen hun diploma’s in Nederland hebben gehaald bij ‘de Zusters’ en zich met hart en ziel hebben ingezet voor de gemeenschap thuis.

Door de inspanningen van mensen als Moises Frumencio — ‘Doktoor’ — da Costa Gomez (1907-1966) konden veel jongeren die op de Antillen hun diploma’s behaalden met een beurs naar

Nederland gaan om daar te studeren. Tot nu toe is dit het geval. De vraag is of ze na terugkeer in hun geboorteland de kans krijgen het geleerde in praktijk te brengen. De vraag is ook of het niet meer voor de hand zou liggen als deze jongeren voor een groot deel zouden gaan studeren in hun eigen, Caribische omgeving of in Amerika.

De les van de grote geschiedenis

We moeten niet vergeten dat de geschiedenis ook andere, vreselijke, gebeurtenissen in zich bergt dan de slavernij: de tachtig-jarige oorlog in de Nederlanden, de Oost-Afrikaanse slavenhandel, de napoleontische oorlogen, de Eerste en Tweede Wereldoorlog, de dekolonisatie-oorlogen en de wandaden die daarin zijn begaan door Europese landen als Nederland, Frankrijk, Duitsland, Portugal en het Verenigd Koninkrijk, de gemanipuleerde oorlog in Irak, de uitbuiting van miljoenen vluchtelingen en kinderen, de genocides in de Balkan en Rwanda, de moord op en het tot slaaf maken van duizenden Jezidi vrouwen en kinderen (nota bene in naam van een godsdienst), het misdadige Apartheidsregime in Zuid-Afrika, het onheil dat wordt aangericht in het hedendaagse Oekraïne, Israël, Gaza en Libanon...

Ondanks al dit verschrikkelijks gaat het leven door. Men kan weer door één deur met een modern Duitsland dat nu een leidende positie in Europa bekleedt en ooit zal Oekraïne wellicht weer een cultureel akkoord sluiten met Rusland, terwijl op dit ogenblik de Oekraïense bibliotheken worden ontdaan van alle Russische boeken.

En wat Curaçao betreft: over het algemeen gaat het Curaçaose volk vrolijk door het leven. Ze genieten van Carnaval, dansen en *kore paranda*⁶. Natuurlijk is er ook armoede op het eiland, maar dat heeft niets te maken met het slavernijverleden en moet eerder worden toegeschreven aan een falend sociaal-politiek beleid en de beperkte mogelijkheden van een kleine economie. Trouwens, ook in een rijk land als Nederland leven tienduizenden mensen op de rand van de armoede en zijn afhankelijk van een Voedselbank.

De taak van de wetenschap

Ook het slavernijverleden is een deel van de grote geschiedenis. Het is goed dat historici zoveel mogelijk bronnen raadplegen om die geschiedenis in kaart te brengen en openbaar te maken. Maar het is verkeerd om als wetenschapper met emoties van mensen te spelen en een antistemming te kweken. Er is niets dat een waardige herdenking van het slavernijverleden in de

weg staat, maar het onderwerp hoeft ook niet te worden gecultiveerd. De rol van slachtoffer lijkt, zoveel jaar na dato, minder gepast. Evenmin draagt hypocriete en postume verontwaardiging bij tot de waardigheid van een volk.

Ik herhaal nogmaals dat we mogen verwachten dat serieuze wetenschappers zich niet geroepen voelen om op een emotionele manier mee te doen met de trendy opgewonden 'slavernijdiscussie', maar zich exclusief blijven bezighouden met het bestuderen van betrouwbare bronnen die de feiten uit het verleden zo getrouw mogelijk zullen openbaren.

Waarheidsvinding is een baken van vooruitgang voor de mensheid.

De toekomst

Nederland is, terecht, nog steeds bereid de helpende hand te bieden. Niet zonder reden willen de eilanden geen totale onafhankelijkheid.

Daadwerkelijke samenwerking is echter meer dan gewenst. Met een betere toekomst voor ogen en zonder de schaduw van een gecultiveerd, donker verleden. Ontwikkeling, welvaart en welzijn moeten hierbij vooropstaan. Niemand op de eilanden zit te wachten op het stichten van zoveel mogelijk slavernijmusea, postuum berouw en al of niet gemeente excuses. Dat brengt geen brood op de plank en zet geen zoden aan de dijk. Om maar eens met een Hollandse noot te eindigen.

Tula, een gedicht

De grote Franse Revolutie⁷
wees de weg naar executie
van een man die aan wat Blanken⁸
zijn onvrijheid had te danken

Tula⁹ werd tot een begrip
in Westpunt op plantage Knip¹⁰;
met Karpata¹¹ en Wacao¹²
zocht hij zijn vrijheid op Kòrsou¹³

'Knip' van Casper L. van Uytrecht¹⁴
werd de kiem van het gevecht:
men legde daar de arbeid neer
tot schrik van Uytrecht en De Veer¹⁵

Hij had als voorbeeld Louverture¹⁶
maar hij miste de allure¹⁷
van Toussaint als commandant
of Dessalines¹⁸, diens luitenant

Zijn aanhang telde vijftig¹⁹ slaven
(machteloos en zonder have)
en hun onvree werd tot rage²⁰:
zij verlieten de plantage

Wat je er ook van mag vinden:
er waren Frans- en Prinsgezinden²¹;
maar 'LIBERTÉ'²² klonk duidelijk Frans
en slaven zagen nu hun kans

En Tula trok naar Santa Cruz²³,
de anderen volgden in een roes;
ze dronken daar van toverwater²⁴
(echte opstand kwam pas later)

Het 'moeder'land²⁵ moest het bezuren
(kreeg zijn eigen Louverture)
Allons enfants de la patrie!
A bas la sacrée monarchie!²⁶

Maar het water der rivieren
scheidde Galliërs²⁷, Batavieren²⁸.
'Merde alors!²⁹ Godsodeju!
Wat nu, wat nu?' zei Pichegru

De Franse troepen, hard als staal,
die trokken over Maas en Waal³⁰
Maar de winter kwam eraan³¹,
het ijs gaf Pichegru ruim baan

naar Heusden, Woudrichem, Leerdam
en Arnhem, Utrecht, Amsterdam!
Stadhouder Willem was, beducht,
(zoals dat meestal gaat) gevlucht

De Hollanders op Curaçao
die reageerden nogal lauw;
maar in het kruisvat sloeg een vonk
en Tula's roep om vrijheid klonk

De Frans-Bataafse Republiek³²
was tegen planters en hun kliek;
maar 'Nederland'³³ hield zich afzij,
bleef officieel voor slavernij

Pater Schinck³⁴ werd goed bevonden
en naar Tula toegezonden
die hem met respect ontving
in zijn allernaaste kring

Jacobus Schinck, de afgezant,
zei, door emotie overmand:
'Ik garandeer je amnestie,
hier en nu in Port Marie'³⁵

In 't Schottegat³⁶, de diepe haven,
voeren nu zelfs 'Franse' slaven³⁷;
de situatie was precair,
men zocht naar een intermediair

Tula wenste Schinck welterusten³⁸,
gaf hem brood zoveel hij lustte;
vechten was niet te vermijden:
God stond immers aan zijn zijde?

Tula, dapper, ongebroken,
zon op wraak in Neerlands tropen;
maar De Veer stuurde soldaten
(niet om Tula óm te praten)

Hun hoofd werd niet met rust gelaten,
op 't Galgenveld gespietst op staken.
Men kapte Pedro's³⁹ handen af,
een moker⁴⁰ sloeg hem naar zijn graf

Eenmaal hun lichamen aan gort⁴¹,
werd hun romp in zee gestort.
Zo deed men dat in vroeger tijden,
wie niet horen wou, moest lijden

In 't Westen⁴² werd de strijd hervat,
de slaven brandden alles plat,
maakten van de huizen wrakken,
strooiden gif in regenbakken⁴³

De Nederlandse kapitein
Van Westerholt (een soort Piet Heyn⁴⁴)
trok met vlag en tromgeroffel
naar de berg van Sint Christoffel⁴⁵

De slaven daar, verzwakt en pover,
gaven zich gewillig over⁴⁶;
zij verloren hun courage⁴⁷,
keerden terug naar de plantage

Een slaaf van Knip, zoals verluidt,
maakte Tula tot zijn buit,
alsof loyaliteit niet gold:
hij bracht hem naar Van Westerholt

Ook aan Karpata was gedacht:
door medeslaven opgebracht;
de vrijheid in verraad gesmoord,
de winnaar was Van Westerholt

De 'schuldigen' werden berecht
volgens het geldende 'gerecht'⁴⁸;
de doodstraf gold voor wat ze deden
(soms werd een oorlel afgesneden⁴⁹)

De stenen galg bij Awasá⁵⁰
was geen symbool van Gods gená⁵¹;
daar werden dapperen en veel bangen
voor 't oog van allen opgehangen

Tula werd te kijk gesteld,
geradbraakt en zijn hoofd gesneld⁵²;
Karpata zag het, als verdoofd,
en werd gemarteld en onthoofd

Nu wordt de roep langzaam gehoord
van wie eertijds werden vermoord
en bloemen op de plaats gelegd
waar eens de vrijheid werd geslecht⁵³

Tula, Doble R en Rignald Recordino

Rignald Silvester Recordino (1950), in de wandeling genaamd *Doble R* (=dubbel R), is een bekend Curaçaos musicus die voor zijn orkest (Doble RR) honderden Papiamentstalige liedjes schreef.

Het orkest *Doble RR* (spreek uit: Erre) mag worden gerekend tot een van de beste bands van Curaçao. In 2020 bestond Doble vijftig jaar en dat werd onder andere gevierd met de uitgave van een boek met de titel '*Kosecha Kompletu*' (= de hele oogst; 2020).

In het boek zijn, onder meer, 500 teksten opgenomen van liedjes die in de loop der jaren zijn gecomponeerd en deels geschreven door de talentvolle bandleider Rignald Recordino die ik nog ken uit de tijd dat ik les gaf aan het Radulphus College op Curaçao, een tijd waaraan vele oud-leerlingen en,

niet in de laatste plaats, ikzelf nog altijd met veel plezier terugdenken.

Later zou Rignald de beginletter van zijn namen lenen aan de naam van zijn orkest *Doble RR*⁵⁴.

In zijn liedjes snijdt de componist de meest verschillende onderwerpen aan, zoals de reminiscentie aan het slavernijverleden in *Tula Warda*. In dit lied uit 2011 spreekt hij de nationale held van Curaçao, Tula, toe en vraagt hem om nog even de huidige situatie niet in ogenschouw te nemen en zijn volk nog wat tijd te gunnen om de maatschappelijke zaken op Curaçao op orde te brengen. Want ondanks alle pretenties ('Nos mes por' = we kunnen het zelf) mankeert er nog van alles aan de samenleving op Curaçao.

En de tijd is toch echt voorbij dat men de oude kolonisator c.q. de Hollanders van alles en nog wat de schuld kon geven. De schuld en de onmacht zitten nu in de eigen bestuurders en ondernemers, die, ondanks hun beweringen dat er hard wordt gewerkt en dat de problemen hun aandacht hebben, er maar niet in slagen de maatschappij beter in te richten. Vandaar *Tula Warda*, geschreven kort nadat Curaçao zijn autonome status had verworven.

In het herdenkingsjaar 2023 van het slavernijverleden, waarin ook van officiële Nederlandse zijde aandacht en plaats is voor eerherstel van Tula, de opstandeling die op 3 oktober 1795 werd terechtgesteld als straf voor de opstand die hij had ontketend tegen het Nederlandse gezag, wordt er op die datum op Curaçao een songfestival georganiseerd waarvoor nu al meer dan 20 zangers en zangeressen zich hebben ingeschreven met eigen liedjes over het historische en tegenwoordige gebeuren rondom Tula.

Tula Warda is de nog steeds niet verouderde boodschap van Rignald Recordino en zijn Doble RR.

➤ *Tula Warda* – youtu.be/d3ba0-Rpq-A

Tula warda

*Tula warda, no wak ainda
Ya ku nos tin algun kos di drecha
Kere ku nos ta trahando duru*

Tula, b'a siña nos kon lucha
Kon bringa pa nos haña nos balor
Mira, mira ki ironia
Nos lucha ya no ta kontra e opresor
Nos ta bringa otro
Si, nos mes ta bringando otro

Ma ta un kos ku por drecha
Nos tin tinu p'e
Ma ta un kos ku lo kambia
Nos tin tinu p'e ...

*Tula warda, no wak ainda
Ya ku nos tin algun kos di drecha
Kere ku nos ta trahando duru*

Nos no sabi ki ta bomba
Ni no tin kadena na nos pia
Pero tin di nos su lomba
Mester karga inhustisia kada dia
Ainda tin mizeria
Tula, sí, ainda tin mizeria.

Tula, b'a siña nos kon lucha...
Tula, bo bida hinter b'a mula
Pa no haña sla i pa pida pan
Awe, nos ke kue hinter mundu ku dos man
N'ta presta muchu
Nò, nos no ta prestando muchu

Tula, wacht!

*Tula, wacht nog even, wacht!
Sla op ons tobben nog geen acht!
We werken nog aan onze winkel,
sloven als een boerenkinkel!*

Je stond voorop in onze strijd
voor vrijheid en voor waardigheid.
De knechting is gestopt en zie!
(het leven zit vol ironie)
We vechten nu tegen elkaar
(dat doen we zèlf, met veel misbaar).

Maar alles kan in orde komen
'de klacht heeft onze aandacht'
en onmacht is wel in te tomen
'de klacht heeft onze aandacht'

*Tula, wacht nog even, wacht!
Sla op ons tobben nog geen acht!
We werken nog aan onze winkel,
sloven als een boerenkinkel!*

Wie weet nog hoe een Bomba slaat?
Een ketting om je voeten gaat?
Maar weet: we zijn dezelfde knecht
die, sinds Tula, tegen onrecht vecht.
Aan ellende geen gebrek,
nog altijd, Tula, geen gebrek.

Je stond voorop in onze strijd...
Je zwoegde haast tot aan je dood
onder de zweep, voor een stuk brood.
Nu grijpt het volk naar alles, onderhand... maar
wat brengt het zèlf tot stand?
Nee, veel loopt nog uit de hand.

Ma ta un kos ku por drecha...

*Tula warda, no wak ainda
Ya ku nos tin algun kos di drecha
Kere ku nos ta trahando duru*

*Tempu Bo tabata nos guia
Bo metanan tur tabata bon kla
Nos a para riba nos pia
Ma unda nos ta bayendo nos no sa
Skur ta nos kaminda
Si nos mantené mes un ruta*

Ma ta un kos ku por drecha...

*Tula warda, no wak ainda
Ya ku nos tin algun kos di drecha
Kere ku nos ta trahando duru*

Uit: Kosecha Doble RR (1970-2020)

Maar alles kan in orde komen...

*Tula, wacht nog even, wacht!
Sla op ons tobben nog geen acht!
We werken nog aan onze winkel,
sloven als een boerenkinkel!*

Toen jij nog onze leidsman was,
stond wat je wilde voor ons vast;
we gingen staan op eigen benen
maar de vraag is nu: waarhenen?
We blijven tasten in de mist
als er geen zicht op uitkomst is.

Maar alles kan in orde komen...

*Tula, wacht nog even, wacht!
Sla op ons tobben nog geen acht!
We werken nog aan onze winkel,
sloven als een boerenkinkel!*

(2023)

¹ Op de Franse eilanden heerste naar aanleiding van die gebeurtenissen verdeeldheid onder de kolonisten. Op de Nederlandse eilanden had men, evenals in Nederland, aanhangers van de Franse opvattingen (de patriotten, die stredden voor democratie en tegen het absolutisme) en de Prinsgezinden of Orangisten, aanhangers van de stadhouder Willem V.

² Bij Vertières behaalde de Haïtiaanse veldheer Dessalines in 1803 de overwinning op de Franse generaal Rochambeau, de opvolger van Leclerc die was gestorven aan de gele koorts.

³ Pas in 1863, een halve eeuw later, werden de plannen alle slaven vrij te verklaren concreet, zij het na een lang debat over de vergoeding van deze 'onteigening' aan de slaveneigenaren.

⁴ Kas di Kultura (Het Cultuurhuis), gesticht door de Curaçaose Overheid in 2002, houdt zich bezig met onderzoek en informatie op het gebied van Cultuur en Onderwijs.

⁵ Pacheco Domacassé schreef het toneelstuk TULA dat vanaf 1971 vijftien keer met groot succes werd opgevoerd op Curaçao en Bonaire onder regie van Tone Brulin (1926-2019) en met muziek van Eric La Croes (1946-2016). De productie was in handen van de groep 'Nos kousa' (Onze Zaak). De tekst van TULA is opnieuw in 2021 uitgegeven door de Fundashon pa Planifikashon di Idioma (Stichting voor Taalplanning, opgericht in 1998). De tekst werd herzien door Ini Statia en Ellen Meulens.

⁶ De bloemetjes buiten zetten

⁷ Als gevolg van de Franse Revolutie van 1789 werd de Franse monarchie tijdens de eerste zitting van de Nationale Conventie afgeschaft in 1792. Lodewijk XVI stierf in 1793 onder de guillotine, evenals koningin Marie-Antoinette en ± 17.000 anderen.

⁸ In die tijd werd Curaçao bestuurd door de directie van de West-Indische Compagnie te Amsterdam, ook wel bekend als de 'Heren XIX'. De WIC maakte in de 17^e eeuw het eiland Curaçao tot doorvoerhaven van de slavenhandel.

⁹ Tula werd de leider van de opstand in Curaçao.

¹⁰ Westpunt en Landhuis Knip (Kenepa) bestaan nog steeds. De 'Knippa' (Papiaments 'Kenepa') is een vrucht die aan een hoge boom groeit. Het Landhuis dateert uit 1693.

¹¹ Medestrijders van Tula

¹² Pedro Wacao, een medestrijder van Tula, heeft zich, helaas, schuldig gemaakt aan een (oorlogs)misdad door de onderwijzer Sabel achter een paard over de weg te slepen. Sabel werd door Louis Mercier, ook een medestrijder van Tula, met een genadeschot uit zijn lijden verlost. Pacheco Domacassé (2021, p. 75) heeft in zijn toneelstuk TULA deze gebeurtenis als volgt beschreven: 'Pedro mes a duna mi mas doló di kabes ku tur. E ku sinku otro di Wacao a mara un mener di skol hulandes tras di kabai na Klein Santa Martha i lastra e homber mas ku un ora largu. E tabata asina lastimá, ku mi mester a laga tir'é mata. (Pedro heeft me van iedereen de meeste kopzorg gegeven. Hij heeft met vijf anderen van Wacao een Hollandse onderwijzer achter een paard gebonden op Klein Santa Martha en die man een uur lang rond gesleept. Hij was er zo erg aan toe dat ik hem een genadeschot heb laten geven.)

¹³ De Papiamentstalige naam voor Curaçao.

¹⁴ Casper Lodewijk van Uytrecht, eigenaar van Plantage Knip

¹⁵ De toenmalige Bestuurder van Curaçao die verantwoording schuldig was aan de Nederlandse Staten Generaal.

¹⁶ Toussaint Louverture, een vroegere slaaf die door zijn baas werd vrijgelaten, werd generaal in het koloniale Franse leger op Haïti. Hij kwam, met onder andere Dessalines en Christophe, in opstand tegen de Fransen. In 1804 werd Haïti de eerste, onafhankelijke, zwarte Republiek in het Caribisch gebied. In 1791 werd door toepassing van de principes van de Franse Revolutie de slavernij afgeschaft. Dit had vanzelfsprekend gevolgen voor de rest van het Caribisch gebied waar in het jaar 1795 een tiental grote opstanden plaatsvond.

¹⁷ Vanwege zijn militaire prestaties en hoge officiersrang in het Franse koloniale leger, had Toussaint Louverture, die in de tijd van Tula kon beschikken over 4000 man (zwarte) soldaten, natuurlijk een heel andere uitgangspositie dan Tula die een werknemer was op plantage Knip. In zijn toneelstuk TULA laat de schrijver Pacheco Domacassé (2021, p. 47-48) de rebellen zichzelf een titel geven om meer indruk te kunnen maken op hun volgers: 'Lo ta bon si nos tur haña un titulo, un nòmber di respèt. Abo por yama por ehèmpel... Kapitan Tula, i ami [...] ku Luis... 'Komandante' (het zou goed zijn als we allemaal een titel hadden, een naam die respect afdwingt. Jij zou bijvoorbeeld Kapitein Tula kunnen heten en ik [...] en Luis 'Commandant'

¹⁸ Dessalines wordt gezien als de grote bevrijder van Haïti. Hij was verantwoordelijk voor talrijke (oorlogs)misdaden en verried Louverture aan de Fransen. Toussaint Louverture werd gevangengenomen en naar Frankrijk gevoerd, waar hij een jaar later in zijn cel in Fort Joux in de Jura overleed.

¹⁹ Het aantal slaven op plantage Knip. Later groeide zijn aanhang tot ongeveer 1000 man

²⁰ Frans: blinde woede

²¹ Zowel in 'Nederland' als op Curaçao.

²² Frans: Vrijheid

²³ Plaats op Curaçao, ook Sint Kruis genoemd. De Spanjaarden, de eerste kolonisatoren, gaven vaak heilighennamen of namen die deel uitmaakten van de nomenclatuur van de katholieke godsdienst aan nieuw ontdekte of gestichte steden.

²⁴ In het Papiaments heette het 'Awa di huramentu'. Door dit water (awa) te drinken legde men een plechtige eed (huramentu) van trouw aan de opstand af.

²⁵ De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

²⁶ Parodie op het Franse volkslied: Voorwaarts kinderen des vaderlands, weg met die verdomde monarchie!

²⁷ Oude naam voor 'Fransen'

²⁸ De vermeende voorouders van de Nederlanders

²⁹ Franse vloek: verdomme!

³⁰ Tijdens een strenge winter waren de rivieren Maas en Waal bevroren, zodat de Franse troepen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden konden binnenvallen onder leiding van generaal Jean-Charles Pichegru.

³¹ De winter van 1794-1795

³² De Bataafse Republiek werd uitgeroepen in 1795 en duurde tot 1806 toen Lodewijk Napoleon de troon besteeg.

³³ Nederland werd toen nog geen 'Nederland' genoemd. De benaming voor Nederland was de 'Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden' (1588-1795). Tussen 1795 en 1801, in de Franse tijd, heette Nederland de 'Bataafse Republiek'.

³⁴ Pater Jacobus Schinck werd door het koloniale Bestuur van Curaçao naar Tula gestuurd om te bemiddelen in het conflict. Dat mislukte. Wat wij van dit gebeuren weten is afkomstig van een zekere dominee Bosch die in 1816, dus 21 jaar later, het verhaal heeft opgetekend uit de mond van getuigen uit die tijd. Wat we weten van Tula is dus van horen zeggen. Vandaar dat de woorden

van deze strofe niet letterlijk moeten worden opgevat.

³⁵ De plek waar de ontmoeting tussen Tula en Schinck plaatsvond.

³⁶ De haven van Willemstad, Curaçao.

³⁷ Slaven die op de Franse eilanden hun vrijheid hadden bevochten en de Franse kaperschepen bemanden. Later is de slavernij door Napoleon weer ingevoerd in Guyana, Martinique en Guadeloupe. Haïti bleef onafhankelijk, maar moest een schandalig hoge ‘boete’ als vergoeding betalen aan de Franse Staat.

³⁸ Pater Schinck bracht in het hoofdkwartier van Tula de nacht door.

³⁹ Pedro Wacao

⁴⁰ Een grote, zware hamer

⁴¹ Helemaal verbrijzeld

⁴² De Westdivisie van het eiland

⁴³ Het regenwater werd opgevangen en als drinkwater gebruikt.

⁴⁴ Ironisch bedoeld. De kapitein heette eigenlijk M. Baron van Westerholt tot de Leemcule. Vandaar dat zijn naam niet ‘kleyn’ was, zoals in het liedje van de Zilvervloot

⁴⁵ De Sint-Christoffelberg (Seru San Kristòf of ‘Kristòflu’) is een hoge heuvel in het Westen van Curaçao die met een hoogte van 372 meter het hoogste punt van Curaçao vormt.

⁴⁶ Dat gebeurde bijna zonder slag of stoot, aangezien veel slaven zich tegen hun zin bij de opstandelingen hadden moeten aansluiten. Vandaar dat het niet zo verrassend was dat Tula door enkele lotgenoten werd verraden en overgeleverd aan de Nederlanders.

⁴⁷ Frans: moed. Het Franse woord ‘courage’ is in het Papiaments bewaard gebleven als ‘kurashi’, met dezelfde betekenis.

⁴⁸ Een oud Nederlands woord voor ‘recht’.

⁴⁹ Indien men minder aandeel had gehad in de opstand.

⁵⁰ Awasá (= zout water ≤ awa salu) is de volkse naam voor het Brionplein dat vlak bij het Rif ligt waar zich ook het slavernijmonument bevindt. Awasá was de naam van het begin van het Rifgebied dat liep tot aan de monding van de Piskaderabaai. Men noemt het ook ‘Awasá di Otrobanda’ om te preciseren dat niet de Oostkant van de Sint Annabaai wordt bedoeld. Dat hele gebied werd ook aangeduid met ‘Riba Rif’ (bij het Rif).

⁵¹ Genade

⁵² Afgehakt.

⁵³ Slopen, afbreken

⁵⁴ Site Doble RR doblerkosechakompletu.com

14. Delgrès en Solitude, slachtoffers van Frankrijk

Napoleon, de Corsicaan,
(met hem zijn hele troep)
vocht de Emancipatie¹ aan
op het eiland Guadeloupe.

Hij gaf bevel aan Richepance
om Delgrès mores te leren,
maar Delgrès bleek heel wat mans
en besloot zich te verweren.

Hij schreef empathisch aan de Blanken²:
'vreest niet, want u bent hier veilig,
hoeft ons echt niet te bedanken,
want uw lijf en goed zijn heilig.

Maar laat uw tranen, vraag ik, stromen,
als, na gestreden strijd,
ons de victorie wordt ontnomen
en van ketenen niet bevrijd.

Solitude³ viel hem bij
(ze was toen al hoogzwanger):
'Samen tegen slavernij,
die gesel blijft niet langer.'

Vijfendertighonderd man
ontscheept Richepance:
'Die schamele driehonderd man
van Delgrès liet hij wel dansen!'

En op de Hoogte van Basse-Terre,
op de plantage Danglemont,
zag Delgrès al van heel verre
wat hem straks te wachten stond.

Hij liet wie bleef het fort verlaten⁴,
verzamelde zijn kruit daarop,
(want een gevecht zou hem niet baten),
en blies zich met zijn mannen op.

Solitude werd gevangen
maar ze mocht haar kind nog baren,
werd daarna toen opgehangen
en haar einde werd een mare.

¹ Napoleon wil in 1802 de slavernij weer invoeren, nadat deze door de Franse Convention in 1794 was afgeschaft. Toen brak de opstand uit in Guadeloupe onder leiding van Louis Delgrès. Napoleon stuurde toen generaal Richepance om deze te onderdrukken.

² Delgrès richt zich in een Verklaring tot de blanke bevolking van Guadeloupe: 'Wat u betreft: blijf in uw huizen; u hoeft geen angst voor ons te hebben. Wij zweren u plechtig dat wij uw vrouwen, kinderen en eigendommen zullen respecteren en er alles aan zullen doen om ze door iedereen te laten respecteren. En jullie die na ons komen, laat een traantje om ons ongeluk en wij zullen tevreden sterven.' Was getekend 'Het militair Bevel van Basse-Terre, Louis Delgrès'.

³ Solitude was de dochter van een Afrikaanse slavin die werd verkracht op de boot naar de Antillen. Ze hoorde bij een gemeenschap van Marrons in Goyave, Guadeloupe. Als Napoleon in 1802 de slavernij weer wil invoeren voegt ze zich bij Delgrès en vecht met hem mee tegen de Fransen. Solitude is zwanger, maar mag haar kind nog ter wereld brengen en wordt na de bevalling opgehangen. De slavernij wordt weer ingevoerd.

⁴ Delgrès laat de bewoners van de plantage evacueren en blaast zichzelf en zijn manschappen op.

15. Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap (1789)

U kent ze wel, de Sansculotten¹
uit de Franse Revolutie,
trouw tot in hun Franse botten,
dol op executies.

Wie vóór het volk was kreeg beloning
en wie niet, zo was 't maar net,
werd onthoofd, net als de Koning²
en zijn vrouw M. Antoinette.

Frankrijk was bevrijd en blij:
gerechtigheid voor elke tronie!
Hé! Men vergat de Slavernij,
de zwarte mens in de kolonie...

Twee jaar na negenentachtig
kwam dan toch een Frans Besluit³
en de 'Broederschap' indachtig
deelde men wat vrijheid uit.

Voor de kinderen van de 'Vrijen'
lag het Burgerschap al klaar,
maar de rest moest nog wat lijden:
tôen waren de rapen gaar!

Sonthonax⁴ deed nog een geste
en liet vele slaven vrij:
Sonthonax, dat was een beste,
maar Napoleon niet blij.

Er kwam protest en burgerstrijd:
na honderdduizend doden,
slachtpartijen, haat en nijd
was Haïti de Fransen kwijt.

'Jullie krijgen nog een boete⁵
in miljoenen franken (goud)
die jullie echt betalen moeten
en 'La France' je wel aan houdt.'

Haïti besturen viel niet mee,
corruptie haast verplicht.
De Republiek kreeg Duvalier⁶:
het onheil was gesticht.

Het triest vervolg stond in de krant,
de rampen bleven komen,
en velen vluchtten uit het land
naar veilig onderkomen:

Canada, Amerika,
een goed bestaan verwerven,
'Klein Haïti'⁷ in Florida:
in vrijheid wou men sterven.

¹ De Sansculotten waren Franse revolutionairen die zowel afkomstig waren uit de klasse van ambachtslieden als uit de middenklasse. Ze waren voorvechters van een Franse Republiek van Gelijkheid, Vrijheid en Broederschap. Ze worden ‘zonder pofbroeken’ (Sans culottes) genoemd omdat ze niet de broeken van de adel droegen, maar een lange broek van baai of een lange broek met witte en blauwe strepen. Ze maakten het mogelijk dat de Bastille, het symbool van de heersende klasse, werd ingenomen. Ook gaven ze aristocraten en ‘verraders van de Revolutie’ aan bij de politie en waren liefhebbers van de guillotine.

² Lodewijk XVI en zijn vrouw Marie-Antoinette.

³ In 1791 kwam er een Decreet dat het Franse Burgerschap toekende aan ‘gekleurden die geboren zijn uit vrije vaders en moeders’. Er breekt naar aanleiding daarvan een Burgeroorlog uit en er vallen 100.000 doden onder wie 2000 blanken.

⁴ Sonthonax, commissaris van Noord-Haïti, verleent op eigen gezag in 1793 vrijheid aan de slaven. Hij publiceert hiertoe een Verklaring in het Creools en het Frans en stuurt afgevaardigden naar de Convention (Wetgevende Vergadering) om steun te verwerven. Ook wordt in dezelfde Verklaring de waarde bepaald van elke slaaf/slavin vanwege de schadevergoeding voor de eigenaar.

⁵ Het bedrag van de boete ligt volgens bepaalde schattingen tussen de 20 en 100 miljard euro, als je de gefnuikte economische ontwikkeling meerekent. Haïti heeft betaald tot ver in de 20e eeuw.

⁶ François Duvalier, bijgenaamd ‘Papa Doc’ vanwege zijn bevoegdheid als arts, oefende van 1957 tot 1971 een schrikbewind uit waarbij hij gebruik maakte van een gewelddadig privélegertje van ‘Boemannen’ (Tontons Macoutes). Ook zijn zoon die hem opvolgde oefende terreur uit en moest uiteindelijk het land uit.

⁷ Naam die door de Miami Herald werd gegeven aan de plaats in Miami (Florida) waar een groot deel van de Haïtiaanse diaspora zich vestigde. Het is nu ook een toeristische attractie geworden.

16. 'Hulde der koloniën'

Scheepjes voeren overzee¹
en namen Afrikanen mee
voor het werk op de plantage
(eeuwenlang en zonder gage).

De Paus cum suis en public²,
maakte de slaven katholiek
en protestanten, in hun waan,
maakten de 'zwarten' lutheraan.

De Kerk voorzag hen van 'Het Woord'
als ticket voor de Hemelpoort.
Pas dán waren ze tenslotte vrij
en bevrijd van slavernij.

Europa had de buit verdeeld
en de Cariben opgedeeld.
En Engeland, die sluwe rat,
kreeg Anguilla, Montserrat,

Tobago, Nevis, Trinidad,
Jamaica, de Bahama's,
Antigua en Guyana,
Virgin Islands, Demerara.

Ook stond Frankrijk op de stoep
bij Martinique en Guadeloupe,
Haïti en Cayenne.
La France³ liet zich niet kennen!

Holland stond niet in de kou
met Statia, Saba, Curaçao,
Bonaire, Aruba en met name
ook St Maarten, Suriname...

Spanje kreeg Santo Domingo,
het eiland Cuba, Puerto Rico,
nam als eminent trofee
deels Zuid-Amerika met zich mee.

Denemarken aan de Sont⁴
kreeg St. Thomas en St. John,
Sainte Croix⁵ niet te vergeten
(aan de VS voor poen gesleten).

Na protesten en lang praten
werden slaven vrijgelaten⁶.
Holland startte een discussie
met, ten slotte, een commissie.

Het Parlement besprak de plannen,
maar ondanks kruiken en veel kannen
kon de Staat maar niet besluiten,
moest de slaaf naar vrijheid fluiten⁷.

Ten slotte werden ze het eens:
de eigenaar kreeg compensatie
voor schade door Emancipatie
en voor een slaaf een som ineens.

Om de plantage te beheren
bleef de Staat ook controleren.
Vrije slaven kregen geld
als ze werkten op het veld⁸.

Er kwam gebrek aan arbeidskrachten,
planters waren niet bij machte
hun plantage te beheren
en opnieuw te investeren.

Engeland zou de eerste wezen
met de import van Chinezen⁹;
ook Suriname contracteerde
wat Javanen, Portugezen¹⁰.

Ook begon men met veel verve
arme Indiërs aan te werven.
Honderdduizenden validen
vertrokken naar de Caraïben.

India was feodaal,
de Britten sluw en koloniaal
(hun Engels spul werd steeds gebruikt
en India's ambachten gefnuikt¹¹).

Er was geen kost, dus ook geen baat,
de Indiër was ten einde raad,
ging werken (dat is logisch)
in Caraïbische kolonies.

Drie tot zes maanden op de baren¹²
met contracten voor vijf jaren;
men vertrok vol goede moed
(de terugreis kregen ze vergoed).

Earl Grey (die van de thee!)
bracht na veel Emancipatie
wat systeem¹³ in emigratie
(en dát viel in zijn tijd niet mee!)

Frankrijk, Englands evenknie
(ze zaten in Pondichéry¹⁴)
stichtte ook een Société
d'émigration¹⁵ voor Overzee.

Trinidad was favoriet,
maar overal groeide suikerriet:
Jamaica, Nevis, Suriname,
overal werkten Hindoestanen.

In India sprak men vele talen¹⁶
zoals Tamil en Konkani;
lingua franca¹⁷, na wat falen,
werd uiteindelijk Hindoestani.

Ook Holland zocht een arbeidsbron,
sloot een Verdrag met Albion¹⁸
en bood werk aan Hindoestanen
(voornamelijk in Suriname).

Scheepjes voeren overzee,
namen wat ze konden mee
voor het werk op de plantage:
mensen mét en zónder gage.

¹ De panelen op de Gouden Koets (1998) die tot 2015 op Prinsjesdag werd gebruikt bij de opening van de Staten-Generaal, werden geschilderd door Nicolaas van der Waaij. Het linkerpaneel, met de naam 'Hulde der koloniën', stelde een eerbetoon voor van de toenmalige koloniën Oost- en West-Indië aan Nederland, de koloniserende macht. De koets is gemaakt van Javaans teakhout bedekt met Surinaams bladgoud (Wikipedia).

² Vertaling: 'de Paus met de zijnen in het openbaar'

³ La France = Frankrijk

⁴ Zeestraat die de Noordzee met de Oostzee verbindt.

⁵ Het grootste eiland van de Maagdeneilanden. In 1733 werd Sainte Croix door Frankrijk aan de Deense West-Indische en Guineese Compagnie verkocht. In 1917 verkocht Denemarken het eiland aan de Verenigde Staten.

⁶ Engeland (1834) en Frankrijk (1848) waren de eerste Europese landen die de slaven emancipeerden.

⁷ In Nederland werd in 1842 de 'Nederlandse Maatschappij tot afschaffing van de slavernij' opgericht. In 1853 kwam er een Commissie (!) die zou gaan studeren op de te nemen maatregelen. Van 1856-1862 verwierp het Nederlandse Parlement verscheidene voorstellen. In 1862 kwam de Wet op de Afschaffing. Op 1 juli 1863 werd de Wet van kracht. Er kwam een overgangperiode van 10 jaar waarin de Staat toezicht hield op het beheer van de plantages. De vrije slaven moesten werken op een plantage van hun keuze tegen betaling van een salaris.

⁸ Na 1834 (de Engelse Wet op de Emancipatie) kwam er in de Engelse koloniën een soort 'Apprenticeship' (huichelachtig jargon voor 'leertijd') die het mogelijk maakte dat ex-slaven tegen een salaris op de plantage bleven werken. In sommige Engelse koloniën was die Apprenticeship verplicht (Jamaica, Guyana, Trinidad), in andere weer niet. De duur van die (vrijwillige) arbeid was van vier tot zes jaar.

⁹ In 1859 werd er een Verdrag met Peking gesloten en kwam er een regeling voor Chinese arbeiders die in de koloniën wilden werken.

¹⁰ De meeste Portugezen kwamen uit Madeira. In 1853 kwamen er 120 Portugezen uit Madeira naar Suriname en tussen 1890 en 1931 ruim 32.000 Javanen.

¹¹ De Britten introduceerden stoffen uit Engeland en hield de binnenlandse, inheemse productie tegen. Zo werden honderdduizenden Indiase wevers brodeloos. Net als de pottenbakkers en de schoenmakers. Ook de winkels die andere producten verkochten verdwenen. Massa's mensen vervielen tot grote armoede en werden makkelijke prooi voor ronselaars van werkkrachten voor de koloniën.

¹² De omstandigheden aan boord waren vrij goed. Er was ook een Europese dokter op het schip die de mentale en fysieke gezondheidstoestand van de mensen in de gaten hield. In het begin was de mortaliteit, gezien de conditie van veel emigranten, groot en kon oplopen tot 30%.

¹³ Na zijn aftreden kwam er voor de emigranten een contract voor vijf jaar, waarvan er drie jaar bij dezelfde baas gewerkt diende te worden. Ze moesten de vijf jaar volmaken en nog eens vijf jaar werken om recht te hebben op een gratis terugreis.

¹⁴ Oude Franse kolonie in het Indiase Tamil Nadu.

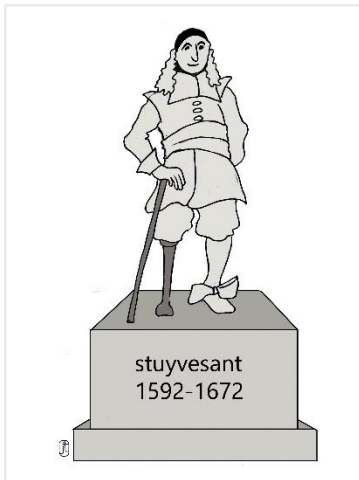
¹⁵ Frans = Maatschappij voor de emigratie. De volledige naam luidde 'Société d'émigration de l'Inde française'. In 1861 mochten de Fransen ook arbeiders werven in de Brits-Indische gebieden. De emigranten kregen een contract voor vijf jaar tegen vooraf vastgestelde voorwaarden (salaris, voedselvoorziening, etc.). Na vijf jaar had de emigrant (en zijn eventuele vrouw) recht op een gratis terugreis.

¹⁶ Er zijn ruim 400 talen in India.

¹⁷ Dagelijkse omgangstaal

¹⁸ In 1870 sloot men dit Verdrag om Indiërs te werven voor Suriname. De eerste Indiase emigranten kwamen in 1873 in Paramaribo na het tekenen van een contract voor vijf jaar. Tot de eerste Wereldoorlog kwamen er een half miljoen Indiërs naar het Caribisch gebied.

17. Peter Stuyvesant op Curaçao

Tot in de 20^e eeuw was het mogelijk om docenten en leerlingen van het toenmalige Peter Stuyvesant College op Curaçao trots te zien poseren voor het standbeeld van de man met het houten been die in de eerste helft van de 17^e eeuw namens de WIC directeur was van de Benedenwindse eilanden.

Kennelijk had niemand de moeite genomen om eens in een bibliotheek op te zoeken wat Stuyvesant (geboren Pieter Stuyfsandt, 1592, Peperga, Stellingwerf, Friesland) voor een man was. Ook de geschiedenisleraren hadden kennelijk nog last van misplaatste trots en slapend bewustzijn...

Stuyvesant was een onaangename, intolerante man die een hekel had aan iedereen die anders dacht dan hij. Ook in godsdienstig opzicht. Toen hij later ook directeur werd van de Amerikaanse kolonie Nieuw-Nederland moest hij zelfs herhaaldelijk op de vingers worden getikt door, notabene, de Heren XIX van de WIC

vanwege zijn intolerante houding. Zo vond hij dat er geen plaats was voor Joden in zijn Amerikaanse kolonie, noch voor andere gelovigen als Quakers of Mennonieten.

Hij werd door de WIC tot directeur van de Benedenwindse eilanden benoemd, kolonies die bepaald niet winstgevend waren voor de WIC, in tegenstelling tot het door Nederlanders bezette gebied in Brazilië. Bij het minste geringste (vermeende) vergrijp zette hij mensen gevangen en gebruikten ze als dwangarbeiders om, met de ingevoerde Afrikanen, te werken in de helse zoutpannen van Bonaire. Want aan zout was veel behoefte in de Amerikaanse kolonie Nieuw-Nederland. Ook exporteerde men paarden, die uit Aruba kwamen. Als directeur van Nieuw-Nederland stuurde hij ook eens voor straf een tiental hem vijandig gezinde indiaanse opperhoofden naar Bonaire om daar als dwangarbeider in de zoutpannen te werken.

Hoewel de kolonisten in Nieuw-Nederland een hekel aan hem hadden en veelvuldig klachten tegen hem indienden, hield de WIC hem de hand boven het hoofd vanwege zijn gunstige resultaten in de kolonie.

Stuyvesant en de slavernij

Stuyvesant was, als vele bestuurders in die tijd, ook betrokken bij de handel in slaven, hoewel hij daarin geen prominente rol speelde. Als bestuurder had hij wel een coördinerende functie en zorgde hij voor doorvoer van slaven naar de Spaanse gebieden. Als directeur van de kolonie Nieuw-Nederland sloot hij bij de WIC een contract af voor de levering van 50 slaven per jaar. Ook zelf hield hij er enige slaven op na. De historicus Johan Hartog schrijft in zijn standaardwerk over Curaçao (1961, Deel 1, p. 439):

‘Stuyvesant had op Curaçao zijn eigen koraal (= omheind erf) met slaven aangelegd. Na zijn vertrek verzocht hij Beck (zijn opvolger, FdH) de liquidatie hiervan op zich te nemen. Beck voldeed hieraan, doch beging de in Stuyvesants ogen erge fout de slaven te verkopen aan de Spanjaarden, temeer daar er kleine kinderen bij waren, welke door toedoen van mevrouw Stuyvesant, een domineesdochter, gedoopt waren.’

De Amerikaanse indianen pleegden natuurlijk zo nu en dan verzet en vermoordden ook tientallen kolonisten, maar Stuyvesant zorgde er uiteindelijk gewapenderhand voor dat de bloeiende kolonie in Amerika geen last meer had van indianen. Overigens had hij verboden om drank en wapens aan hen te leveren.

Helaas voor hem en de WIC moet hij Nieuw-Nederland overgeven aan de Engelsen in 1664. Maar een paar jaar later kreeg de WIC daarvoor in de plaats en tot volle tevredenheid de kolonie Suriname.

Kortom, Peter was een heerszuchtige, intolerante en ruziemakende vechtersbaas, die, terecht, in 2011 van zijn sokkel werd getrokken in Curaçao waar hij tientallen jaren in vol ornaat, zij het met een kunstbeen, had staan pronken in de tuin van het toenmalige Peter Stuyvesant College, een van de middelbare scholen op het eiland dat nu de naam draagt van Kolegio Alejandro — Jandi — Paula.

Er staan overigens op tal van plaatsen nog standbeelden van Peter Stuyvesant. In 1955 werd een standbeeld van hem onthuld in Wolvega door prof. Kernkamp, naar wie nog een straat in Curaçao is vernoemd, waar ik vijf jaar heb gewoond.

Het been van Stuyvesant en contact met de Spanjaarden

Uit de brieven die de commandant van het Spaanse garnizoen op Sint Maarten, don Diego Guajardo Fajardo, in 1644 naar Philips IV, de koning van Spanje schrijft doemt het beeld op van

een trouwe Spaanse soldaat die wanhopig probeert de eindjes op het eiland aan elkaar te knopen. Don Diego zit daar met een garnizoen van ongeveer 250 man, waarvan nauwelijks de helft van de soldaten, verzwakt als zij zijn, in staat is de wapens te hanteren.

Zijn manschappen lijden aan alles gebrek, maar vooral aan voedsel en munitie. Ze proberen wat groente te verbouwen en wat vee te fokken om niet van honger om te komen. Diego weet dat zijn mannen maar al te graag zouden deserteren om aan hun wanhopige situatie te ontkomen. Niet dat het slechte soldaten waren, maar het valt nu eenmaal niet mee om op 4 ons scheepsbesluit per dag te moeten leven. Ze moeten daarbij voortdurend op hun hoede zijn voor de Hollandse vijand die er op uit is Sint Maarten te heroveren en elk ogenblik met zijn schepen op de rede kan verschijnen. De ene brief na de andere die Don Diego aan de Spaanse koning schrijft om hulp blijft onbeantwoord.

‘Al vier jaar voer ik het bevel over het geringe aantal grondtroepen waarover uwe majesteit in deze vesting beschikt. Met alle boten die dit eiland (Sint Maarten) hebben aangedaan heb ik berichten meegestuurd over de grote ellende waarin deze arme mensen verkeren en u geschreven dat er elke dag meer mensen sterven, naarmate deze ellende toeneemt. Ik heb uwe majesteit dringend verzocht mij de middelen te sturen die mij het meest geschikt leken om deze vesting te behouden, maar heb, sinds ik hier aankwam, nooit enig antwoord ontvangen. Daarom zie ik mij genoodzaakt uwe majesteit nog eens van onze moeilijke omstandigheden op de hoogte te brengen, hoewel ik niet álle moeilijkheden zal vermelden. Want dat zou, gezien de tijden die wij beleven, de oplossing ervan in gevaar kunnen brengen [...]’

Sint Maarten, 19 maart 1644

Don Diego Guajardo Fajardo

Deze brief was al geschreven toen de vijand eraan kwam.

De vijand was inderdaad aangekomen met acht schepen om de vesting Sint Maarten op de Spanjaarden te heroveren en — in plaats van Curaçao — van Sint Maarten het centrum van de Hollandse handel in het Caribisch gebied te maken.

De Hollanders zetten ongeveer 800 soldaten aan land en bestookten de vesting van Don Diego dagenlang met hun karabijnen en het meegebrachte geschut. Het geluk is echter met de Spanjaarden. De aanval wordt afgeslagen en de Hollanders vertrekken. Don Diego zal later dankbaar schrijven over ‘God die zijn zaak niet had vergeten’ (‘Dios que no se olvidó de su causa’).

De strijd was nogal onoverzichtelijk geweest en veel was tijdens de belegering aan de waarneming van Don Diego ontsnapt. Maar hij zou bijzonderheden vernemen van enkele Spanjaarden die op Curaçao krijgsgevangen hadden gezeten en via St. Christopher, dat door de Engelsen en Fransen was bezet, op Sint Maarten waren beland:

‘Deze vertellen dat er een nieuwe gouverneur op Curaçao was aangekomen met het bevel aan de dienstdoende gouverneur (Peter Stuyvesant, FdH) om zich aan het hoofd te stellen van de vloot van de acht schepen die hij bij zich had en met die schepen uit te varen. In die vesting moest hij niet meer achterlaten dan de zestig manschappen die ziek waren en als uitschot konden worden beschouwd. Hij moest ook geen voedselvoorraden achterlaten, omdat hij dat voedsel nodig had op de schepen voor de vierhonderd mannen die waren geselecteerd en voor die paar indianen die bewapend waren met pijl en boog en die ook meegingen. Naar hun zeggen heeft men van hen begrepen dat zij (= de Hollanders) Curaçao wilden verlaten en Sint Maarten tot hun doorvoerhaven maken omdat het tussen die andere vijandelijke eilanden lag, waardoor het mogelijk was de passerende vloten schade toe te brengen.’

Soldaten die niet langer voor de Hollanders wilden vechten en op St. Christopher waren achtergebleven wisten te vertellen wat er zich had afgespeeld tijdens de aanval op de Spaanse vesting op Sint Maarten. Zo werd bij Stuyvesant een been afgeschoten, vertelden ze aan Don Diego:

‘En ze zeggen dat de kogel van het tweede kanon dat uit deze vesting werd afgeschoten de generaal een been kostte dat vlakbij de knie moest worden afgezaagd. Op het ogenblik dat er werd gevuurd was hij net bezig eigenhandig zijn vaandel op de batterij te zetten. En dezelfde kogel trof een steen die omhoog schoot en bij een van zijn medesoldaten een stuk wang en een oog meenam. Verder, dat de tweehonderd man die de eerste aanval inzetten de rotsen innamen die zich vlakbij het fort bevonden en dat er nog eens tweehonderd man ter ondersteuning op het strand achterbleef; maar die konden we door het donker niet zien. En dat beide contingenten zware verliezen leden en meer dan zestig man verloren. En er waren veel manschappen gedood in de boten waarmee ze ‘s nachts aan land gingen; en ook verdrong er een aantal in zee. En de kapitein van het admiraalsschip was door een kanonskogel een arm kwijtgeraakt en een andere kapitein had een been verloren, wat hem zijn leven kostte. En dan heb ik het nog niet eens over de vele doden en gewonden die er in het legerkamp te betreuren waren. En ze hadden iemand opgehangen die (door Stuyvesant, FdH) de eerste dag krijgsgevangen was gemaakt omdat die man hem had verteld dat wij maar met weinig mensen waren. En dat de bevelhebber naar Curaçao was gegaan om weer

op krachten te komen en had gezworen terug te keren om het leven te laten op de plek waar hij zijn been had verloren.'

[...]

Uit Sint Maarten, 24 mei 1644, De onderdanige dienaar van uwe majesteit,

Don Diego Guajardo Fajardo

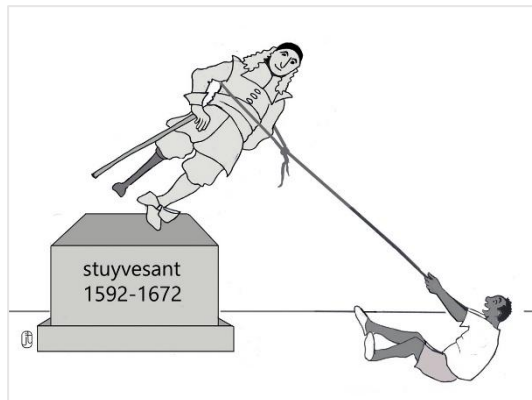
Een ironisch vers

Ik was eens Peter Stuyvesant¹,
den Vaderland getrouw,
mijn naam stond als een Godsgezant
fraai op een schoolgebouw.

Maar deze eer werd duur betaald,
het was op Curaçao,
daar ben ik toen omvergehaald,
mijn God, wat was dat flauw!

En ook de Universiteit
heet nu 'Da Costa Gómez'²
als beloning voor diens strijd
toch nog, postuum, een bonus!

Mijn beeld staat nu in Wolvega
en 'Jandi'³ heet de school;
ik sta nog altijd op één been
met dank aan de Spanjool.

¹ Vanaf 1639 was Stuyvesant (1612-1672) gestationeerd op Curaçao, van welke kolonie hij in 1643 directeur werd. In die hoedanigheid voerde hij het bevel over Aruba, Bonaire en Curaçao. Hij verloor in 1644 een been tijdens een gevecht tegen de Spanjaarden op Sint Maarten en droeg voor het grootste deel van zijn volwassen leven een houten been. In 2011 werd het beeld van Peter Stuyvesant (1612-1672), dat bij het toenmalige Peter Stuyvesant College stond, omvergehaald. Dit gebeurde op gezag van de Pueblo Soberano partij die toen aan de macht was. Begrijpelijk. Je kunt niet met goed fatsoen Curaçaose kinderen laten uitkijken op het beeld van een man die in zijn tijd niets tegen slavernij had en zelfs een paar slaven 'bestelde' om hem in Nieuw Nederland (het latere New York) van dienst te zijn. Nostalgisch aangelegde mensen die het beeld hadden willen laten staan hadden hem een bord omgehangen waarop – in het Papiaments – de tekst 'Ik ben ook een landskind' stond (Ami tambe ta yu di Kòrsou). Die tekst was natuurlijk vrij belachelijk en daaraan kon je zien hoe weinig historisch besef de (blanke) mensen in die tijd nog hadden.

² Dr M.F. Da Costa Gomes was een Curaçaos staatsman die streefde naar zelfbestuur als middel voor sociale, economische en culturele vooruitgang.

³ Dr Alejandro – Jandi – Paula (1937-2018) schreef een proefschrift over slavenemancipatie. Hij gaf les in Maatschappijleer aan het Peter Stuyvesant College en aan de Universiteit van Curaçao. Het Peter Stuyvesant College is in 2011 naar hem vernoemd.

18. Beeldenstorm 2020, de wraak der machtelozen

Het is, helaas, opnieuw gebeurd
(ultieme wraak der Bozen):
er zijn weer standbeelden besmeurd:
de wraak der machtelozen.

De zwarte mens had het voorzien
(postuum als represaille)
op Napoleon¹ en Joséphine...
ten prooi aan het canaille.

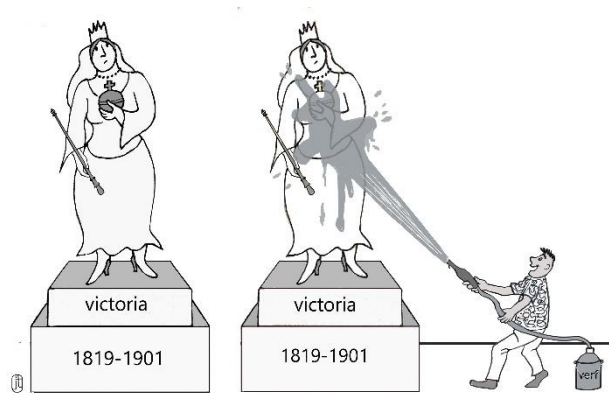
Terecht werd Leopold² beklad
(de beul van een kolonie);
hij heeft zijn portie verf gehad,
veelkleurig op zijn tronie.

Ook J.P. Coen moest het ontgelden,
kreeg zijn spot en hoon;
de moordenaar³ der Banda-velden
oogst zijn Judasloon.

In Venezuela, in Carácas,
bond een boze, felle vrouw
met een fanatieke bakkes
Columbus aan een stevig touw.

Hij werd met linten en met ballen
in een schouwburg⁴ van de stad
aan zijn ontdekkershoofd gehangen
(redelijk laat, maar je moet wát!).

Victoria⁵ werd niet gespaard,
haar standbeeld flink bespoten:
een kwak verf tegen 'die taart'
hielp haar beeltenis naar de kloten.

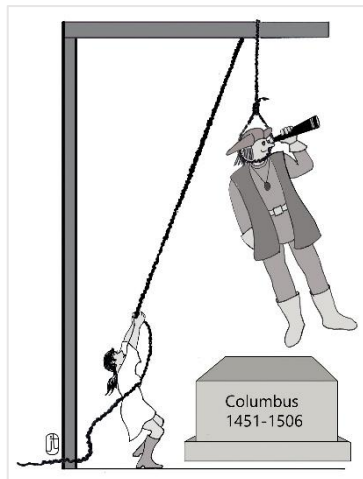

Ook bij 'witten'⁶ was het raak:
het standbeeld van de 'Esclavage'⁷
verloor gedeeltelijk, uit wraak,
zijn kleur door witte rage⁸.

Op het eiland Martinique
lachten witten zich een krieb
toen ze met intens genoeg
de bril van Aimés hoofd⁹ afsloegen.

Het monument voor de Marron¹⁰
werd vaardig stuk gefreesd;
nu de Marron niet vluchten kon,
joelden en juichten de Békés¹¹.

Zo ging de mens weer fijn tekeer,
blij om zijn wrok te koelen;
morgen spuiten ze vast weer
hun verf op stenen smoelen.

¹ Consul Napoleon (1769-1821) vond het verdrag van Amiens (1802) waarbij de door Engeland veroverde gebieden werden teruggegeven aan Frankrijk voldoende reden om de slavernij weer in te voeren in het Caribische gebied. Hij stuurde generaal Richepance naar de Franse eilanden en generaal Leclerc naar St. Domingue (Haïti) om zijn bevel ten uitvoer te brengen. Voor de activisten in Frankrijk was dit reden genoeg om enkele standbeelden van Napoleon aan te vallen, waaronder het standbeeld in La Roche-sur-Yon. Ook het monument van Joséphine de Beauharnais, een blanke creoolse uit Martinique die in 1796 getrouwd was met Napoleon moest het meerdere malen ontgelden totdat het (al eerder onthoofde) standbeeld in 2020 door enkele tientallen activisten in Fort-de-France werd neergehaald. Het voetstuk werd vernietigd en de brokstukken verbrand.

² Onder Leopold II van België (1835-1909) werd er verschrikkelijk huisgehouden in de voormalige Kongo. Er werd vermoord en gemarteld.

³ Jan Pieterszn Coen was in dienst van de VOC en verantwoordelijk voor de genocide op de Bandanezen, 400 jaar geleden. Reden: de VOC wilde niet dat de Bandanezen handel dreven met andere volken vanwege de lucratieve handel in nootmuskaat en foelie. De VOC wilde het monopolie.

⁴ In Caracas werd het beeld van Columbus in een proces veroordeeld, omvergehaald, met rode verf besmeurd en vervolgens naar het Theater Teresa Carreño gesleept waar hij werd

opgehangen.

⁵ Koningin Victoria (1835-1909) zwaaide de scepter over een kwart van de wereldbevolking. Engeland zou onder haar bewind tot een wereldmacht uitgroeien. Victoria had een sterk karakter en een ontwikkeld rechtvaardigheidsgevoel. Ze was gekant tegen religieuze en raciale vooroordelen. Toch wordt Victoria geassocieerd met macht en uitbuiting. Die associatie heeft meer te maken met de tijd dan met haarzelf.

⁶ Op de eilanden waren er ook blanke mensen die reageerden op de vernieling van standbeelden.

⁷ Er is een vast patroon te ontdekken in de manier waarop standbeelden worden beschadigd. Erg populair (want makkelijk) is het bekladden met rode verf. Die kleur symboliseert de wreedheid van de slavenhouders en de kleur van bloed. De kleur wit wordt voornamelijk gebruikt door blanke tegenstanders die terugslaan met de slogan 'White Lives Matter', in tegenstelling tot de slogan van de protesterende anti-slavernij-activisten die tekenen met BLM (Black Lives Matter). Een voorbeeld hiervan is het wit besmeurde standbeeld 'l'Esclavage' in Pau, Frankrijk.

⁸ Frans: woede

⁹ Het borstbeeld van Aimé Césaire werd ontdaan van de bril die hem zijn hele leven tot steun was.

¹⁰ Het monument van de 'Nèg Mawon' (= de ontvluchte slaaf) op Guadeloupe werd ernstig geschonden en met een hakenkruis ontsierd.

¹¹ Zo noemde de inheemse bevolking de in de kolonie geboren Fransen. Te vergelijken met de bijnaam 'Makamba' die men geeft aan de Nederlanders op de Antillen.

19. Aruba kent geen slaven

Een spotvers

Aruba kent geen slaven!¹
Om deze leus te staven
roepe men dus ‘Brávo,
zie het ‘Registro di Esclavo!’²

Dus Clementina³ was van Croes
en Klara was van Eman,
Cornelia van Werleman,
Theresa van La Cruz.

Klarissa diende Emerencia,
Regina sloofde voor Gregoria
en de slavin Desái
was van de heer Yarzagaray.

Op Aruba was geen slavernij
(hoogstens wat dwingelandij) en
alwie deze woorden laakte
was vast een ‘tot slaaf gemaakte’.

De Bisschop en de Dominee,
de Gouverneur, de WIC⁴,
de Rijksbestuurders waakten
over die ‘tot slaaf gemaakten’.

De slavenmarkt op Curaçao⁵
verhandelde kind, man en vrouw.
Jan Janszoon, planter te Kòrsou⁶
die kocht zes mannen en een vrouw.

Zelfs Niewindt⁷ kocht ooit een plantage
van zijn christelijke gage.
‘t Is onbekend of het hem raakte
(dat lot van ‘mens tot slaaf gemaakte’).

Han Jórdaan⁸ schreef ooit over slaven,
manumissie⁹ en slavinnen.
Maar schoot het hem dan nooit te binnen
‘‘k moet voor ‘slaven’ en ‘slavinnen’

kennelijk iets nieuws verzinnen?’
Wellicht de oude term¹⁰ ‘zwartinnen’?
Voor ‘slaven die hun plicht verzaakten’
‘lijntrekkende tot slaaf gemaakten’?

De taal gaat in de uitverkoop:
we halen alles overhoop
om de historie te herschrijven,
dóór te gaan met ouwewijven.

¹ De term ‘tot slaaf gemaakt’ is obsessief gepropageerd door mensen uit de voormalige koloniën die denken dat wij zo achterlijk zijn dat we niet begrijpen dat ‘slaven’ mensen zijn die tot slaaf gemaakt waren, en wel door Afrikanen die hen vervolgens verkochten aan onder anderen de Portugezen en de Hollanders.

De nakomelingen van de ‘tot slaaf gemaakten’ die in de koloniën werden geboren waren dus al slaaf en hoefden niet meer tot slaaf gemaakt te worden.

Het ontgaat de meeste mensen dat de term ‘slaaf’ is ontleend aan de naam van de stammen die in Oost-Europa woonden, de ‘Slaven’. Dat zijn en waren blanke mensen. Uit dat gebied waren veel blanke slaven in het Ottomaanse Rijk afkomstig. Het is curieus

is dat het begrip ‘slaaf’ in het Slavische Rusland niet is afgeleid van ‘Slaven’. Men spreekt daar van ‘Rab’. Er waren ook veel slaven afkomstig uit Noordoost-Afrika. Vandaar dat men hen ook wel ‘Ethiopiërs’ noemden in de oude geschriften. Het wachten is op een werkgroep die handmatig de hele wereldliteratuur gaat ontdoen van woorden als ‘Slaaf, Esclave, Esclavo, Escravo, Schiavone’. Grappig is dat het Italiaanse ‘Ciao’ is afgeleid van ‘Schiavo’ net zoals de kruiperige Oostenrijkse groet ‘Servus’ is overgenomen van het Latijnse ‘servus’ (dienaar). De morele taalpuristen willen ook ‘blank’ vervangen door ‘wit’. Voortaan zingen we dus ‘Op de witte top der duinen’, enzovoorts.

² Registro di Esclavo, Aruba 1840-1863, Archivo Nacional Aruba, Oranjestad, 2015

³ De combinaties van de namen van slaven en meesters zijn willekeurig. De namen zelf zijn authentiek.

⁴ De West-Indische Compagnie (1621-(1675)-1792) vervoerde veel slaven op hun schepen.

⁵ Curaçao was een centrum van waaruit de slaven werden gedistribueerd naar havens in Zuid-Amerika (bijvoorbeeld Cartagena en Vera Cruz).

⁶ Papiaments voor ‘Curaçao’.

⁷ Martinus Joannes Niewindt (Amsterdam 1796-Curaçao 1860), de eerste apostolisch vicaris van kolonie Curaçao en Onderhorigheden.

⁸ Jordaan (2013)

⁹ Manumissie is een juridische handeling waarbij een slaaf/slavin zijn/haar vrijheid krijgt (Jordaan, 2013, p. 302).

¹⁰ Men vindt deze term onder andere in 17^e-eeuwse geschriften.

Deel 3 Religieuze en muzikale wortels van de Cariben en Latijns-Amerika

- 20. Trommelgeesten (2013)
- 21. De Spaanse muzikale erfenis in de Cariben en Latijns-Amerika (2012)
- 22. Het 'Daniel Santosgevoel' in de Cariben (2010)

20. Trommelgeesten

In de volgende beschouwing kunt u lezen hoe van huis en haard verdreven Afrikaanse mannen en vrouwen die in gevangenschap naar de 'Nieuwe Wereld' werden gevoerd gedwongen waren om zichzelf opnieuw uit te vinden en een eigen identiteit op te bouwen uit de culturele elementen die zij meebrachten uit Afrika en aantroffen in de landen van aankomst: elementen uit christelijke en inheemse culturen, aangevuld met wat zij zich herinnerden uit hun eigen Afrikaanse tradities.

Voor hun geestelijk welzijn was het in die moeilijke tijden voor hen van belang dat zij weer een spirituele leer opbouwden als leidraad in een moeizaam bestaan.

Er zal worden ingegaan op de beoefening van 'magische' rituelen in Venezuela, Brazilië, Haïti, Centraal-Amerika (Honduras), de Franse Antillen, Curaçao, Suriname, Nigeria en Cuba.

Trance

Iedereen heeft wel eens afbeeldingen gezien van monniken in trance die, naar de uitdrukking op hun gezicht te oordelen, in contact zouden staan met het bovenaardse, het goddelijke, het mystieke.

Ook bij de oude Grieken en Romeinen werd er al contact gezocht met de goden en waren er priesteressen die, al of niet in trance en onder invloed van bedwelmende dampen, onduidelijke orakeltaal uitsloegen waaruit vervolgens allerlei voorspellingen werden afgeleid.

Trancetoestanden en orakeltaal vinden we ook terug in de Afrikaanse religieuze tradities. Toen er Afrikaanse mannen en vrouwen als koopwaar werden overgebracht naar het Caribisch gebied en Latijns-Amerika namen ze vanzelfsprekend ook een aantal godsdienstige gebruiken en denkbeelden met zich mee die in sommige landen (Cuba, Brazilië) in betrekkelijk authentieke vorm bewaard zijn gebleven.

We moeten hierbij wel bedenken dat deze mannen en vrouwen uit verschillende gebieden in Afrika afkomstig waren, waardoor hun godsdienstige tradities erg van elkaar konden verschillen. Vaak hebben deze Afrikaanse godsdiensten zich na aankomst in de Nieuwe Wereld vermengd met christelijke en/of inheemse gebruiken en rituelen.

Honderden jaren lang werden de godsdienstige Afrikaanse tradities in de Europese koloniën beschouwd als evenzoveel uitingen van primitief en afkeurenswaardig volksgeloof. Pas in de 20^e eeuw begonnen wetenschappers de verbanden te bestuderen tussen de verschillende ‘zwarte’ godsdiensten en zich af te vragen wat deze in geestelijk en sociaal opzicht aan positiefs te bieden hadden.

Het is niet verwonderlijk dat Afrikaans getinte religieuze tradities hebben standgehouden. Hoewel de ‘slaven’ vaak al in Afrika door katholieke priesters werden gedoopt, betekende dat nog niet dat ze zich echt hadden bekeerd tot de katholieke godsdienst. Bovendien werden zij na de doop in feite aan hun lot overgelaten. Op Curaçao, bijvoorbeeld, kwamen er pas aan het einde van de 18^e eeuw min of meer regelmatig Spaanse priesters vanuit Venezuela naar Curaçao.

In Haïti waren er in de eerste helft van de 19^e eeuw zelfs helemaal geen officiële priesters vanwege een conflict met het Vaticaan. Toch was er behoefte aan spirituele troost en steun en daarin werd toen voorzien door ‘prêtres de savanne’ (lokale blotevoetenpriesters) die geen opleiding hadden, een paar formules kenden en wat rituelen konden uitvoeren rond doop en begrafenissen.

Het spreekt vanzelf dat de mensen, bij gebrek aan een goed georganiseerde religie, zich toen massaal wendden tot hun oude Afrikaanse goden en deze op smaak brachten met restanten van katholicisme. Deze situatie heeft ertoe geleid dat de voodoo (ook aangeduid als vodou of vaudou) in Haïti kon gaan opbloeien en in 2003 zelfs tot officiële godsdienst werd verheven.

Kenmerken van Afro-Amerikaanse godsdiensten

In de loop der afgelopen eeuwen zijn er miljoenen Afrikanen naar de Spaanse, Portugese, Franse, Engelse, Deense en Hollandse koloniën gebracht. Deze Afrikanen behoorden allemaal tot verschillende stammen, taalgebieden en culturen.

Maar soms kan het zijn dat in bepaalde gebieden etnische groepen vrij homogeen van samenstelling zijn gebleven. Zo vinden we in Suriname veel overeenkomsten met de godsdienstige tradities van de Ashanti en Fanti uit Ghana. In Brazilië en Cuba zijn er bepaalde gebieden met een uitgesproken Yoruba (Nigeria) en Bantoe (Angola/ Congo) traditie.

Goden en rituelen uit andere culturen

Bij het bestuderen van Afrikaanse godsdiensten valt één ding op: ze nemen makkelijk goden en rituelen uit andere culturen over. Afrikanen zijn praktische mensen en als iets bevalt dan wordt het overgenomen.

Hun godheden blijken al net zo praktisch te zijn als zichzelf en over menselijke eigenschappen te beschikken. Ze hebben hun deugden en hun gebreken, ze kunnen goed of slecht zijn, afhankelijk van hoe je met hen omgaat. Goden kunnen worden gemanipuleerd en dat verklaart meteen al de grote populariteit van de magie in Afrikaanse godsdiensten. Goden stellen er prijs op dat de rituelen goed worden uitgevoerd. Anders kunnen ze erg boos worden en moeten dan door offers weer gunstig worden gestemd.

Moraal en religie hebben geen verband met elkaar

Ook valt het op dat moraal en religie in Afrikaanse godsdiensten geen verband met elkaar houden. Er bestaat niet zoiets als de Tien Geboden zoals we die kennen van de katholieke kerk. Het begrip ‘zonde’ is een onbekend verschijnsel. Over een ‘hiernamaals’ maken ze zich ook geen zorgen. Als je wordt gestraft of beloond dan gebeurt dat in deze wereld en nergens anders.

Wel geloven de Afrikanen in een Opperwezen, maar ze houden zich daar verder niet mee bezig. Dat Opperwezen bemoeit zich ook niet met aardse zaken. Dat laat hij/zij aan de lagere godheden over. Het begrip ‘ziel’ was wel bekend. Men geloofde zelfs dat een mens meerdere zielen had en dat een ziel na de dood in een ander lichaam opnieuw geboren kon worden.

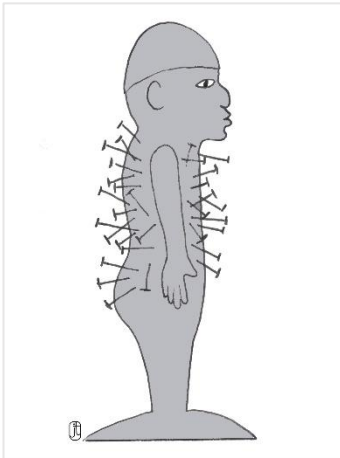
Voorouderverering

Voorouderverering was wijdverbreid in de Afrikaanse godsdiensten. De Yoruba hadden de traditie om in de maand juni in de straten te dansen waarbij gemaskerde dansers de voorouders voorstelden en gehuld waren in lange veelkleurige gewaden. De dansers werden vergezeld door trommelaars en mensen die het publiek op afstand hielden. Ook waren er acrobaten, clowns en goochelaars die meeliepen in de stoet en het geheel een luchtige toon gaven.

In Afrika kende men ook ‘priesteressen’ die een vrij lange en kostbare opleiding kregen. Aan het eind van de opleiding kregen de priesteressen een bepaalde godheid toegewezen met wie ze in trance zouden kunnen spreken. Dit verklaart het bestaan van ‘priesteressen’ in het Caribisch gebied en Zuid-Amerika.

Fetisjisme

Een wijdverbreid misverstand is dat Afrikanen ‘fetisjisten’ zouden zijn, mensen die in ‘voorwerpen’ geloven. Wel kunnen zij aannemen dat er een bepaalde geest in een voorwerp (een stuk hout, een steen) huist. Zo’n voorwerp wordt dan een bescherming biedend ‘amulet’. Maar die geest kan er ook weer uitgaan en dan wordt de amulet weer een gewoon stuk steen of hout.

Het woord ‘fetisj’ komt van het Portugese ‘feitiço’ dat letterlijk ‘maaksel’ betekent. Met dat woord duiden de Portugezen dingen als rozenkransen, afbeeldingen van heiligen enz. aan. Met andere woorden, christenen waren in die zin van het woord net zulke ‘fetisjisten’ als de Afrikanen.

Europeanen stelden de Afrikanen altijd graag voor als een stel barbaren die blij mochten zijn dat de Europeanen de moeite namen om hen wat beschaving — in de vorm van het christendom, natuurlijk — bij te brengen.

Inmiddels weten we allang dat er al ten tijde van de ontdekkingen politiek goed georganiseerde Afrikaanse landen waren waar de beoefening van kunsten en ambachten op een zeer hoog peil stond (Nigeria, Dahomey/Benin, Ghana).

Een deel van die vaardigheden hebben de Afrikanen meegenomen naar de Nieuwe Wereld. Het tekenen met maïsmeelpoeder van prachtige symbolen op de vloer van de tempel bij voodoo-rituelen is daar een klein voorbeeld van. Ook hadden bepaalde Afrikaanse volken, zoals de Yoruba, een ontwikkelde vorm van godsdienst.

Yoruba uit Nigeria

De godsdienst van de Yoruba uit Nigeria behoort tot de meest ontwikkelde van West-Afrika. Omdat de Yoruba vrij laat in, bijvoorbeeld, Cuba en Brazilië zijn aangekomen, hebben hun tradities zich goed weten te handhaven in hun nieuwe ‘vaderlanden’.

Ook de Yoruba geloofden in een Opperwezen (Olurun) dat in de praktijk alleen maar wordt benaderd via de lagere goden (Orisha). Olurun schiep de wereld en de mensen.

Elke Orisha heeft zijn eigen tempel, volgelingen en rituelen. Trommels zijn een onontbeerlijk onderdeel van de rituelen en elke Orisha heeft ook zijn eigen karakteristieke trommelritme.

Godheden die we kennen uit de Afro-Caribische godsdiensten zijn Yemanya (godheid van het water), Ogun (god van het ijzer) en Legba (bewaker van kruispunten, tempels en poorten van de stad).

➤ *Papa Legba in Haitian voodoo!* youtu.be/4t7VSbU5DW8

Let op het virtuoze trommelspel en het slaan op de ploegschaar.

Het Ifá-orakel van de Yoruba

De Yoruba vragen vaak raad aan het orakel Ifá dat wordt uitgelegd door de Babalao, de waarzegger en kenner van het orakel. Dat orakel wordt ook geraadpleegd in Cuba, waar de ‘priester’ ook ‘Babalao’ (= vader van de geesten) wordt genoemd.

Voor het Ifá-orakel heb je een ronde plank nodig en 16 kolanoten. De priester laat de noten van de ene hand in de andere glijden. Naargelang het aantal noten dat in een hand achterblijft maakt hij streepjes op de plank. Er zijn talloze combinaties mogelijk en telkens na acht keer verschuiven van de noten geeft de priester zijn uitleg bij de streepjes, met dien verstande dat hij niet zelf de uitleg geeft maar — via hem — de godheid van de Ifá.

➤ *The Ifá Divination System* youtu.be/k9lGVF6jYN4

In de ‘tempels’ vind je alle elementen die nodig zijn voor de cultus: ‘heilige’ trommels, ‘magische’ kruiden, ‘heilig’ water, stenen, schelpen, noten, beeldjes, enz.

Eens per jaar is er groot feest met gemaskerde dansers, trommelaars en komieken om geluk af te smeken en boze geesten te verdrijven.

Zwarte en witte magie

‘Zwarte’ en ‘witte’ magie zijn wijdverbreid onder de Yoruba. Onder ‘witte’ magie verstaan we de rituelen die worden aangewend voor goede, sociale doelen zoals het maken van regen voor de gemeenschap. ‘Zwarte’ magie is antisociaal, duister en dient om schade toe te brengen.

Hierbij neemt de zwarte magiër nooit de verantwoording voor de gevolgen van zijn zwarte kunsten. De verantwoordelijkheid berust altijd bij degene die van zijn diensten gebruik maakt.

Afrikaanse vrouwen die een 'baan' aangeboden krijgen in Europa worden veelal blootgesteld aan zwarte magie die ervoor zorgt dat ze gewillig doen wat de 'makelaars' van hen willen. Meestal de prostitutie. De vrouwen doen geen aangifte bij de politie omdat ze bang zijn voor vergelding op hun familie in het thuisland en zich gebonden voelen door de stompzinnige 'magische' handelingen die door criminele 'priesters' in het thuisland zijn verricht.

Bantoe uit Angola en Congo

De Bantoe uit Angola en Congo kennen niet zo'n goed gestructureerd religieus systeem als de Yoruba. Vandaar dat er weinig van hun godsdiensten bewaard is gebleven in de Nieuwe Wereld.

Ook de Bantoe geloofden in een Opperwezen, in reïncarnatie en vereerden hun voorouders. De Bantoe deden ook aan witte en zwarte magie. De algemene naam die ze in hun taal (Kimbundu) gaven aan magische kruiden, poedertjes en vergif is 'Wanga', een naam die ook voorkomt op de Benedenwindse eilanden.

Geen uitgesproken godheden

Het feit dat de Bantoe geen uitgesproken godheden kenden en geen gestructureerde mythologie hadden zou een verklaring kunnen zijn voor de afwezigheid van Afrikaanse religie op Curaçao. In Jordaan (2012, p. 276) lezen we in tabel 1.11 (Slavenaanvoer Curaçao na 1730) dat de Middelburgse Commercie Compagnie van 1756 tot 1792 ongeveer 4000 Angolezen heeft aangevoerd. Dit feit kan ertoe hebben bijgedragen dat er geen gestructureerde Afrikaanse godsdienst is ontstaan op het eiland. Wat er nog aan Afrikaanse elementen over was is waarschijnlijk voor een groot deel onder invloed van de katholieke missie verdwenen.

We zullen nu bekijken hoe in bepaalde landen de Afrikaanse religies zich hebben gemanifesteerd en aangepast aan de officiële katholieke godsdienst en — in bepaalde gevallen — ook aan de inheemse. We zullen achtereenvolgens Cuba, de Franse Antillen, Haïti, Suriname, Venezuela en Brazilië aan een korte beschouwing onderwerpen. Ten slotte staan we uitgebreider stil bij de situatie op Curaçao.

Cuba

Omdat er in Cuba in de 19^e eeuw nog sprake was van aanvoer van slaven hebben originele Afrikaanse tradities zich daar nog beter weten te handhaven dan op Haïti, dat aan het begin van de 19^e eeuw al een zelfstandige republiek was geworden en natuurlijk geen Afrikaanse slaven meer ontving.

De *Santería* (heiligenverering) kent twee stromingen: de *Lukumí* (Yoruba) en de *Mayombe* (Bantoe).

Lukumí (Yoruba)

Terwijl de meeste Afrikanen vóór 1800 uit Congo kwamen, waren het na 1800 vooral Yoruba (in Cuba noemde men ze 'Lukumí') die op het eiland werden ingevoerd. Het is daarom logisch dat het vooral de Yoruba zijn geweest die hun stempel hebben weten te drukken op de Afro-Cubaanse religieuze traditie en hun manier van 'heiligenverering' (*Santería*) hebben kunnen handhaven. Ook de Yoruba waarzeggerij via het Ifá-orakel dat rechtstreeks uit Nigeria komt is op Cuba gemeengoed geworden.

Overigens heeft de religie van de Yoruba ook opgang gemaakt in de VS en het Caribisch gebied omdat talrijke priesters (Babalao) en hun assistenten om politieke redenen naar de VS zijn geëmigreerd. Miami is op die manier een centrum van *Santería* geworden. In de VS zijn veel leden van de blanke middenklasse volgelingen van de *Santería*.

➤ *Santería en Miami. Ache Pa' Ti – II Parte* youtu.be/nF5OXT3Kgpw

De communistische Fidel Castro begunstigde de Afro-Cubaanse godsdienst om zo een tegenwicht te kunnen vormen tegen de katholieke kerk en ook omdat zijn politieke aanhangers vooral te vinden waren onder de — zwarte — mensen uit de lagere sociale klassen die voor het merendeel de Afro-Cubaanse godsdienst aanhingen.

In de koloniale tijd beijverde de katholieke kerk zich om religieuze gemeenschappen (*cofradías*) te stichten waar de verering van 'heiligen' werd geïntroduceerd. Dat deed de kerk in alle katholieke koloniën. De Afrikanen namen de heiligen graag over, vergaten het christelijke verhaal erachter en pasten ze naadloos in hun Afrikaanse traditie in.

Ook de Santería heeft trekken gemeen met het katholicisme. Er is één God (Olorun) en veel 'godheden' ('heiligen'). Obatala is de helper van Olorun. Andere goden zijn Ochun (de Maagd van Cobre), Yemanya (de heerseres over de zee) en Legba (= Elegua), de god van de kruispunten. Hij verschijnt als een zwervende geest (anima sola = almasola).

De goden worden opgeroepen met zang en trommelspel. In totaal spelen er drie trommels. De priesteressen raken in trance en hun dansen zijn sterk seksueel geladen.

Mayombe (Bantoe)

Er zijn op Cuba ook enkele Bantoe (Congoles) rites bewaard gebleven. De 'priesters' van deze cultus heten 'mayomberos'. Ze zijn bekend om hun zwarte magie.

De Mayombe-stroming heeft sterk spiritistische trekken, net als de Braziliaanse Umbanda. De geesten van de Mayombe zijn dol op alcohol en sigaren. De 'mayomberos' maken ook pakketjes die een magische kracht (= bilongo) hebben.

➤ *Palo Mayombe Documentario* youtu.be/ZdTj-NEngI

➤ *Palo Mayombe 2-4* youtu.be/CjMPJM0IzE0

De Franse Antillen

Op Martinique en Guadeloupe zijn de oude Afrikaanse godsdienstige tradities verwaterd tot magie en bijgeloof. Er wordt geloof gehecht aan de macht van de zogeheten 'quimboiseurs' of zwarte magiërs. De 'quimboiseurs' maken 'quimbois' (kenbwa). Dat zijn 'magische' pakketjes van, bijvoorbeeld, aarde van een kerkhof, beenderen van een geraamte, kruiden en andere rommel, waaraan een bepaalde kracht wordt toegekend. Het volk van de Franse Antillen is vaak in de weer met baden, kruiden, kaarsen, magisch geladen watertjes, enzovoorts.

Er zijn uitgebreide uitvaartritten waarbij verhalen worden verteld over de spin Anansi en Broer Konijn, figuren uit de West-Afrikaanse folklore. In de nacht van Allerheiligen zet men kaarsen en eten op de graven van de overledenen.

Haïti

Sinds 2003 is voodoo, naast hetatholicisme, een officiële godsdienst op Haïti.

In de eerste helft van de 19^e eeuw is er een curieuze mengeling ontstaan van Afrikaanse en katholieke praktijken. Zoals boven reeds aangegeven waren er in die tijd, vanwege een conflict met het Vaticaan, geen katholieke priesters in Haïti. Hun taken werden min of meer overgenomen door de zogeheten ‘prêtres de savanne’, een soort lekenpriesters die geen enkele opleiding hadden genoten maar toch wat katholieke ceremoniën verrichtten zoals dopen en begraven.

De voodoo kon zich toen in alle vrijheid ontwikkelen. Leegstaande kerken konden worden gebruikt voor op Afrikaanse leest geschoeide diensten en de voodoo werd stevig verankerd in het volk. Politici maakten gebruik van de Afrikaanse godsdienst voor hun eigen politieke doelen. De sinistere dictator ‘Papa Doc’ Duvalier werd zelfs beschouwd als een oppervoodoopriester.

Pater Spaans en de voodoo

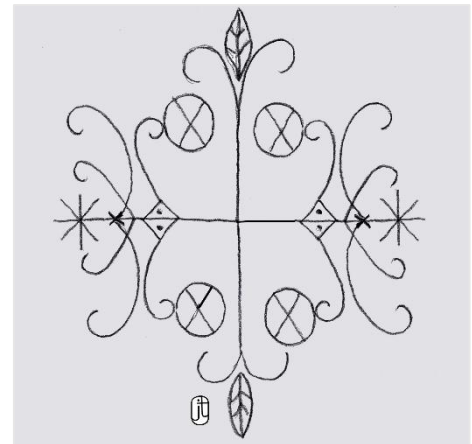
In de jaren 1960 heb ik in Haïti eens een bezoek gebracht aan een Nederlandse pater, ‘le Père Spaans’. Pater Spaans zat hoog in de bergen zijn priesterlijke roeping zo goed en zo kwaad als dat ging uit te oefenen. De Haïtiaanse bevolking mocht hem graag, maar dat nam niet weg dat de voodoo-trommels zich altijd luid lieten horen. Pater Spaans schudde dan glimlachend zijn hoofd en zei:

‘Ze kunnen het tóch niet laten.’

Voodooritueel

De pater kon zich niet veroorloven om deel te nemen aan zo’n voodooritueel, maar voor mij gold dat gelukkig niet. Op een avond had ik de gelegenheid een dergelijke ceremonie bij te wonen in de buitenwijken van de hoofdstad Port-au-Prince.

De ‘houngan’ (voodoopriester), een sluw uitziende man in een spijkerbroek, wachtte ons op in een zaaltje met kerkbanken en loodste ons mee naar zijn altaar, ergens achterin. Op dit altaar stond en hing een allegaartje van afbeeldingen van Afrikaanse goden en katholieke heiligen.

Ook lagen er — ongetwijfeld magisch geladen — onduidelijke voorwerpen. Kortom, het was een toonbeeld van syncretisme, de vermenging van religieuze elementen uit verschillende culturen die zo kenmerkend is voor de 'zwarte' godsdiensten uit het Caribisch gebied en Zuid-Amerika.

De dienst begon met het tekenen (met maïsmeelpoeder) van mooie figuren (vèvès) op de vloer die bij bepaalde goden (loa's) hoorden. De tekeningen dienden om die goden op te roepen. De trommels produceerden een obsederend ritme. 'Priesteressen' kwamen binnen en begonnen te dansen op het ritme van de trommels. Een van hen viel kronkelend op de grond waarbij ze onbegrijpelijke kreten slaakte. In een andere priesteres herkende ik een vrouw die zich de vorige dag als prostituee had aangeboden.

Troost, een gevoel van saamhorigheid en wat entertainment in de vorm van rituelen

Ik constateerde dat Afrikaanse godsdiensten erg flexibel en praktisch konden zijn. De 'kerkgangers' zaten er overigens vrij gelaten bij. Ze hadden het duidelijk al eens eerder gezien. Op een gegeven ogenblik kwam er een lid van de privé-militie van 'Papa Doc' Duvalier binnen, een zogenaamde 'tonton macoute' (= boeman) in khaki uniform en met de bekende goudomrande zonnebril op.

Onmiddellijk werd ie omringd door een paar vrouwen die hem begonnen te knuffelen. Er werd een fles rum naast hem neergezet om hem gunstig te stemmen. Tontons konden namelijk doen wat ze wilden en hielden de voodoo-bijeenkomsten scherp in de gaten om eventuele kritiek op de regering de kop in te drukken. Tijdens een voodoo-bijeenkomst was immers eind 18^e, begin 19^e eeuw de grote opstand tegen de Fransen begonnen. En de toenmalige dictatoriale regering van Duvalier, in de wandeling Papa Doc genoemd omdat hij arts was, kon een herhaling van zoiets niet gebruiken.

Het was duidelijk dat de gelovigen in wezen hetzelfde zochten als de gelovigen van voor westerlingen meer 'gewone' godsdiensten als het katholicisme en het protestantisme: troost, een gevoel van saamhorigheid en wat entertainment in de vorm van rituelen.

Het aanwezige publiek verwacht tijdens zo'n voodoodienst dat de priesteressen in geestelijke vervoering raken als een godheid bezit van hen neemt. Westerlingen staan over het algemeen nogal sceptisch tegenover dat soort extatische toestanden en schrijven die vermeende 'bezetenheid' vaak toe aan hysterie, knap toneelspel of een door bepaalde kruiden opgewekte veranderde bewustzijnstoestand. Dit alles gaat gepaard met obsederend trommelspel, uitzinnig, vaak sensueel dansen, soms ook met het offeren van dieren en zelfverwonding om bloed te kunnen offeren aan de goden.

Ritueel taalgebruik

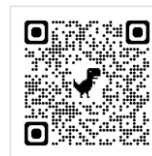
Ook is er sprake van ritueel taalgebruik, te vergelijken met het bezigen van Latijnse formules door een katholiek priester. Ook al begrijpen de gelovigen de taal niet, dan laten ze toch de gewijde formules eerbiedig over zich heengaan. Zo spreken de lekenpriesters van de Cubaanse Santería (waarover dadelijk meer) soms nog Yoruba, de taal van een volksstam in West-Nigeria, waarvan ooit veel stamleden in Cuba en Brazilië terecht zijn gekomen. De gelovigen begrijpen niets meer van die taal, maar ervaren het gebruik ervan als een magisch middel om met de oude Afrikaanse goden in contact te komen.

- *Vaudou Haïtien: Cérémonie 'Chiré-Aïzan'* youtu.be/DMtD2IHS49Y

Een integere verfilming van voodoobijeenkomsten tussen de jaren 1947-1951 is Real Voodoo Rituals. Deze duurt 50 minuten. Het is een goede inleiding op de rest van deze artikelen.

- *REAL Voodoo Rituals* youtu.be/2YIO_dxyJio

Voodoo, een mengsel van Afrikaanse en katholieke erediensten

Voodoo is een mengsel van Afrikaanse (Fon en Yoruba) en katholieke erediensten. Het woord voodoo (vodun) zelf komt uit de taal van de Ewe-Fon uit Dahomey/Benin en betekent 'godheid'.

De Afrikaanse tradities worden mondeling doorgegeven. Veel ‘priesters’ zijn analfabeet, maar er zijn ook academisch gevormden bij die hun geestelijke bestemming in de voodoo hebben gevonden.

Er zijn ook verschillende voodoosktes met hun eigen creools-Afrikaanse interpretaties. Zoals gezegd zijn er ook katholieke elementen in de voodoo te vinden. Op de altaartjes van de voodoopriesters prijken ook allerlei katholieke heiligen.

De Haïtiaanse goden komen voornamelijk uit Dahomey/Benin en Nigeria. Sommige zijn van eigen — Haïtiaanse — bodem. De godennamen verraden vaak het Afrikaanse gebied waaruit ze afkomstig zijn: Vodun Singa (uit Senegal), Erzulie Freda (uit Whydah, Dahomey/Benin), Ogun Badagri (uit Badagri in Nigeria).

De geesten worden, behalve met het woord ‘vodun’ ook aangeduid met de term ‘loa’. De priester, de ‘houngan’, heet ook ‘papaloa’ (vergelijk de ‘babalao’ uit Cuba). Priesteressen heten ‘mamaloa’ of ‘mambo’.

Priesters

De priester die de ceremonie verricht leidt ook de koorzang. In de gezangen komen ook woorden voor uit het Yoruba, Fon en andere Afrikaanse talen die met de vorming van het Franse-Ceools in Haïti verloren zijn gegaan (het Haïtiaans-Creools is een taal met fonologische en grammaticale elementen uit Afrikaanse talen en een vocabulaire dat zich heeft ontwikkeld op basis van het 17^e- en 18^e-eeuwse Frans uit West-Frankrijk). Voodoopriesters zijn ook kruidendokters, waarzeggers en duiveluitdrijvers.

De geesten spreken door de mond van de mediums, meestal vrouwen, die ‘hounsi’ heten, naar het woord ‘vodunsi’ (= echtgenote van de godheid) uit Dahomey/Benin. Ze dansen om een paal die midden in de kerk staat, de zogenoemde ‘poteau mitan’ (letterlijk: de paal in het midden). De mediums dragen ook zorg voor de heilige voorwerpen en houden de tempel schoon.

Vlak voordat de eigenlijke dienst begint maakt de priester met maïsmeelpoeder prachtige tekeningen (vèvès) op de grond die bij bepaalde godheden horen. Dat gebeurt ook in Brazilië en in het Afrikaanse Dahomey/Benin.

Oppperwezen Bondye en de goden Legba, Loko en Erzulie Freda

Het Oppperwezen, wiens naam je ook wel op een stadsbus tegenkomt, heet — in het Frans — ‘Le Bon Dieu Bon’ (Onzelieveheer) of, in het Creools, ‘Bondye’. Maar die bemoeit zich, evenmin als in Afrika, niet met aardse zaken.

De god Legba speelt ook in de voodoo een belangrijke rol. Hij is de baas van de kruispunten en wordt in Haïti dan ook ‘Maître Carrefour’ (= Baas Kruispunt) genoemd. Voordat er andere geesten kunnen worden opgeroepen moet eerst Legba worden aangeroepen, omdat Legba de weg opent naar de geestenwereld.

Andere godheden zijn Loko (die we ook in Suriname tegenkomen) en de godin van de liefde Erzulie Freda die ook wel samenvalt met de Maagd Maria, hoewel de ‘hounsi’ die in trance raakt van Erzulie vanwege haar manifeste sensualiteit niet direct voor die kwalificatie in aanmerking komt. Tijdens de dans benaderen de mediums de mannelijke gelovigen met seksuele bedoelingen. Ze zijn daar niet verantwoordelijk voor omdat dit allemaal tijdens de trance gebeurt en zij zich na het ontwaken uit de trance niets meer kunnen herinneren.

De geesten van de doden

In Haïti is men als de dood voor de Guede, de geesten van de doden. Een beroemde Guede is de geest van het kerkhof ‘Baron Samedi’ (= Baron Zaterdag), die altijd gekleed is in rok en een hoge hoed draagt. De ‘hounsi’ van de Guede dansen met Allerzielen in de straten. Ze zijn dan gekleed in rok, dragen een hoge hoed en zijn verkleed als lijk. Bij die gelegenheid drinken ze veel rum, dansen sensueel en vermaken het volk met obscene grappen.

Elk jaar is er een groot feest ter ere van de Maagd Maria in Ville Bonheur. Duizenden pelgrims trekken naar de waterval van Saut d’Eau, raken soms in trance en steken kaarsen aan voor de kerk.

- *Saut d’Eau Haiti Voodoo TT (Ville-Bonheur)* youtu.be/QHsHc5J6Vgg

Tot slot is er een processie waarbij het beeld van de Maagd Maria wordt rondgedragen.

Zombies in Haïti

Men gelooft dat heksenmeesters iemand kunnen doden met vergif en de doden weer met een ander soort gif tot leven kunnen wekken. Deze tot leven gewekte doden, ‘zombi’ geheten, zijn willoze werktuigen in de handen van hun meester. Haïtianen zijn als de dood dat hun overledenen als zombies worden gebruikt en waken daarom drie dagen op het graf zodat niemand het lijk kan stelen.

Om zich te beschermen tegen kwade machten en hekserij maken Haïtianen gebruik van magische voorwerpen (amuletten, talismans) die, zoals we hierboven al vertelden, met een Congolees woord ‘wanga’ worden genoemd.

Haïtiaanse emigranten hebben hun godsdienst verspreid in het Caribisch gebied (ook op Curaçao) en daarmee ook hun geloof en hun magie. In Santo Domingo raadpleegt men bij voorkeur Haïtiaanse voodoopriesters.

Formele voodoo-organisaties en pogingen tot Afrikanisering

Een van de eerste formele voodoo-organisaties was ZANTRAY, opgericht in 1986 in de streek rond Gonaïves. Zantray is de afkorting van ‘Zanfan Tradisyon Ayisyen’ (Kinderen van de Haïtiaanse Traditie). Zantray is ook een afleiding van het Franse ‘les entrailles’, een woord dat ‘ingewanden’ betekent en dus symbolisch duidt op de essentie van iets. Zantray legt de nadruk op de Afrikaanse erfenis, net als CONAVO (Commission Nationale pour la Structuration du Voodoo, gesticht door Wesner Morency).

De meeste voodoo-aanhangers zijn ook rooms-katholiek. De katholieke kerk heeft nog steeds groot gezag in Haïti en een katholiek doopbewijs is een document dat helpt bij het verkrijgen van een identiteitsbewijs of anderszins. Haïtianen zijn er trots op dat hun kinderen communie doen en in de kerk trouwen.

Voodooceremonies beginnen vaak met het aanroepen van God (Bondye), het slaan van een kruisteken en het reciteren van een katholiek gebed. Pogingen om de katholieke heiligen uit de vooedooreligie te bannen hebben niet veel resultaat opgeleverd. De Haïtianen zijn aan de Franse en Spaanse heiligen verknocht en zonder die heiligen komen de traditionele, Afrikaanse geesten óók niet.

Men heeft geprobeerd de voodoo te afrikaniseren onder andere door het introduceren van het Yoruba Opperwezen Olorun (in Haïtiaans-Creools 'Olowoum'). Dat is gedeeltelijk gelukt, omdat zo'n Afrikaans Opperwezen zich niet bemoeit met aardse zaken en een voodoodienst niet is gericht op God, maar op de geesten. Last hebben ze er dus niet van.

Er zijn ook toonaangevende voodoopriesters die de afrikanisering van de Voodoo grote onzin vinden. Juist het multiculturele karakter, die mengeling van katholieke rituelen en creoolse rituelen maken de voodoo voor velen aantrekkelijk.

Suriname

In Suriname zijn nog vele herinneringen bewaard gebleven aan het Afrikaanse verleden. Dat heeft een duidelijke reden.

In de 17^e en 18^e eeuw zijn er in Suriname bloeiende gemeenschappen geweest van gevluchte slaven die lange tijd werden aangeduid met de naam 'Bosnegers', een naam die in de late 20^e eeuw is vervangen door de term 'Boslandcreolen'. Twee bekende Boslandstammen zijn de Saramakkanen en de Auka of Djuka.

- *Suriname, Saramaccanen, Saramaccan singing and dancing*
youtu.be/nSBRaAUWeR0

- *Dutch Guiana – Land of the Djuka 1933*
youtu.be/B3AfV_zcjo

De gemeenschappen van Boslandcreolen, die diep in de tropische bossen leefden, werden op den duur met rust gelaten door de kolonisten omdat het onmogelijk bleek ze te onderwerpen.

De Boslandcreolen vermengden zich niet met de inheemse Cariben en Arowakken en behielden hun eigen uit Afrika meegenomen tradities waarvan we hieronder enkele facetten zullen behandelen.

Surinaamse Winti

In Suriname vind je de uit Dahomey/Benin stammende cultus van de *Winti* (een woord dat afkomstig is van het Engels/Nederlandse wind): de geesten van hemel en aarde. Er zijn ook andere benamingen voor de term winti, namelijk *Gado* (God), *Bohsum* (afkomstig uit de taal van de Twi)

en *Komfo* (uit de taal van de Ashanti). Zie een reportage uit Ghana waar een Ghanese priester zijn werk en religie uitlegt:

- *Akomfo – dancers of the Gods* youtu.be/Hqvw1erJiQ
- *Sranang Culturu na wi Culturu* youtu.be/MswLNB_e4nU

0Iedereen heeft een eigen Winti die zich soms in dromen kenbaar maakt en ook tijdens een rituele dans (ook in Suriname wordt er gedanst op het ritme van trommels) bezit kan nemen van het individu. Als iemand de indruk heeft dat een bepaalde Winti hem schade toebrengt kan hij hulp zoeken bij een Wintiman, een soort medicijnman die de kunst verstaat om de Winti gunstig te stemmen, bijvoorbeeld door middel van een kruidenmengsel en het offeren van een kip waarmee de ‘patiënt’ wordt ‘gereinigd’, een praktijk die men ook aantreft in Haïti en Brazilië. Surinamers in Nederland die dachten dat ze door een Winti werden belaagd zijn wel eens op kosten van de verzekeringsmaatschappij naar een Wintiman in Suriname gereisd...

De Boslandcreolen geloven ook dat een mens meer zielen heeft. Die zielen heten ‘Akra’. Zo’n Akra kan verscheidene eisen op tafel leggen, zoals het verschaffen van een maaltijd, een vervoermiddel, een gouden ketting enzovoorts. Alleen de persoon die de Akra in kwestie heeft mag die voorwerpen gebruiken.

De rituelen die worden uitgevoerd dragen kenmerken van de meeste culturen die in Suriname zijn vertegenwoordigd: indiaanse, Chinese, Hindoestaanse, Javaanse en Afrikaanse.

De Afro-Surinaamse ideeën van de Boslandcreolen zijn afkomstig uit Ghana, Nigeria en Dahomey/Benin. Deze ideeën zijn door hen tot een samenhangend geheel gesmeed. Ze hebben een heel praktische instelling. De wereld is voor hen het belangrijkste. Ze geloven niet in straf of beloning in een hiernamaals. Je krijgt het allemaal hier op je brood. Er zijn ook geen ‘priesters’. Ouderen geven hun kennis mondeling door en zorgen voor de opleiding van de mediums (meestal vrouwen). Men noemt die mediums *Hasi*, een benaming die waarschijnlijk is afgeleid

van *Vodunsi* dat in het Fongbe (de taal van de Fon uit Dahomey/Benin) 'echtgenote van de Vodun (= godheid)' betekent.

Als de mediums in trance raken van de Kromanti (= de goden van de Fanti en Ashanti) dan kunnen zij zich heel wild gaan gedragen en lopen dan soms op blote voeten op stukjes glas of gloeiende as, een prestatie die, overigens, een wetenschappelijke verklaring heeft en niets met 'wonderen' of ozo te maken heeft. Ook slaan ze dan wel een soort wartaal uit die 'kromantitongo' wordt genoemd.

➤ *Papa winti 2* youtu.be/qErgazt7rew

De Kromanti kunnen zich ook als clowns gedragen en maken dan allerlei grappen, tot groot vermaak van de omstanders.

Er zijn nog tal van andere geesten die allemaal hun eigen, specifieke eigenschappen hebben. Zo is er een algemene verering van Mama Gron (= Moeder Aarde) die voor regen zorgt en de aarde vruchtbaar maakt.

Venezuela

In Venezuela is de Afrikaanse religieuze overlevering niet sterk. De reden hiervan is dat er in Venezuela, in tegenstelling tot wat het geval is geweest in andere landen, weinig Afrikanen als slaven zijn ingevoerd en de slavenhandel rond 1800 al verboden was.

Ook werden de Afrikanen die uit dezelfde gebieden kwamen over het hele land verdeeld om samenzweringen en opstanden te voorkomen. Dit beleid heeft er ook toe geleid dat er nauwelijks meer sprake kon zijn van het voortzetten van Afrikaanse tradities, behalve in zeer geïsoleerde gebieden. De Afrikaanse minderheden zijn zonder probleem opgegaan in de rest van de bevolking.

San Juan en San Benito

Zoals gebruikelijk werden de Afrikaanse slaven bij aankomst in het nieuwe land (of reeds eerder) katholiek gedoopt. Zij gingen langzamerhand deel uitmaken van door de missionarissen gestichte broederschappen (Cofradías) die de heiligenverering propageerden onder de slaven. Zo werd Sint

Jan (San Juan) de patroonheilige van de slaven in het oosten en het midden van Venezuela en werd Sint Benedictus de beschermheilige in het westen van het land, in Zulia en Coro.

- *The Festival of San Benito* youtu.be/XQit1cF7E10

Het Sint Jansfeest wordt in juni gevierd en het feest van San Benito rond Kerstmis. Wel bleef de typisch Afrikaanse (maar ook wel ‘volkskatholieke’) gewoonte bestaan om de heiligen menselijke eigenschappen toe te dichten. De heiligen hadden zo hun sterke en zwakke kanten. De band met de gewone mens was zodanig dat je de heiligen om gunsten kon vragen en in ruil daarvoor beloftes kon doen.

Op feestdagen worden de heiligen onder dans en trommelmuziek het dorp rondgedragen, een gewoonte die men ook in Spanje en Zuid-Amerika nog overal kan aantreffen. De trommelaars en dragers worden soms met de heiligenbeelden thuis uitgenodigd en krijgen daar te eten en te drinken. Af en toe gooit men wat brandewijn op het hoofd van de heilige als bekend is dat deze wel van een slokje houdt.

In Barlovento gebruikt men speciale trommels op het feest van San Juan.

- *Tambores de San Juan en Curiepe* youtu.be/q0ZpVVjevJc

De ronde trommels waarop wordt gespeeld zijn Congolees van oorsprong en de reuzentrommel, de ‘Mina’, is afkomstig uit Togo en wordt door de Ewe gebruikt. In San Francisco de Yare verschijnen er op Sacramentsdag (tweede donderdag na Pinksteren) dansers op straat die rode of bonte kleding dragen.

De maskers die de dansers dragen in Chuao lijken op die van de Bapende in Congo.

- *Diablos Danzantes de Chuao Estado Aragua*
youtu.be/TgEfw8HPjQA

- *Pende Dance – Congo 1974* youtu.be/y-nZmvaVTuY

De mens heeft twee zielen

Hoewel Venezuela een katholiek land is zie je ook daar een vermenging van magie, bijgeloof en eenvoudige volksreligie. Net als in Suriname gelooft men dat de mens twee zielen heeft die na de dood geesten worden. Na de dodewake gaat er een naar God en de andere naar het Rijk der Doden. Sommige geesten kunnen last veroorzaken. In Barlovento zet men eten en drinken op de graven van de overledenen op Allerheiligen.

María Lionza

De cultus van María Lionza is ontstaan in de bergen van Sorte in Yaracuy en heeft veel aanhangers. Enkele woorden over deze cultus kunnen hier voor de volledigheid niet ontbreken.

De cultus heeft zijn wortels in de indiaanse, Europese en Afrikaanse cultuur. Het is, kort gezegd, een geloof in natuurkrachten. Later vermengde het zich, onder andere onder invloed van uit Cuba afkomstige Santería 'priesters', met elementen uit de Santería.

Een van de legendes die María Lionza betreffen is het verhaal dat zij een dochter was van een Caquetío indiaan die zijn dochter in een grot verborgen hield omdat ze was geboren met lichte ogen, wat als een slecht voorteken werd beschouwd. Op een dag kreeg zij bezoek van een tapir die haar woudvruchten gaf en meevoerde op zijn rug. Zij kreeg veel verstand van kruiden en genas veel mensen. Men begon haar te vereren als een godin en gaf haar de naam 'María La Onza' omdat een onza (= tapir) haar begeleidde. Die naam veranderde later in María Lionza. Ze kreeg ook een blauwe mantel die doet denken aan de mantel van de Maagd Maria met wie ze ook wordt vereenzelvigd.

In de jaren 1950 werd María Lionza erg populair en de dictator Pérez Jiménez liet zelfs een standbeeld voor haar oprichten. Vooral mensen uit de lagere sociale klasse zijn aanhangers van de María Lionza-cultus. De rituelen worden geleid door een 'banco', een lekenpriester die zichzelf het vak heeft geleerd.

Om de geesten op te roepen en in trance te raken worden er sigaren gerookt, liefst op een lege maag, alcoholische dranken genuttigd en met het hoofd gedraaid. De best ingevoerde mediums (meestal weer vrouwen) ontvangen de geesten en spreken soms in (war)talen die niemand begrijpt. In de Semana Santa, de Lijdensweek, trekken er duizenden pelgrims naar Sorte ter ere van María Lionza.

De cultus van María Lionza vormt dus een allegaartje van elementen:

- Afrikaanse culturen (kenmerken: de persoonlijke betrekking tussen mensen en geesten, geesten die door mediums spreken, genezingspraktijken, witte en zwarte magie, dierenoffers);
- Indiaanse tradities (kenmerken: de inheemse legende, het gebruik van tabak om in een andere bewustzijnstoestand te raken, typisch inheemse geneeswijzen zoals het zogenaamd verwijderen van kwaadaardige weefsels uit het lichaam van de zieke);
- Christelijke elementen (kenmerken: de associatie van María Lionza met de Maagd van Coromoto, het gebruik van kaarsen, het gebruik van plaatjes, afbeeldingen, rozenkransen, wierook en het symbool van het kruis) en een vleugje spiritisme (kenmerken: contact met de doden, trance en mediums).

Er is dus van alles te doen in de cultus en dat verklaart de geweldige populariteit ervan.

Merkwaardig genoeg was de cultus van María Lionza aanvankelijk niet populair bij de zwarte boeren in de plaats Barlovento, maar door de komst van reizende 'bancos' zijn ook zij aanhangers van de cultus geworden.

Brazilië en de Umbanda

Alleen al vanwege de grote oppervlakte van Brazilië is het niet verwonderlijk dat er grote verschillen zijn ontstaan in de vorm en uitvoering van de uit Afrika meegenomen religies. We zullen ons vanwege de grote verscheidenheid van godsdiensten beperken tot een paar.

Er zijn in Brazilië Afrikaanse religies die weinig van hun oorspronkelijke karakteristieken hebben verloren. Dat is bijvoorbeeld het geval met de religie van de Fon uit Dahomey/Benin die aanhangers heeft in São Luiz de Maranhão (Noordoost-Brazilië) en de Candomblé uit Bahia.

Andere godsdiensten, die losser zijn komen te staan van de Afrikaanse traditie, zijn de Batuque en de Changó uit Recife. Het zou te ver voeren om bij de kenmerken van al die religies stil te staan. Bovendien is er een grote mate van overeenkomst in rituelen waarvan we er al een aantal hebben besproken.

Umbanda

In plaats daarvan zullen we onze aandacht richten op een vorm van religie die uitermate populair is geworden en die talrijke elementen uit andere culturen in zich bergt: de Afro-achtige godsdienst die 'Umbanda' wordt genoemd.

Het woord komt uit het Kimbundu (taal uit Angola) waarin het 'geneeskunst' betekent. In Brazilië is de naam gebruikt om de godsdienst aan te duiden.

- *Salvador da Bahia, Candomble Brasil* youtu.be/zgi9SJ-gpzM

De Braziliaanse Umbanda is een godsdienst die zich plooit naar de behoeften van de gelovigen die op zoek zijn naar zingeving en verklaring. Umbanda priesters zijn op zijn minst uitstekende psychologen die hun gelovigen zo goed mogelijk van advies dienen. De Umbanda is kennelijk beter in staat om te voldoen aan de geestelijke en sociale behoeften van — vaak arme — mensen dan de katholieke kerk met haar wat stijve erediensten.

De Umbanda priesters doen ook aan geneeskunst en houden er (zwart) magische praktijken op na. Er zijn ook talrijke Umbanda centra in Argentinië.

- *30 anos de Ogum da lua da Cacique Silvana* youtu.be/YY02sr87zCk

- *Uruguay Ceremonia de Yemanyá. Montevideo Uruguay (02-2011)* youtu.be/5NkaU3k4xWA

De Umbanda heeft ook veel blanke volgelingen, net als de Santería in Cuba.

Afrikaanse, inheems indiaanse, christelijke en spiritistische elementen

Het is vrij ingewikkeld om na te gaan uit wat voor culturele elementen de Umbanda bestaat. Er zitten Afrikaanse, inheems indiaanse, christelijke en spiritistische elementen in. De verbinding met het spiritisme kon makkelijk worden gelegd omdat de Bantoe uit Angola en Congo een sterke voorouderverering hadden. Wat was er dus prettiger dan te geloven in het spiritisme dat beweerde (beweert) een verbinding te kunnen leggen met de overledenen?

Ook voegde het spiritisme er nog wat magische dingen aan toe zoals astrologie, een scheutje zenboeddhisme, sjamanisme, enzovoorts.

Vaak halen de halfgeletterde Umbanda priesters hun wijsheid uit pseudowetenschappelijke boeken die in grote hoeveelheden te koop zijn. Ze proberen zelfs aan te tonen dat de wortels van de Umbanda ook in de Bijbel zijn te vinden, hoewel het evident is dat die wortels liggen in de oude Yoruba en Bantoe godsdiensten waarvan de kennis diep is weggezakt en daarom moet worden aangevuld met allerlei bruikbaars uit andere religies.

De Umbanda vereert zowel de Afrikaanse Orisha (goden) van de Yoruba als de 'oude zwarte voorouders' uit de religie van de Bantoe en de geesten van de overledenen via het spiritisme. In de Umbanda worden de geesten alleen maar verzocht om hun krachten aan te wenden voor een bepaald doel, bijvoorbeeld voor de genezing van een ziekte. Via de Umbanda mediums (meestal vrouwen) manifesteren zich ook Aziatische godheden.

Het is niet mogelijk om de Umbanda in zijn algemeenheid te beschrijven. Elke religieuze afdeling heeft zijn eigen rituelen. Er zijn centra die meer naar de Afrikaanse traditie neigen en andere die sterk tegen het spiritisme aanleunen. Ook zijn er centra die zijn gespecialiseerd in magische rituelen. Alle Umbanda centra worden geleid door mannen. De mediums ('filhas do santo' = dochters van de heiligen) hebben helpsters die niet in trance vallen en 'samba' worden genoemd. De mediums dragen witte gewaden. De priesters dragen 'magische' kettingen en veelkleurige gewaden.

Ook maakt men in de Umbanda gebruik van het Ifá-orakel om voorspellingen te doen. We spraken al over dit orakel bij de behandeling van de Afro-Cubaanse godsdienst van de Santería.

Honduras, Centraal-Amerika

Aan de Caribische kust van Honduras, Belice, Guatemala en Nicaragua woont een volk van ongeveer 600.000 mensen dat zichzelf in de eigen inheemse taal 'Garífuna' noemen (met de klemtoon op de i) en door het Britse koloniale bestuur werden aangeduid als 'Black Caribs'.

Deze Black Caribs zijn een volk dat op het eiland St. Vincent is ontstaan uit de vermenging van indiaanse Cariben en Arowakken met Afrikanen die waren gevlucht van andere eilanden.

Er is ook een verhaal dat vertelt van een schipbreuk van een slavenschip uit Nigeria voor de kust van St. Vincent in 1635. De slaven ontsnapten en werden door de inheemse bevolking opgevangen.

De Britten deporteerden meer dan 5.000 'Black Caribs' (die als een ernstige bedreiging werden gezien) naar het eiland Roatán vóór de kust van Honduras. Later kregen zij toestemming van de Spaanse autoriteiten in Honduras om zich op het vasteland te vestigen. Zij spreken varianten van een mix van Caribisch en Arowak. Ook spreken ze Spaans en sommigen Engels. Hun cultuur is beschermd door de UNESCO. Hun muziek en dans heet PUNTA (een heupdans). Daar kunnen ze op Curaçao nog wat van leren!

➤ *The Garífuna Heritage' Pt. 1.* youtu.be/BM63f5SBlkw

Een godsdienst met Afrikaanse, indiaanse en Europees christelijke elementen

Hoewel de Black Caribs katholiek zijn hangen ze ook een godsdienst aan die bekende Afrikaanse, indiaanse en Europees christelijke elementen in zich draagt. De Garífuna denken dat een mens meerdere zielen heeft en ze geloven in bos- en watergeesten.

Zij vereren de voorouders en houden, net als in het Caribisch gebied en Latijns-Amerika dodewakes van 3, 7 of 9 dagen na de begrafenis. In de laatste nacht nemen ze afscheid van de geest van de overledene. Tijdens feesten voor de voorouders raken de mediums (jonge meisjes) in trance en dansen op het ritme van trommels. Soms rennen ze in hun bezetenheid naar zee, klimmen op het dak van het huis of in een boom. De geest van de voorouder zit in het medium dat heel sensueel danst en daardoor ook allerlei frustraties kwijtraakt. Niemand neemt hen dat kwalijk, want in trance is niemand meer persoonlijk verantwoordelijk voor zijn/haar daden.

Tijdens de uitvoering van de rituelen wordt er ook gebruik gemaakt van kaarsen, wierook en het kruis. Een aardig overzicht over de cultuur van de Garífuna is te zien op

➤ *The Garífuna Heritage' Pt. 2.* youtu.be/qYgQkH4S7cY

Hekserij/ Brujería

Voordat we komen te spreken over Curaçao is het zinvol om enige woorden te wijden aan het fenomeen hekserij of *brujería* in het algemeen en tegelijk een poging wagen om wat misverstanden uit de weg te ruimen.

Het geloof aan heksen was wijdverbreid in het Europa van de 15^e eeuw. Terwijl in vroeger tijden magiërs altijd (machtige) mannen waren, ging men heksen langzamerhand steeds meer associëren met vrouwen die een verbond met de duivel sloten om kwaadaardige dingen te kunnen doen.

In de Spaanstalige gebieden verschoof het accent van de 'brujo' (magiër) naar de 'bruja' (heks), het woord dat in het Papiaments de term 'brua' heeft opgeleverd.

Slechts enkele jaren voordat Columbus de Nieuwe Wereld zou ontdekken was er in Europa een boek verschenen met de titel 'Malleus Maleficarum' (de Heksenhamer), dat nauwkeurig beschreef hoe je heksen kon herkennen. Grote delen uit dit boek kunt u op het internet lezen.

Brujas en brujos

Hekserij en *brujería* bleven eeuwenlang omgeven met een waas van geheimzinnigheid en boosaardigheid, een reputatie die niet verdiend was. Hoewel ook in onze tijd mensen uit misplaatste angst en onwetendheid liever niet of fluisterend spreken over *brujería* moet toch het hardnekkige misverstand uit de weg worden geruimd dat brujos zich alleen maar bezig zouden houden met boosaardige zaken.

De meeste brujas en brujos (tegenwoordig zijn het zowel mannen als vrouwen) zijn een soort volksgenezers die over bepaalde gaven menen te beschikken waardoor ze in contact zouden komen met geesten die hen helpen problemen op te lossen van mensen die om hulp bij hen aankloppen.

Dat er onder de brujos en brujas malafide mensen zitten is duidelijk. Die vind je overal. Maar de meesten zullen ongetwijfeld te goeder trouw zijn.

Spiritisme

De brujería is in hoge mate beïnvloed door het spiritisme, een beweging die opkwam in het begin van de 19e eeuw en waarvan Allan Kardec (pseudoniem voor de Fransman Léon Rivail, 1804-1869) de vader was.

Het spiritisme gelooft niet in een hemel of een hel. De gevolgen van wat we als mensen fout of goed doen zien we terug in volgende reïncarnaties. We hebben meerdere levens op aarde en we zijn op de wereld om onszelf te vervolmaken. Er is een God en we hebben een onsterfelijke ziel.

Figuren als Christus zijn een soort afsplitsingen van God die navolging verdienen. Ook zegt het spiritisme dat iedereen in contact kan komen met geesten. Die opvattingen vinden we ook terug in de brujería. Ze sluiten in menig opzicht aan bij de geestelijke bagage die de Afrikanen hadden meegenomen naar de Nieuwe Wereld en bij het geloof van de indianen, de oorspronkelijke bewoners van de Amerika's.

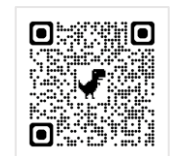
Omdat de brujería in de 20^e eeuw een slechte reputatie kreeg heeft het spiritisme zich hiervan gedistancieerd om moeilijkheden met de autoriteiten te vermijden. Zo verscheen er in 1954 in Puerto Rico een boekje met de titel '*Males del Medio Ambiente*' (= Ziektes van de sociale omgeving). Daarin viel de arts J. Rodríguez Pastor namens het Departement van Onderwijs het werk van volksgenezers, astrologen en spiritisten aan als zijnde middeleeuws en halfgaar. Ook stelde hij de verkoop van 'magische rotzooi' als drankjes, kruiden en poedertjes aan de kaak.

Enkele decennia later werden deze mensen, vooral door de belangstelling van het Instituto de Cultura Puertorriqueña, min of meer in ere hersteld omdat zij de verbinding vormden met het Afrikaanse verleden, een van de pijlers van de nationale identiteit. Verguizing en eerherstel. Ook ging men tegelijkertijd met een welwillende blik kijken naar het Afro-Caribische trommelspel.

- *Baile De 'Bomba' / Guayama, Puerto Rico*
youtu.be/zxnzCetrQ5s

Wie verschillende Bomba-ritmes wil leren, kan nu kijken:

- *Ritmos Básicos de la Bomba-Ritmo Sicá-1/5*
youtu.be/ghLP5KXzzKs

Voor een lekkere 'seis corrido'

- *Cinco Ritmos Básicos de la Bomba-Ritmo Seis Corrido-5/5*
youtu.be/RfCOWaQ1dJ8

Geestelijke en daadwerkelijke hulp

Wat heeft de brujería zoal te bieden? Het antwoord luidt: geestelijke en daadwerkelijke hulp voor degene die om hulp komt vragen en hiervoor een passende bijdrage over heeft.

De brujos en brujas kunnen hiervoor verschillende methodes gebruiken. Ze kunnen de kaart lezen, adviezen geven vanuit een trancetoestand of boodschappen ontcijferen die zij ontvangen via automatisch schrift. Ook volvoeren ze reinigingsrituelen ('despojos'). Zoals gezegd houden de goede brujos zich niet bezig met zwarte magie, hoewel ze soms wel iets kwaadaardigs moeten doen in de vorm van een 'trabajo malo' (een boze actie) omdat zij een cliënt in bescherming moeten nemen tegen iemand of iets dat de cliënt bedreigt. Meestal maken ze dan een pakje klaar waarmee de cliënt iets moet doen.

Dodenwake

Ook kunnen brujos gewaardeerde gasten zijn op een dodenwake (velorio). Zij leiden dan de dienst (de meeste brujos zijn katholiek of protestant opgevoed en kennen de religieuze verhalen en gebeden). Zij zorgen er ook voor dat de geest van de overledene rustig kan vertrekken en niet op aarde achterblijft om het andere mensen lastig te maken.

De moderne brujería blijft op de hoogte van wat er in de maatschappij gebeurt. Moderne communicatiemiddelen worden niet geschuwd. Telefonische consulten en behandelingen zijn mogelijk.

Hun cliënten kunnen mensen zijn die belangrijke posities in de maatschappij bekleden: ambtenaren van justitie, advocaten, bankiers, zakenlui, mensen uit de wereld van de media etc. Als de brujo (natuurlijk geldt dit ook voor de bruja) naar tevredenheid hulp heeft verleend dan kan het zijn dat hij hiervoor iets terugkrijgt in de vorm van informatie waarmee hij weer andere cliënten kan helpen.

Gebruik van planten, kruiden en voorwerpen

De brujo maakt gebruik van planten, kruiden en voorwerpen die hij zelf kan maken, verbouwen of kopen in winkels die hierin gespecialiseerd zijn (ook in den Haag is zo'n winkel. In Otrobanda op Curaçao zijn ze ook te vinden). In Puerto Rico heten ze 'botánicas' (niet te verwarren met de gewone apotheken of 'boticas' die trouwens ook wel bepaalde spullen verkopen). De botánicas zorgen ervoor dat ze up-to-date zijn en betrekken hun waar ook uit het buitenland. Je kunt er ook beelden kopen van heiligen, Indiase godheden, Zuid-Amerikaanse gecanoniseerde figuren, stenen, amuletten etc.

Curaçao

Voor het schrijven van onderstaande aantekeningen over het bestaan van Afro-religieuze ceremonies op Curaçao heb ik mij voor aanvullende informatie gewend tot mevrouw dr. Rose Mary Allen, Curaçaose onderzoeker en (gast)docente aan de University of Curaçao (UoC; de vroegere UNA), de heer Richenel Ansano, op het moment van schrijven directeur van het Nationaal Archeologisch en Antropologisch Museum en de heer Bob Harms, op het moment van schrijven hoofdredacteur van Telecuraçao, die mij uitgebreid in hun kennis over dit belangwekkende onderwerp hebben laten delen. Ik ben hun hiervoor zeer erkentelijk. Hun informatie was zeer waardevol en zal in dit artikel worden verwerkt.

Ook heb ik nog gesproken met de rechtshistoricus Bastiaan van der Velden die van 2006-2009 werkzaam was als hoofdmedewerker aan de — toenmalige — UNA (nu UoC = University of Curaçao) te Willemstad, Curaçao. In zijn boek over de rechtsgeschiedenis van Curaçao (2011, hoofdstuk 15) schrijft hij over Afro-Curaçaose rituelen en de normatieve rol van populaire geloofsopvattingen.

Drie vragen

Wat mij opviel was hun voorzichtige en respectvolle benadering van dit toch gevoelige onderwerp. Als ik hun woorden citeer of samenvat zal ik, waar dit relevant is, hun namen erbij vermelden.

Allen, Ansano en Harms hebben getracht een antwoord te formuleren op onderstaande (hier in verkorte vorm weergegeven) vragen:

- Heeft er in vorige eeuwen op Curaçao in enige vorm een Afro-Caribische eredienst bestaan die te vergelijken is met, bijvoorbeeld, de voodoo in Haïti of de Santería in Cuba? Bedoeld wordt een eredienst (c.q. ceremonieel) die met de slaven is meegekomen in de 17^e eeuw of later;
- Zo niet, wanneer hebben voodoo-achtige erediensten op Curaçao hun intrede gedaan onder invloed van, bijvoorbeeld, religieuze erediensten uit Haïti (voodoo) en Venezuela (María Lionza)?
- Wat is de invloed hiervan op de bevolking?

De antwoorden op de eerste vraag geven een verdeeld beeld te zien. De heer Ansano verwijst onder andere naar een verslag uit het Archief NWIC van 20 november 1788, waarin vermeld wordt dat een aantal Curaçaoënaars zich schuldig hebben gemaakt aan ‘toverij of geheime konsten’ en ‘gifmenging’, waarvoor zij door Justitie in 1788 worden veroordeeld en gestraft met geseling en verbanning van het eiland. Zij hadden hun praktijken volvoerd (zie ook Rutten, 2003) in

‘zeekere danshuyzen [...] alwaar met singuliere gewaden als ook bellen, trommen en instrumenten gedanst en gespeeld wierd, mitsgaders beesten geslacht, het bloed gestort en met mais gekookt, om aan omstanders uyt te deelen en andere diergelyke vreemde dingen meer [...]’

Het betrof hier duidelijk een bijeenkomst in een waarschijnlijk openbaar toegankelijk danshuis buiten de muren van de stad in Otrobanda. De hele gebeurtenis draagt een voodoo-achtig karakter. Er zullen ongetwijfeld meer van dat soort bijeenkomsten zijn geweest, maar duidelijkheid hierover is er niet. Het rechtvaardigt mijns inziens niet de conclusie dat er een gestructureerd en regulier soort Afro-Caribische godsdienst op het eiland zou hebben bestaan. Wellicht komen er nog eens andere documenten boven water die meer licht werpen op dit soort zaken.

De heer Harms vermeldt de ceremonie van het drinken van de ‘Awa di Huramentu’ aan het begin van de opstand van Tula in 1795, een plechtigheid die op een Afrikaanse oorsprong wijst. Iets dergelijks had in Haïti plaatsgevonden in 1791 toen de slaven in Haïti in opstand kwamen tegen het Franse gezag. Ik ben het met hem eens dat er in die tijd ‘ten minste de kennis aanwezig was

van belangrijke elementen van rituelen en ceremonies'. Maar ook dat rechtvaardigt niet de conclusie van het bestaan van gestructureerde Afro-achtige erediensten.

Rose Mary Allen is het meest uitgesproken in haar opvatting dat er 'voor zover de bestaande onderzoeken uitwijzen' op Curaçao 'vroeger geen gestructureerde godsdiensten in de vorm van santería (Cuba), voodoo (Haïti en Santo Domingo) etc. bestonden. In haar proefschrift (2010 b) verwijst zij wel naar geïsoleerde gevallen van beschuldigingen van hekserij.

Brua/ Brujería (= onder andere het verrichten van 'magische' handelingen)

Hoewel de term brua een veel voorkomende en haast niet te vermijden manier is om goede of slechte magische handelingen uit te drukken, verdient het aanbeveling om voorzichtig met die term om te gaan. Rose Mary Allen (2010 b) schrijft over volksgeloof in de Curaçaose cultuur dat ze heeft aangeboden op het International Congress 'Quality of Psychiatric Care in the Caribbean' (oktober 2009) het volgende (niet helemaal letterlijk):

'Vanwege de negatieve lading die de term 'brua' in de samenleving heeft, gebruiken de beoefenaars een minder beladen term als 'trabou di misterio' (mysteriewerk) en de specialisten noemen zichzelf 'trahadó di misterio' (mysteriewerkers) en geen 'hasidó di brua (brua-plegers)'.

Het is een wat verwarrende terminologie, maar laten we eerlijk zijn: een 'interieurverzorgster' blijft een werkster, een 'milieumedewerker' blijft een vuilnisophaler en een 'arbeidsreservist' blijft een werkloze. Laten we er niet al te moeilijk over doen.

Het onderwerp brua in de Amigoe di Curaçao

Het zou te ver voeren om alles wat er ooit aan rijp en groen over brua is geschreven in de *Amigoe di Curaçao* in het kader van dit artikel te behandelen. Ik zal slechts enkele meningen naar voren halen uit kranten die verschenen zijn in de tweede helft van de 20^e eeuw.

Degene die veelvuldig heeft geschreven over brua (en vele andere zaken die de Curaçaose volkskunde betreffen) is Pater Paul Brenneker (1912-1996) met wie ik het voorrecht heb gehad kennis te maken in de jaren 1960. Samen met Elis Juliana was Brenneker een van de grootste verzamelaars van oude Curaçaose verhalen en artefacten. Hun werk kan niet genoeg worden geprezen.

In de *Amigoe di Curaçao* van 17 december 1965 schrijft Brenneker dat de meeste opvoeders, geestelijken zowel als leken, de neiging hebben te doen alsof het fenomeen 'brua' niet bestaat,

terwijl het verschijnsel toch diep geworteld is in de beleving van de Curaçaose bevolking. De brua-makers zelf vinden dit uitstekend omdat ze liever niet in het centrum van de belangstelling staan. Dat zou hun 'praktijken' alleen maar schade toebrengen.

En die praktijken bedreigen, aldus Brenneker, de geestelijke volksgezondheid. Brenneker pleit er overigens voor om de 'brua' goed te bestuderen. Verbieden werkt, zo schrijft hij, alleen maar averechts.

Op 8 februari 1966 wijdt hij opnieuw een stuk in de krant over brua. Het is de moeite waard hem hier even letterlijk te citeren (*Amigoe di Curaçao*, 8 februari 1966):

'Brua leeft meer in de stad en de omgeving van de stad dan op de knoek (= platteland). Meer op Bandariba (Oostelijk Curaçao) dan op Bandabao (Westelijk Curaçao), en meer op Bonaire en Aruba dan op Curaçao. Er bestaat een lichte vorm van brua: geluismiddelen, voortekens en amuletten. Hieraan doet wel bijna iedereen zo min of meer. En het is de vraag of al deze praktijken volkomen onredelijk zijn. Sommige hebben enige grond van bestaan. Daarnaast bestaat de zware brua. Deze wordt intens beleefd. Ze is overheersend in iemands levenshouding en er is grof geld mee gemoeid.

Praktisch kan men wel zeggen dat brua die veel geld kost, altijd oplichterij is. Een gunstige bodem voor brua is de innerlijke onzekerheid die we toch wel als een volksmanco moeten erkennen voor de bewoners van deze eilanden. Brua belooft oplossing, belooft zekerheid en maakt de onzekeren onzekerder dan ooit. En zo blijft de vicieuze cirkel intact. En ook de bron van inkomsten voor de brua-makers.

De waas die de brua omgeeft is haar bescherming: hoe vreemder en raadselachtiger hoe beter. De brua-man geeft zijn geheimen niet prijs, anders gooit hij zijn eigen ruiten in; hij zou inboeten aan gezag. En wie brua ondergaat, is er niet spraakzaam over, uit angst voor de gevolgen, voor wraak'.

Pater Brenneker

Tot zover Pater Brenneker die niet bang was om te zeggen wat hij ervan dacht. Laten we niet vergeten dat Pater Brenneker een priester was, die, hoewel controversieel in de ogen van zijn superieuren, toch deel uitmaakte van het hiërarchisch geordende katholieke systeem dat gewoon was alles te bestrijden wat buiten de grenzen van de door de katholieke kerk gestelde regels ging. En brua viel natuurlijk heel duidelijk buiten die regels.

Wie een idee wil krijgen van de wijze waarop Pater Brenneker in het leven stond, kan de *Amigoe Kerstkrant* van 23 december 1991 er eens op naslaan. Daarin staat ook dat Brenneker met

toestemming van de brua-maker 'montamentu' ceremonies heeft bijgewoond. Het boeide hem, wat zijn bedenkingen ertegen ook waren, in hoge mate.

Op 9 juni 1973 staat er een stukje in de krant over Rhonnie Sillé en zijn toneelstuk 'Até, ata zoembie' (= Kijk, daar heb je een zombie). Daarin zegt de auteur in een interview dat Tambú (Afrikaans geïnspireerde zang en dans) onverbrekelijk is verbonden met de Curaçaose cultuur en dat deze fenomenen daarom alleen al respect verdienen. In Brenneker (1970, deel 2, p. 494) kunt u een mooie tekening zien waarop Elis Juliana vier mensen heeft geschilderd (die in trance zijn geraakt tijdens een tambú-bijeenkomst) en montamentu ('bezetenheid').

Sillé:

'[...] ik heb voordat ik mijn stuk schreef zeer veel van deze montamentu-ceremoniën meegemaakt. En ik heb er keer op keer gezien hoe ongelooflijk veel kracht en een enorme troost een groot deel van onze bevolking hieruit kan putten.'

Maar, zo gaat hij verder,

'er zijn natuurlijk altijd negatieve punten te vinden zoals de bewering dat gehaaide personen het geloof van de mensen in de montamentu uitbuiten door ze af te zetten.'

Sillé is dus genuanceerder in zijn opvattingen dan Brenneker. Overigens zegt Sillé wel heel eerlijk in hetzelfde stukje dat ook hij, gelovig als hij is, zijn twijfels heeft bij het verschijnsel montamentu. In 1988 schrijft Pablo Walter een stuk in de Kerstkrant (Kerstkrant, Bonaire, Katern D van 28-12-1988) over brua. Hij schrijft voornamelijk over ziektes die door magische krachten als brua zouden kunnen worden veroorzaakt (zwarte magie, dus). Ook hij dringt aan op nader onderzoek naar het doen en laten van traditionele genezers. Niet alles moet negatief worden geduid, aldus Walter. In het beste geval zijn de bonafide genezers een soort 'volkpsychologen' die nuttig werk kunnen verrichten bij het genezen van psychosomatische ziektes. Op deze opvatting zal ik aan het eind van dit artikel nog nader ingaan.

Katholicisme, taal, cultuur en onderwijs op Curaçao in de afgelopen eeuwen

Er is bij de huidige stand van wetenschappelijk onderzoek voldoende aanleiding om te veronderstellen dat Curaçao eeuwenlang nauwelijks een rol speelde op het gebied van Afro-Amerikaanse religies. Dat kan te wijten zijn aan het feit dat de grote aantallen Afrikanen die rond het midden van de 17^e eeuw naar Curaçao kwamen (tussen 1667 en 1674 kwamen er 27.000

Afrikanen naar het eiland) afkomstig waren van Kaapverdië en de Westkust van Afrika, uit onder andere Gambia en Guinee-Bissau. Zij waren op de een of andere — waarschijnlijk zeer oppervlakkige — manier gekerstend door Portugese missionarissen en spraken onder invloed van de Portugese kolonisten een taal die een geringe Afrikaanse basis had wat de syntaxis betrof en was afgeleid van het Portugees. Deze taal, ontstaan in Kaapverdië, was in de 16^e eeuw al een volgroeide taal geworden. In die ontwikkelde vorm kwam de Portugees-Creoolse taal naar Curaçao waar het in de tweede helft van de 17^e eeuw een Spaans taalbad kreeg, waardoor de woordenschat grondig werd vernieuwd en langzamerhand Papiaments werd, de taal waarin ook de katholieke priesters al snel gingen preken.

De 17^e-eeuwse min of meer gekerstende en Creools sprekende Afrikanen hadden op Curaçao een streepje voor op Afrikanen uit andere gebieden die immers voor Europeanen onverstaanbare Afrikaanse talen spraken. De Portugees-Creoolse taal van de eersten was voor Europeanen een stuk toegankelijker en had veel affiniteit met het prestigieuze Spaans dat overal werd gesproken door de op Curaçao gevestigde — uit Spanje en Portugal afkomstige — Sefardische Joden, waarvan een aantal direct betrokken waren bij de slavenhandel. Een van hen werd zelfs directeur van de Companhia de Cacheu, een maatschappij die zich onder andere met slavenhandel bezighield. Overigens waren de Sefardische Joden onderhorig aan de West-Indische Compagnie die heer en meester was op Curaçao.

Later zijn er ook Afrikanen uit andere gebieden naar Curaçao gebracht, bijvoorbeeld uit Congo en Angola. Dat waren Bantoes die er niet zo'n sterk gestructureerde Afrikaanse religie op na hielden als, bijvoorbeeld, de Yoruba uit Dahomey/Benin en Nigeria. We zien dat er overal waar Yoruba, Fanti en Ashanti in grote aantallen arriveerden er sterke Afro-Amerikaanse religies ontstonden. Bijvoorbeeld in Haïti (voodoo) en Brazilië (candomblé).

Curaçao kon in wezen geen goede bakermat worden voor enige Afro-Amerikaanse godsdienst. De meeste Afrikanen bleven er niet lang. Het eiland was immers een doorvoerhaven en de aangevoerde slaven werden verdeeld over de Spaanse koloniën.

De Bantoes die uit Angola op Curaçao arriveerden werden een beetje met de nek aangekeken door de Afrikanen die al langer op het eiland waren. Ze spraken immers geen Portugees-Creools, maar een Bantoetaal. Het woord 'luangu' heeft in het Papiaments nog steeds een ongunstige betekenis (Luango was de naam van een plaats en een Afrikaans vorstendom in Angola).

Joubert (2022) geeft in zijn woordenboek de volgende betekenis van het woord 'luangu': 'iemand die kleren aan heeft waarvan de kleuren met elkaar vloeken'.

Rose Mary Allen (2010a) geeft een voorbeeld van het gebruik van het woord 'luangu', om het mogelijke feit te illustreren dat er onder de Afrikaanse bevolking ook onderling sprake was van discriminatie. Slaven die op Curaçao waren geboren (dus zichzelf echte 'Creolen' vonden) voelden zich kennelijk verheven boven de slaven die kersvers uit Afrika op het eiland waren aangekomen (de bosá of busá, van het Spaanse 'bozal'). Het spreekwoord dat Rose Mary Allen aanhaalt luidt (Allen, 2010, p. 105):

'Wat je Luango grootmoeder je vandaag heeft geleerd heeft mijn creoolse grootmoeder mij al gisteren geleerd.'¹

Kortom, je bent maar een primitieveling.

Omdat de katholieke priesters belangeloos hun werk verrichtten hadden ze veel invloed op de Curaçaose bevolking. De priesters hadden niet veel op met (restanten van) Afrikaanse godsdiensten en wisten een rem te zetten op een eventuele ontwikkeling daarvan.

Op Curaçao hadden ze meer succes daarmee dan op Haïti. Daar moest de kerk de strijd tegen de voodoo staken. De afwezigheid in Haïti van gewijde katholieke priesters gedurende tientallen jaren heeft ervoor gezorgd dat de voodoo in die leemte heeft kunnen voorzien en uiteindelijk, sinds 2003, een officiële godsdienst is geworden.

De Afrikaanse bevolking van Curaçao is altijd katholiek gebleven (72% van de bevolking is nog steeds Rooms-Katholiek) en kon zich eigenlijk niet op een intensieve en gestructureerde manier bezighouden met traditionele geesten of goden uit Afrika, voor zover ze daar nog weet van hadden. De protestanten lieten de katholieken rustig hun gang gaan in het onderwijzen van de katholieke leer en hielden de Afrikanen maar al te graag uit hun kerken, bang als ze waren dat er via een 'gedeelde' eredienst een vorm van 'gelijkheid' zou ontstaan tussen de zwarte slaven en de blanke bevolking, al was het maar gelijkheid 'voor de Heer'.

Wie een helder en bondig overzicht van de geschiedenis van 100 jaar katholiek onderwijs op Curaçao wil lezen, kan terecht bij een artikel van de heer Ronald Donk (2019). Ook kan men terecht bij het doorwrochte proefschrift van mijn oud-collega Jan van Oers (1993).

Afro-religieuze tradities

Pas in de jaren 1950 (nauwelijks 70 jaar geleden!) begonnen van buitenaf Afro-religieuze tradities langzamerhand wortel te schieten op Curaçao. Wie hier meer over wil weten raad ik aan de doctoraalscriptie te lezen van de Curaçaose anthropologe Frieda M. Bernadina (1981). Hoewel de scriptie inmiddels dateert van veertig jaar geleden, is er weinig reden om te veronderstellen dat er sindsdien veel is veranderd. Nieuw onderzoek zou hierover uitsluitsel moeten geven. Voorlopig nemen we de bevindingen van Bernadina (1981) als leidraad.

Montamentu

De scriptie van Bernadina (1981) is de neerslag van een tweetal onderzoeken die zij ter plekke heeft verricht naar de verschillende vormen van ‘montamentu’, een ceremonieel dat in de scriptie naar voren komt als een slap aftreksel van voodoo- en María Lionza-achtige ceremoniële bezigheden.

In de Curaçaose ‘montamentu’ (letterlijk: ‘bereden worden door een geest’, volgens Ansano een ceremonieel dat nauwelijks of niet verschilt van brua) komen we dezelfde geesten tegen als in de voodoo.

En in de montamentu treffen we dezelfde figuren die ook opduiken in de Venezolaanse María Lionza-ceremonies (bijvoorbeeld de tot heilige gebombardeerde vroegere dokter Gregorio Hernández, de indiaanse prinses María Lionza zelf, de indiaanse hoofdman Guaicapuro, ‘el negro Felipe’, etc.). Harms schreef me dat het indiaanse spiritualisme pas in de jaren 1970 een rol van betekenis in de Curaçaose cultus van ‘misterios’ begon te spelen.

Ook in Venezuela gebezigde termen als ‘banco’ worden op Curaçao gebruikt. In Venezuela duidt de term ‘banco’ de ‘priester’ of ‘priesteres’ aan, terwijl op Curaçao de ‘banco’ de helpster van de priester(es) is. Er wordt door de ‘montadó’ (‘officiant’) nogal eens Spaans gesproken, wat nadrukkelijk wijst op invloeden van buiten af. Ook vallen er tijdens bijeenkomsten Franse termen die uit Haïti afkomstig zijn. Sillé zegt al in het interview uit 1973: ‘topfiguren reizen regelmatig naar Haïti op en neer’. Wie die ‘topfiguren’ zijn blijft in het ongewisse. Maar je mag veronderstellen dat hiermee leidende figuren worden bedoeld uit de wereld van de brua of montamentu.

Montadó

De 'montadó' (de vrouw of man die een ceremonie leidt) heeft vaak de functie van een alternatieve psychotherapeut die graag door mensen wordt geraadpleegd naast de priester, de dokter of de psychiater. Mensen zijn onzeker, willen greep krijgen op hun leven en liefst ook op hun toekomst. Rituelen kunnen daarbij helpen.

De Curaçaose montadó voert niet alleen bepaalde rituelen op, maar geeft ook recepten voor allerlei klachten of wensen. Zo staat er te lezen dat een vrouw bij een montadó kwam met een klacht over haar echtgenoot die vreemd ging. De montadó gaf toen 'awa pa tene pai na kas', een 'drankje om pa thuis te houden' (Bernadina, 1981, p. 65).

Wie weet heeft het geholpen...

Montadó schrijven soms merkwaardige recepten voor. Zo is er een 'baño di paloma' (een duivenbad) voor trouwlustige mannen. Ik citeer:

'Voor deze 'baño' zijn een mannetjesduif en een vrouwtjesduif nodig die nog niet hebben gepaard. Deze duiven worden bepoederd en geparfumeerd. Vervolgens worden zij langs het lichaam van de cliënt gestreken. De cliënt moet overigens in het wit gekleed zijn. Ook moet hij een wens uitspreken, terwijl de montadó met de duiven langs zijn lichaam strijkt. Hierna worden de duiven naar de kerk gebracht, waar ze worden vrijgelaten. Nadat de duiven zijn vrijgelaten gaan ze de wijde wereld in en geven de wens van de cliënt door aan andere duiven, zodat de wens in vervulling gaat. Volgens een montadó worden duiven voor deze baño gebruikt omdat zij de boden van God zijn.'

Het ceremonieel waarbij cliënten worden bestreken met duiven vinden we ook op andere eilanden (Haïti, Puerto Rico, Cuba).

Oplichting is van alle tijden

Bernadina (1981) beschrijft ook de werkwijze van een 'montadó'. Deze staan in contact met het 'hogere' (de zogenaamde 'misterio' of geesten) en krijgen van 'boven' adviezen voor hun cliënten die hiervoor in ruil een geldelijke bijdrage geven. Soms is die bijdrage zo ontzettend hoog dat de montadó achter slot en grendel verdwijnt omdat de Justitie na een aangifte van oplichting gepaste maatregelen neemt.

Oplichting is van alle tijden. In de *Amigoe di Curaçao* van 18 april 1968 lezen we van de hand van Paul Brenneker het volgende:

‘Een inbreker betaalt 600 gulden aan een brua-man om niet door de politie te worden gepakt voor een diefstal van 3000 gulden. Beiden worden door de politie ingesloten.’

De geesten hebben het zo gewild

Dat brua-praktijken op Curaçao ook voorkomen in gevallen waar je ze niet direct zou verwachten wordt geïllustreerd door het feit dat studenten van de UNA indertijd bij hun docent Bastiaan van der Velden melding maakten van het feit dat er Curaçaose advocaten waren die, voordat ze naar de rechtbank gingen, samen met hun cliënt rituelen verrichtten om op magische wijze een gunstig verloop van de rechtszitting af te dwingen...

Dat zulke rituelen altijd succes hebben is duidelijk. Als een rechterlijk vonnis gunstig uitvalt hebben de geesten dit gewild en als een vonnis verkeerd uitvalt hebben de geesten het ook zo gewild.

Bernadina (1981, pp. 42-61) beschrijft persoonlijke sessies die ze heeft meegemaakt bij een montadó. Als cliënt. Het is de moeite waard om dit te lezen. Wat zo’n montadó presteert komt naar voren als een dubieuze vertoning.

Wie naar een montadó gaat wordt soms verzocht een paar zaken mee te nemen: een fles rum (sommige ‘lagere’ geesten houden hiervan), een fles Florida-water (een reukwater dat al meer dan twee eeuwen oud is en kan worden gebruikt bij een reinigingsritueel) en een sigaar (sigarenrook zorgt voor een ‘high’ gevoel). Dat zijn hulpmiddelen die ook elders in het Caribisch gebied frequent bij rituelen worden gebruikt door ambtgenoten van de montadó.

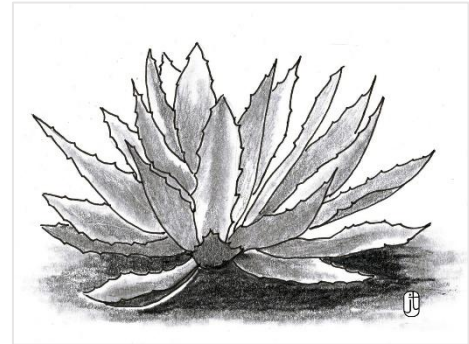
Gebruik van medicinale en/of hallucinogene kruiden in de Curaçaose ‘magie’

Zolang als de mensheid bestaat heeft men kruiden gebruikt voor geneeskundige en magische doeleinden. Zaden, wortels en extracten van planten en kruiden werden ook gebruikt voor minder fraaie, zelfs criminele doeleinden, zoals het vergiften van mensen. Vijgenbladeren vermengd met tabak zijn een roesmiddel. De eik en de tamarinde zijn heilige bomen, ook bij de oude Kelten en Germanen. De aloë is een talisman. Wierook is een probaat middel om de boze

geesten van het Oudejaar uit huis te jagen onder het uitspreken van de woorden 'saka fuk'i año bieu' (= het ongeluk van het oude jaar weghalen). Mijn vroegere buurvrouw deed dit elk jaar.

Magische kruiden in de Antilliaanse folklore

Rutten (2003) heeft verslag gedaan van een etnofarmacologisch onderzoek dat hij in West-Indië heeft verricht in 1956-1957. In zijn boek vind je talloze voorbeelden van planten en kruiden die het bewustzijn kunnen vernauwen, verruimen, verdoven en veranderen. Zo zijn er op Curaçao wel meer dan dertig plantensoorten die een psychedelische (= de geest beïnvloedende) uitwerking kunnen hebben. Yerba di glas en Hilo di diabel bevatten lsd-achtige verbindingen, de Barba di Yonkuman bevat looizuur en giftige narcotica, wortels en zaden van cactussoorten kunnen zeer hallucinogeen (= zinsbegoocheland) zijn.

Het gegiste sap van de karakteristieke Curaçaose agave of Pita-plant is roesverwekkend en het gebruik ervan niet van gevaar ontbloot. Rutten merkt op (2003, p. 122):

'Wie voor magische doeleinden zijn toevlucht zoekt tot de Antilliaanse flora loopt altijd kans op vergiftiging. Een aantal kruiden dat als medisch getinte 'Golden Herbs' (= gouden kruiden) wordt gepropageerd veroorzaakt reacties die ernstig zijn, maar waarbij de herkomst van de reactie niet wordt onderkend.'

en:

'Atropine en Hyoscine uit planten van de Nachtschadefamilie zijn bruikbare geneesmiddelen, maar ook beruchte hallucinogenen en criminele wapens.'

Er zijn 'magische' kruiden of plantenextracten die je na gebruik ervan de indruk kunnen geven dat je in een andere wereld terechtkomt, contact krijgt met het 'bovennatuurlijke' of zelfs de suggestie kunnen geven dat je 'vliegt'.

In de slaventijd vertelde men verhalen over slaven die 'terugvlogen' naar Afrika. Ongetwijfeld kwamen die verhalen voort uit ervaringen van mensen die bepaalde kruiden hadden gebruikt waardoor ze zware hallucinaties kregen. Een kwestie van pure zinsbegoocheling.

Ook de Caquetíos, de indianen die vroeger op de Benedenwindse eilanden woonden, waren bekend met het gebruik van allerlei kruiden. Hun rotstekeningen zouden kunnen wijzen op ‘vliegervaringen’, te oordelen naar sommige afbeeldingen die de suggestie wekken van iemand die ‘opstijgt’.

De Afrikanen uit Senegal, Angola, Ghana en Nigeria kenden het bestaan van hallucinogene planten en brachten hun kennis hiervan mee overzee. De kennis van kruiden die Haïtiaanse voodoopriesters hebben is fabelachtig. Wie kent niet de verhalen van mensen die in Haïti tot levende doden zijn gemaakt — zombies — door hen te vergiftigen en te verlammen met onder andere sap van Dieffenbachia en extracten van de manzaliña? Dat soort praktijken geldt in het Wetboek van Strafrecht van Haïti als moord.

Ook sterke drank kan een belangrijke rol spelen bij bepaalde ceremoniën. Van oudsher was rum altijd een geliefkoosde drank om een psychodynamische sfeer te creëren. Ook in montamentu kan het gebruik van rum een functie hebben.

Het is niet moeilijk om je voor te stellen dat het gebruik van kruiden, drank, het uitspreken van bezwerende ‘religieuze’ formules of het spelen van ritmische muziek een sfeer kan creëren die kan worden ervaren als ‘heilig’. Net als vele andere mensen is ook de Antilliaan zeer gevoelig voor dit soort zaken. Hun geest staat open voor invloeden van magische rituelen en de vraag is of er aanleiding is om hiermee rekening te houden in de reguliere gezondheidszorg. Om deze vraag te beantwoorden neem ik u weer mee naar het artikel van Rose Mary Allen (2010 b).

Le malade imaginaire?

De vraag is in hoeverre de moderne geneeskunst rekening kan en/of moet houden met cultureel bepaalde denkbeelden omtrent de oorzaken van bepaalde geestelijke aandoeningen.

Ik citeer de openingsregels van het hierboven aangehaalde artikel van Allen:

‘De gedachte dat cultuur een steeds belangrijkere rol speelt in de geestelijke gezondheid krijgt steeds meer gedaante. In de psychiatrie worden culturele factoren steeds meer in acht genomen bij het diagnosticeren en behandelen van geestelijke aandoeningen. De bewustwording over de rol van cultuur in de psychiatrie ontstond toen westerse samenlevingen te maken kregen met een groeiend aantal migranten uit verschillende culturen. Psychiaters werden er zich meer van bewust dat bij het behandelen van geestelijke ziekten men ook niet-Westerse ideeën in acht diende te nemen.’

Deze positieve en op zich sympathieke gedachte vraagt wel om enig kritisch commentaar.

Er zijn nogal wat mensen die heilig geloven in het feit dat een boze geest er de oorzaak van kan zijn dat zij zich niet goed voelen. Dat geloof in magische zaken is al heel oud en laat zich niet zomaar wegrekenen. Als een moderne geneesheer goed contact wil hebben met zo'n patiënt kan het van belang zijn dat hij/zij rekening houdt met het magische denken van de patiënt. Als de patiënt merkt dat zijn denkbeelden niet worden weggewuifd als zijnde primitief dan kan er een vertrouwensband ontstaan tussen dokter en zieke, waardoor het mogelijk is dat de moderne geneesmethodes van de dokter effect krijgen en de zieke openstaat voor een 'moderne' behandeling.

Mijns inziens kan een moderne geneesheer dat alleen doen als hij, voor de effectiviteit van zijn behandeling, gebruik wil maken van de culturele achtergrond van zijn patiënt zonder zelf in die denkbeelden te geloven. Een moderne arts is geen montadó, mysteriewerker of medicijnman en zal nooit ofte nimmer geneeswijzen toepassen op basis van een vermeende 'creoolse spiritualiteit', een geloof in 'boze geesten', 'magische' krachten of ideeën die afkomstig zijn uit een ver Afrikaans of indiaans verleden. Dat er mensen zijn die deze ideeën aanhangen is één ding, maar of je erin moet meegaan is een tweede. Als een patiënt zijn/haar ziekte verklaart uit het effect van 'hekserij' of 'brua' hoef je de integriteit van de patiënt zelf niet in twijfel te trekken, maar zijn/haar ideeën des te meer.

Het lijkt me geen goed idee om 'creoolse spiritualiteit' (wat dat ook moge zijn) op een voetstuk te zetten en te beschouwen als een manier van denken die bewaard moet blijven als een soort permanent cultureel erfgoed. Als iemand denkt dat de heilige Barbara in staat is om boze geesten te verjagen moet ie dat zelf weten, maar een moderne arts kan zich zo'n opvatting niet veroorloven.

Het hardnekkige voortbestaan van religies

Hoewel we slechts kort hebben kunnen ingaan op verschillende Afro-Caribische godsdiensten hoop ik dat de lezer zich een idee heeft kunnen vormen van de wijze waarop deze religies in de Nieuwe Wereld een verandering hebben ondergaan en zijn geïntegreerd in het denk- en belevingspatroon van grote delen van de bevolking. De vraag naar de reden van het hardnekkig voortbestaan van deze 'zwarte' godsdiensten is alleszins gewettigd. De reden hiervan is mijn inziens dezelfde als die welke geldt voor alle godsdiensten.

Het is een eigenschap van de mens om steun te zoeken bij iets machtigers, iets 'hogers' dan hijzelf. Op het wereldse gebied wordt de mens beschermd door sociale en politieke instellingen met aan het hoofd functionarissen die door de hele bevolking of door een deel van de bevolking zijn gekozen of gewoon benoemd (burgemeesters, ministers, wethouders, een koning, etc.).

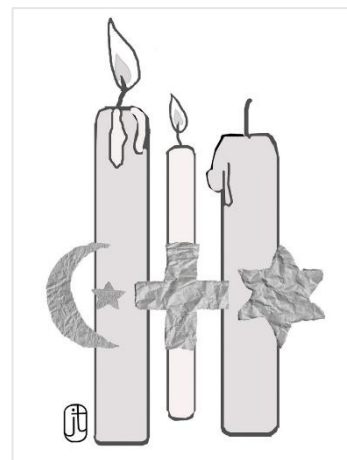
Godsdiensten en magische praktijken kunnen uitkomst bieden

Voor het geestelijk welzijn van de meeste mensen blijkt de wereldse bescherming echter niet genoeg te zijn. In dat geval kunnen allerlei godsdiensten en magische praktijken uitkomst bieden. Hoe bevredigender de antwoorden zijn die een godsdienst op vragen van een mens heeft, hoe populairder deze is. En dan is het te hopen dat de 'bedienaren' van de godsdienst in kwestie geen misbruik maken van hun geestelijke macht en dat er evenmin gebruik wordt gemaakt van godsdienst voor politieke doeleinden. Een gevaar dat o zo reëel is en waar de kranten vol van staan.

In maatschappelijk opzicht kan religie voor mensen een heel belangrijke rol spelen. Godsdiensten kunnen mensen die een onopvallend leven leiden de mogelijkheid bieden om belangrijk te worden doordat hen een bepaalde functie wordt toegewezen. Bij protestanten kun je 'ouderling' worden, bij katholieken 'pastor', misdienaar, koster enz. Bij de Afro-Caribische religies is het niet veel anders.

Vrouwen die in het maatschappelijk leven nederige arbeid verrichten kunnen ineens belangrijk worden in de ogen van de gemeenschap, omdat ze priesteres of medium zijn en mannen die in het gewone leven nauwelijks of niet opvallen kunnen ineens bekendheid krijgen en in aanzien stijgen omdat ze de heilige trommels bespelen tijdens voodoodiensten.

Verder bieden godsdiensten ook de mogelijkheid om een latente nieuwsgierigheid naar het 'bovenaardse' te bevredigen en aan een bruj/a via het occulte om advies te vragen, een genezing te bewerkstelligen, een wraakoefening uit te voeren en wat je verder maar kunt bedenken.

Katholicisme, pinkstergemeente

We vinden dit in een milde vorm ook terug bij gevestigde godsdiensten als het katholicisme. Menigeen heeft wel eens een kaarsje opgestoken in de kerk om iemand te gedenken of in de hoop op een goed examenresultaat.

En wat te zeggen van de zegen van de priesters, het vergeven van zonden, de transsubstantiatie (verandering van brood en wijn in het Lichaam van Christus – overigens geen dogma), de Doop, het Heilig Oliesel, de ‘Zoon van God’, het door de straten dragen van beelden van Maria en andere heiligen... Zijn dat allemaal geen milde vormen van brua? Wees eerlijk. De meesten van ons vinden al die zaken gewoon, omdat we eraan gewend zijn. Zo gewoon zijn ze toch niet? En wat te denken van een leven na de dood?

‘Meer dan de helft van de Nederlandse bevolking, 53 %, gelooft op de een of andere manier in een leven na de dood. En ruim 40 % van de Nederlanders beschouwt zichzelf als een spiritueel mens’ (Trouw, 16 januari 2015).

En wat te denken van de volgende uitspraak van een dominee van een pinkstergemeente (‘Bida Nobo’) op Curaçao:

‘Christen worden is een proces. Eerst moet je je bekeren, daarna laat je je dopen met water en vervolgens word je gedoopt met de Heilige Geest wat spontaan of onder handoplegging kan gebeuren.

Daarbij ontvang je gaven van de Geest zoals het spreken in tongen (= wartaal, FdH), het vertolken van tongen, profetie, het onderscheiden van goede en kwade geesten, het doen van wonderen of genezingen. [...] Het spreken in tongen ‘wekt soms onbegrip bij buitenstaanders op, omdat mensen die in tongentaal spreken emotioneel kunnen zijn en dat wordt wel eens verkeerd geïnterpreteerd. Het is bedoeld om de Heer te prijzen in een soort geheime gebedstaal.’

Is dat brua of is dat geen brua? De pinkstergemeente voldoet in elk geval aan een diepgevoelde behoefte van een deel van de bevolking. Het is overigens de enige kerk op Curaçao die haar ledental zag verdubbelen van 3,5% in 2001 naar 6,6 % in 2011 (Central Bureau of Statistics Curaçao, Willemstad 2012).

Gemeenschappelijke kernmerken

Wat opvalt in de Afro-Caribische religies is dat ze allemaal bepaalde kenmerken met elkaar gemeen hebben.

- Er zijn veel rituelen met trancetoestanden;
- Er zijn mediums die — naar men gelooft — met geesten kunnen communiceren;
- Er is een Godsbegrip en een Opperwezen dat zich niet bemoeit met aardse zaken;
- Er zijn godheden die tussen het Opperwezen en de mens in staan;
- Er is een bepaalde structuur in de rituelen (al of geen Afrikaans gezang, het aanroepen van de goden, het brengen van offers, het dansen tijdens de dienst);
- Er worden kruiden, tabak, drugs en/of alcohol gebruikt;
- Er is een dunne grens tussen religie en magie;
- Religie en moraal zijn twee aparte zaken;
- Je kunt bovennatuurlijke krachten manipuleren;
- Er is geen hiernamaals waarin je beloond of gestraft wordt;
- Godheden hebben menselijke eigenschappen;
- Meestal is er sprake van voorouderverering;
- Men gelooft in reïncarnatie;
- Het is mogelijk om zowel christelijk, katholiek te zijn en tegelijkertijd lid van een Afro-Caribische religieuze gemeenschap

en

- bij haast al die erediensten is — vaak virtuoos — trommelspel onontbeerlijk.

De trommelgeesten kunnen de toekomst voorlopig nog met enig vertrouwen tegemoet zien.

¹ ‘Es ku bo wela luangu a siñabo awe, di mi krioyo a siñami ayera kaba’

21. De Spaanse muzikale erfenis in de Cariben en Latijns-Amerika

In onderstaande beschouwing neem ik u in vogelvlucht mee naar de wortels van de muzikale erfenis die de Cariben en Latijns-Amerika van het oude Spanje hebben ontvangen. Deze wortels reiken tot in de late Spaanse Middeleeuwen en het vroege Middellandse Zeegebied.

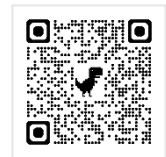
De politiek van Ferdinand II van Aragón (1452-1516) en Isabella I van Castilië (1451-1504), de activiteit rond de Spaanse handelsvloten, de rijke Spaanse taal, de regionale invloeden van het Iberisch schiereiland, de vele Spaanse muziekinstrumenten en versvormen, de oude Arabisch-Andalusische akkoordenschema's die nog doorklinken in de polo van het Venezolaanse eiland Margarita getuigen nog steeds van een innige verbondenheid van het Caribisch gebied met het Latijns-Amerikaanse continent en de muziekcultuur van de vroegere Spaanse conquistadores.

Vanaf de 15^e eeuw heeft de economische en culturele invloed van Spanje zich doen gelden in de Cariben en op het vasteland van Zuid-Amerika.

Een van de culturele componenten wordt gevormd door de Latijns-Amerikaanse muziek waarvan de wortels tot diep in de Spaanse Middeleeuwen, de Renaissance en de Barok reiken.

Dat geldt niet alleen voor de 'academische' salonmuziek maar ook voor de 'volksmuziek', genres waartussen in de voorbije eeuwen een opmerkelijke overdracht plaatsvond.

- *Llibre Vermell de Montserrat, Ad mortem festinamus (± 1400) – Jordi Savall*
youtu.be/xzAqfYVp9mg

Volksmuziek

Onder volksmuziek verstaan we hier de muziek die grote groepen in een samenleving beschouwen als hun erfgoed en identiteit, met dien verstande dat dit enigszins vage begrip 'identiteit' aan voortdurende verandering onderhevig is.

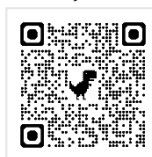
Dit artikel belicht de historische achtergronden en kenmerken van de door de oude muziek van het Iberische schiereiland beïnvloede Latijns-Amerikaanse volksmuziek, speciaal die van het Caribisch gebied, het vroegere scharnierpunt van de ‘Latijnse ziel’.

Smeltkroes van culturen

Vier eeuwen lang vormde het Caribisch gebied een gemeenschap die openstond voor invloeden van overzee: het Iberisch schiereiland (Spanje en Portugal), Afrika, Kaapverdië, de Canarische eilanden, het Middellands Zeegebied en later Frankrijk, Engeland, Nederland en andere.

Daarbij is het van belang te beseffen dat de kolonisatie van Zuid-Amerika in de eerste eeuw (de 16e) vooral plaatsvond vanuit Andalusië en Extremadura, een gebied dat achthonderd jaar onder Arabische heerschappij had gestaan en waar veel verschillende culturen elkaar hadden ontmoet, getolereerd en bevrucht. Laten we in dit verband eens luisteren naar het ensemble Mudéjar dat de sfeer oproept van de Spaans-Arabische middeleeuwse beschaving:

- *Música andalusí – Leilun ‘ayib & Ya shadine – Ensemble Mudéjar*
youtu.be/Xf02Ny996Kw

Aan de oorsprong van de Andalusisch-Arabische muziek stond de uit Iran afkomstige musicus Ziryab die zich in Andalusië vestigde onder het kalifaat van Abd al Rahman II (822-825). Ziryab werd beroemd door zijn luitspel en zijn zang. Eeuwenlang zou de Arabische muziek op het Iberisch Schiereiland klinken totdat de herovering van Spanje door de christenen ervoor zorgde dat, vooral vanaf de 13^e eeuw, de ‘Spaanse’ Arabieren naar het zuiden trokken, gevolgd door de Arabische muziekscholen die zich zouden vestigen in Marokko, Tunesië, Libië en Algerije:

- *En una noche maravillosa (Moaxaja) – Nuba marîbat Al-Huseyn [Bitâyhî]*
youtu.be/1K_dr8VDMiw

Toen de katholieke Koningen Ferdinand en Isabella de Arabieren en Joden uit Spanje hadden verdreven na de val van Granada in 1492, verdween ook langzamerhand de islamitische en Joods-Sefardische beschaving en werd in Spanje de katholieke cultuur overheersend.

Zo kwam het dat het katholicisme via het Spaanse koloniale imperium over het grootste deel van Zuid-Amerika kon worden verbreid.

We gaan luisteren naar een voorbeeld van de Joods-Sefardische muzikale beschaving die, overigens, in de 19^e en 20^e eeuw aan een opleving begon:

- *Música sefardí – Shir Nashir, canción medieval en judeo-catalán (siglo XIV) – Rosa Zaragoza canta* youtu.be/zdJdFv3ZtiY

Het Caribische gebied

Nadat de inheemse (indiaanse) gemeenschap was vernietigd, werd in het Caribisch gebied de Spaanse en, later, de Afrikaanse cultuur dominant.

Je kunt dan zelfs spreken van een Afro-Andalusische invloed die tot op de dag van vandaag in de Spaanstalige Caribische gebieden zijn stempel drukt op een cultuur waarvan de muziek een van de vele verschijningsvormen is.

De handel die ontstond rond de grote, commerciële Spaanse vloten en de bloeiende slavenhandel zorgden er ook voor dat er in de koloniale tijd veel verbinding was tussen het Iberisch schiereiland en de overzeese gebieden. Zo kon eeuwenlang een culturele overdracht betrekkelijk ongestoord plaatsvinden.

De Spaanse taal

De eerste Spanjaarden die voet aan wal zetten op de Caribische eilanden en het Zuid-Amerikaanse vasteland, waren voornamelijk afkomstig uit Andalusië en Extremadura. Het soort Spaans dat in de eerste eeuw overwegend werd gesproken in de koloniën, vertoonde dan ook voornamelijk de kenmerken van het Andalusische Spaans, waarvoor de ge-aspireerde 's' of het weglaten van de s-klank en de d-klank tussen twee klinkers karakteristiek was. Deze kenmerken zijn tot op heden bewaard gebleven in het Caribisch gebied. Om een idee te krijgen van deze uitspraak kunt u luisteren naar de woordvoerders van een jolige groep Cubanen die allerlei Cubaanse gerechten staan aan te prijzen:

- *Guantanameros en Habana. Cambron y su gente* youtu.be/R8N8m1VOO2M

Vooraf het Caribisch gebied, met inbegrip van de kustgebieden van Colombia en Venezuela zou deze 'slordige' uitspraak blijvend met zich meedragen.

In deze en volgende eeuwen zouden zich, naast de officiële — koloniale — 'moedertaal' Creoolse talen als het Papiaments van de ABC-eilanden, het Creools van Jamaica en Suriname, het Creools van Haïti en de Franse Caribische gebieden ontwikkelen uit het Spaans, het Portugees, het Engels en het Frans.

Ook zouden zich talrijke elementen uit onder andere de Bantoetalen vermengen met het Creools en de uitspraak ervan beïnvloeden. Voorlopers van het Caribisch-Creools waren het Afro-Spaans of 'Guineo' uit Andalusië dat daar al werd gesproken aan het eind van de 14^e eeuw en — vanaf de 15e eeuw — het Afro-Portugees van de Afrikaanse westkust. Sporen van op Spaanse leest geschoeide Creoolse talen die in de 17e eeuw werden gesproken in, bijvoorbeeld, Puerto Rico, kan men terugvinden in de Spaanse toneelteksten van die tijd en onder andere in de poëzie van Sor Juana Inés de la Cruz.

Handel en culturele contacten

Door de grote bedrijvigheid rondom de Spaanse handelsvloeden ontstonden er veel contacten en uitwisselingen op allerlei gebied. Portugezen, Spanjaarden, Basken, Galiciërs en Catalanen brachten hun eigen cultuur mee en dus ook hun eigen muziek en 'cancioneros' (liederenbundels). Vanaf het einde van de 16^e eeuw kon de muziek in het Caribisch gebied zich vrij ontwikkelen en zich losmaken van de traditionele regels die nog steeds in Spanje golden.

De kosmopolitische samenstelling van de bevolking zorgde ervoor dat invloeden uit verschillende culturen elkaar konden doordringen. Het was dus niet zo dat Spanje een onomkeerbaar dogmatisch stempel op de muziek heeft kunnen drukken, al zou het officiële Spanje dat natuurlijk wel graag gewild hebben.

Zo kon het gebeuren dat in de Spaanse en Portugese koloniën geboren muzikanten muziek begonnen te maken die de uitdrukking was van de geest van de toenmalige bevolking. Er ontstond op die manier een creoolse volkscultuur met eigen ensembles en orkesten die zich zouden gaan onttrekken aan de invloed van de Kerk en de officiële Spaanse kapelmeesters die bijzonder groot was.

Voor al de jezuiteten deden er alles aan om de inheemse bevolking op te leiden tot volwaardige Europese musici. 'Letanía' (eind 17^e eeuw), gezongen in het Guaraní, een van de inheemse talen van Paraguay, is een voorbeeld van dit laatste:

- *Letanía – Anónimo en Guaraní – Música en las Misiones Jesuíticas de Paraguay o Bolivia* youtu.be/PgZEfutiHWO

De aanwezigheid van de jezuiteten¹ in Zuidelijk Brazilië, Argentinië en Paraguay is nog steeds zichtbaar in de vele 17^e-eeuwse ruïnes van hun bouwwerken die door UNESCO in 1993 tot Werelderfgoed verklaard zijn:

- *Reducciones Jesuíticas Guaraníes – Jesuiten Guaraní Reduktionen (Paraguay, Argentina)* youtu.be/OzGBMlgN_PM

De bevolking kreeg de beschikking over harpen en violen en speelden daar al gauw even virtuoos op als hun collega's in Europa. Bezoekers uit Spanje waren stomverbaasd dat ze in de koloniën zulke schitterende polyfonische en Barokmuziek konden horen. Ook kwamen er inheemse componisten die prachtige 'Europese' muziek schreven. Beroemd zijn de 17^e-eeuwse muziekstukken die gevonden zijn in de archieven van de kathedraal van Puebla en Lima. Een voorbeeld van spel op de harp van Paraguay:

- *La Sol Fa Mi Re – Gaspar Fernandes – Baroque Music in the New Spain (Puebla Cathedral, 17th century)* youtu.be/NMagZGDFGek

Het grote aantal instrumenten dat vanuit Spanje het nieuwe continent binnenkwam, moest het leven veraangenamen en de bevolking gunstig stemmen voor het Spaanse koloniale gezag. Dat was een bewuste en bijzonder geslaagde politiek van de Spaanse koningen. En daaraan is het ook te danken dat er zo'n grote verscheidenheid aan instrumenten in Zuid-Amerika te vinden is. En — no hay mal que por bien no venga (elk nadeel heeft zijn voordeel) — de Zuid-Amerikanen zijn verwoede liefhebbers van hun eigen muziek geworden. En, mét hen, ook vele anderen.

Een nieuw muzikaal huis

De nieuwe volkscultuur zou een nieuw muzikaal huis bouwen op de fundamenteën van de oude Spaanse modellen. Daarbij bleef men voor wat de zang betreft het soort verzen gebruiken die zich het beste leenden voor de muzikale behoefte.

'Eigen' Zuid-Amerikaanse muziek

De vorming van die 'eigen' muziek kreeg zijn beslag in de 18^e eeuw. Bovendien kwam door de komst van grote aantallen Afrikanen de tweedelige maat in zwang die zich op intrigerende wijze aansloot bij de driedelige Spaanse. Jesús Gonzalo Peña Puentes speelt op de Cuatro tegelijkertijd driekwarts- en tweekwartsmaat:

- *Jesús Gonzalo Peña Puentes (tot 0.54 minuut)* youtu.be/9_eYALJHG9E

Villancicos en Aguinaldos

Directe nakomelingen van de Spaanse muziek uit de 16^e eeuw zijn de Villancicos — de kerstliedjes en Aguinaldos (liedjes gezongen rond Nieuwjaar). Deze muzieksoorten vertonen grote overeenkomsten in Puerto Rico, Venezuela, Colombia en het gebied rond Vera Cruz in Mexico. Luister naar de Estudiantina uit Guadalajara in 'Vamos pastores vamos':

- *Estudiantina Guadalajara — Vamos pastores vamos* youtu.be/ZXnf5Dj0c48

Het is curieus om te constateren dat deze kerstfolklore niet voorkomt in gebieden waar suikerriet, koffie en cacao werd verbouwd omdat de kersttijd samenviel met de oogst, zoals in Santo Domingo en Cuba. Oneerbiedig gezegd was er toen even geen tijd voor het zingen van Kerstliedjes! Er was werk aan de koloniale winkel.

Paraguayaanse polca

Als laatste wil ik aantekenen dat genres als de oorspronkelijke Paraguayaanse polca, de in vele landen gespeelde salonmuziek als de mazurka, de wals, de danza en andere dansvormen niet uitsluitend afkomstig zijn van het Iberisch schiereiland maar ook uit landen als Frankrijk en Oostenrijk. Ook de vormgeving van de folklore is zeker niet alleen terug te voeren op Spanje.

De muziekinstrumenten

In de snaarmuziek van Latijns-Amerika vind je veel sporen van de Spaanse muziek uit de late Middeleeuwen (13^e–16^e eeuw), de overgangstijd van Renaissance naar Barok en uit de Spaanse en Italiaanse Barok (17^e en 18^e eeuw). Later worden er Afrikaanse en creoolse instrumenten aan de Spaanse toegevoegd: maracas (Venezuela, Colombia, Puerto Rico, Santo Domingo etc.), güiro (Colombia), marímbula (Midden-Amerika), furruco (Venezuela, Puerto Rico) etc.

Het valt op dat de oude Spaanse namen van de verscheidene muziekinstrumenten ook voortleven in Zuid-Amerika: guitarra, tiple, bandola, vihuela, bandurria, laúd en nog vele andere regionale namen.

Een bijzonder instrument: de harp

De diatonisch (= in één toonaard) gestemde harp werd zeer veel gebruikt in de koloniale eeuwen, onder andere in de Kerk. De jezuïeten gebruikten de harp voor hun erediensten. In Portugal was het bespelen van de harp in de Kerk verboden. Dat verklaart waarom het harpspel niet populair is geworden in Brazilië. Het is nu nog steeds een volksinstrument in landen en gebieden als Venezuela, Colombia, Paraguay en Vera Cruz. Luister naar de Paraguayaanse harp in een lied dat wordt gezongen in het Guaraní:

- *Lo mejor de la música paraguaya – 5a. Parte* youtu.be/IOdG0NI7I-I

De diatonische harp heeft zich ontwikkeld uit de kleine gotische ('Keltische') middeleeuwse harpen die drie en half octaven bestreken en die zich in de 15^e eeuw overal op het Iberisch schiereiland hadden verspreid. Die gotische harpen werden onder andere door missionarissen met zeer veel succes bij hun werk onder de inheemse bevolking gebruikt. Hier bespeelt Sarah Deere-Jones de Keltische harp:

- *Medieval music for Harp – Sarah Deere-Jones* youtu.be/ZljTvhOtGrw

In Paraguay is de harp een nationaal instrument geworden, evenals in Venezuela. Hier kunt u luisteren naar het beroemde lied 'El caballo viejo' van Simón Díaz, gespeeld op de Venezolaanse harp.

- *Musica venezolana caballo viejo instrumental* – Simón Díaz
youtu.be/ov80dXoHq8Y

In de volksmuziek bleef de diatonische harp populair en de chromatische harp (met alle hele en halve tonen) werd verder ontwikkeld in de klassieke muziek (luister voor een combinatie van chromatische harp, vihuela, viola da gamba, castagnetten en tamboerijn naar het ensemble van Jordi Savall in 'Folías de España'). De diatonische harp was een dankbaar instrument dat luide en heldere — hoge en lage — klanken voortbracht en waarvan de klankkast ook als trommel kon worden gebruikt.

- *Jordi Savall – Folías de España* youtu.be/5Frq7rjEGzs

Gitaarsoorten

Guitarra de golpe

De harp werd begeleid door allerlei gitaarsoorten die zich in de loop van de 16^e en 17^e eeuw ontwikkelden, bijvoorbeeld de Italiaanse 'chitarra battente' (de 'guitarra de golpe' van de Mexicaanse Stille Oceaan kust):

- *Guitarra de golpe* youtu.be/mHyl6VihERE

En de cuatro (Venezuela, Colombia), de jarana (Mexico), de mejoranera (Panama), de tiple (Colombia), de timple (Canarische eilanden), de bandurria (Cuba), de huapanguera huasteca (Mexico) en de 'gewone' gitaar die — op initiatief van de Andalussche musicus Vicente Espinel (1550-1624), die ook leraar was van Lope de Vega — eerst van vier naar vijf snaren (Espinel voegde er de hoge E-snaar aan toe, die ter ere van hem 'Espinela' werd genoemd) en vervolgens van vijf naar zes snaren ging.

Vihuela

De getokkelde Spaanse vihuela werd steeds meer vervangen door de gitaar die je met akkoorden aansloeg. U hoort hier nog de vihuela, bespeeld door Tommy Johansson, in een 'Fantasía' van Luys de Milán (1500-1561):

- *Vihuela de Mano – Luys de Milán – Tommy Johansson*
youtu.be/xwn9vgWH-Bg

Omdat de gitaar een stuk makkelijker speelde had Sebastián de Covarrubias hier kritiek op in zijn 'Tesoro de la lengua castellana' (1611) waarin hij zegt:

‘De tegenwoordige gitaar is zo makkelijk te bespelen dat zelfs een stalknecht zich een gitarist kan noemen.’

Een beetje gelijk had Covarrubias wel.

De Laúd (luit)

De Spaanse Laúd (luit) heeft 6 dubbele metalen snaren en is afkomstig van de Arabische luit. De moderne Spaanse luit is niet dezelfde als de luit uit de Renaissance of de Barok. De Spanjaarden brachten de Laúd mee naar onder andere Colombia, Venezuela en Ecuador, waar hij onder verschillende namen verder leefde.

In Colombia onder de naam Tiple:

- *Concierto Tiples – Alberto Puentes Torres – Jose Luis Martinez*
youtu.be/6RoEK_vrkfM

De moderne Spaanse luit (ook wel 'Tenor Bandurria' genoemd) wordt hier bespeeld op een thema van het bekende trio Los Panchos:

- *Si tu me dices ven – Bandurria tenor o laud español* youtu.be/ErZlUCX9bpM

Een combinatie van Arabische luit en gitaar:

- *Ziryab Caló – Suhail Serghini Ensemble – Tetuan* youtu.be/PVVqaFrG9Kw

De renaissanceluit hoort u hier:

- *Laúd renacentista – Manuel Mejía Armijo* youtu.be/58Fl3feHvyQ

Furruco

De Venezolaanse Furruco is afkomstig van de Spaanse ‘zambomba’. Het instrument wordt gebruikt om onder andere kerst- en nieuwjaarsliedjes te begeleiden. Ook in Colombia en Brazilië wordt het instrument gebruikt. Het instrument heeft daar de naam van Runcho (Colombia) en Cuica (Brazilië).

De houten klankkast heeft de vorm van een conische trommel. Deze wordt bespannen met een vel. In het midden van het trommelvel wordt een met hars bestreken dunne staaf gestoken.

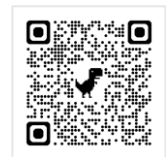
De staaf brengt door wrijving met twee handen het trommelvel in trilling. Het geluid is vrij zwaar en karakteristiek. In Nederland is het instrument ook bekend onder de naam ‘rommelpot’. Hierbij de *zambomba* gespeeld door

- *Mundo Folklore* youtu.be/MK7kRgZpoJU

Hieronder zien we een Colombiaanse furruco-, runchobouwer aan het werk en kunnen we naar de klank van zijn Furruco luisteren.

- *Luthiers Colombianos – Furruco Llanero* youtu.be/oeQdp4Yzklg

De Arabische ondertoon

Bovengenoemde instrumenten hebben meestal dezelfde stemming als die welke ze hadden in de 17e eeuw. Bij het stemmen van hun instrument moesten de muzikanten kennelijk aanvoelen hoe ver ze een bepaalde snaar moesten aandraaien, want Luys de Milán schreef in zijn ‘El Maestro’ uit 1535 in een aanwijzing voor het stemmen:

‘Subiréys la prima tan alto quanto lo pueda sufrir’

‘De eerste snaar net zo hoog aandraaien tot ie net niet knapt.’

Vaak hebben die stemmingen ook een Arabische inslag. Dat geldt onder andere voor de bandola (Venezuela), de jarocho (Vera Cruz), de tres (Cuba), de Puerto Ricaanse cuatro, de bordonúa (Puerto Rico, Santo Domingo), ook genoemd de ‘guitarra ronca’ vanwege zijn dikke snaren (bordones), de laúd (Cuba, Puerto Rico voor guajiro en jíbaro muziek).

In Spanje ging men, na de verdrijving van de Arabieren, de voorkeur geven aan de ‘guitarra latina’ boven de ‘guitarra morisca’.

U hoort hier de ‘moorse gitaar’ bespeeld door Simone Sorini:

- *Musica Medievale – chitarra morisca (asc. 30”) – Simone Sorini*
youtu.be/J8_OzW_wQDM

De verdwijning van de *chitarra moresca* had consequenties voor de ontwikkeling van de muziek, want hiermee verdween ook de mogelijkheid om de subtielere toonverschillen te maken die zo kenmerkend zijn voor de Arabische muziek. Er blijven maar weinig sporen achter van die vroegere subtiele modulaties en opeenvolgende harmonieën. In de Spaanse flamencozang zijn de Arabische modulaties wel — zij het gedeeltelijk — bewaard gebleven. De invloed van de flamencomuziek is beperkt gebleven tot de Caribische kusten van Mexico en Venezuela. Daar treft men nog die typische dalende akkoordengang aan. Luistert u naar *La Bamba* uit Vera Cruz (Mexico) gespeeld door La Negra Graciana op de harp:

- *La Bamba* youtu.be/YECRRtkvf3A

De Spaanse vloot en de muziek

Ongetwijfeld heeft, zoals gezegd, de bemanning van de Spaanse schepen, die uit vele streken van Spanje en het Middellands Zeegebied afkomstig was, hun schat aan nationale liederen meegenomen en verspreid.

Net als de ridderromans hebben de liederenbundels hun weg gevonden naar de Nieuwe Wereld. Daarbij was er ook sprake van Arabische invloed uit het Middellands Zeegebied.

Ook het Gregoriaans en de kerktoonladders² hadden hun invloed. In onze tijd maakte de Chileense zangeres Violeta Parra hiervan dankbaar gebruik in veel van haar liederen. U hoort hier een fragment van 'Se juntan dos palomitas' (twee duifjes komen samen):

➤ *Se juntan dos palomitas* – Violeta Parra youtu.be/fUbYRCwiFmc

*Se juntan dos palomitas
En el árbol del amor
Fin de la separación que
Los tenía contigo
Brillaba con sus rayitos
El sol en ese entretanto
Los dos en un sólo manto
Se arrebozaron dichosos
Y sin clarín misterioso
Palomito yo te canto
Como el clavel y la rosa
Florece en el jardín
La dalia con el jazmín
Y la azucena olorosa*

[...]

*Twee duifjes komen samen
nestelen in de liefdesboom.
Opgeheven is de scheiding
door jou steeds ingetoomd.
intussen scheen het zonnetje
met stralen glanzend schoon.
Gelukkig, in één verenkleed geborgen,
samen, aan het oog onttrokken.
zonder schallende bazuin
bezing ik jou, mijn duifje
als de anjer en de roos,
die bloeien in de aarde,
de dahlia, de jasmijn
de lelie geurend in de tuin*

[...]

Majeur en mineur toonaarden

De majeure en mineur toonaarden uit de overgangstijd van Renaissance naar Barok zorgden voor de melancholieke toon van veel liederen:

- *México – Barroco Novohispano* youtu.be/PbC-9PdyCBE

Men zong graag verzen van 10 regels, de zogenaamde ‘décimas’, ook een uitvinding van Vicente Espinel. Hier hoort u hoe de décima in verschillende Zuid-Amerikaanse landen wordt geïnterpreteerd:

- *La Décima Puertorriqueña* youtu.be/JWc8DOe0l4

In Venezuela en Colombia hebben we de ‘galerón’ die eenzelfde Andalusisch akkoordenschema volgt. De naam ‘galerón’ is misschien ontleend aan de ‘Fiesta de los galeones’ dat vanaf het begin van de 17e eeuw werd gevierd op het vasteland als dank voor de veilige aankomst van de Spaanse vloot uit Spanje. De vloot van Cartagena werd ‘La flota de los galeones’ genoemd, omdat er oorlogsschepen (galeones) meevoeren ter bescherming van de handelsschepen.

Een andere verklaring relateert de liederen aan de naam van de lange konvooien van wagens die zich in vroeger tijden verplaatsten over de Llanos (uitgestrekte grasvlakten) en die ‘galeras’ werden genoemd. De liederen die onderweg zouden zijn gezongen zouden daarom ‘galerones’ zijn genoemd.

Met dat type etymologieën moet je echter voorzichtig zijn. Veel van dit soort etymologieën zijn wel leuk maar er is vaak geen gedocumenteerd bewijs voor.

Dit is een galerón llanero uit de Colombiaanse en Venezolaanse ‘llanos’:

- *Galeron Llanero* youtu.be/LqTXMdzmcEU

De muziek in het binnenland

In het achterland van de grote havensteden ontwikkelde zich in de loop van de 17^e en 18^e eeuw een landelijke muziekstijl die zich tot op de dag van heden gedeeltelijk heeft gehandhaafd. In het binnenland woonden veel mestiezen en mulatten die vanwege hun lage sociale status met nogal minachtende namen werden aangeduid: guajiros, jíbaros, llaneros, criollos, jarocho. 'Boeren' zouden wij zeggen. Deze namen zijn nu gemeengoed geworden en worden niet langer als minderwaardig gevoeld. Integendeel.

De liederenschat en muziekstijlen van deze mestiezen en mulatten vertoonden veel onderlinge overeenkomsten, hoewel de mensen ver van elkaar vandaan woonden en contacten dus schaars waren. Daarnaast ontwikkelde elke streek ook zijn eigen stijl.

Overall werd gedanst op feesten die 'fandangos' werden genoemd. Uit de contacten op deze fandangos ontwikkelden zich vele muzieksoorten zoals de son jarocho en de joropo (die ook weer onderverdeeld wordt in genres zoals de zumba-que-zumba en de golpe).

Venezolaanse virtuozen uit het volk spelen voor u een 'zumba que zumba' op Bandola en Cuatro:

➤ *Zumba que Zumba* youtu.be/x7LnVDiod6E

Sporen van de oude Spaanse muziek

Voor de leek is het vaak niet eenvoudig om sporen aan te wijzen die de oude Spaanse muziek in de Latijns-Amerikaanse muziek heeft achtergelaten. Maar om ons toch een beeld te kunnen vormen van die oude invloeden zijn er toch wel wat bekende muzikale verschijnselen aan te wijzen die hierop duiden. Vooral het Andalusische akkoordenschema is kenmerkend voor de Spaanse invloed.

Wie nog een voorbeeld wil hebben van een oude Andalusische volgorde van akkoorden kan eens luisteren naar een polo margariteño gezongen door Soledad Bravo (onder de opname hierbij ook een tekstfragment):

➤ *Polo Margariteño – Soledad Bravo* youtu.be/2kkDTVILnhA

*El cantar tiene sentido, (2x)
entendimiento y razón (2x)*

*La buena pronunciación, la buena pronunciación
y el instrumento al oído (2x)*

*Mira ese lirio que el tiempo lo consume
Y hay una fuente que lo hace florecer (2x)*

*Tu eres el lirio, ay dame tu perfume
Yo soy la fuente, que déjame correr (2x)*

*Zingen is gevoel,
begrip en rede*

*Met een goede dictie en
instrumenten op gehoor gestemd*

*Kijk hoe de tijd vreet aan de lelie
naast de bron die haar doet bloeien*

*Jij bent de lelie, geef mij je geur,
ik ben de bron, laat me toch stromen*

Ook liederen in de stijl van ‘La llorona’ uit Mexico zijn goede voorbeelden. Als je ‘La llorona’ in E-mineur speelt op de gitaar krijg je de volgende volgorde van akkoorden: E-mineur, D-majeur, C-Majeur, B7 (septime).

*En el cielo nace el sol ¡ay! llorona,
En el mar nace la luna, (2x)
Y en el corazón me nace ¡ay! llorona,
Quererte como a ninguna. (2x)*

*Ay, de mi llorona
Llorona de azul silvestre, (2x)
Con tu rebozo en el aire ¡ay! llorona,
Para decir que me quieres. (2x)*

*No sé que tienen las flores llorona,
Las flores del camposanto, (2x)
Que cuando las mueve el viento llorona,
Parece que están llorando. (2x)*

*De hemel baart de zon, o vrouw in tranen,
de maan wordt geboren in zee.
Mijn hart bezielt je tranen, vrouw;
het is vol liefde, en alleen bestemd voor jou.*

*Wee mij, ach lieve vrouw in tranen,
blauw wenend als een bos in rouw.
Je schoudermantel, hoog, die zegt:
‘Ik ween en houd van jou.’*

*Wat hebben toch de bloemen, vrouw in tranen,
de bloemen op de dodenakker ginds?
Wanneer de wind hen wiegt, o vrouw in tranen,
wenen ze, misschien, om wie je mint.*

Het oorspronkelijk Andalusische akkoordenschema kunnen we beluisteren in een interpretatie van het 16^e-eeuwse Spaanse ‘Guárdame las Vacas’ (‘Hoed mijn koeien’) van Luis de Narváez (1500-± 1555):

- *Luis de Narváez – ‘Siete Diferencias sobre Guárdame las vacas’ – Dolores Costoyas, vihuela* youtu.be/P1RVRatBA94

De 'rasgueo'

De 'rasgueo', dat wil zeggen het met alle vingers strijken over de snaren is al een heel oude manier van spelen. In de Quijote van Cervantes uit 1605 lezen we (Cervantes, 1981, p. 268):

'era un poco músico y tocaba una guitarra a lo rasgado, de manera que dezian algunos que la hazia hablar'

Hij liefhebberde in muziek en liet bij het gitaarspelen al zijn vingers over de snaren glijden, zodat het leek of ie de gitaar liet spreken.

Een klein lesje 'rasgueo' door Pepe Romero:

- Pepe Romero – Rasgueado – Mini lesson youtu.be/kdU2jMN1Qal

Sommige moderne muzikanten die op de Paraguayaanse of Venezolaanse harp spelen maken halve tonen op de harp door de nagel van een vinger op de klankkast onder een bepaalde snaar te drukken. Dat deed men in de 16^e eeuw ook al en die — geniale maar primitieve — manier om halve tonen te maken heette 'a la manera de Ludovico' (op de manier van Lodewijk), de naam van een virtuoos uit die tijd. Die terminologie wordt nog gebruikt in Venezuela en Colombia. De volgende Fantasía X is van Alonso Mudarra (1546) en wordt gespeeld op een Tripelharp door Ariana Savall:

- Alonso Mudarra – Fantasía X 'que contrahaze la harpa en la manera de Ludovico' – Arianna Savall youtu.be/7mlDVXjllEU

De falset (het overslaan van de stem)

Een ander overblijfsel uit de Spaanse koloniale tijd is het gebruik van de falset die ook werd toegepast in arbeidsliedjes van zeelui uit het vroege Middellandse Zeegebied. Men noemde dat de *arte de zalomar*. *Zalomar* is een verbastering van het Arabische *Salam* (Vrede) dat werd gezongen bij het aan boord halen van de vis. Men neemt aan dat de falset van oorsprong Arabisch is en stamt uit het Oostelijk Middellandse Zeegebied.

Je hoort de falset, bijvoorbeeld, in de volgende Mexicaanse 'Son Huasteco':

- *Tlacuatzin – son huasteco ... La Pasión* youtu.be/3abQQceoKxs

*La pasión que se albergó en mi pecho consentida
Hace tiempo se alejó y no volverá a mi vida.
Si tu amor me despreció hoy celebro tu partida.
Como dijera Sor Juana en versos hechos canciones:
'La perfección más humana y aunque goza de excepciones
Se acredita soberana si eres libre de pasiones'.
Corazón de golondrina no supiste hacer verano
Flor de mayo luchó herida en la oquedad de tu mano
Y en su torrente abatida la pasión por ti fue en vano.
De hartstocht die zich gretig in mijn boezem nestelde,
is allang verdwenen en komt niet meer in mijn leven terug.
Als jouw liefde mij ooit verachtte,
ben ik nu blij dat ie verdwenen is.
Zoals Sor Juana ooit zei in haar verzen die tot liederen zijn gemaakt:
'De menselijkste volmaaktheid, hoewel hierop uitzonderingen zijn,
zegeviert als je vrij bent van hartstochten.'
Zwaluwhartje, jij kon geen zomer maken,
het Meibloempje streed gewond in de holte van je hand
en mijn stormachtige passie voor jou ging liggen en was vergeefs.*

Zuid-Amerikaanse dans

De Zuid-Amerikaanse dansen zijn afgeleid van de straat- en volksdansen uit het 17^e eeuwse koloniale Spanje. Een goed voorbeeld hiervan is de *Zapateo*, het trappelen op de Arabische manier (A la manera morisca) op een houten podium of plankier.

Hier is een gestyleerde *zapateado* uit het ballet *Zambra* van de Spaanse componist Pablo Sarasate (1844-1908):

- *Ballet Zambra 'Zapateado' – Pablo Sarasate* youtu.be/63lOHqx47Dk

Wat opvalt is dat Zuid-Amerikaanse dansers bescheiden armbewegingen maken, terwijl die manier van dansen juist in Andalusië zo populair was. Kijkt u ook eens naar het voetenwerk in deze enthousiast uitgevoerde cueca uit Chili met sterke reminiscenties aan de Spaanse ritmiek:

- *La cueca completa – Paso a paso* youtu.be/R5LNRjnyOn8

Ook het adembenemende trommelspel op de Argentijnse *Bombo* en de zapateo van de in gauchostijl aangeklede artiesten is de moeite waard:

- *Show de Malambo y Boleadoras – En Vivo Mercado Agrícola* youtu.be/NwKYsNqGAR8

Het ritme van dans en zang uit de Spaanse Renaissance was meestal driedelig, hoewel het tweedelige ritme ook aanwezig was in de boerendansen, vooral in de snelle 'Villano', een dans die, met talloze versies, in de 16e en 17e eeuw werd gedanst en gezongen en later door de aristocratische milieus werd geadopteerd. Wat opvalt in de villano is de haast obsessieve herhaling van het refrein.

Hier is een villano uit de 17e eeuw, vergezeld door illustraties van Gustave Doré. De oorspronkelijke tekst uit Don Quijote, II, 35 wijkt af van de in deze opname gezongen tekst:

- *Al villano se la dan – Anónimo S. XVII* youtu.be/BxDeSAcMuc

Dit is de gezongen tekst met een letterlijke vertaling en met weglating van de herhalingen:

*Al villano se la dan,
la ventura con el pan.
Año bueno, Rey,
tuvimos, porque sembrando en el suelo,
y ayudándonos el cielo,
mucho pan al fin cogimos.
Al villano se la dan,
la cebolla con el pan.
Más si Dios quiere y vivimos,
si después nos lo comemos,
más contentos quedaremos,
que comiendo de un faysán.
Al villano se la dan,
la ventura con el pan.*

*De boer krijgt
brood met geluk.
Het was een mooi jaar, Koning,
want met hulp van de hemel
heeft het zaaigoed
veel graan (brood) opgeleverd.
De boer krijgt
brood met geluk.
Zo God het wil en wij mogen leven en
brood mogen eten
dan zullen we gelukkiger zijn dan wanneer we
als maaltijd fazant zouden nuttigen.
De boer krijgt
brood met geluk.*

De Iberische cultuur in de Cariben en Latijns-Amerika

Met deze bespreking hoop ik u een idee te hebben gegeven van de wijze waarop de cultuur van het Iberisch schiereiland zich in vroeger eeuwen heeft genesteld in het Caribisch gebied en Latijns-Amerika.

Misschien is dit een aansporing om eens zelfstandig op zoek te gaan naar bronnen die ingaan op de muziek die eigen is aan bepaalde landen en streken.

Kijkt u om te beginnen en om in de geest van dit artikel te blijven vooral eens op *Música temprana*:

➤ *La despedida* – *Música Temprana* youtu.be/_aSmU5UU_Vg

¹ Hun geschiedenis wordt in het Spaans verteld op youtu.be/wE2nyxjCowg

² alle kerktoonladders kun je op de witte toetsen van de piano spelen

22. Het 'Daniel Santosgevoel' in de Cariben

Een stukje Antilliaanse identiteit

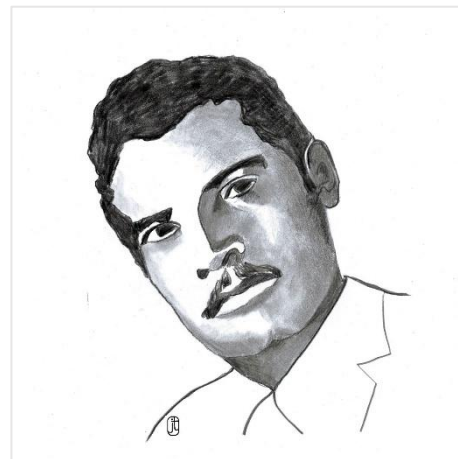
Het mag een wat vreemde titel zijn die boven dit artikel staat, maar toch drukt hij precies uit waar het over zal gaan. Niet over de persoon van de zanger Daniel Santos, maar over Daniel Santos als metafoor, als symbool van een levensgevoel dat onlosmakelijk is verbonden met zijn muziek en die van vele andere — zwarte en blanke — Caribische zangers.

In de loop van dit verhaal zullen er vele zangers en zangeressen de revue passeren en bij luisteraars van vroeger en nu een onmiskenbaar gevoel van herkenning oproepen en ook het besef dat een niet gering deel van hun Caribische identiteit door het 'Daniel Santosgevoel' is gevormd.

Veel bewoners van het Caribisch gebied — en allen die zich met dit gebied verbonden voelen — zijn gefascineerd door de klankkleur en de syncopen van de (Spaans) Antilliaanse muziek en delen via deze muziek hetzelfde gevoel van verbondenheid met het Caribische leven dat in al zijn facetten in die muziek wordt bezongen. We vinden in de liederen verzen over liefde en bedrog, over inheemse dieren, planten en vruchten, over dansen, ritmes, landschappen en reminiscenties aan oude Afrikaanse godsdiensten met hun vele goden. En dit alles tot in de kleinste vezels doordrongen van een alomtegenwoordige sensualiteit.

Gezongen teksten

Ik zal me er voornamelijk toe beperken bovengenoemde facetten toe te lichten aan de hand van teksten die worden gezongen door zangers en zangeressen uit Cuba, Puerto Rico en Santo Domingo, gebieden die van oudsher een grote uitstraling hebben gehad op de rest van het Caribisch gebied, speciaal op die gebieden waar het Spaans goed wordt begrepen en waar de mensen een grote affiniteit met het Spaans hebben, zoals op Aruba, Curaçao en Bonaire.

We zullen zangers van vroeger de revue laten passeren, zoals de muzikanten van het befaamde Cubaanse Trio Matamoros, vertolkers die, zoals Celia Cruz en Daniel Santos, met de roemruchte Sonora Matancera hebben gezongen en zangers van deze tijd zoals de Puerto Ricaan Juan Luis Guerra. Zij allen hebben door hun muziek en teksten een stempel gedrukt op het levensgevoel en karakter niet alleen van de Spaanse Antillen, maar op alle Caribische eilanden vanaf Cuba tot het Zuid-Amerikaanse vasteland.

Muzikale rondreis

Om u in staat te stellen de woorden en zinnen uit de teksten in de muziek te volgen zal ik dankbaar gebruik maken van de mogelijkheden die YouTube ons biedt. Nu eens zult u worden geconfronteerd met een nostalgische, wat krakende oude opname, dan weer zult u kunnen luisteren naar de spetterende klanken van een recentere weergave.

In elk geval wordt de geïnteresseerde lezer een muzikale rondreis geboden die in de eerste plaats is bedoeld als een — hernieuwde — kennismaking met het aloude ‘Daniel Santosgevoel’ en met een speciale focus op de inhoud van de liederen die de Caribische ‘ziel’ weerspiegelen.

Besproken en gezongen fragmenten

Ik heb mijn best gedaan om de besproken en gezongen fragmenten zo getrouw mogelijk weer te geven. Dat was niet altijd even eenvoudig, omdat zangers nogal eens wat lettergrepen inslikken en omdat hun uitspraak van de tekst soms een streek- of land gebonden uitspraak is die zich weinig aantrekt van de eisen van de Real Academia Española. Ook moest ik een keus maken tussen varianten in de tekst. Verder kunnen de teksten hier en daar wat ondeugend zijn, net als het gewone leven. De fragmenten zijn gekozen op willekeurige plaatsen in de gezongen teksten.

¡Adelante!

Sensualiteit

Een van de termen die het bekendst is geworden is het aan het Frans ontleende ‘bonbon’, een chocolaatje dat is gevuld met zoete likeur. De Spanjaarden hebben zich als eersten het woord toegeëigend en het de betekenis gegeven van ‘lekker stuk’. En die betekenis is met graagte overgenomen door de Spaanssprekende Caribiërs.

Het lied dat de meeste bekendheid aan dat woord heeft gegeven is 'El bombón de Elena', het snoepje van Helena. De eerlijkheid gebiedt mij te vertellen dat het woord 'bombón' nog een andere betekenis heeft, namelijk 'penis'. De luisteraar mag natuurlijk kiezen wat ie wil 'horen', maar het blijft verwarrend. Luister naar 'Cortijo y su Combo' en de Puerto Ricaanse plena¹

➤ 'El bombón de Elena' youtu.be/Dlg93b1-TUw

El bombón de Elena

*Elena toma bombón, bon, toma bombón Elena
Ya lo traigo de limón, también de canela
Porque nadie le da un bombón, bon, a la pobre Elena!*

Het snoepje van Helena

*Helena, neem een bonbon, bon, neem een bonbon, Helena;
Ik breng haar er een met citroen- en ook een met kaneelsmaak,
Omdat niemand een bonbon geeft aan die arme Helena.*

Mannen kunnen in liedjes zaken meestal aardig omdraaien. Zo proberen mannen in liedjes die over vrouwen gaan ons ervan te overtuigen dat vrouwen onbetrouwbaar zijn. Vrouwen zijn daarbij ook verschrikkelijk uitgekookt en hebben veel weg van een 'caimana' (kleine krokodil) die je met zijn grote muil helemaal kan opslokken.

Rita la Caimana

*Bayamo tiene dos cosas que no las tiene la Habana:
Una historia muy hermosa y una Rita la Caimana
¡Cómo baila Rita la Caimana! La Caimana!
Todo el que llega a Bayamo, monumento nacional,
Busca a Rita la Caimana, sólo por verla bailar*

Rita Krokodil

*Bayamo heeft twee dingen die Havanna niet heeft:
een mooie geschiedenis én Rita Krokodil.
Wat kan die Rita Krokodil toch dansen!
Iedereen die ons nationale monument Bayamo bezoekt
vraagt naar Rita Krokodil, alleen al om haar te zien dansen.*

Zo'n 'caimana' maakt natuurlijk gebruik van haar mooie lichaamsvormen, waaronder de 'guapachá' en de 'palangana', woorden uit de Cubaanse volkstaal die beiden 'achterwerk' betekenen. De uitdrukkingen 'Tirar con la palangana' en 'Dar con el guapachá' betekenen 'iemand een duwtje met je achterwerk geven' met het doel om hem/haar verliefd op je te maken. Maar ze kunnen ook betekenen dat je boos bent.

En die laatste betekenis kun je beluisteren in het meeslepende liedje

- 'Amalia Batista', gezongen door 'Lobo y Melón con su Grupo'
youtu.be/5plyiLuZd4Q

Amalia Batista

*Amalia Batista, Amalia Mayombe,
¿Qué tiene esa negra que amarra a los hombres?
Ella no me amarra a mí porque no me da la gana:
¡Le tiro la palangana y le doy con el guapachá!*

Amalia Batista

*Amalia Batista, Onweerstaanbare Amalia,
Wat hééft die zwarte vrouw toch dat ze de mannen zo aantrekt?
Maar mij verstrikt ze niet, omdat ik daar geen zin in heb.
Ik ben boos op haar en ik geeft haar een duw met m'n achterwerk.*

Bovenstaande tekst is ook interessant vanwege het woord 'mayombe'. 'Mayombe' is een woord uit de Afro-Cubaanse godsdienst, de 'santería', en betekent zoiets als 'hekserij'.

Een vrouw die 'mayombe' heeft kan mannen gek maken. Ook het werkwoord 'amarrar' (letterlijk 'vastbinden') is een woord uit de Santería en heeft daar de specifieke betekenis van 'mannen aan je binden door middel van hekserij'.

Er zijn ook nog andere manieren om een meisje of vrouw aan te duiden. Er zijn zoveel andere manieren dat er geen beginnen aan is om ze op te noemen. Vandaar dat ik me beperk tot de volgende drie: china, cosa en melaza.

China, cosa, melaza

De aanduiding 'china' of 'chinita' voor meisje of jonge vrouw komt veel voor. Het ligt voor de hand dat dit slaat op de gelaatstreken van sommige vrouwen van indiaanse afkomst. De vorm van indiaanse ogen doet immers denken aan de ogen van een 'chino/a', een Chinees c.q. Chinese. Andere woorden zijn 'cosa', 'cosita', 'cosita buena/ linda/ rica' — ding/ dingetje/ lekker ding — afkomstig uit Cuba en Puerto Rico.

Guillermo Portabales zingt het nostalgische

➤ 'El amor de mi bohío' youtu.be/RB7MnqbJ9nc

El amor de mi bohío

*Es mi vivir una linda guajirita,
la cosita más bonita, trigueña ...*

De liefde van mijn huisje

*Mijn knappe Puerto Ricaanse meisje is mijn
alles:
de mooiste schat en zo mooi bruin ...*

In gedichten en liedjes uit Puerto Rico tref je ook het gebruik aan van de term 'melaza'. De melasse is de dikke, vloeibare massa die overblijft nadat de suiker uit het suikerriet is geperst. Die substantie is bruin van kleur en smaakt zoet. Niet verwonderlijk dat men de term 'melaza' — in positieve zin — is gaan gebruiken om het zwarte of gekleurde ras aan te duiden. Zo zingt Ismael Rivera in

➤ 'Las caras lindas de mi gente negra' youtu.be/t9gsjtx3f8

Las caras lindas de mi gente negra

*Somos la melaza que ríe
la melaza que llora
somos la melaza que ama
y en cada beso, ¡qué conmovedora!*

De lieve gezichten van mijn zwarte volk

*Wij zijn de melasse die lacht,
de melasse die huilt;
wij zijn de melasse die bemint,
ontroert, in elke kus!*

Muziekinstrumenten: bongó, tumbadora en maracas

Muziekinstrumenten vormen het onderwerp van bespreking in de volgende liedteksten.

Het zou ondoenlijk zijn om alle instrumenten op te noemen die voorkomen in de teksten van de Spaans-Caribische liedjes. We zullen daarom een drastische keus maken en slechts enkele belangrijke ritme-instrumenten uitkiezen: de bongó, de tumbadora en de maracas.

De bongó

De bongó (in het Nederlands leggen we de klemtoon meestal op de eerste lettergreep) is een woord uit het Ki-kongo, een Bantoetaal. Het is een instrument dat bestaat uit twee met elkaar verbonden trommeltjes die, soms op zeer virtuoze manier, worden bespeeld door de *bongocero*, de bongospeler. Pete — el Conde — Rodríguez bezingt dit instrument in

➤ ‘Primoroso cantar’ youtu.be/WrzwZJWDyus

Primoroso cantar

*Primoroso cantar que comenzó en un barracón
Cuando mi gente llegó del Africa lejana
Trayendo un bongó*

Heerlijke zang

*Heerlijke zang die in een schuurtje begon,
toen mijn volk uit het verre Afrika arriveerde
met een bongó bij zich.*

Tumbadora

Een veelgebruikt instrument is de 'tumbadora', een trommel van ± 1 meter lengte die, afhankelijk van land of streek, ook wel 'conga', 'tumba' of 'quinto' wordt genoemd.

Wie duidelijke afbeeldingen wil zien van tumbadora's en andere trommels moet maar eens luisteren en kijken naar de video van

➤ Juan Luis Guerra youtu.be/ym68K62xox4

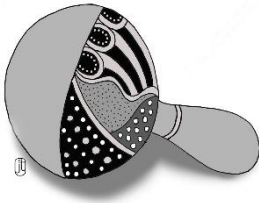
Angel para una Tambora

*Suena un ángel, viste de tambora,
Tierra adentro con la tumbadora
Mil luceros forjan tu corona
Nunca muere mi tambora*

Engel voor een Trommel

*Er klinkt een engel: hij gaat gekleed als een tambora,
Landinwaarts met de tumbadora;
Duizend lichtjes vormen je kroon;
Mijn tambora gaat nooit dood.*

Maracas

Het laatste ritme-instrument dat we hier vermelden zijn de maracas: twee met zaadjes of gruis gevulde kalebassen op een steel. Het is een instrument dat in geen enkel orkest ontbreekt. Er bestaat zelfs een lied dat speciaal werd geschreven voor de maracaspeler (de maraquero) van het Cubaanse Trio Matamoros: Siro Rodríguez.

We kunnen nog steeds luisteren naar een uitvoering door het oude *Trio Matamoros* van het lied dat is gewijd aan de maracas. Het betreft een oude, nostalgische opname: *Las maracas de mi Cuba*. De betekenis van de woorden is weer eens dubbelzinnig. Maar de methode die wordt beschreven om een paar maracas te maken klopt wel degelijk.

➤ *Las maracas de mi Cuba* youtu.be/RvvtPEbhFsk

Las maracas de mi Cuba

*Nace en mi Cuba la güira y en Oriente las maracas
y en el mundo se destaca su rebomba que me inspira (2x);
Ahora te voy a explicar cómo se hacen las maracas (2x):
Se coge la güira, se le abre un hoyito, la tripa se saca
Y se pone a secar; y por el hoyito, con buenas razones,
Echar municiones, se le mete un palito, se raspa un poquito,
Se mueve un poquito y luego a tocar ya está.
¡Mira cómo resuenan ya! ¡Oye que así resuena más!
¡Mira qué sabrosa está!*

De maracas van mijn Cuba

*In Cuba is de kalebas geboren en in de provincie Oriente de maracas;
Over de hele wereld hoor je zijn inspirerende klank (2x);
nu zal ik je uitleggen hoe maracas worden gemaakt (2x):
je pakt een kalebas, je maakt er een gaatje in, je haalt het binnenste eruit en laat hem drogen;
en door het gaatje schiet je, om goede redenen, munitiezaadjes; dan doe je er een stokje in, je
schaaft een beetje, je roert een beetje en je bent klaar om te spelen.
Hoor 'ns hoe ze klinken! Luister, zó klinkt het nóg beter!
Tsjonge! Wat ongelofelijk lekker!*

Ritmes, dansen, typische uitdrukkingen

Van cha-cha-cha tot son montuno

Niet alleen over de instrumenten wordt er gezongen, ook ritmes en dansen komen als onderwerp van een tekst aan de beurt.

Cha-cha-cha

Zuid-Amerikanen zingen graag over hun eigen ritmes en dansen. Een van die vroegere liedjes is de bekende 'vacilón', een woord dat 'dansfeest' betekent en dat, op het ritme van de *cha-cha-cha* van generatie op generatie wordt overgeleverd. Laten we luisteren naar

- Tito Puente & His Orchestra – Rico Vacilon youtu.be/ox-eOaYcnyE

Vacilón

*Vacilón, ¡qué rico vacilón!
Cha-cha-cha, ¡qué rico cha-cha-cha! (2x)
A la prieta hay que darle cariño,
A la china tremendo apretón,
A la rubia hay que darle un besito,
Pero, ¡todas gozan del vacilón!*

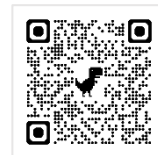
Vacilón (dansfeest)

*Wat een vacilón! Wat een goeie vacilón!
Wat een cha-cha-cha! Wat een goeie cha-cha-cha!
Voor zwarte meisjes moet je aardig zijn,
Donkere meisjes pak je stevig vast,
Blonde meisjes geef je een kusje,
Maar allemaal houden ze van de vacilón!*

Het ritme van de cha-cha-cha, een kruising tussen een son en een danzón, werd in de jaren 1950 ‘uitgevonden’ in Havanna door Enrique Jorrín. De naam cha-cha-cha is een klanknabootsing van het geluid dat wordt geproduceerd door een *chacha*, een metalen buis gevuld met steentjes, die, schurend langs de binnenkant van de buis, een ‘cha-cha-cha’-achtig geluid voortbrengen.

We kunnen nog naar de maestro zelf luisteren, want Enrique Jorrín zingt hoogstpersoonlijk over de wonderen van de cha-cha-cha

➤ Enrique Jorrín y su orquesta youtu.be/xERF29YQ-y4

Milagros del Cha-cha-cha

*Cuando sintieron el cha-cha-cha
todo el que estaba vino a bailar (2x);
el policía que estaba el semáforo cambiando
al sentir el cha-cha-cha lo soltó y, ¡salió bailando!*

Wonderen van de cha-cha-cha

*Toen ze het ritme van de cha-cha-cha hoorden,
sloegen alle aanwezigen aan het dansen en
de agent die het stoplicht stond te bedienen liet 'm los
toen ie de cha-cha-cha hoorde en ging dansen!*

Cumbia

De cumbia was vooral populair aan de Atlantische kust van Colombia. De naam komt van het Kikongo werkwoord 'kumba' dat 'vloeien, stromen' betekent.

De cumbia is een verleidingsdans die is ontstaan in de Spaanse tijd. De man nodigt de vrouw uit om te dansen en biedt haar een paar brandende kaarsen aan. De vrouw neemt ze aan en gaat om de man heen dansen.

Die oorspronkelijke betekenis van de cumbia wordt goed weergegeven in de tekst van *Prende la vela*, hier vertolkt door Alfredo Gutiérrez.

➤ *Prende la vela* youtu.be/-Utg4YQ1S8k

Prende la vela

*Negrita, ven, prende la vela (2x)
que va empezar la cumbia de Marbella (2x)
Prende la vela
Que la Cumbiamba pide candela!' (2x)*

Doe de kaars aan

*Kom, m'n zwarte schat, steek de kaars aan,
want de cumbia van Marbella gaat beginnen;
steek de kaars aan,
want het dansfeest vraagt om vuur!*

Ik wijs vanaf nu niet meer op dubbele betekenissen (zoals in het vorige fragment). Dat weten we nu zo langzamerhand wel. We zouden ons moeten verwonderen als iets géén dubbele betekenis had!

Guajira

Een nogal idyllische liedsoort die het landschap bezingt en het leven van de *guajiro*, de eenvoudige Cubaanse boer, is de guajira. En iedereen kent de bekendste guajira, de ‘Guajira Guantanamera’ uit 1928 onder andere op tekst van de vrijheidsstrijder José Martí.

Maar voor de afwisseling kunnen we ook eens luisteren naar het ritme van de guajira in een uitvoering van het nummer *Juliana* door *Pete Rodríguez y su conjunto*. Let op de obsederende klank van het Koor.

➤ *Juliana* youtu.be/k58M6xQ_Y8w

Juliana

*Baila mi guajira
Goza mi guajira
Ahora me voy a cantar
(Koor: que tiene sabor)
Esta guajira, mi hermano
(Koor: que tiene sabor)*

Juliana

*Dans mijn guajira,
geniet van mijn guajira,
nu ga ik zingen
(Koor: want die klinkt lekker)
Deze guajira, broeder
(Koor: want die klinkt lekker)*

Mambo

Een ritme dat werd gecreëerd door de Cubaanse musicus Arcaño in 1938 en dat werd gepopulariseerd door Dámaso Pérez Alonso is de mambo. ‘Mambo’ is ook weer een woord uit het Kikongo dat een ritueel aanduidt van muziek en dans. Het Afrikaanse ‘diambu’ (het enkelvoud van mambo) betekent ‘gesprek met de goden’. Mambo is ook de benaming van een priesteres van de Afro-Cubaanse godsdienst, de santería, waarover later meer.

Laten we luisteren naar de naamgever van dit artikel,

➤ *Daniel Santos en de Sonora Matancera* youtu.be/001ZS-_Onq8

El Mambo es universal

*Señores, esto no es cuento, esto es la pura verdad:
El mambo está cien por ciento metido en la humanidad;
La rumba no es de Sarmiento, es de esta Cuba sin par;
Pero el mambo, como el viento, se ha hecho ya universal
Y ahora vamos a enseñar cómo se toca en el mundo*

De mambo is universeel

*Dames en heren, dit is geen onzin, maar de zuivere waarheid:
De mambo maakt voor honderd procent deel uit van de mensheid;
De rumba komt niet uit Sarmiento, maar uit ons weergaloze Cuba;
En de mambo is net zo universeel geworden als de wind;
Nu gaan we laten horen hoe de mambo in de wereld wordt gespeeld.*

Salsa

Joe Arroyo neemt ons in *Enhorabuena* mee naar de salsa die tussen 1960 en 1970 ontstond als een muzieksoort die een ware mengeling is van andere Latijns-Amerikaanse muziekgenres en veel ruimte laat voor improvisatie:

Enhorabuena

*Ven y baila mi mulata, no pierdas tiempo,
coge el tumbao de la salsa que está violento [...]
todo el mundo va bailando, va gozando
al compás de la rumba buena, con su tumbao,
con su melao, salsa pa' gozar.*

Gefeliciteerd

*Kom dansen, mulattin van me, verlies geen tijd,
pak het ritme van de salsa met z'n grote stuwkracht [...];
iedereen danst, iedereen geniet
op de maat van de goede rumba, met z'n lekkere ritme;
salsa, zoet als honing, daar geniet je van.*

Rumba

De term 'rumba' hoort in dezelfde categorie thuis als 'tumba', 'macumba' en 'tambor', allemaal woorden die iets feestelijks aanduiden. In die woorden herkennen we direct de Papiamentstalige woorden 'tumba' en 'tambú'. 'Tumba' is ook een woord uit het Ki-kongo, een afgeleide van het werkwoord 'kutumba' dat 'dansen en muziek maken' betekent. Wie intussen nog niet heeft begrepen dat het leven van de creool één groot dansfeest lijkt te zijn heeft duidelijk iets gemist. Maar we geven hen hier nog één kans en laten hen luisteren naar

➤ Joe Arroyo, Enhorabuena youtu.be/XcRr6Bu-o1c

Nadie se salva de la rumba

*Nadie se salva de la rumba,
A cualquiera lo lleva hasta la tumba (2x);
La rumba no tiene raza,
Pa' la rumba no hay color,
La rumba se baila en masa,
Así haga frío o calor [...]
Mira si gusta la rumba
Que ya nadie lo critica;
Y cuando el tambor retumba
Todos sienten pica pica;
Y si quieren deleitar el poder de la rumbita
Ya la bailan los muchachos, las viejas y las pavitas.*

Niemand ontkomt aan de rumba

*Niemand ontkomt aan de rumba;
Iedereen sleept ie mee tot aan het graf;
De rumba kent geen ras,
De rumba heeft geen kleur;
De rumba wordt massaal gedanst,
of het nu koud is of warm [...].
Kijk maar eens hoe de rumba in de smaak valt,
Niemand heeft er kritiek op;
En als de trommel klinkt*

voelt iedereen een tinteling;

En als je van de kracht van de rumba wilt genieten, nou, let dan maar eens op: Jongemannen, oudjes en jonge meiden dansen hem allemaal!

Son montuno

We gaan dit gedeelte afsluiten met de Cubaanse son. Deze wordt trouwens ook druk beoefend in Colombia en Puerto Rico. De son is ontstaan in de 19^e eeuw in de Cubaanse provincie Oriente. Vaak wordt het woord 'montuno' eraan vastgeplakt: Son Montuno, een son met een refrein.

Het woord komt ook voor in uitdrukkingen. Als je wilt zeggen dat iemand zeer actief is kun je zeggen: 'Tiene un montuno que no para' (hij heeft een refrein dat maar niet ophoudt) en als iemand maar half werk doet kun je de volgende opmerking horen: 'Se va cuando está empezando el montuno' (hij gaat weg als het refrein begint).

We gaan luisteren naar

➤ Gloria Estefan in Montuno youtu.be/DpNawZxGrRo

Montuno

*Ese ritmo agita poco a poco
Tiene pica pica y también saoco
¿Porqué será? Porque ha nacido
Del vientre del Caribe
Y el mundo recibe todo el calor que trae:
¡El Son Montuno!*

*Oyelo y vívelo y baila este montuno bien ...
No tiene fronteras ... es libre.
Ni tiene banderas ... de todos.
Es tumbao de calle y de hermandad.
Es de ron y azúcar ... Melao.
De caña y carreta ... Bragao.
Es sudor de pueblo hecho canción.*

Montuno

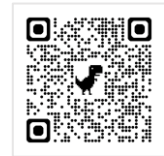
*Zijn ritme is langzaam maar zeker,
het heeft pit en het swingt.
Waarom? Omdat het is ontstaan
In de buik van de Cariben
En de mensen alle warmte krijgen die uitgaat van
De Son Montuno!*

*Hoor het, beleef het en dans deze montuno goed!
Hij kent geen grenzen en geen vlaggen ...
Hij is van ons allemaal!
Hij is het ritme van de straat en de broederschap.
Hij is gemaakt van rum en suiker. O, zo zoet!
Van suikerriet en van de kar die het riet vervoert ... Cool!
Hij is het tot lied getransformeerde zweet van het volk.*

Merengue en de merengue apambichado

De oorsprong van sommige uitdrukkingen en namen zit soms goed verscholen. Zo kent elke rechtgeaarde *Caribeño* (= iemand uit het Caribisch gebied) de Dominicaanse merengue en de *merengue apambichado*. Wat apambichado is zal niet zo bekend zijn. Het zit zo. In Santo Domingo had je, naast de gewone, snelle, merengue ook een langzamere variant, de zogenaamde *pambiche*. Het woord pambiche is afgeleid van *Palm Beach*, een felgekleurde soort textiel dat veel werd gedragen door Amerikanen tijdens de Amerikaanse bezetting van Santo Domingo (1916-1924). Amerikanen die bij het dansen niet zo goed konden meekomen met de snelle merengue, kregen een langzame variant voorgeschoteld: de merengue apambichado, dus een soort Palm Beach merengue. Omdat die variant een stuk langzamer was hadden de dansers volop gelegenheid om zich — a lo caribeño! — aan elkaar vast te klampen. Luister naar

➤ Alberto Beltrán in zijn vertolking youtu.be/AZHmbdQD0nE

Negrito del Batey

*A mí me llaman el negrito del batey
Porque el trabajo para mí es un enemigo;
El trabajar yo se lo dejo todo al buey
Porque el trabajo lo hizo Dios como castigo;
A mí me gusta el merengue apambichao
Con una negra retrechera y buena moza.
A mí me gusta bailar de medio lao.
Bailar medio apretao con una negra bien sabrosa*

Het donkere jongetje uit de buurt

*Ze noemen me het zwartje uit de buurt,
Omdat werken voor mij de grote vijand is.
Werken laat ik helemaal over aan de ossen,
Want God schiep het werk als een vorm van straf.
Ik houd van een langzame merengue,
Met een lekker, knap, donker meisje
En ik houd ervan om hem zijdelings te dansen en
Me flink tegen een appetijtelijk donker meisje aan te drukken.*

Sonero

Muziek maken is bij voorkeur weggelegd voor een goede sonero (muzikant), die moet kunnen improviseren in zijn zang en ritme.

- Bobby Rodríguez zingt hierover youtu.be/zlrErOvdSUI

Sonero del barrio

*A mí me llaman sonero, sonero de barrio
Mami, a mí me llaman sonero
Porque es que yo canto para nada más olvidar
Que soy de Borinquen [...]
En el barrio está el boricua, hombre de honor y sincero,
Trabajador y caballero, orgulloso estoy del barrio'*

De buurtmuzikant

*Ze noemen mij de buurtmuzikant,
Liefje; ze noemen mij de buurtmuzikant,
Omdat ik zing om nooit te vergeten
Dat ik uit Puerto Rico kom [...]
In de buurt woont de Puerto Ricaan, een man van eer, een oprecht mens,
Die hard werkt, een gentleman; en ik ben trots op mijn buurt.*

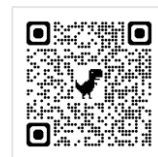
Europeanen staan meestal wat vreemd te kijken als ze horen dat — meestal getrouwde — stelletjes elkaar 'mami' en 'papi' noemen. Het is een soort koosnaam die verder weinig inhoudt. Ook op de Benedenwindse eilanden is het een gewoonte om elkaar mami en papi te noemen.

Trova

Een woord dat zeker niet mag ontbreken in onze korte verhandeling is *Trova*, bekend geworden door het Cubaanse ensemble *Vieja Trova Santiaguera* (de oude liedkunst uit Santiago). De trova is het lied van de troubadour die zingt over de sociale werkelijkheid die hem omringt. Elke wat grotere plaats in Cuba heeft zijn centrum waar de trova wordt gezongen: de *Casa de la Trova*. Bijna elke Cubaan houdt van de trova en dat was al zo ten tijde van het *Trio Matamoros*.

Luister naar dit trio in het beroemde

➤ *Son de la loma* youtu.be/a_yMx22nzZk

Son de la loma

*Mamá, yo quiero saber de dónde son los cantantes
Que los encuentro muy galantes y los quiero conocer
Con sus trovas fascinantes que me las quiero aprender*

Lied uit de heuvels

*Mamma, ik wil weten waar de zangers vandaan komen,
Want ik vind ze zo elegant en wil ze leren kennen
Met hun fascinerende liedjes die ik zelf ook graag wil leren.*

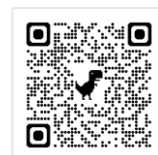
Zoals hierboven al aangegeven, wordt er ook vaak gezongen over bepaalde plaatsen die geliefd zijn of waar iets bijzonders gebeurd is.

Van Alto Cedro naar Guanabacoa

Alto Cedro

Een aantal van die plaatsen, gelegen in het Oosten van Cuba, horen we in het wereldbekende lied *Chanchan* (= naam van een jongeman) van de Cubaanse tresspeler en zanger Compay Segundo. Compay zong altijd tweede stem, vandaar zijn artiestennaam *Segundo* (Tweede).

➤ *Compay Segundo, Cubaanse tresspeler en zanger* youtu.be/c-L1Dj5a0n4

Chanchan

*De Alto Cedro voy para Macaré
Llego a Cueto voy para Mayarí*

Chanchan

*Van Alto Cedro ga ik naar Macaré en
via Cueto naar Mayarí.*

Het lied heeft, voor de goede verstaander, een ondeugende Compay-tekst die ik u niet mag onthouden:

Chanchan

*Cuando Juanica y Chanchan
En el mar cernían arena
Como sacudía el jibe
A Chanchan le daba pena*

Chanchan

*Toen Juanica en Chanchan
zand aan het zeven waren aan zee,
kreeg Chanchan het moeilijk
toen Juanica tijdens het zeven met haar billen
schudde.*

Tijdens de uitvaart van Compay Segundo klonk dit zo karakteristieke lied met zijn prachtige kadans in de straten van Havanna. Indrukwekkend en diep emotioneel. U kunt luisteren naar Compay toen hij met de Buenavista Social Club in 1998 in Carré, Amsterdam zong.

En kijk eens naar het gezicht van Compay als hij de eerste tonen hoort van

➤ Chanchan ...! youtu.be/NKUeQrV16A4

Baracoa

Een andere geografische naam die je nogal eens tegenkomt is Baracoa. Bijvoorbeeld in de

➤ Son Montuno 'A Baracoa me voy' youtu.be/Thldxvc9Lew

A Baracoa me voy

*A Baracoa me voy
Aunque no haya carretera (2x)

Este son tradicional
Es el que me gusta más (2x)
Porque no pierdo el compás
De mi modo de bailar (2x)*

Ik ga naar Baracoa

*Ik ga naar Baracoa,
Hoewel er geen weg naartoe gaat.

Ik houd het meest
Van deze oude Son,
Omdat ik in de maat blijf dansen.*

*A Baracoa me voy
Aunque no haya carretera (2x)*

*En el lejano confín
Se escuchó la voz de un son (2x)
Todos dicen que es Machín
Quien hizo la inspiración (2x)*

A Baracoa me voy ...

*Ik ga naar Baracoa,
Hoewel er geen weg naartoe gaat.*

*Ver hiervandaan
Hoorde je het geluid van een Son.
Ze zeggen allemaal dat Machín
Dit lied heeft gemaakt*

Ik ga naar Baracoa ...

Guanabacoa

Wat er in Baracoa te doen viel wordt niet duidelijk, maar we komen wel meer te weten over activiteiten in Guanabacoa. Dat plaatsje in het oostelijk deel van Havanna staat bekend om zijn oude Afro-Cubaanse religieuze plechtigheden: Santería (zie: De Afro-Cubaanse godsdienst Santería).

Un brujo de Guanabacoa

*Me boté a Guanabacoa a casa de un babalao
A que mirara mi casa
Y a mí que estaba salao.*

Een medicijnman uit Guanabacoa

*Ik ging naar Guanabacoa naar het huis van een
voodoopriester
om te vragen of hij mijn huis wilde inspecteren
en ook mijzelf, want ik voelde me niet goed.*

Vruchten, bomen, planten, dieren

We gaan nu over naar een ander thema in de Spaans-Antilliaanse liedteksten: de liefde voor alles wat de natuur aan voedsel aan de mens biedt.

Het Caribisch gebied is niet alleen gezegend met leuke, opwekkende muziek, maar ook met een natuur die de heerlijkste vruchten oplevert, iets dat door de bevolking in hoge mate wordt gewaardeerd.

Wie luistert naar *Frutas del Caney* van het *Trio Matamoros* kan erin proeven van de mamey-mango en z'n lekkere variant, de mango de bizcochuelo, de papaja en de piña (ananas). Het spreekt bijna vanzelf dat deze zoete vruchten alleen de vergelijking kunnen doorstaan met de lippen van een vrouw ...

- *Frutas del Caney* youtu.be/6EhEiu3zrnM

Frutas del Caney

*¿Quién quiere comprarme frutas
Mangos de mamey y bizcochuelo,
Piña, piña dulce con azúcar
Cosechadas en las lomas del Caney?
Llevo rico mango de mamey
Piñas que deliciosas son
Como labios de mujer.*

*Caney de Oriente, tierra de amores,
Cuna florida donde vivió el Siboney,
Donde las frutas son como flores
Llenas de aromas y saturadas de miel,
Caney de Oriente, tierra divina
Donde la mano de Dios
Echó su bendición [...]
Marañones y mamoncillos del Caney.*

Vruchten uit El Caney²

*Wie wil vruchten van me kopen:
Mamey- en bizcochuelo-mango's,
zoete ananas met veel suiker,
geoogst in de heuvels van El Caney?
Ik heb lekkere mamey-mango's en
anassen die net zo heerlijk smaken
als de lippen van een vrouw.*

*El Caney, land van liefde,
bloeiende wieg van de Siboney-indiaan,
waar de vruchten zijn als de bloemen:
Overdadig geurend en verzadigd van honing.
El Caney, goddelijk land,
gezegend door Gods hand [...]
amandelen en papaja's uit El Caney.*

Ook de meer eenvoudige producten van de aarde krijgen de volle aandacht: de aardappel (papa), de bonen (frijoles) en de pepers (ají).

Hier is het *Orquesta Aragón* (na één minuut) in

- *El bodeguero* youtu.be/M3o8KdbKlcl

El bodeguero

*En la bodega se baila así
Entre frijoles, papa y aji
El nuevo ritmo del Cha-cha-cha*

De winkelier

*Zó dans je in de winkel
Tussen de bonen, de aardappels en de pepers
Het nieuwe ritme van de Cha-cha-cha.*

Tientallen jaren later zal de dominicaan *Juan Luis Guerra*, denkend aan de arme mensen in zijn land, het koffie, bessen en honing uit de hemel willen laten regenen.

➤ *Juan Luis Guerra* youtu.be/dDEVFQnBTp0

Ojalá que llueva café

*Ojalá que llueva café en el campo
que caiga un aguacero de yuca y té
del cielo una jarina de queso blanco
y al sur una montaña de berro y miel.
O, O, O, Ojalá que llueva café en el campo
Peinar un alto cerro de trigo y mapuey
Bajar por la colina de arroz graneado
Y continuar el arado con tu querer [...]*

Ik wou dat het koffie begon te regenen

*Ik wou dat het koffie regende op het land,
dat er een bui van yucawortel en van thee viel
en uit de hemel een motregentje van witte kaas
en in het Zuiden een berg van waterkers en honing!
Ik wou dat het koffie regende op het land!
Een hoge heuvel van tarwe en okra³,
af dalen langs een heuvel van korrelrijst en,
met jouw liefde, doorgaan met ploegen.*

In Santo Domingo vind je ook een plant die vruchten met kleine stekeltjes heeft, *de fogaraté*, een plant die kennelijk symbool staat voor de levendige, ‘aanstekelijke’ manier waarop vrouwen idealiter zouden moeten dansen.

Luister naar

➤ Juan Luis Guerra youtu.be/14ktThl0pRQ

Fogaraté

*Y si la morenita baila fogaraté,
Señores, morena, eh, eh, señores,
¡Quiero, quiero! ¡Morena fogaratera!*

Fogaraté

*En als de mulattin de prikkelende fogaraté danst,
mijne heren ... Mulattin, oh, oh, mijne heren,
geef mij dan maar die prikkelmulattin!*

In het landschap horen dieren, bomen en planten.

Canto al monte

*En el monte está el sinsonte, en el monte está el yarey,
En el monte está la yaya y el palo con curujey;
Si tu quieres cortar palo y escuchar bien el sinsonte
Coge el machete y pa'l monte que el monte es nada malo.*

Zang tot het land

*In het bos vind je de spotvogel, in het bos vind je de palm,
in het bos vind je de buigzame yayaboom en de curujey met zijn puntige bladeren.
Als je hout wilt gaan hakken en wilt luisteren naar de spotvogel,
pak dan je machete en ga naar het bos. Dat kan geen kwaad.*

In bovenstaande fragmenten zijn we veel namen tegengekomen uit de tijd dat de indianen nog heer en meester waren op de eilanden. De 'sinsonte' lijkt wel een Spaanse naam te hebben gekregen, maar in werkelijkheid komt de naam uit het Náhuatl (de taal van de Azteken): 'centzuntli'. De namen die uitgaan op -ey (yarey, curujey, mapuey) zijn ontleend aan de taal van de Taíno, het Arowaks. Ook 'yaya', 'papa' en 'ají' zijn indiaanse woorden.

Veel namen van gewone woorden, van plaatsen, planten en bomen die met 'gua' beginnen zijn Arowaks: Guantánamo, guatapana (vergelijk Papiaments 'watapana'), guateque (= feestje), guayaba (guyave), Guanabacoa, guajira (lied), enz. Soms komt een woord dat met 'gua' begint uit een Afrikaanse taal, bijvoorbeeld 'guarapo', een gegiste drank van suikerrietsap. 'Guarapo' is afkomstig van het Afrikaanse 'garapa' (vergelijk Papiaments 'warapa' = brouwsel).

- *Celia Cruz zingt Melao de Caña met de Sonora Matancera*
youtu.be/qFcv8vtvhml

Melao de caña

*Nuestra caña tiene muchos derivados,
tiene su guarapo y su miel de purga;
Pero más rico sabor
Es el azúcar de Cuba*

Suikerrietdrank

*Er komen veel produkten van ons suikerriet,
zoals de ‘guarapo’ en de zuiverende honing.
Maar de lekkerste smaak
heeft toch wel de Cubaanse suiker.*

De Afro-Cubaanse godsdienst Santería

Wij eindigen onze verkenning met een thema dat een bron van inspiratie is geweest voor de zang: de oude Afro-Cubaanse godsdienst. Deze oude godsdienst is een mengsel van Afrikaanse en christelijke godsdienst en draagt de naam ‘santería’ (heilige zaken). Andere vormen van de oude Afrikaanse animistische godsdienst in Cuba zijn de ‘palo’ en de ‘abakwá’ die ieder hun eigen zangen en ritmes kennen.

Elders in het Caribisch gebied draagt deze vorm van godsdienst andere namen, zoals vaudou (Haïti), brua (Antillen), winti (Suriname) of candomblé (Brazilië).

Santería is de Cubaans-Spaanse naam voor de oude Afrikaanse godsdienst van de Yoruba. De Yorubastammen leefden en leven nog steeds in het zuiden en zuidoosten van het huidige Nigeria en in delen van Dahomey/Benin en Togo. De Afrikanen die als gedwongen werkkrachten op Cuba terecht kwamen waren overwegend Yorubasprekend en zagen kans om hun godsdienst, muziek en dans op te leggen aan de andere Afrikanen. We vinden de namen van hun goden onder andere ook terug in de populaire muziek van de Antillen, Haïti en het Zuiden van de Verenigde Staten.

De Afrikaanse goden werden uit tactische overwegingen — de Afrikanen werden immers gedwongen om katholiek te worden! — verborgen gehouden achter katholieke heiligen. Zo kon men onder het mom van het vereren van de katholieke heiligen ongemerkt eer bewijzen aan de achterliggende Yorubagoden. Dat was ook het geval in Haïti.

Afrikaanse godheden

De moeder van het leven en van de 14 belangrijke Yorubagoden is Yemayá. Zij is ook de godin van de zee en de waterstromen.

Een andere Afro-Cubaanse orishá (godheid) is Babalú Ayé, de god van de (huid)ziektes die wordt afgebeeld als een oude melaatse man met twee honden. Hij staat symbool voor alles wat lelijk is. Terwijl hij in Nigeria allang niet meer wordt vereerd, is dit nog wel het geval in Cuba, Puerto Rico en Colombia.

Onder de talrijke opnames van Babalú Ayé is er ook een van *Miguelito Valdés* waarin hij de volgende woorden zingt.

➤ Babalú Ayé youtu.be/20yLOXDE6Ws

Babalú Ayé

Babalú Ayé. Están empezando los velorios
¿Y qué le hacemos a Babalú?
¡Dame diecisiete velas pa' ponerlas en cruz! [...]
¡Eh! Yo le quiero pedir a Babalú,
Ay, una negra bembona como tú,
Ay, que no tenga otro negro
Pa' que no se fuera...
¿Qué le hacemos a Babalú cuando venga después?

Babalú Ayé

Babalú Ayé. De dienst is begonnen.
Wat doen we voor Babalú Ayé?
Geef me 17 kaarsen om ze in de vorm van een kruis neer te leggen.
Hé, ik wil Babalú vragen
om een zwarte vrouw met dikke lippen,
eentje die nog geen andere zwarte heeft,
zodat ze niet kan weglopen ...
Wat doen we voor Babalú als hij dadelijk mocht komen?

Hekserij

Er is bij die ‘erediensten’ ook sprake van hekserij. Een goede *brujero* (heksenmeester) weet hoe je iemand aan je moet binden van wie je houdt, bijvoorbeeld door bij die persoon het fijngemalen hart van een gedroogde kolibri in zijn eten te doen.

Ook kun je het ritueel van de Zeven Machten voltrekken over een kledingstuk van die persoon. Onder die Zeven Machten worden goden van de santería verstaan zoals Eleguá, Changó, Yemayá en Ogún. Toespelingen op dat soort hekserij worden gemaakt in ‘*Amalia Batista*’, een lied dat we al eerder zijn tegengekomen en dat we nogmaals kunnen beluisteren in de uitvoering van het Orchestra de New York.

➤ ‘Amalia Batista’ youtu.be/CJw4VpbHmlo

Amalia Batista

*Amalia Batista, Amalia Mayombe
Qué tiene esa negra que amarra a los hombres [...]
Ella no me amarra a mí porque no me da la gana
A mí no me puede amarrar porque yo tengo mi aché*

Amalia Batista

*Amalia Batista, Amalia Mayombe,
wat hééft die zwarte vrouw toch voor bijzonders dat ze mannen aan zich kan binden? [...]
Mij kan ze niet aan zich binden, want ik heb er geen zin in;
Ze kán me niet eens aan zich binden omdat ik mijn beschermende amulet draag.*

Mayombe

Mayombe duidt een bepaalde tak van de santería-religie aan. Een vrouw die *mayombe* heeft is onweerstaanbaar. Alleen met een *aché*, een ‘magische’ bescherming, kun je zo’n vrouw weerstaan.

➤ Mayombe youtu.be/ksNIvvebSVw

Aché para todos

*Aché pa’ ti! Y aché pa’ mí!
Yo le canto a Babalú y también a Yemayá
A Changó, Ogún, Ochosi, Obatalá,*

*Oshún y Eleguá Ashé para todo el mundo
Y a los que tengan collares
Que los santos los protejan
De envidia y enfermedades
Que retumben los tambores
Al ritmo de los batá
Para todos los hogares
Que siempre reine la paz*

Aché voor allen

*Aché voor jou! En aché voor mij!
Ik zing voor Babalú en ook voor Yemayá,
voor Changó, Ogún, Ochosi, Obatalá,*

*Oshún en Eleguá Ashé; voor iedereen,
voor degenen die halssieraden dragen,
moge de goden hen beschermen
voor afgunst en ziektes.
Moge de trommels klinken
op het ritme van de batátrommels,
moge er vrede rusten op elk huis.*

Heilige batá-trommels

Het woord ‘batá’ komt uit het Yoruba en betekent ‘trommel(vel)’. Vergelijk hiermee het woord ‘kueru’ in het Papiaments dat eveneens ‘vel’ of ‘trommel’ kan betekenen.

De drie batá-trommels werden als zeer heilige trommels beschouwd omdat ze met de goden konden spreken in de taal van de muziek. Overigens zijn deze trommels, heilig of niet, later terechtgekomen in de populaire orkesten.

Wie iets meer over de traditie van het batá trommelen wil weten kan naar ‘Yoruba batá: a living drum and dance tradition from Nigeria’ kijken en luisteren.

Hierin vertelt een batá-speler hoe de kunst van het trommelspel van generatie op generatie wordt doorgegeven en horen we dat de *Nigeriaanse trommelspelers* vroeger van dorp naar dorp trokken om de mensen te entertainen.

- *Nigeriaanse trommelspelers* youtu.be/GcS_uSjF-J0

Bilongo

E0en andere aanduiding voor hekserij of betovering is *bilongo*.

0Luister naar

- *Son Varadero* youtu.be/rRo3gx4JIHI

La negra Tomasa

*Estoy tan enamorado'
de la negra Tomasa,
que cuando se va de casa,
que triste me pongo (2x).
Ay ay ay
Esa negra linda, camará
que me echó bilongo
Esa negra linda, camará
que me echó bilongo
[...]
Quiquiribú mandinga ...*

De zwarte Tomasa

*Ik ben zo verliefd
op de zwarte Tomasa
dat ik verdrietig word
als ze naar huis gaat.
Ach, ach,
die knappe zwarte, Heer,
die me heeft betoverd,
die goddelijke zwarte, Heer,
die me onder haar invloed heeft gebracht.
[...]
Laat haar weggaan met haar charmes ...*

Dat er met de Afrikaanse goden niet te spotten valt blijkt uit het gezegde:

‘Con los santos no se juega’
(met de heiligen valt niet te spotten).

Rompe saragüey

Rompe saragüey is een wilde plant waarmee je wonden kunt behandelen en die ook de kracht heeft om je te beschermen tegen boze krachten.

- Hector LaVoe zingt het gelijknamige lied youtu.be/7WpEfphVOQw

Rompe saragüey

*Con los santos no se juega
Dale un baño, tienes que hacerte una limpieza
Con rompe saraguey*

Rompe saraguey

*Met de heiligen valt niet te spotten;
Neem een bad en maak je schoon
Met rompe saraguey.*

Het levensgevoel in de Cariben

In bovenstaande heb ik geprobeerd om via de muziek en de gezongen teksten van oude en hedendaagse zangers het levensgevoel in de Cariben, waaronder ook eilanden als Aruba, Curaçao en Bonaire die, alleen al via de Romaans-Creoolse taal, het Papiaments, een positieve tik van de Spaanse muziekmolen hebben meegekregen, te illustreren.

Niet alleen de muziek op zich creëert een zekere verbondenheid onder de bewoners van het Caribisch gebied, maar zeker ook de — vaak zeer basale — gezongen teksten die worden gedragen door pakkende ritmes en melodieën die zijn uitgewaaierd van Cuba, Puerto Rico, Santo Domingo en Colombia naar de andere landen in het Caribisch Bekken.

De namen van hun ritmes smaken naar Zuid-Amerikaanse, Afrikaanse en indiaanse vruchten die de meest exotische namen dragen: son, guaracha, guajira, cumbia, mambo, merengue en, niet te vergeten, de mix van die genres: de salsa.

Elke tekst, hoe eenvoudig ook, kent zijn geschiedenis. Mag ik afsluiten met een klein, persoonlijk verhaal?

Panama mwen tombé

Bijna vijftig jaar geleden speelde en zong ik Zuid-Amerikaanse muziek met mijn eerste trio, het Trio 'Los Ruiseñores', samen met een Hollandse jongen, Johan Tober (later vertaler in Brussel en schapenfokker in Australië) en een Bonairiaanse jongen, Angel Salsbach (later gedeputeerde en waarnemend gezaghebber van Curaçao), op het confectieatelier van mijn vader in Utrecht. Het trio liep goed en we traden op met coryfeeën als Willy Alberti, de conferenciers Cees de Lange, Dick Harris, de latere manager van Rudi Carrell, enz.

Op een dag had ik een Haïtiaans lied met een geweldig ritme opgediept: *Panama mwen tombé*. Het werd gezongen in het Frans-Creools van Haïti en de laatste regel (sa ki dèyè ...) was zeer moeilijk verstaanbaar. Ik zal hem even reproduceren in de juiste tekst die mij nu bekend is:

Panama mwen tombé tombé

Panama mwen tombé (2x)

Sa ki dèyè ranmassé li pou mwen

(Mijn Panamahoed is gevallen;

Wie raapt hem op achter me?)

Angel zei me dat hij dat lied in Aruba met een orkest had gezongen en gespeeld. De laatste regel (sa ki ...) luidde volgens hem als volgt: patin di ayera a mata e muhé (Papiaments = de lul van gisteren heeft de vrouw gedood). Hij keek me daarbij trouwhartig en serieus aan. Zo was het. Zo zong iedereen het op de Antillen.

Ik moet nogal ongelovig hebben gekeken. In elk geval hebben we het lied voor alle zekerheid maar niet in het repertoire opgenomen. Want wie weet zat er ooit een Antilliaan in de zaal ...

En nu, vijftig jaar later, YouTube afzoekend voor dit artikel vond ik bij toeval (toeval?) een oude opname van dat lied en vond, toen ik ernaar luisterde, het misverstand van toen heel begrijpelijk. Ik kan me voorstellen dat vindingrijke Antillianen van vijftig jaar geleden er die geniale tekst van hebben gemaakt die ik nooit zal vergeten. Oordeelt u zelf.

Het liedje gaat terug op het jaar 1896 en vertelt het volgende. President Hyppolite zou op weg gaan naar de stad Jacmel om een tegenstander die daar de baas speelde aan te vallen. Toen de president op zijn paard klom, viel zijn panamahoed op de grond en dat was een slecht voorteken. Maar hij sloeg er geen acht op, kreeg een *hartaanval* en viel van zijn paard.

Met voortekenen valt niet te spotten!

- Panama mwen tombé youtu.be/fIMkumrrvDA

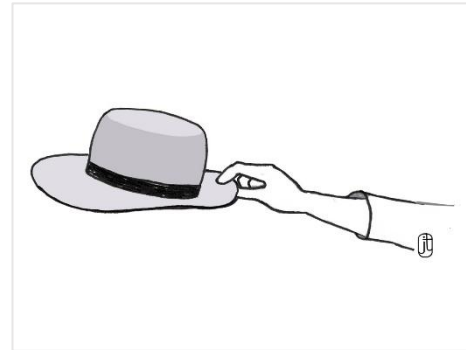

Panama mwen tombé

*Mwen soti la ville Jacmel, la vallée mwen pralé
En arrivant kafou Bélé Panama mwen tombé (2x)
Panama mwen tombé, Panama mwen tombé
Panama mwen tombé sa ki dèyè ranmassé li pou mwen?*

Mijn panamahoed is gevallen

*Ik heb de stad Jacmel verlaten en ben door het dal gelopen.
Toen ik bij kruispunt Belair kwam is mijn panamahoed gevallen (2x).
Mijn panama is gevallen, mijn panama is gevallen,
mijn panama is gevallen, wie raapt hem achter mij op?*

¹ De 'plena' is een traditionele muzieksoort uit Puerto Rico. Hij wordt veel gespeeld in de kuststreken en heeft als thema de dagelijkse besommeringen van de mensen. De verzen van de plena worden gekenmerkt door assonantie (= het samenvallen van klinkers) en acht klemtonen per vers.

² In Santiago de Cuba

³ Exotische groente

Deel 4 Dichtkunst uit de Cariben

23. Afrikaanse spraak en ritme: van Sor Juana tot Elis Juliana (2011)
24. Een koloniaal dilemma: Aimé Césaire (2022)
25. Caribische identiteiten: bewustwording van het eigene in de Haïtiaanse poëzie (2022)
26. Het sensuele Afrika: Luis Palés Matos (2022)
27. Een diagnose van Luis Daal (1976)
28. In Memoriam 'Julio Perrenal' (2013)
29. Mijn taal is mijn identiteit: Lucille Berry-Haseth (2013)
30. De Yaya in ere hersteld: Henry Habibe (2010)
31. Mijmeringen over vroeger: Frida Winklaar Domacassé (2007)
32. Olga in haar Doorwaaiwoning: Olga Orman (2014)
33. Ode aan Papiamentstalige dichters (2022)

23. Afrikaanse spraak en ritme: van Sor Juana tot Elis Juliana

Brabbелende Afrikanen

Vanaf de tweede helft van de 15e eeuw zijn er uit West-Afrika mensen onder dwang naar Portugal gevoerd die vervolgens in Portugal en, wat later, in Spanje tot slavernij werden gedwongen.¹

Deze Afrikanen zijn opmerkelijk aanwezig in de Spaanse en Portugese literatuur van de 15^e tot en met de 17^e eeuw. Het valt op dat de schrijvers hen meestal lieten ‘brabbelen’ in plaats van gewoon spreken. Dat maakte hen ‘herkenbaar’ voor de lezers en burgers die naar het theater gingen.

Het gebruik van zo’n brabbeltaal was eigenlijk nergens voor nodig. Natuurlijk is er sprake geweest van een proces waarin de Afrikanen eerst een soort mengtaal spraken van Spaans of Portugees met Afrikaanse kenmerken, maar zij integreerden al snel in de Iberische gemeenschap en spraken net zo vlot de taal van het land als de doorsnee Spanjaard of Portugees. Maar dat gold alleen voor het Iberisch schiereiland, niet voor Kaapverdië of voor andere, door Portugal gekoloniseerde gebieden als Guinee-Bissau, São Tomé of Annobón, waar de Afrikanen de Portugese mengtaal ontwikkelden die later het Kaapverdiaans en een belangrijk bestanddeel van het Papiaments is geworden.

‘Brabbелende’ Afrikanen tref je aan in de werken van schrijvers als Lope de Vega, Lope de Rueda, Góngora, Gil Vicente en vele anderen. Afrikanen werden vanwege hun zogenaamd geringe beheersing van de taal als enigszins komische, karikaturale figuren voorgesteld. Een rolbevestigend en dus geruststellend maatschappijbeeld voor het publiek van die tijd!

Sor Juana Inés de la Cruz

Vanaf het eind van de 15e eeuw werden er ook *villancicos* gecomponeerd (liederen die gezongen werden op godsdienstige feestdagen) waar Afrikanen in voorkwamen, de zogenaamde *villancicos de negros*. Deze Afrikanen werden in deze liederen opgevoerd als figuren die geen correct Spaans spraken, maar het zogenaamde ‘habla de negros’ of ‘negertaaltje’. Dat was een gedeformeerd soort Spaans of Portugees dat de auteurs gewoon van elkaar kopieerden als zij het niet uit een oorspronkelijke bron hadden kunnen optekenen.

Het genre van de villancico is een paar eeuwen lang erg in de mode geweest.

Ook de Mexicaanse schrijfster en kloosterzuster Sor Juana Inés de la Cruz (1648?-1695) heeft het genre beoefend.

In een van haar villancicos (*Asunción*, 1679) introduceert Sor Juana — in correct 17e-eeuws Spaans — twee ‘Prinsessen uit Guinee’, twee Afrikaanse vrouwen die op straat etenswaar en zoetigheid verkopen:

*A la voz del Sacristán
En la Iglesia se colaron
Dos princesas de Guinea
Con vultos azabachados.
Y mirando tanta fiesta,
Por ayudarla cantando,
Soltando los cestos, dieron
Albricias a los muchachos.*

*Twee prinsessen uit Guinee
(zwarte vrouwen alle twee)
glipten met de koster mee
de kerk in op zijn bede.
Ze zetten toen hun manden neer
(het feestgezag beviel hen zeer);
ze groetten, zongen mee in koor:
hun stemmen gingen niet teloor.*

Vervolgens geeft Sor Juana een Afrikaans tintje aan het gezang en laat zij de ‘prinsessen’ om beurten in het refrein de volgende — voor het merendeel gefantaseerde — onzin zingen:

*1. ¡Ha, ha, ha!
2. ¡Monan vuchillá!
¡He, he, he,
Cambulé!*

*1. ¡Gila coro,
Gulungú, gulungú,
Hu, hu, hu!
2. ¡Menguíquilá,
Ha, ha, ha!*

Dat ‘ha, ha, ha’ was een van de gebruikelijke manieren om een zekere ritmiek te suggereren en de ‘cambulé’ en ‘gulungú’ zijn — zeer waarschijnlijk — namen voor bepaalde — Afrikaanse — dansen. Dit soort klanken werd zeer geschikt bevonden om een bepaalde, exotische, sfeer op te roepen.

Onzintaal en 'habla de negros'

Vervolgens komt het gedeelte in de villancico waarin de *coplas* (liedjes) worden gezongen. In deze *coplas* houden de twee Afrikaanse vrouwen een samenspraak in het bovenvermelde 'habla de negros', het 'negertaaltje' (het correcte Spaans en de vertaling staan naast het 'habla de negros' dat in de linker kolom staat):

'Habla de negros'	Spaans	Vertaling
<i>Flasica, naquete día Qui tamo lena li glogia, No vindamo pipitolia, Pueque sobla la alegría: Que la Señola Malía A turo mundo la da. ¡Ha, ha, ha!</i>	<i>Francisca, en aqueste día Que estamos llenas de gloria, No vendamos pepitoria, Pues que sobra la alegría: Que la Señora María A todo el mundo la da. ¡Ja, ja, ja!</i>	<i>Vandaag staan onze harten open. laten we, Francisca, hopen en vandaag geen vlees verkopen! Iedereen krijgt volop zoet, mevrouw Maria doet ons goed: volop vreugde en genâ, Ha, ha! Ha, ha! Ha, ha, ha!</i>

We zien in deze tekst bepaalde kenmerken van het soort Spaans dat door — natuurlijk onge-schoolde — Afrikanen wordt gesproken: de 'R' verandert in een 'L' ('gloria' wordt 'glogia'), de 'D' tussen twee klinkers verandert in een 'R' ('todo' wordt 'turo'; (vgl. het Papiamentstalige woord 'tur' = todo), de 'S' valt weg ('Pues que' wordt 'Pue que'), het werkwoord wordt vereenvoudigd ('estamos' wordt 'tamo').

Verder hebben we hier te maken met 17^e-eeuws Spaans ('aqueste').

Het woord 'alegría' heeft hier een tweevoudige betekenis: de gewone betekenis van 'vreugde' en de andere betekenis, namelijk de aanduiding van een soort zoetigheid van bruine suiker en sesamzaad dat nog steeds 'alegría' heet in Mexico.

We zien dat, ondanks de onvolkomenheden in hun taalgebruik, het Spaans van de Afrikaanse straatverkoopsters dicht bij de gebruikelijke spreektaal ligt.

Sor Juana als voorloopster van de 'Poesía negra'

Waar het ons in dit artikel om gaat is het fenomeen dat de Mexicaanse Sor Juana, die zelf een mestiezin was, zich in een van haar andere villancicos (*San Pedro Nolasco*, 1677) als een ware voorloopster manifesteert van het 'afrikanisme' in de poëtische ritmiek van bepaalde 20^e-eeuwse gedichten uit de 'poesía negra' van schrijvers uit het Caribisch gebied.

In de villancico San Pedro Nolasco laat Sor Juana een Afrikaan zingen. Zij maakt daarbij gebruik van de klanken die wij, veel later, weer zullen tegenkomen bij de Spaans-Caribische dichters van de 20^e eeuw.

Eerst wordt, zoals gebruikelijk, de hoofdfiguur geïntroduceerd:

*Un Negro que entró en la Iglesia,
De su grandeza admirado,
Por regocijar la fiesta
Cantó al son de un calabazo:*

*Een neger, op dit kerkelijk uur,
oogstte respect voor zijn postuur;
hij tikte ritmisch op zijn boog²
een vrolijk liedje klonk omhoog:*

Dan volgt de voor ons betoog belangwekkende ‘geafrikaniseerde’ tekst van het lied dat hij zingt:

*¡Tumba, la-lá-la; tumba, la-lé-le:
que donde ya Pilico, escrava no quede!
¡Tumba, tumba, la-lé-le; tumba, la-lá-la,
que donde ya Pilico, no quede escrava!*

*Tumba, la-lá-la, tumba la-lé-le:
Waar Perico komt, is ‘t leed geleden!
Tumba, tumba la-lé-le, tumba la-lá-la:
Waar Perico komt, is de slaaf verdwenen!*

Deze klanken zijn de voorlopers van de klanken die we tegenkomen in de ‘Poesía negra’, de ‘zwarte’ poëzie uit het Caribisch gebied.

Luis Palés Matos

De eerste Caribische dichter die de Afrikanen op een positieve manier opvoerde in zijn gedichten was de Puerto Ricaan Luis Palés Matos (1898-1959). In 1917 schetste hij nog in ‘Danzarina africana’ op de ‘ouderwetse’ manier van een Rubén Darío de schoonheid van de mulattin: ‘Tu belleza es profunda y confortante’ (je schoonheid gaat diep en is vertroostend) etc., maar in zijn latere werk maakt hij gebruik van Afrikaanse of Afrikaans klinkende klanken om de schoonheid en de sensualiteit van de, meestal dansende, mulattin uit te beelden:

Danza negra

*Calabó y bambú
Bambú y calabó
Es el sol de hierro que arde en Tombuctú.
Es la danza negra de Fernando Póo.
El alma africana que vibrando está*

Zwarte dans

*Bámboe Calabó
Calabó en bámboe
Het is de rode grond die brandt in Timboektoe.
Het is de zwarte dans van Fernando Póo.
De Afrikaanse ziel die trillend draait*

*en el ritmo gordo del mariyandá.
Calabó y bambú
Bambú y calabó*

*op het stuwende ritme van de mariyandá.
Bámboe Calabó
Calabó en bámboe*

Uit: Tuntún de Pasa y Grifería (Tamtam van Kroeskop en Mulat), 1937

De exotische hulpmiddelen die Palés Matos heeft aangewend voor de gewenste ‘couleur locale’ zijn duidelijk aanwijsbaar en gekozen vanwege hun klankkleur. De *bamboe* en de *calabó* zijn inheemse — Afrikaanse en Caribische — bomen, Timboektoe en Fernando Póo zijn plaatsen waar grote concentraties Afrikanen bijeen waren en de *mariyandá* is een Afrikaanse dans.

In het volgende fragment maakt Palés Matos gebruik van lokale — Puerto Ricaanse — aanduidingen als ‘*cocolo*’ (Afrikaan), hij introduceert Afrikaanse trommels en, merkwaardig genoeg, Zuid-Amerikaanse ‘*maracas*’, een instrument dat oorspronkelijk werd gebruikt door indianen bij hun sjamanistische erediensten. Palés verkeerde duidelijk in de veronderstelling dat dit ritme-instrument van Afrikaanse origine was. Dat is op zich niet zo vreemd, omdat vooral de mulatten en mestiezen de *maracas* voor hun muziek blijvend hebben geadopteerd.

Verder voegt hij nog wat ‘klinkende’ namen toe van Afrikaanse dansen.

De welluidende naam van de Afrikaanse vrouw is door Palés verzonnen en past geheel in de sfeer die door de verzen wordt opgeroepen:

Majestad Negra

*¡ Sús, mis cocolos de negras caras!
Tronad, tambores; vibrad, maracas!
Por la encendida calle antillana
— Rumba, macumba, candombe, bábula —
Va Tembandumba de la Quimbamba.*

[...]

(1926)

Zwarte Majesteit

*Zwarte mensen, kom in drommen!
Tril, maracas! Roffel, trommen!
In hete Antilliaanse straten
— rumba, macumba, candombe, bábula —
Gaat Tembandumba de la Quimbamba!*

[...]

Cubaanse dichters

Dezelfde ritmische procedés vinden we terug bij de Cubaanse dichters van de *poesía negra*. Ter illustratie hiervan volgt hieronder een gedicht van de Cubaanse dichter José Zacarías Tallet (1893-1989). In dit gedicht worden de bewegingen van een rumbadanser en danseres beschreven met gebruikmaking van veel klanknabootsingen:

La Rumba, Atuei

¡Zumba, mamá, la rumba y tambó!
¡Mabimba, mabomba, mabomba y bombó!
¡Zumba, mamá, la rumba y tambó!
¡Mabimba, mabomba, mabomba y bombó!

¡Cómo baila la rumba la negra Tomasa!
¡Cómo baila la rumba José Encarnación!
Ella mueve una nalga, ella mueve la otra;
El se estira, se encoge, dispara la grupa,
El vientre dispara, se agacha, camina
Sobre el uno y el otro talón!

¡Cháqui, cháqui, cháqui, charáqui!
¡Cháqui, cháqui, cháqui, charáqui!

[...]

(1928)

De rumba

Boem, kataboem, de rumba, de trom!
Mabimba, mabomba, mabomba, bom!
Boem, kataboem, de rumba, de trom!
Mabimba, mabomba, mabomba, bom!

Hoe danst ze de rumba die zwarte Tomasa!
Hoe danst ie de rumba, die Chepe Cachón!
Ze draait met de ene bil, dán met de and're;
Hij strekt zich en krimpt en hij stoot achteruit!
Zijn buik schiet vooruit en hij buigt zich naar voren,
zijn ene hiel geeft aan de and're de sporen!

Tsjakki, tsjakki, tsjakki, tsjarakki!
Tsjakki, tsjakki, tsjakki, tsjarakki!

[...]

NB *Chepe Cachón* is een volkse afkorting van de naam *José Encarnación* die verderop in het gedicht wordt gebruikt.

Veel Cubaanse dichters, zoals Vicente Gómez Kemp, José Antonio Portuondo, Alfonso Hernández Catá, Nicolás Guillén en Alejo Carpentier hebben, ieder op hun eigen manier, dit soort elementen in hun poëzie verwerkt.

De ritmiek bij Papiamentstalige Antilliaanse dichters

Pierre Lauffer

Ook Papiamentstalige Caribische dichters als Pierre Lauffer (1920-1981) en Elis Juliana (1917-2013) zijn in de voetsporen getreden van hun Spaanstalige collega's en hebben dankbaar gebruik gemaakt van de ritmische mogelijkheden die hun moedertaal, het Papiaments, hen verschaft om in hun gedichten de sfeer te schetsen van de culturele omgeving van de Antilliaanse c.q. Curaçaose gemeenschap. Als Pierre Lauffer een *Tumba* (inheemse dans) beschrijft dan laat hij ook een tumba klínken:

Kumbu, Tumba

Kanga bo saya
Dui, mi korona;
Kokobiá tumba
Te mardugá!

Yanga, mi skèrchi
Di puru stabachi,
Zoya, mi bichi
Bo kurpá ankrá!

Fa' bo kustia
Mucha djingueli;
Balía, mi prenda,
Lagámi morchá!

Pierre Lauffer (1955)

Dwaallichtje, Tumba

Vooruit, til je rok op
o liefje, mijn liefje,
wervel de tumba
tot diep in de nacht!

Zwaai met je heupen
mijn gitzwarte vogel
laat golven, mijn rupsje
je lijf en je kracht!

Strák om je middel
die band, dartel wijfje
en dâns met me, liefje, en
put me maar uit!

Elis Juliana

Als Elis Juliana, de Curaçaose dichter en weergaloze voordrachtskunstenaar, de Afrikaanse trommels laat spelen in zijn gedichten dan zorgt hij ervoor dat er geen misverstand mogelijk is over de obsederende klank die deze voortbrengen:

Kanta kueru

Kanta, kueru kayente, kanta
Kanta, kueru kayente, kanta
Kueru kanta eh pa mi lanta,
Pa mi lanta, eh pa mi lanta
Kanta, kueru kayente kanta
Kueru no puntra pa ki' mi ke lanta,
Mi ke lanta, mi ke lanta
Ai, mi lomba, eh mi ke lanta
Eh mi ke lanta kueru kanta,
Mi ke lanta, eh mi ke lanta
Ai, mi lomba, eh mi ke lanta
Kanta, kueru kayente, kanta,
Mi ta lanta, eh mi ta lanta
Ariba, lomba, eh sigui wanta,
Mi ta lanta, mi ta lanta
Eh, m'a lanta, kueru, m'a lanta
Kueru, m'a lanta, para wanta,
Sigui kanta, kueru, m'a lanta,
M'a lanta, m'a lanta
Kanta, kueru kayente, kanta,
Kanta, kueru kayente, kanta,
Kanta, kanta ...
Kanta Kueru

Elis Juliana (1961)

Het valt op dat Elis Juliana, evenals Pierre Lauffer, geen Afrikaanse of pseudo-Afrikaanse woorden gebruikt om een bepaalde sfeer te creëren, maar zich gewoon bedient van de natuurlijke klanken van zijn moedertaal, het Papiaments, een taal die met onzichtbare draden is verweven met klanken uit een ver, Afrikaans verleden.

Bom! Bom! Vurige trom!
Bom! Bom! Vurige trom!
Trom! Bom! 'k wíl op de been!
Bom! Trom! 'k wíl op de been!
Bom! Bom! Vurige trom!
Trom, trom, vraag niet waaróm!
Bom! Been! Bom, op de been!
Au, die rug! Maar kom! Op de been!
Bom! Op de been, trom! Bom! Op de been!
Bom! Been! Kom! Op de been!
Au, die rug! Maar kom! Op de been!
Bom! Bom! Vurige trom!
Been! Been! Kom! Op de been!
Recht met die rug! Nog éven, éven!
Bom! Been! Kom! Op de been!
Ik bén op de been, trom! Bom! Op de been!
'k ben nú op de been en blijf op de been!
Bom erop los, trom! Bom! Op de been!
Bom! Been! 'k ben nú op de been!
Bom! Bom! Vurige trom!
Bom! Bom! Vurige trom!
Bom ...! Bom ...! Bom ...!
Trom, bom!

Met die klanken van zijn moedertaal bouwde Juliana de gesyncopeerde ritmes op die doen denken aan dat verre verleden en schreef hij melodieën in verzen die, tot op de dag van vandaag, doorklinken in de beleving van de Antilliaanse mens. Elis Juliana heeft eens in een gesprek (1985) met de Curaçaose romanschrijver Guillermo Rosario het volgende gezegd over de intrinsieke ritmiek van zijn verzen:

‘Loke tabatin mas influensha riba mi tabata ritmo. Hé patu tabata e promé poema rítmiko ku mi a traha. Kontenido di Hé patu tabata simple. Ta e ritmo tabata bisa algu. Mi tabatin un kolekshon di disko afrikano ku e ritmo ta bisa bo algu. Bo no ta komprondé loke nan ta bisa, kanta.

[...]

Mi tabata pensa ku ta mi mes ta’ tur kos pareu: tantu e tambú, komo e letra. Ku si mi mester a deklamá

[...]

ku bèkground ku tambú, ya ta algu menos si mi mester di algu pa presentá loke mi tin. Si bo trese un obra literario ku su ritmo, e mes ta tur kos kaba.’

(‘Ritme heeft me het meest beïnvloed. Hé Patu (De eend)

was het eerste ritmische gedicht dat ik heb gemaakt. De inhoud van Hé Patu was eenvoudig. Wat indruk maakte was het ritme. Ik had een verzameling Afrikaanse platen waarvan het ritme je iets zei. Je begrijpt niet wat ze zeggen, zingen.

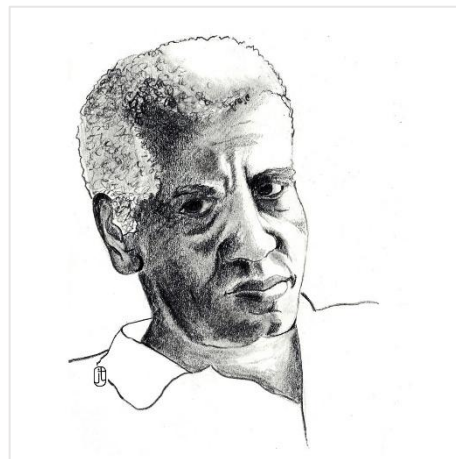
[...]

Ik bedacht dat ik zelf alles tegelijk was: trommel en tekst. Dat als ik een trommel als achtergrond nodig zou hebben

[...]

om voor te dragen wat ik geschreven had dit iets zou afdoen aan het effect van de voordracht. Als je iets literairs voordraagt met het ritme dat in de tekst zelf zit, dan hoeft daar niets meer bij.’)

De verzen van Juliana zijn de verzen van het volk. Zij gaan over de alledaagse Antilliaanse mens met zijn goede en minder goede eigenschappen die met milde spot door Juliana op de korrel worden genomen, doeltreffend, met een begrijpende glimlach en een fijne ironie: Elis Juliana, de gentleman onder de Antilliaanse dichters.

Hé Patu

E patu ta janga
E patu ta rondia
Un tiki kuminda
Pa su muchanan
Hé p'aki, hé p'aya

E patu ta zoya
Su yunan den fila
Nan rabu ta zoya
Meskos ku mama
Hé p'aki, hé p'aya

E patu ta mira
Un tiki kuminda
Poné den un bleki
Den huki' kurá
Hé p'aki, muchanan
Hé p'aya, ban purá!

E patu ta kome
Su yunan ta kome
Te ora nan laga
E bleki bashí
Kiko ta muchanan?
Kiko ta?
E barikanan tur ta yená ...

E patu ta kanga
Su saya di patu
Su yunan den fila
Ta sigi su tras
Hé p'aki, hé p'aya
Hé p'aki, hé p'aya

Elis Juliana (1956, 2011)

Waggeleend

De eend die schommelt,
de eend die scharrelt
op zoek naar wat voer
voor haar kindjes en
hóp naar links en hóp naar rechts!

De eend die wiegelt;
in rij gaan haar kuikens;
hun staartje dat wiegelt
al net als bij mamma en
hóp naar links en hóp naar rechts!

De eend die schommelt
en ziet wat te eten
verstopt in een blik
in de hoek van het erf en
vlúg, m'n kuikentjes!
Hóp naar links en hóp naar rechts!

De eend die gaat eten;
haar kuikentjes ook en
ze legen het blikje
volkomen;
nou, zeg eens, m'n kindjes,
wat vond je ervan?
Zijn jullie wat aangekomen?

De eend die schort nu
haar eendenrok op
met haar kroost
op een rijtje erachter:
hóp naar links en hóp naar rechts en
hóp naar links en hóp naar rechts!

Toch heeft Elis Juliana ook gedichten geschreven die niet waren voorzien van een begrijpende glimlach, omdat het onderwerp hiervoor te ernstig was en de inhoud te beladen. Het betreft een gedicht uit 2003³ dat de titel draagt 'Proklamashon' (Proclamatie), dat een geheel andere lading heeft dan de mild kritische gedichten die het omringen.

Proklamashon

Pa bondat di Reino
Ami Gran Poderoso
Sin remordimiento
Di kulpabilidat
Den ningun ladronisia
Den negoshi humano,
Sin mi kurason bati
Ta regalá boso awe
Sin kobra un sèn chikí
Pa tur e bondat
Durante dos siglo,
Ku forsa inmediato
Boso LIBERTAT

Kòrda semper si
Ku ta Yu boso tabata
I Yu boso ta keda
Te dia galiña Gueni
Saka djente di koper
Pone webu di oro
Den nèshi kolonial
Di kouchi hulandes

Elis Juliana. 1 di Yüli 1863-2003

Proclamatie

Ik Oppermachtig Heer schenk jullie heden,
uit de goedheid des harten
van mijn koninkrijk,
zonder wroeging,
zonder schuldgevoel
over enige diefstal door ons begaan
in het menselijk bedrijf,
zonder hartkloppingen,
zonder ook maar één rooie cent te vragen
voor twee eeuwen
van tentoongespreide goedheid,
met ingang van nu
jullie VRIJHEID.

Vergeet nooit dat jullie Kinderen waren
en Kinderen zullen blijven
tot de dag waarop de kinderen
van de als kippen verhandelde slaven
koperen tanden krijgen en
gouden eieren leggen
in het koloniale nest
van de Nederlandse kooi.

1 juli 1863–2003

(Pseudo)Afrikaanse elementen

In de loop der tijden heeft zich een duidelijke ontwikkeling voltrokken in het aanwenden van (pseudo)Afrikaanse elementen in de Spaans- en Papiamentstalige poëzie.

De Portugese en Spaanse auteurs van de 15e, 16e en 17e eeuw lieten de Afrikanen spreken in een taal die meer op brabbelen dan op spreken leek en maakten daardoor, bewust of onbewust, een karikatuur van de zwarte mens, een beeld dat aansloeg bij de blanke gemeenschap van die tijden. Sor Juana Inés de la Cruz bediende zich van (pseudo)Afrikaanse klanken om in haar gedichten de — al of niet muzikale — aanwezigheid van Afrikanen op een neutrale manier kenbaar te maken. Een manier die vrij was van elke spotternij.

De Puerto Ricaanse dichter Luis Palés Matos benutte de taalklanken om een positief beeld te scheppen van de door de blanke elite verguisde Afrikaanse bevolking en van de culturele elementen die deze bevolking nog van zijn Afrikaanse cultuur had kunnen redden. Zijn werk heeft ook een sterk erotische inslag en hij aarzelt niet om de erotiek in te zetten als politiek wapen tegen de buitenlandse, imperialistische invloeden. Zijn gedicht *La plena del menéalo* uit 1952 is hiervan een goed voorbeeld:

Plena del menéalo

[...]

¡Dale a la popa, mulata,
Proyecta en la eternidad
Ese tumbo de caderas
Que es ráfaga de huracán!
¡Y menéalo, menéalo,
De aquí payá, de ayá pacá,
Y menéalo, menéalo
Para que rabie el Tío Sam!

De trillende plena (= dans)

[...]

Draai met je creoolse billen,
laat je heupen in die tijd
als een stormvraag ritmisch trillen
dans je dans in eeuwigheid!
Schud je lijf naar alle kanten
alsof duivels erin poken;
Uncle Sam en zijn trawanten
zullen dan van woede koken!

De meeste Cubaanse dichters legden voornamelijk de nadruk op de sensualiteit van de Afrikanen en op hun alledaagse aanwezigheid in het straatbeeld van Havanna.

Ook de Papiamentstalige Lauffer kende, net als de meeste Cubaanse dichters, in zijn gedichten een belangrijke plaats toe aan het erotische element in de persoon en de dans van de mulattin.

In het werk van Juliana zien we een meer ingehouden stileringswijze van hetzelfde verschijnsel, een dichterlijke, vaak ingetogen weergave van een Afrikaanse aanwezigheid die zoveel charme verleent aan het Caribische leven. In deze verfijndheid reikt de gentleman Elis Juliana de dichterlijke hand aan Sor Juana Inés de la Cruz.

¹ We zijn vooral uitgeverij *In de Knipscheer* zeer erkentelijk voor de toestemming om te citeren uit het werk van schrijvers die al eerder door de uitgeverij zijn gepubliceerd. Voorbeelden hiervan zijn Luis Daal, Elis Juliana, Olga Orman, Frans-Caribische dichters die zijn gepubliceerd in het boek 'De Open Plek', Lucille Berry en Frida Winklaar Domacassé.

² Er is hier sprake van een muziekboek waarvan de klankkast wordt gevormd door een kalebas.

³ In 1863 werd door Nederland de slavernij afgeschaft.

24. Een koloniaal dilemma: Aimé Césaire

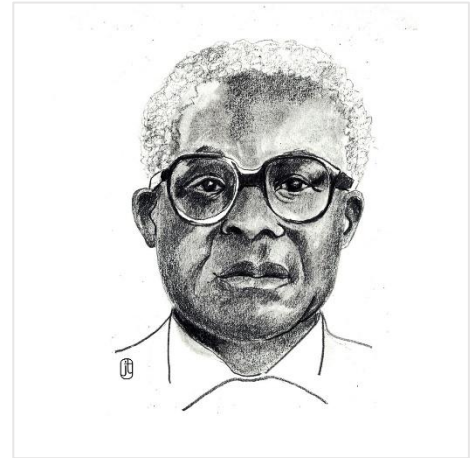
Parijs

Aimé Césaire (1913-2008) heeft een typisch Franse, intellectueel elitaire opvoeding genoten, zowel in Martinique als in Parijs aan het beroemde Lycée Louis-le-Grand.

In Parijs kwam hij in contact met Afrikaanse medestudenten als Léopold Sédar Senghor, Léon-Gontran Damas en Birago Diop. Ook maakte hij kennis met surrealistische dichters als André Breton en Guillaume Apollinaire.

Parijs bleek de ideale smeltkroes te zijn waarin zich bij Césaire de bewustwording ontwikkelde van zijn situatie als zwarte student. Dat was oorzaak en aanleiding om, samen met Senghor, het begrip 'négritude' te ontwikkelen, een begrip dat hij later in zijn werk heeft uitgebouwd.

In het bestek van deze beschouwing zal ik mij concentreren op zijn grote, beroemd geworden jeugdgedicht uit 1939: '*Cahier d'un retour au pays natal*' (Aantekeningen over een terugkeer naar het geboorteland'), een moeilijk toegankelijk dichtwerk dat de diepe sporen draagt van de door hem bewonderde surrealistische Franse dichters.

Exotisme

Zoals gedurende de koloniale tijd te verwachten is schrijven de eerste, overigens meestal blanke dichters van de 'kleine' Franse Antillen over hun luxeleventje op de 'exotische' eilanden en gaan hun gedachten vaak uit naar het 'moederland' Frankrijk.

Met als voorbeelden Franse dichters als Leconte de Lisle (1818-1894) en José Maria de Hérédia (1842-1905) beschreven de eerste dichters in niet onverdienstelijke, klassieke 18e- en vroeg 19e- eeuwse verzen hun liefde voor het landschap en hun bewondering voor de (blanke) creoolse vrouw.

Zo dichtte Poirié de Saint-Aurèle, voor wie de afschaffing van de slavernij een misdaad was:

‘J’aime, oh, j’aime avant tout la terrible créole
à la paupière noire, à la taille espagnole,
doux trésor de pudeur, d’amour, de beauté,
le front ceint d’un madras plein de coquetterie
berçant dans un hamac sa molle rêverie
et le dolce farniente.’

Uit: Veillées du Tropic, les Antilles (1850)

In een prozaïsche vertaling:

Oh, ik houd bovenal van de bedwelmende creoolse met haar donkere oogopslag en Spaanse taille,
zoete schat vol schroom, liefde en schoonheid, met op haar hoofd een kokette hoofddoek, haar
dromen en zalig nietsdoen, wiegend in een hangmat.

Het exotisme in de dichtkunst heeft zich tot ver in de 20e eeuw voortgezet, hoewel de
bewustwording van de aanwezigheid van het Afrikaanse element zich onstuitbaar begon op te
dringen.

Zo dichtte Daniel Thaly (1879-1950) uit Martinique:

Le vieil esclave

‘Je fus pris sur les bords houleux du Sénégal
où la brousse a bercé ma lumineuse enfance.
Parmi cent négrellons, aux yeux pleins de souffrance,
je me vis emporté loin du pays natal.’

Uit: Poèmes choisis, Castermann (1976)

Ze namen me gevangen aan de woelige oevers van de rivier de Senegal waar mijn onbezorgde jeugd
werd gewiegd door de bossen. Ik was een van die negertjes die, vol verdriet in hun ogen, werd
meegenomen, ver van mijn geboorteland.

Bovenstaande verzuchting is fictie want Thaly werd geboren op Martinique en vertrok later naar
Frankrijk om te studeren. Hij was een van de ondertekenaars van ‘Légitime Défense’ (waarover
later meer), maar interesseerde zich meer voor landschappen dan voor mensen.

Een van de inspirators van de eerste literaire beweging (1927) in Martinique was Gilbert Gratiant
(1895-1985) die zowel in het Creools als in het Frans schreef. Hij was er zich van bewust dat hij
een kleurling was en kwam daar ook voor uit:

Crédo des sang-mêlés

[...]

A Dieu ne plaise que je renie
ou ne nie
dans l'alchimie complexe des surmélanges séculaires
ma multiple ascendance et le jeu triparti
des continent heurtés d'où jaillit l'étincelle
infinitésimale de mon être!
métis remélangé septante fois au sang
des vignes bordelaises
comme aux boues maternelles du Niger
que le soleil féconde et que la peine engrosse,
je m'affirme multiple!

[...]

Uit: Credo des sang-mêlés (1953)

God bewaar me dat ik in de complexe alchemie van de eeuwenoude smeltkroesprocessen mijn veelvoudige afkomst verloochen of afzweer en het driedubbele spel ontken van de botsende continenten waaraan de oneindig kleine vonk van mijn verzen ontsprong! Tientallen malen door elkaar geklutste kleurling met bloed uit de wijngaarden van Bordeaux en de moederlijke modder van de Niger die de zon bevrucht en zwanger gaat van verdriet: ik bevestig mijn veelvoudigheid!

Lang voordat hij deze woorden schreef, begon het in de geest van de mensen te dagen dat de bestaande situatie aan kritiek onderhevig was. In de brochure 'Légitime Défense' (= gewettigde verdediging) uit 1932 lezen we het volgende:

'Wij keren ons tegen allen die niet zijn verstikt door de kapitalistische, burgerlijke wereld waarvan wij met tegenzin deel uitmaken.'

Met 'wij' worden bedoeld jonge, zwarte, in Frankrijk studerende studenten die duidelijk kennis hadden genomen van Marx en Freud, de vader van het 'onbewuste' waaruit veel surrealistische dichters als onder andere de Franse Paul Eluard (1895-1952), Guillaume Apollinaire (1880-1918) en André Breton (1896-1966), de Senegalees Léopold Sédar Senghor (1906-2001) en ook de Martinikaan Aimé Césaire hebben geput. Marx zorgde ervoor dat men zich bewust werd van de onrechtvaardigheid van de koloniale situatie die dwong tot politieke stellingname.

Elf jaar eerder was de 'Revue du Monde Noir' verschenen die maar zes afleveringen heeft gekend. Het doel van dit tijdschrift was om de 'intellectuele elite van het zwarte ras (sic!) en de vrienden van de zwarte mens een plaats te bieden voor hun literaire en wetenschappelijke werk'.

In de redactie zat onder andere de bekende Haïtiaanse etnoloog Jean Price-Mars (1876-1969) die grote invloed heeft uitgeoefend op het Haïtiaanse bewustzijn met zijn boek *Ainsi parla l'oncle* uit 1928. Ook zwarte Amerikaanse schrijvers als Langston Hughes en Claude McKay schreven in de Revue du Monde Noir en verspreidden de ideeën van de zwarte Amerikaanse schrijvers uit de jaren 1920.

Dood van de Négritude

In 1934 verscheen op initiatief van Aimé Césaire en Léopold Sédar Senghor het tijdschrift *l'Etudiant Noir*. Daarin werd de nadruk gelegd op solidariteit. Je behoorde tot het zwarte ras of je nu uit Martinique, Guyana, Afrika of Madagaskar kwam.

Het idee van een 'geestelijke' terugkeer naar Afrika begon langzaam post te vatten en was de aanleiding voor een beweging die 'Négritude' (zwarte gemeenschappelijkheid en verbondenheid met Afrika) is gaan heten en vooral is aangemoedigd door de schrijver-politicus Césaire, in Senegal door de dichter-politicus Senghor, de latere President van Senegal, en in Frans-Guyana door Léon-Gontran Damas.

De beweging van de Négritude heeft de Antilliaanse poëzie op het internationale schild geheven. Later is er veel kritiek gekomen op het idee van de Négritude onder andere van de kant van de talentvolle en onvergetelijke Martinikaanse psychiater en essayist Frantz Fanon (1925-1961).

De Négritude is zoetjesaan een zachte dood gestorven.

Een gekwelde ziel

In een interview uit 1977 met Edouard Maunick, dichter en diplomaat uit Mauritius, heeft Aimé Césaire, de gelauwerde Martinikaanse dichter van de Négritude, gezegd wat hij de taak van een intellectueel vond in de postkoloniale wereld:

'Ik vind op de eerste plaats dat de intellectueel enigszins het geweten is van een samenleving. Het is een wezen dat een bepaald aantal waarden in het vaandel heeft staan. Het geweten van de intellectueel moet niet passief zijn, maar strijdvaardig. En op de eerste plaats moet hij/zij strijden voor rechtvaardigheid, voor de mens en voor de waarheid. Vooral in ons geval (= de oorspronkelijke

uit Afrika afkomstige bevolkingsgroep in, bijvoorbeeld, de Cariben, FdH) is dit van belang. Wij leven in een tijd waarin het van wezenlijk belang is helder van begrip te zijn: het uit de weg ruimen van mythes, de voor-de-gek-houderij de kop indrukken, zien en doen zien, jezelf geen leugens vertellen en de anderen geen leugens verkopen ...'

Het is alsof Césaire deze mening gisteren heeft uitgesproken.

Cahier d'un retour au pays natal

In dit werk wordt duidelijk dat Aimé Césaire zich in twee werelden bevindt die elkaar voortdurend beïnvloeden en ook elkaars tegenpolen zijn. Hij bewondert het Frans-Europese cultuurmodel, terwijl hij tegelijk de Europeanen verwijt dat ze zijn geboorteland hebben gekoloniseerd en de oorspronkelijke Afrikaanse cultuur tijdens de periode van de slavernij hebben vernietigd. Césaire heeft zich vervolgens tot Afrika gewend om inspiratie op te doen voor het 'invullen' van zijn 'Négritude'.

Daarin is hij niet geslaagd om de eenvoudige reden dat de zwarte bevolking in de Cariben in cultureel opzicht weinig of niets meer te doen had met Afrika, maar hun 'identiteit' tot dusver ontleende aan het Europese model. Slechts flarden van de Afrikaanse cultuur hadden bij hen nog stand gehouden.

Zijn denkbeelden over het Europese imperialisme en kolonialisme heeft Césaire neergelegd in zijn krachtige *Discours sur le colonialisme* uit 1950.

Het 'Cahier' is een herontdekking van zijn geboorteland Martinique en zijn volk dat geestelijk ontwricht is door jaren van onderdrukking. Het is een aanklacht tegen de misdadige exploitatie van zijn land en volk. Césaire's 'nègre' van de 'négritude' is een slaaf, een gekoloniseerd en uitgebuit mens. Maar tenslotte, zo geloofde hij, zal er uit die platgeslagen 'négritude' een mens verrijzen met een geheel eigen identiteit.

Het is niet verwonderlijk dat ook de Kerk een veeg uit de pan krijgt. De Kerk heeft alleen maar berusting gepredikt en de 'zwarte' aan het lijntje gehouden met de idiote belofte van een paradijselijk hiernamaals. Maar intussen werd de zwarte mens uitgebuit en mishandeld:

Wat een bloed in mijn herinnering! In mijn herinnering zie ik meren. Ze zijn bedekt net doodshoofden. Ze zijn niet bedekt met waterlelies'.¹

Het taalgebruik van Aimé Césaire

Césaire beheerste als geen ander de taal van de Franse kolonisator. André Breton, die in 1924 het manifest van het Surrealisme schreef, zei (1947):

‘[...] in een tijd, waarin je denkt getuige te zijn van de algemene teloorgang van de geest, waarin alles schijnt te tenderen naar een overwinning van de dood, waarin de kunst zelf lijkt te verstijven in oude ideeën, is de eerste nieuwe, opwekkende, vertrouwen brengende ademtocht de bijdrage van een zwart mens. En het is een Zwarte die de Franse taal hanteert als geen Blanke in onze tijd’.

Zoals gezegd is het taalgebruik van Césaire, dat onder invloed stond van het Surrealisme, niet eenvoudig te begrijpen. Maar soms zie je zijn oordelen en frustraties door de taalnevel schijnen, bijvoorbeeld als hij zijn kritiek uit op de mentaliteit van het Martinikaanse volk dat symbool staat voor de bewoners van de Caribische eilanden:

‘En in deze futloze stad beweegt zich die schreeuwerige mensenmassa die zo merkwaardig is vervreemd van zijn ware schreeuw, die stad die is vervreemd van zijn beweging, van zijn zin, zo zorgeloos, vervreemd van zijn ware schreeuw, de enige die je zou hebben willen horen omdat je weet dat die schreeuw alleen bij die stad hoort. [...] Een volk, murw geslagen door eeuwen onderdrukking, niet in staat om zijn diepste gevoelens te uiten.’

En wat denkt de Franse onderwijzer die lesgeeft aan de zwarte kinderen? Wat denkt de Franse priester?

‘Noch de onderwijzer in zijn klas, noch de priester die godsdienstles geeft, zullen in staat zijn om een woord te ontlokken aan dat slaperige ‘negertje’, ondanks hun energieke getrommel op dat geschoren hoofd; want dat zwarte stemmetje is door ondervoeding vastgelopen in de moerassen van de honger.’

Assimilatie

Maar Césaire voelt zich ook schatplichtig aan de cultuur van Europa en hij vroeg zich, ongetwijfeld in vertwijfeling, af hoe hij zijn volk daaraan kon laten deelnemen.

Als gedeputeerde in de Franse Assemblée schreef hij in 1946 een rapport waarin hij vroeg om de assimilatie van Guadeloupe en Martinique door er Franse Departementen van te maken.

Zijn verzoek is toen gehonoreerd en menigeen heeft het Césaire kwalijk genomen dat hij op die manier de ‘identiteit’ van het volk als het ware gelijkgeschakeld had met de Franse.

Dat dit geen echte gelijkschakeling was, zou duidelijk blijken uit de sociale opstanden van later.

Schaamte door internalisering van de Europese cultuur

Op een dag maakte Césaire, gezeten in een tram, zich vrolijk over een arme, zwarte, deerniswekkende man:

‘[...] een komische en lelijke neger. Er zaten vrouwen achter me die grinnikend naar hem keken.’

Later schaamde Césaire zich over zijn houding en hij beseft ten volle hoe vervreemd hij was van zijn eigen volk. Gepokt en gemazeld in de Franse literatuur, gebruikt Césaire om die gebeurtenis te beschrijven als het ware onbewust de woorden ‘comique et laid’ die ooit werden gebruikt door Charles Baudelaire toen hij het deerniswekkend tafereel beschreef van een albatros die op het dek van een schip op en neer hinkte na gevangen te zijn door de bemanning:

Ce voyageur ailé, comme il est gauche et veule!
Lui, naguère si beau, qu’il est comique et laid!
L’un agace son bec avec un brûle-gueule,
L’autre mime, en boitant, l’infirme qui volait!

Charles Baudelaire (1857)

Gevleugelde passant, zo onbeholpen lomp,
zo mooi en snel zo-even, nu afstotelijk en gek;
de een houdt pesterig zijn pijp tegen je kop,
een ander imiteert zonder respect je manke loop.

Tekst van Aimé Césaire

‘Il était comique et laid,
comique et laid pour sûr.
J’arborai un grand sourire complices ...
Ma lâcheté retrouvée.’

‘Hij was komisch en lelijk,
komisch en lelijk, zeker.
Ik glimlachte breed en medeplichtig ...
Daar was mijn lafheid weer.’

Aimé Césaire realiseerde zich dat hij zich op dat moment identificeerde met de verachtelijke houding van de blanke kolonisator. Hij raakt de bodem van zijn schaamte en kiest daarna definitief de kant van de vernederde afstammelingen van de voormalige slaven.

‘ô fraîche source de la lumière
ceux qui n’ont inventé ni la poudre ni la boussole
ceux qui n’ont jamais su dompter la vapeur ni l’électricité
ceux qui n’ont exploré ni les mers ni le ciel
mais ceux sans qui la terre ne serait pas la terre

[...]
ma négritude n’est pas une taie d’eau morte sur l’œil mort de la terre
ma négritude n’est ni une tour ni une cathédrale

elle plonge dans la chair rouge du sol
elle plonge dans la chair ardente du ciel
elle troue l’accablement opaque de sa droite patience’

‘O, frisse bron van licht
zij die het buskruit noch het kompas hebben uitgevonden
zij die nooit de stoom of de elektriciteit hebben getemd
zij die noch de zeeën noch het hemelruim hebben verkend
maar zij zonder wie de aarde niet de aarde zou zijn

[...]
mijn zwarteheid is geen leukoom op het dode oog van de aarde
mijn zwarteheid is geen toren noch een kathedraal

ze gaat diep in het rode vlees van de grond
ze gaat diep in het gloeiende vlees van de hemel
ze doorboort de doffe uitputting met haar fiere geduld.’

Identificatie met Haïti

Césaire wijst naar Haïti als de bron van de Négritude. Haïti had zich al in 1804 losgemaakt van de Franse kolonisator. In zijn *Cahier d'un retour au pays natal* identificeert hij zich met de grote vrijheidsstrijder Toussaint Louverture die stierf in Fort-de-Joux:

Elle est à moi aussi:
une petite cellule dans le Jura,
une petite cellule, la neige la double
de barreaux blancs
la neige est un geôlier blanc qui monte
la garde devant une prison
Ce qui est à moi
c'est un homme seul qui défie les cris
blancs de la mort blanche:
TOUSSAINT, TOUSSAINT LOUVERTURE'

'Wat ook van mij is: een kleine cel
in de Jura²,
een kleine cel met tralies die door de sneeuw
worden verdubbeld;
de sneeuw is een blanke cipier die
op wacht staat voor een gevangenis.
Wat van mij is,
is een man in eenzaamheid
gevangen in de witte sneeuw,
een eenzame man die de witte
kretten uitdaagt van de witte dood:
TOUSSAINT, TOUSSAINT LOUVERTURE'

Net als Toussaint Louverture staat Césaire op tegen het verleden en kijkt in zijn verbeelding, zijn hand in de hand van Toussaint, naar de toekomst:

'Wij staan nu fier rechtop, mijn land en ik, onze haren in de wind, mijn hand zo klein in zijn reusachtig grote vuist en de kracht zit niet in ons, maar ligt boven ons, in een stemgeluid dat de nacht en de mensen doorboort als het binnendringen van een wesp uit de Apocalyps. En die stem zegt luid en duidelijk dat Europa ons eeuwenlang heeft volgepropt met leugens en ons bol heeft doen staan van ziektes. [...] en geen enkel ras bezit het monopolie op schoonheid, verstand en kracht en er is plaats voor iedereen op weg naar de victorie en nu weten we dat de zon alleen draait om onze wil en dat elke ster op ons eindeloos bevel van de hemel naar de aarde valt.'³

Césaire is als dichter niet makkelijk toegankelijk, maar, paradoxaal genoeg, een onuitputtelijke bron van inspiratie en visie. Léopold Sédar Senghor heeft eens van hem gezegd (Ethiopiques, 1956):

‘Césaire gebruikt zijn pen zoals Louis Armstrong zijn trompet. Of, juister gezegd misschien, zoals de voodoo-aanhanger zijn trommel. Hij moet zich verliezen in de verbale dans, op het ritme van de trommel, om contact te krijgen met het Universum.’⁴

Tim, tim. Bois sec

Bovenstaande beschouwing is vooral toegespitst op het denken en het werk van Aimé Césaire. Er zijn echter vele schrijvers en dichters geweest op de kleine Franse Antillen die de moeite van het lezen waard zijn en die zowel in het Frans als in het Creools van de eilanden hebben geschreven. Wie met hen kennis wil maken kan een bloemlezing raadplegen die tot stand is gekomen aan het eind van de jaren 1970.

De auteur van dit artikel heeft, als vertaler van de fragmenten en gedichten uit de bloemlezing, in die tijd een bezoek gebracht aan de bekende Martinikaanse schrijfster Maryse Condé (1934-2024) om met haar te overleggen over de definitieve inhoud van het boek.

Met Andries van der Wal, destijds initiatiefnemer van de uitgeverij Flamboyant/P, besloten we om het boek de titel te geven van *Tim, tim. Bois sec*, de openingszinnen waarmee een verteller en zijn publiek op de Franse Antillen het begin van een vertelling aangaven. Later werd de titel veranderd in *De open plek* dat in 1980 en 1984 verscheen bij *In de Knipscheer* te Haarlem.

In deze Nederlandstalige bloemlezing kan men een dertigtal schrijvers en dichters vinden die geschreven hebben in de geest van de ‘Négritude’ en zich in hun werk hebben verzet tegen de culturele assimilatie met het Westen en de frustrerende ‘blanke’ opvoeding c.q. scholing.

Een aardige illustratie van dit laatste, is een gedicht van Léon-Gontran Damas (1912-1978) uit Frans-Guyana:

Hoquet

Et j'ai beau avaler sept gorgées d'eau
trois à quatre fois par vingt-quatre heures
me revient mon enfance
dans un hoquet secouant
mon instinct
tel le flic le voyou

Désastre
parlez-moi du désastre
parlez-m'en

Ma mère voulant d'un fils très bonnes manières à
table
Les mains sur la table
le pain ne se coupe pas
le pain se rompt
le pain ne se gaspille pas
le pain de Dieu
le pain de la sueur du front de votre Père
le pain du pain

Un os se mange avec mesure et discrétion
un estomac doit être sociable
et tout estomac sociable
se passe de rots
une fourchette n'est pas un cure-dents
défense de se moucher
au su
au vu de tout le monde
et puis tenez-vous droit
un nez bien élevé
ne balaye pas l'assiette

Et puis et puis
et puis au nom du Père

Hik

Of ik nu zeven slokken water drink of niet,
drie- tot viermaal in de vierentwintig uur
komt mijn jeugd weer boven
in een hik die
mijn instincten wakker roept
als bij een schurk en een agent

Ramp,
spreek me van de ramp,
spreek me ervan!

Mijn moeder die een zoon wilde met goede
tafelmanieren
'handen boven tafel,
brood snij je niet,
brood breek je,
brood verknoei je niet,
brood van God,
brood van het zweet des aanschijns van je
Vader,
brood van brood

Een beentje eet je matig en bescheiden,
een maag moet sociabel zijn,
en elke sociabele maag kan buiten boeren,

een vork is geen tandenstoker,
je mag je neus niet snuiten

waar iedereen bij zit,
ga recht zitten,
een nette neus
veegt niet over zijn bord

En ook en ook
en ook in de naam van de Vader

du Fils
du Saint-Esprit
à la fin de chaque repas

Et puis et puis
et puis désastre
parlez-moi du désastre
parlez-m'en

Ma mère voulant d'un fils mémorandum
Si votre leçon d'histoire n'est pas sue
vous n'irez pas à la messe
dimanche
avec vos effets des dimanches

Cet enfant sera la honte de notre nom
cet enfant sera notre nom de Dieu
Taisez-vous
Vous ai-je ou non dit qu'il vous fallait parler
français
le français de France
le français du Français
le français français

Désastre
parlez-moi du désastre
parlez-m'en

Ma mère voulant d'un fils
fils de sa mère

Vous n'avez pas salué voisine
encore vos chaussures de sales
et que je vous y reprenne dans la rue
sur l'herbe ou la Savane
à l'ombre du Monument aux Morts
à jouer
à vous ébattre avec Untel
avec Untel qui n'a pas reçu le baptême

en de Zoon
en de Heilige Geest
aan het einde van de maaltijd

En ook en ook
en ook een ramp
spreek me van de ramp
spreek me ervan!

Mijn moeder die een zoon van memorie wilde:
als je je aardrijkskunde niet kent
ga je niet naar de mis
zondag
in je zondagse spullen.

Dat kind zal onze naam te schande maken
Dat kind zal ons naar de verdommenis ...
Hou je mond!
Ik heb je toch gezegd dat je Fráns moest
spreken,
het Frans van Frankrijk,
het Fransmannenfrans,
het Franse Frans!

Ramp,
spreek me van de ramp
spreek me ervan!

Mijn moeder die een echte
moederszoon wilde

Je hebt buurvrouw niet gegroet,
alwéér vuile schoenen,
en laat ik je niet op straat
in het gras of buiten
in de schaduw van het Monument voor de
Gevallenen
zien spelen en
pret maken met Dingetje

Désastre
parlez-moi du désastre
parlez-m'en

Ma mère voulant d'un fils très do
très ré
très mi
très fa
très sol
très la
très si
très do
ré-mi-fa
sol-la-si
do

Il m'est revenu que vous n'étiez encore pas
à votre leçon de vi-o-lon
Un banjo
vous dites un banjo
comment dites-vous
un banjo
vous dites bien
un banjo
Non monsieur
vous saurez qu'on ne souffre chez nous
ni ban
ni jo
ni gui
ni tare
les "mulâtres" ne font pas ça
laissez donc ça aux "nègres"

Léon-Gontran Damas. Uit: Pigments (1937)

met Dingetje die niet gedoopt is!

Ramp,
spreek me van de ramp,
spreek me ervan!

Mijn moeder die een zoon wilde die erg Do
erg Re
erg Mi
erg Fa
erg Sol
erg La
erg Si
erg Do
Re Mi Fa
Sol La Si
Do
was.

O ja, je bent wéér niet naar
viool-les geweest!
Een banjo,
een banjo, zei je?
Wat zei je?
Een banjo?
Een banjo,
zei je?
Nee meneertje,
je weet toch wel dat er bij ons
geen ban
geen jo
geen gi
geen taar wordt gespeeld!
Mulatten doen zoiets niet,
laat dat maar aan de 'negers' over!

¹ 'Que de sang dans ma mémoire! Dans ma mémoire je vois des lagunes. Elles sont couvertes de têtes de mort. Elles ne sont pas couvertes de nénuphars'.

² Toussaint heeft, tot zijn dood, gevangen gezeten in Fort de Joux, in de Jura. Napoleon heeft steeds geweigerd hem te woord te staan.

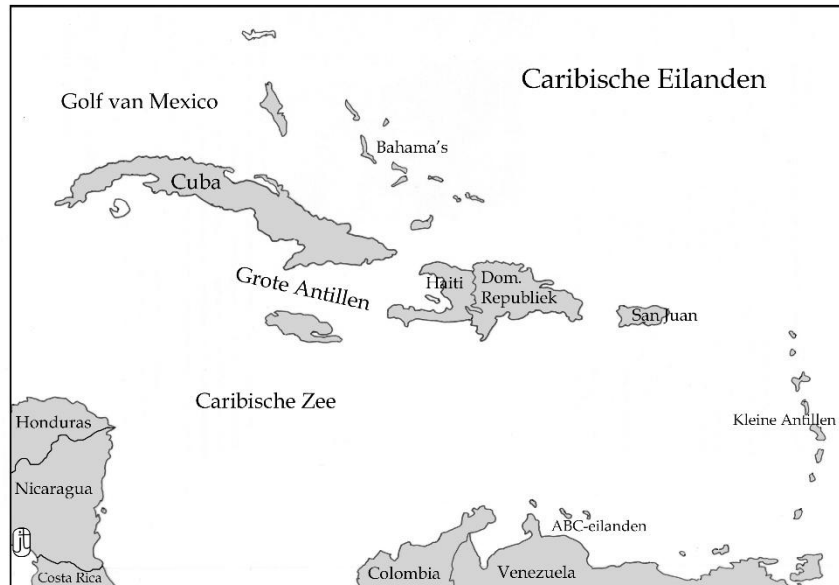
³ 'Et nous sommes debout maintenant, mon pays et moi, les cheveux dans le vent, ma main petite maintenant dans son poing énorme et la force n'est pas en nous, mais au-dessus de nous, dans une voix qui vrille la nuit et l'audience comme la pénétrance d'une guêpe apocalyptique. Et la voix prononce que l'Europe nous a pendant des siècles gavés de mensonges et gonflés de pestilences,

[...] et aucune race ne possède le monopole de la beauté, de l'intelligence, de la force et il est place pour tous au rendez-vous de la conquête et nous savons maintenant que le soleil tourne autour de notre terre éclairant la parcelle qu'a fixée notre volonté seule et que toute étoile chute de ciel en terre à notre commandement sans limite'.

⁴ 'Césaire se sert de sa plume comme Louis Armstrong de sa trompette. Ou plus justement peut-être, comme le fidèle du Vaudou de son tam-tam. Il a besoin de se perdre dans la danse verbale, au rythme du tam-tam, pour se retrouver dans le Cosmos.'

25. Caribische identiteiten: bewustwording van het eigene in de Haïtiaanse poëzie

Het begrip 'identiteit'

Al jaren wordt er gesproken en geschreven over de inhoud van het begrip 'Identiteit'. Ook in het Caribisch gebied waar het koloniale trauma nog steeds voelbaar is. Zelfs in de oudste onafhankelijke 'zwarte' Republiek Haïti speelt de culturele invloed van de vroegere kolonisator Frankrijk nog steeds een rol van gewicht. In onderstaand verhaal wil ik u meenemen naar de invloed en loslating van Frankrijk in de literatuur, met name in de Haïtiaanse poëzie.

Over het algemeen weet men buiten Frankrijk weinig af van de taal en cultuur van Haïti. Dat vindt zijn reden vooral in de talen die in dat land worden gesproken, het Kreyòl, de inheemse Creoolse taal, en het Frans dat de taal is die in het algemeen, naast het Creools van alledag, door de ontwikkelde bovenlaag van de bevolking wordt beheerst.

Alvorens van wal te steken wil ik u eerst, zij het wat oppervlakkig, kennis laten maken met de Haïtiaanse sfeer via het beroemde lied ‘Haïti chérie’ dat in 1925 werd gecreëerd als een nogal mild protest tegen de Amerikaanse bezetting van het land en dat sindsdien bijna een nationale hymne is geworden. Er zijn vele versies van dit lied bekend en ik heb gekozen voor een wat sentimentele tekst in de Creoolse taal, vergezeld van een bewerking in het Nederlands. Het wordt gezongen door Emeline Michel, een naam die we verderop nog zullen tegenkomen. Het is nuttig om te weten dat de klemtoon in de uitspraak ligt op de laatste lettergreep: Ayi**TI**.

➤ *Haïti chérie* (feat. Emeline Michel) youtu.be/BASveMGjyqs

Ayiti cheri

*Ayiti cheri pi bon peyi pase ou nan-pwen
Fòk mwen te kite ou pou mwen te kapab konprann valè
w
Fòk mwen te lese w pou m te k ap apresye ou
Pou m santi vrèman tout sa ou te ye pou mwen (2x)*

*Gen bon solèy bon rivyè e bon brevaj
Anba pyebwa ou toujou jwenn bon lonbraj
Gen bon ti van ki ban nou bon ti frechè
Ala yon peyi oh bondieu se Ayiti*

*Lè ou nan peyi blan an ou wè tout figi yon sèl koulè
Nan pwen milatrès bèl marabou, bèl grifonn kreyòl
Ki renmen bèl wòb bon poud e bon odè
Ayiti cheri se yon peyi ki beni*

Lief Haïti

*Lief Haïti, waaróm moest ik eerst gaan
om pas dan je schoonheid te verstaan
en je waarde in te schatten,
dat gevoel in onze harten?*

*Rivieren, zon, een koele dronk,
de schaduw van je bomen lonkt.
Een zachte bries, de waterkant,
ach, Haïti, je blijft mijn land!*

*Witte streken, blanke hoofden. Niettemin
geen schoonheid en geen mulattin
in mooie kleding, frisse geuren;
Haïti, ‘k houd van je sfeer, je kleuren!*

Waar men in wezen bij ‘identiteit’ naar zoekt is het antwoord op de vraag bij welk soort mensen en in welk soort samenleving men zich ‘thuis’ voelt. Over het algemeen wil iedereen zichzelf kunnen zijn zonder te worden gestoord door de (ver)oordelende blik van de Ander. Immers, zo’n (ver)oordelende blik kan vaak worden gevoeld als zijnde racistisch of discriminerend. Een dergelijk fenomeen komt voor in alle samenlevingen, blank, zwart, gekleurd of alle drie.

Dat dit lang kwaad bloed heeft gezet in creoolse samenlevingen moge blijken uit het volgende gedicht uit 1945 van Regnor Charles Bernard (1915-1981) die voorzitter was van de Nationale Bond van Haïtiaanse docenten. Zijn gedichten zijn verbonden met de beweging van de 'Négritude', een beweging die in gang is gezet door de Martinikaanse diplomaat en schrijver Aimé Césaire.

Vijandigheid jegens Frankrijk

De agressie tegen de oude kolonisator Frankrijk die uit het gedicht van Bernard spreekt is ongekend fel:

Gibet

Vous me trouverez debout au tournant de la route,
dressé comme une menace en marche avec la nuit.
Et vos souvenirs feront mollir vos jambes.

J'ai les jarrets durs,
les bras solides,
et c'est pour cela que je pourrai attendre
sans impatience,
malgré les lignes rouges qui zèbrent ma peau noire.

Mais vous?
Prenez garde:

il y aura des gibets sur le chemin,
mais comme mes doigts sont déjà de sûrs carcans,
on n'y clouera que des cadavres ...

Uit: Nègre!! (1945)

Galg

U ziet me aan de kromming van de weg,
een dreigende gestalte op weg met de nacht.
Uw herinneringen zullen uw benen doen verslappen.

Ik heb harde kuitten,
stevige armen,
daarom zal ik kunnen wachten
zonder ongeduld,
ondanks de rode striemen die mijn zwarte huid doorstrepen.

Maar u?
Pas op:

er zullen galgen op de weg staan,
en aangezien mijn vingers halsringen zijn,
zullen er slechts lijken aan vast worden genageld.

Taal en overheersing

Wie zich superieur voelt aan een ander kan dat op veel manieren laten blijken. Ook op het gebied van de gesproken en geschreven taal.

De vroegere kolonisator had de gewoonte om een gekoloniseerde bevolking zijn eigen taal op te leggen. Men ging zelfs zover om het spreken van de inheemse taal te verbieden. Op de Antillen was dit het Papiaments, op de Frans-Caribische eilanden het Creools (Kreyòl). De dominante talen waren Nederlands, Spaans, Frans en Engels. Wie in de door blanken gedomineerde maatschappij vooruit wilde komen, moest ervoor zorgen dat hij/zij de taal van de kolonisator zo goed mogelijk beheerste.

Natuurlijk had dit ook zijn weerslag op het taalgebruik in de literatuur van de afgelopen eeuw. Wie aandacht en waardering wilde oogsten moest schrijven en dichten in de taal van de kolonisator. Men richtte zich lang op de Europese modellen en het duurde een hele tijd voordat men zich ging bedienen van de eigen Creoolse taal om zich literair te uiten.

In onderstaand artikel zullen we ons bezighouden met de literaire ontwikkelingen in de voormalige Franse koloniën in het Caribisch gebied met speciale aandacht voor Haïti en zijn dichters die zowel in het Kreyòl als in het Frans hebben geschreven. Romantische lyriek en politieke stellingname zullen hierbij hand in hand gaan. Fragmenten van gedichten zullen verkozen worden boven theoretische beschouwingen. De — vaak letterlijke — vertalingen zijn van mijn hand.

Frankrijk als model

Tot ver in de 20^e eeuw heeft Frankrijk model gestaan voor de literaire productie van de Caribische schrijvers die in het Frans schreven. In hun vloeiende en berijmde Franse verzen was echter altijd plaats voor de couleur locale en een gevoel voor de inheemse — Creoolse — taal en cultuur die langzaam een voorname rol zouden gaan spelen in de bewustwording van de mogelijkheden van een eigen, onafhankelijke expressie. Uit talloos veel voorbeelden uit de rijke Haïtiaanse literatuur kies ik ter illustratie hiervan een paar fragmenten uit de poëzie van de Haïtiaanse dichteres en feministe Marie-Thérèse Colimon (1918-1997) en de dichter Marcel Dauphin (1910-1995), beiden geboren in Port-au-Prince en werkzaam geweest in het onderwijs. Ook Max Vallès (1939-2019)

brengt een eerbetoon aan de geschiedenis van Haïti door te wijzen op het feit dat het aan de Marrons (gevluchte slaven) te danken is dat Haïti al in 1804 onafhankelijk is geworden.

Marie-Thérèse Colimon

Mon pays

S'il me fallait, au monde, présenter mon pays
je dirais la beauté, la douceur et la grâce
de ses matins chantants, de ses soirs glorieux

[...]

Mais j'enflerais ma voix d'une ardeur plus guerrière
pour dire la vaillance de ceux qui l'ont forgé,
je dirais la leçon qu'au monde plus qu'étonné
donnèrent ceux qu'on croyait des esclaves soumis,
je dirais la fierté, je dirais l'âpre orgueil
présents qu'à nos berceaux nous trouvons déposés
et le farouche amour que nous portons en nous
pour une liberté au prix trois fois sanglants
et le bouillonnement vif montant dans nos artères
lorsqu'au fond de nos bois nous entendons l'appel
du conique tambour que nos lointains ancêtres
ont porté jusqu'à nous des rives de l'Afrique.

Uit: La voix des femmes (1953)

Mijn land

Als ik mijn land zou moeten voorstellen aan de wereld,
zou ik spreken van de schoonheid, de zachtheid, de bevalligheid
van zijn zingende morgens, zijn avonden vol luister

[...]

Maar ik zou krijgshaftiger mijn stem verheffen
om de dapperen te loven die het land hebben gesmeed.
Ik zou spreken van de les die de stomverbaasde wereld
kreeg van hen die men onderworpen slaven achtte,
ik zou spreken van de waardigheid, de bittere trots

die wij vonden aan de voet van onze wieg
en de wilde liefde die wij in ons dragen
voor een vrijheid die wij duur betaalden,
en het krachtig bruisen in onze aderen
als we diep in onze bossen de roep horen weerklinken
van de tapse trom die onze vaders
vanaf de Afrikaanse stranden aan ons hebben doorgegeven.

Marcel Dauphin

Marcel Dauphin (1910-1995) werkte als journalist en in het onderwijs, onder andere in Canada. Zijn gedichten getuigen van eenvoud. In onderstaand gedicht verklaart hij de liefde voor zijn taal, het Creools van Haïti dat hij, volgens de oude, koloniale traditie, nog beschouwde als een dialect (een *patois*), niet als de volwaardige taal die het *Kreyòl* is.

Créole d'Haïti

Mon amour, parle-moi le patois du pays,
parle-moi le créole,
le créole d'Haïti
dont la phrase ressemble à quelque barcarolle,
parle-moi le créole
du pays bien-aimé
où la mer fait chanter ses vagues sur la plage
au sable raffiné
comme un discret message.
Mon amour, parle-moi le patois du pays
au rivage indécis
où la vague se brise,
où le sapin murmure au souffle de la brise,
où l'aurore est pareille
à l'incendie vermeil,
où la canne fleurit au baiser du soleil.
Parle-moi le créole
du pays bien-aimé
où le cœur sait dicter de candides paroles,

Creools van Haïti

Liefste, spreek met mij in de taal van het land,
spreek Creools met mij,
het Creools van Haïti,
waarvan de melodie lijkt op een barcarolle.
Spreek in het Creools met mij,
de taal van mijn geliefde land
waar de zee haar golven laat zingen
op het rulle zandstrand
als een zachte boodschap.
Liefste, spreek tegen me in de taal van het land
met de weifelende oever
waar de golf op breekt en
waar de dennen fluisteren op de adem van de wind,
waar de dageraad gelijk is
aan de rode avondgloed,
waar het riet bloeit op de zonnekus.
Spreek het Creools
van het geliefde land,
waar het hart oprechte woorden uit kan brengen,

où mille bananiers
dans la verte campagne,
dansant joyeusement leur danse paysanne
en écoutant les cannes
graciles soupirer,
où le couchant rougit la crête des montagnes
aux sapins babillards
tout voilés de brouillards.
Mon amour, parle-moi le savoureux créole
du pays désiré
où luit la luciole,
où la mangue jaunit au baiser du soleil,
où dans les yeux des belles
se mirent les étoiles.
Parle-moi le créole aux vocables merveilles;
qu'il me charme l'oreille
et que mon cœur s'éveille!

waar duizend bananenbomen
op het groene land
hun boerendans in vreugde dansen,
luisterend naar het zuchten
van het sierlijk riet,
waar de ondergaande zon de bergtop rood kleurt,
de bergen met hun babbelende dennen
achter hun sluiers van nevel.
Liefste, spreek het sappige Creools
van het land van verlangen
waar de vuurvlieg glimt
en waar de mango rijp wordt op de zonnekus,
waar sterren elkaar spiegelen
in de ogen van onze mooie vrouwen.
Spreek het Creools met zijn wonderschone klanken,
laat het mijn oor betoveren,
laat het mijn hart doen ontwaken!

Uit: Flammèches (1975)

Max Vallès

Port-au-Prince (1939-2019). Hij was legerofficier, jurist en schoolhoofd. Hij schrijft in het Creools en in het Frans. Zijn thema's hebben betrekking op het vroegere en hedendaagse leven in Haïti.

Onderstaand is een fragment uit zijn gedicht *Prière au Marron inconnu* (1971). *Marron* is de aanduiding voor een weggelopen slaaf. De marrons speelden een belangrijke rol in de strijd tegen de Fransen. Het was een koloniale oorlog waar aan beide kanten oorlogsmisdaden werden begaan. Maar daar zwijgt Vallès over in dit gedicht.

Prière au marron inconnu

[...]

O fier Marron, verse encore plus de tendresse sur mon âme
La terre a besoin de soleil
pour que ne meurent plus ces fleurs
gonflées de toute leur sève mais privées de chaleur

Rappelle à tes fils le calvaire de la Traite
et l'innocence bafouée de nos ancêtres.
O Marron englouti dans la mer
ressuscité pour la lutte de l'Indépendance.
et déifié aujourd'hui par les forces populaires
Accepte mon amour et mes pleurs
mes baisers de silence, ma foi ranimée
J'écris pour que tu vives à jamais
pour que ta poésie limpide désaltère les cœurs
et que ton chant ramène la coumbite
Toi qui symbolise les plus hautes vertus de la Race
toi qui évoques la mémoire de nos mages, de nos prophètes,
de nos Moïses et de nos Macchabées
Rallume nos espoirs
jette la clarté de ton soleil
au cœur de nos pensées
pour de nouvelles récoltes d'amour
d'héroïsme et de victoire.

Uit: Coumbite de chansons quisqueyennes (1971); groepsarbeid van Haïtiaanse liederen

Gebed tot de onbekende marron

[...]

O, trotse marron, giet nóg meer tederheid op mijn ziel.
De aarde kan niet zonder zon
want anders sterven er bloemen
die vol levenssappen zijn maar zonder warmte.
Herinner je kinderen aan de kruisweg van de slavenhandel,
aan de besmeurde onschuld van onze vaderen.
O, marron, verzwolgen door de zee
maar herrezen voor de vrijheidsstrijd
en vergoddelijkt door de massa,
aanvaard mijn liefde en mijn tranen,
mijn stille kussen, mijn opnieuw bezield geloof.
Ik schrijf opdat je eeuwig leeft,
opdat je zuivere poëzie het hart verkwikt,

je zang de mensen bij elkaar roept voor het werk.
Jij, symbool van de hoogste waarden van het ras,
jij die de herinnering oproept aan onze magiërs en profeten,
van onze Mozessen en onze Makkabeeën¹.
Ontsteek het vuur van onze hoop,
werp het licht van je zon
in het hart van ons denken,
voor nieuwe oogst aan liefde,
heldendom en overwinning.

Omslag in de bewustwording: Jacques Roumain

Het heeft echter lang geduurd voordat men afstapte van het idee dat de Haïtiaanse (en Frans Antilliaanse, Guyanese) literatuur slechts een afgeleide was van de grote Franse stromingen. Het kantelpunt in het bewustzijn kwam in wezen pas na de Amerikaanse bezetting van het land die ruim vijftien jaar heeft geduurd (1915-1934) en de directe reden is geweest van een onstuitbare groei van het nationalisme, dat veelal was geïnspireerd door de in die tijd machtige communistische ideologie.

De jonggestorven schrijver Jacques Roumain (1907-1944) die het beroemde boek 'Gouverneurs de la rosée' (1944) en de postuum verschenen dichtbundel 'Bois d'Ebène' schreef, waarin hij afrekende met het koloniale racisme en de discriminatie van de niet-blanken, verwoordde de nieuwe inspiratie als 'de uitdrukking van onze eigen, Haïtiaanse ideeën'. Hij was, met René Depestre, een van de stichters van de Haïtiaanse Communistische Partij (1934). In 1941 richtte hij het Etnologisch Instituut van Haïti op.

Zoals gezegd was de vernederende Amerikaanse bezetting van Haïti er de oorzaak van dat de Haïtianen zich hoe langer hoe meer bewust werden van hun eigen waarden en hun Afrikaanse verleden dat door de lokale elite altijd was ontkend en naar de achtergrond geschoven.

Ter ere van Jacques Roumain wil ik hieronder een fragment van zijn in het Frans geschreven gedicht 'Sales nègres' opnemen.

Sales nègres

[...]

Il sera trop tard, je vous dis
car jusqu'aux tamtams auront appris le langage
de l'Internationale
car nous aurons choisi notre jour
le jour des sales nègres
des sales indiens
des sales hindous
des sales indo-chinois
des sales arabes
des sales malais
des sales prolétaires
des sales juifs

Et nous voici debout
Tous les damnés de la terre
tous les justiciers
marchant à l'assaut de vos casernes
et de vos banques
comme une forêt de torches funèbres
pour en finir
une
fois
pour
toutes
avec ce monde
de nègres
de niggers
de sales nègres

Uit: Bois d'ébène (1945)

Vuile negers

[...]

Het zal te laat zijn zeg ik jullie.
Want zelfs de trommels zullen de taal
van de Internationale hebben geleerd,
want wij zullen onze dag hebben gekozen,
de dag van die vuile negers
die vuile Indiërs
die vuile Hindoes
die vuile Indo-Chinezen
die vuile Arabieren
die vuile Maleiers
die vuile proletariërs
die vuile Joden.

Hier staan wij.
Alle verworpenen van deze aarde,
allen die het recht voltrekken
vallen jullie banken
en kazernes aan
als een woud vol begrafenisfakkels
om
eens
en
voor altijd
een eind te maken
aan die wereld
van negers
van 'niggers'
van vuile negers.

De 'Ecole indigéniste'

De zogeheten *Ecole indigéniste* (= de inheemse school) putte voor haar dichterlijke onderwerpen uit de bron van het echte Haïtiaanse leven. Creoolse taalelementen drongen het academische Frans binnen en zorgden voor een vernieuwing in de literatuur. De Ecole Indigéniste werd opgevolgd door de *Griots*² die, net als de Ecole Indigéniste, als inspiratiebron het bekende boek van de Haïtiaanse antropoloog Jean Price-Mars ('Ainsi parla l'oncle') hadden en de nadruk legden op de Afrikaanse achtergrond. Daarmee maakten zij zich tot de herauten van de 'négritude' die, samen met de Latijnse i.e. Franse achtergrond zorgde voor een dubbele identiteit. De latere dictator Duvalier, die op grote schaal misbruik heeft gemaakt van het beroep op de Afrikaanse achtergrond, was lid van die groep.

Jean Price-Mars: Ainsi parla l'oncle

In 1928 verscheen er een baanbrekend boek over de cultuur van Haïti van de hand van de ethnoloog dr. Jean Price-Mars (1876-1969). De titel van zijn boek luidde: *Ainsi parla l'oncle* (Oom vertelde...). Hij schrijft met veel gezag over de positie van de Creoolse en de officiële Franse taal, over Haïtiaanse geloofsuitingen gebaseerd op Afrikaanse tradities, over het Afrikaanse animisme, over folklore en over het Haïtiaanse platteland en zijn bewoners. Tot op de dag van vandaag een bijzonder lezenswaardig boek dat, natuurlijk, ook onderhevig is aan de geest van de tijd.

Om de invloed van Price-Mars op de onderwerpen van de Haïtiaanse dichtkunst te illustreren volgt hieronder een fragment uit 'Piété filiale' van René Depestre.

René Depestre

René Depestre (Jacmel, 1926) was een van de oprichters van de Haïtiaanse Communistische Partij. Depestre heeft veel bijgedragen tot de vernieuwing van de Haïtiaanse poëzie na 1945. Zijn bundel *Etincelles* (1945) opende nieuwe wegen voor het eigene, Haïtiaanse, en voor de beweging van de 'négritude'. Hoewel zijn dichtkunst politiek getint blijft, is er voldoende plaats voor een gevoel van vrijheid en sentiment. Onderstaande is een fragment uit de bundel *Etincelles* (= *Vonken*).

Piété filiale

O race africaine
sur ta route pas de sourires
sur ta route pas de fleurs
tu as laissé un long sillage de larmes
et de sang...
plus pourpre que tous les coquelicots
tes rameaux transplantés
sur des terres peu hospitalières
n'ont pas tous des feuillage verts...
O terre d'Afrique
collée à ma chair
je veux aujourd'hui uniquement parler pour toi
pour donner un sens à la vie de tes enfants
égarés dans les arcanes du monde.
Mais j'entends dans le lointain
monter la sourde clameur d'une mosaïque de souffrances,
la grondante symphonie des abandonnés.
Blonds, jaunes, noirs, peu importe,
ils versent tous un sang rouge
et la faim tenaille d'une seule façon.
O terre lointaine
ils ont voulu m'écarter de ta grandeur immortelle
mais leurs voix n'ont pas eu d'échos
mais leurs venins n'ont point émoussé ma ferveur et mon amour.
[...]

Uit: Etincelles (1945)

Kinderliefde

O, Afrikaans ras,
op je weg geen glimlachjes
op je weg geen bloemen
je hebt een lang spoor nagelaten
van tranen en van bloed...
paarser dan alle klaprozen.

Je takken die werden overgeplant naar weinig gastvrije oorden
dragen niet allen groene bladeren.

O, Afrikaanse grond
die aan mijn lichaam plakt,
vandaag wil ik alleen voor jou mijn stem verheffen
om zin te geven aan het leven van je kinderen
die verdwaald zijn in de krochten van de wereld.
Maar in de verte hoor ik hoe de doffe
kreten van veelvoudig lijden opstijgt,
de rommelende symfonie van de verworpenen.
Blond, geel, zwart, wat kan het schelen,
het bloed van allen heeft een rode kleur
en de honger knijpt op één manier.
O, ver verwijderd land,
ze hebben me willen onttrekken aan je onsterfelijke grootheid,
maar hun stemmen zijn zonder weerklank gebleven,
maar hun gif heeft mijn vuur en mijn liefde niet afgestompt.

[...]

Het Kreyòl

Bijna honderd jaar geleden liet Price-Mars ook zijn gedachten gaan over de taal die bijna iedereen sprak in de dagelijkse omgang en bij informele gelegenheden: het Creools of, zoals met het tegenwoordig spelt, het Kreyòl. Het is een taal die zich voor het grootste deel heeft gevormd in de 17e eeuw, toen de Fransen het land koloniseerden.

Het Frans dat de kolonisten spraken was niet het officiële Frans maar bestond uit varianten van het Frans dat vooral in West-Frankrijk werd gesproken met de uitspraak die in die tijd in zwang was. Zo sprak men in de 17e eeuw de klank [oi] uit als [wè] en niet als [wa], zoals in het moderne Frans. Het moderne Franse ‘voir’ (zien) bleef in het Kreyòl [wè].

Vanaf de koloniale tijd was de Franse taal in Haïti cultureel gezien dominant en werd door iedereen beschouwd als de taal van een prestigieuze beschaving. Het Kreyòl staat dan nog lang in de kinderschoenen voor wat betreft de literaire productie en nog tientallen jaren zal het Frans de taal blijven waarin veel schrijvers en dichters zich uitdrukken.

Price-Mars vroeg zich aan het begin van de 20^e eeuw over de toekomst van het Creools van Haïti het volgende af:

‘Is het Creools een taal die geschikt is voor een eigen literatuur die de geest van ons ras zal bevestigen? Moet het Creools op een dag de taal van Haïti worden zoals het Frans, Italiaans of Russisch? Kan er sprake zijn van Creools taalgebruik op pedagogisch gebied? [...]. In elk geval zal iedereen het er zonder meer over eens zijn dat ons Creools een collectieve schepping is die werd geboren uit de noodzaak die ooit meesters en slaven hadden om hun gedachten aan elkaar kenbaar te maken. Het Creools [...] is een compromis tussen de talen van de Franse, Engelse en Spaanse veroveraars die al volgroeid zijn en de vele talen [...] van grote aantallen individuen die tot stammen behoorden uit heel Afrika en die in de smeltkroes van Saint Domingue (= Haïti en Santo Domingo, FdH) zijn ingevoerd. Maar het is in elk geval niet het ‘negertaaltje’ waarvoor het in de gemakzuchtige en serviele geest van de wereldreizigers doorgaat, noch de gecodificeerde taal die ongeduldige kamergeleerden er nu al van zouden willen maken. Momenteel is het Creools het enige middel waarover onze mensen en wijzelf beschikken om onze wederzijdse gedachten in uit te drukken, een instrument dat in veel opzichten primitief is maar ook een onvergelijkelijke klank en vermogen tot nuanceren heeft. Als zodanig – taal, dialect of patois – is het een sociaal gegeven waarvan we ons niet kunnen losmaken. Dankzij het Creools bestaan en ontwikkelen zich onze orale tradities en we mogen de hoop koesteren dat, dankzij het Creools, we de kloof kunnen dichten die van ons en ons volk twee verschillende en vaak vijandige bevolkingsgroepen maakt.’

Sinds de woorden van Price-Mars, die wat zijn opvattingen betreft natuurlijk een kind van zijn tijd was, heeft het Kreyòl in Haïti een grote ontwikkeling doorgemaakt die te vergelijken is met het Papiaments van de Benedenwindse eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire.

Oude documenten in het Creools (Kreyòl) van Haïti

Een curieus liedje uit 1757 dat wordt toegeschreven aan een blanke Franse kolonist (Duvivier de la Mahautaine) is ‘Lisette quitté la plaine’. Het is de oudste liedtekst in vroeg Haïtiaans-Creools die bewaard is gebleven. Het gaat over een Afrikaanse slaaf die op het punt staat zijn geliefde te verliezen.

Hieronder volgen de eerste en laatste strofe in de spelling van toen:

*Lisette quitté la plaine,
 Mon perdi bonher à moué
 Gié à moin semblé fontaine
 Dipi mon pas miré toué.
 Le jour quand mon coupé canne,
 Mon songé zamour à moué;
 La nuit quand moin dans cabane
 Dans dromi moin quimbé toué
 [...]
 Liset' moin tandé nouvelle
 To compté bintôt tourné:
 Vini donc toujours fidelle.
 Miré bon passé tandé.
 N'a pas tardé davantage
 To fair moin assez chagrin,
 Mon tant com' zozo dans cage,
 Quand yo fair li mouri faim.*

*Lisette heeft het veld verlaten.
 Ik heb mijn geluk verloren.
 Mijn ogen lijken wel fonteinen
 sinds ik je niet meer zie.
 Overdag, als ik het suikerriet kap,
 denk ik aan mijn liefde.
 's Nachts, als ik in mijn huisje in bed lig,
 houd ik je vast in mijn slaap.
 [...]
 Lisette, ik heb gehoord
 dat je denkt terug te komen.
 Kom dan als altijd trouw gebleven vrouw.
 Zien is echter beter dan horen.
 Blijf niet langer weg,
 je hebt me genoeg verdriet bezorgd.
 Ik voel me als een gekooide vogel
 die men van honger dood laat gaan.*

De onderwerpen die in die vroege teksten behandeld worden gaan niet uit boven het zoetelijke en weerspiegelen de koloniale verhoudingen van die tijd. De hoofdpersoon in bovenstaand liedje is duidelijk een zwarte man die overdag in de suikerrietvelden werkt. Zijn huis is een 'cabane', een hut, waar hij 's avonds treurt om zijn vertrokken geliefde.

De melodie die bij het liedje hoorde is helaas verloren gegaan, maar op verzoek van Price-Mars heeft een plaatselijke componist, een zekere *meneer Ludovic Lamothe* er een melodie op verzonnen. Wie er óók een melodie op heeft gemaakt is *Jean-Jacques Rousseau* die op een of andere manier het liedje in handen kreeg. U kunt naar de 18^e-eeuwse melodie luisteren. Het wordt gezongen door Jean Bernard Cerin met begeleiding van Richard Stone op barokgitaar

- Melodie Ludovic Lamothe youtu.be/JNY4IbD70Gs.
- Melodie Jean-Jacques Rousseau youtu.be/QVKxgFONBI4.

Oswald Durand

Het tweede in het Kreyòl geschreven gedicht/lied dat ik u wil laten horen en in zijn geheel laten lezen is 'Choukoun'. Het is geschreven in 1883 door de Haïtiaan Oswald Durand (1840-1906).

Durand had een grote politieke carrière in Haïti. Vanwege zijn politieke ideeën kwam hij in de gevangenis terecht, waar hij, naar men zegt, 'Choucouné' schreef.

Op muziek gezet door Michel Mauléart Monton werd Choucouné een overweldigend succes in heel Haïti. Later is de melodie gepopulariseerd onder de titel 'Yellow Bird'.

In 1888 maakte Durand een reis naar Frankrijk waar hij werd ontvangen door de 'Société des gens de lettres'. In 1896 verzamelde hij de gedichten die hij in twintig jaar had gepubliceerd in verschillende kranten en tijdschriften.

Oswald Durand wordt over het algemeen beschouwd als een van de pioniers van de Creoolse poëzie in Haïti. Zijn gedicht *Choukoun* verscheen in 1883, voordat op de Antillen het in het Creools geschreven gedicht *Atardi* van Joseph Sickman Corsen werd gepubliceerd dat door velen wordt beschouwd als het begin van de Papiamentstalige poëzie.

Het thema is het verhaal van iemand die verliefd is op een knappe creoolse vrouw die echter de avances prefereert van een Fransman die blank is, goed gekleed en in officieel Frans mooie praatjes verkoopt. O tempora o mores!

De tekst hieronder wordt geproduceerd in een gemoderniseerde spelling van het Kreyòl.

U kunt naar een versie van de originele muziek luisteren van

➤ Michel Mauléart Monton youtu.be/k61Wj6ANn3A.

Er bestaan nogal wat versies van de tekst. De gezongen tekst wijkt ook af van het origineel dat vanwege de symmetrie enigszins door mij is aangepast.

De tekst wordt mooi uitgesproken.

➤ R.P. Lubin youtu.be/Psr9ypyWdda.

- Een leuke muzikale improvisatie (na de derde minuut)
youtu.be/V_z2sSNifYo.

- Een Engelse versie van de Mills Brothers
youtu.be/L0RtQRnZwSw

Choukoun

Dèyè yon gwo touf pengwen
 Lot jou mwen kontré Choukoun
 Li souri lè li wè mwen
 Mwen di: « Syèl a la bèl moun »
 Mwen di: « Syèl a la bèl moun »
 Li di: « Ou trouve sa chè? »

Ti zwazo nan bwa ki t' apé kouté (2x)
 Kon mwen sonjé sa
 Mwen genyen lapen
 Ka dépi jou-sa de pyé mwen nan chen

Choukoun sé yon marabou
 Jé li klére kon chandèl
 Li genyen tété debou
 A si choukoun té fidèl
 Nou rété kozé lontan

Ti zwazo nan bwa té parèt kontan
 Pito bliyé sa
 Sé two gran lapen
 Ka dépi jou-sa
 De pyé mwen nan chen

Ti dan Choukoun blan kou lèt
 Bouch li koulè kayimit
 Li pa gwo fanm, li gwsèt
 Fanm konsa plè mwen touswit
 Tan pasé pa tan jodi

Choukoun

Daar bij die cactushaag vol groen
 trof ik eergisteren Choukoun.
 Ze glimlachte toen zij me zag,
 haar schoonheid bracht me flink van slag.
 ‘Wat ben je mooi’, heb ik gezegd;
 Choukoun zei: ‘Meen je dat nou echt?’

Luistervinkjes in de bossen,
 wie kan mij van mijn pijn verlossen?
 Wat kón ze mij die dag bekoren:
 ik was dubbeldik verloren.

Choukoun is een waar kroonjuweel,
 haar ogen stralen, glanzen,
 haar boezem lijkt te dansen.
 Ach, was Choukoun nog maar gebleven,
 dan viel er nog iets te beleven!

Luistervinkjes, in-tevreden,
 ik heb veel verdriet geleden,
 laat alles rusten nu in vrede.
 Maar wat kón ze mij die dag bekoren:
 ik was dubbeldik verloren.

Haar parelwitte tanden
 door haar lippen rood omrand en
 haar figuur zo vol en stevig!
 Ach, mijn ogen zien haar graag,
 maar gisteren is niet vandaag...

Zwezo te tandé tout sa li té di
Si ou sonjé sa
Yo dwé nan lapen
Ka dépi jou-sa
Dé pyé mwen nan chen

N'alé lakay manman li
Yon granmoun ki byen onèt
Sito li wè mwen li di:
"A mwen kontan sila-a nèt"
Nou bwe chokola nwa

Eske tout sa fini, ti zwazo nan bwa
Pito bliyé sa
Sé two gran lapen
Ka dépi jou-sa
Dé pyé mwen nan chen

Yon ti blan vini rivé
Ti bab wouj, bèl figi woz
Mont sou koté, bel chivé
Malè mwen, li ki lakoz
Li trouvé chokoun joli

Li palé fransé, Chokoun renmen li
Pito bliyé sa
Sé two gran lapen
Chokoun kité mwen
Dé pyé mwen nan chen
Pito bliyé sa sé two gran lapen

Cà qui pis trist' lan tout ça,
Cà qui va surprendr' tout' mounne,
Ci pou ouè malgré temps-là,
Moin aimé toujours Choucoun!
— Li va fai' yon p'tit quat'ron ...!

Oswald Durand (1883)

Luistervinkjes, jullie hoorden
elk gevoel dat zij verwoordde
met de pijn die mij doorboorde.
Wat kón ze mij die dag bekoren:
ik was dubbeldik verloren.

We gingen naar haar mamma toe. Ma
zei, oprecht, toen zij me zag:
'Dát is pas iemand die ik mag,
precies mijn smaak'; ze dacht wat na
en we dronken chocola.

Luistervinkjes, leed geleden,
alles hoort nu bij 't verleden,
laat het rusten nu in vrede.
Maar wat kón ze me die dag bekoren:
ik was dubbeldik verloren.

Er kwam een blanke van gewicht
met rode baard, roze gezicht,
horlogeketting, sluik van haar:
die keek naar haar
van hier tot daar.

Chokoun bezweek voor Franse beden...
Laat dit rusten in 't verleden,
want Chokoun heeft mij verlaten
voor een man die Frans kon praten.
Maar wat kón ze me die dag bekoren:
ik was dubbeldik verloren.

Maar wat erger is gebleken
(‘k heb er zelf van opgekeken):
ondanks deze nare tijd,
wil ik Chokoun nog steeds niet kwijt...
al is ze zwanger... zo bekeken.

Een pionier: Felix-Morisseau Leroy

Felix Morisseau-Leroy (1913-1998) kwam uit een gegoede familie — van mulatten — en wordt beschouwd als een van degenen die de Haïtianen bewust hebben gemaakt van de literaire mogelijkheden van hun Creoolse taal, het Kreyòl, waarin hij zelf veel heeft gepubliceerd. Behalve proza en poëzie vertaalde hij Sophocles' toneelstuk *Antigone* (Wa Kreon = Le roi Créon) waarin hij liet zien dat de Creoolse (spreek)taal alleszins in staat was om nuances en diepte in de communicatie aan te brengen.

Vanwege de in 1950 opkomende dictatuur van Duvalier, een vroegere klasgenoot, moest hij Haïti verlaten. Hij reisde en werkte veel in Afrika waar hij onder andere les gaf in literatuur en dramaturgie. In 1881 vertrok hij naar Miami waar een grote Haïtiaanse gemeenschap was gevestigd in een stadsdeel dat Klein Haïti wordt genoemd. Met Emile Roumer en Franck Fouché heeft hij rond 1950 gezorgd voor vernieuwing in de Haïtiaanse literatuur. Zeker door hem werd bereikt dat het Creools in 1991 bij de inauguratie van Aristide, werd erkend als officiële taal.

Ik zal enkele (fragmenten uit zijn) in het Kreyòl geschreven gedichten kiezen die zijn verbondenheid met het land en politieke engagement laten zien. Zijn erkentelijkheid voor de vroegere vrijheidsstrijder Dessalines (1758-1806) heeft hij uitgedrukt in het volgende beroemd geworden gedicht *Merci, Dessalines* (fragment).

Mèsi papa Desalin

Papa Desalin, mèsi
Chak fwa m' santi sa-m ye
M' di mèsi, Desalin
Chak fwa m' tande youn nèg koloni
Neg ki poko lib pale
M' di mèsi, Desalin
Se mwen k' konnen sa ou ye pou mwen
Mèsi, papa Desalin
Si m' youn nonm
Se pou m' di: mèsi, Desalin
Si m' ouvè je-m gade
Se gras a ou, Desalin
Si m' leve tèt mwen pou m' mache

Dank je, vader Dessalines³

Dank je, vader Dessalines.
Altijd als ik voel wie ik ben,
dan zeg ik 'dank je, Dessalines'.
Steeds als ik een onderdrukte zwarte zie,
een zwarte die nog niet mag zeggen wat ie wil,
dan zeg ik 'dank je, Dessalines'.
Alleen ik weet wat je voor me betekent:
dank je, vader Dessalines.
Als ik me 'mens' voel,
dan zeg ik 'dank je, Dessalines'.
Als ik om mij heen kan kijken,
dan is het dank zij jou, Dessalines.
Als ik fier recht op kan lopen,

Se gras a ou, Desalin.

[...]

In *Chouchoun* (niet te verwarren met *Choukoun*) en *Aba tout kandida* schetst Morisseau de jarenlange terreur die werd uitgeoefend door de paramilitaire, fascistoïde organisatie van de Tontons Macoute die in het leven was geroepen om het schrikbewind van Duvalier in stand te houden.

Ook geeft Morisseau aan dat verkiezingen niets voorstelden, omdat deze alleen maar werden gebruikt door mensen die ten koste van alles zichzelf wilden verrijken.

Chouchoun

Kou m'gan kochma
Se tonton makout m'plede reve
Lòt jou m'reve
Y-ap fè-m pote sèkè mwen sou do-m
Tout mou nap ri-m nan tout lari Pòtoprens
Gan 2 ou 3 nèg ki pa ri
Lòt jou m'reve
Y-ap fè-m fouye twou-m nan simityè
Tout moun ap ri-m nan televizyon
Gan 2 ou 3 ti fi ki pa ri
Lòt jou m'reve
Ploton makout ap pare pou fiziye-m
Tout moun ap griyen dan yo
Gan yon vye madanm ki p'ap ri
Ti nèg ak ti nègès sa-a yo
Si m'pale pase sa dyab a pran vwa-m
Vye granmoun lan
Se Chouchoun Fandal

dan is dat dank zij jou, Dessalines.

[...]

Yo te mennen vin wè makout fiziye
5 pitit gason-l nan lari Gran Gozye

Chouchoun

In mijn nachtmerries
droom ik over de Tontons Macoutes⁴.
Ik droomde onlangs
dat ze me een doodkist op mijn rug lieten dragen
en dat iedereen om me lachte in de straten van Port-au-Prince.
2 of 3 jongens lachten niet.
Ik droomde onlangs
dat ze me een gat lieten graven op het kerkhof
en iedereen op tv lachte me uit.
2 of 3 meisjes lachten niet.
Ik droomde onlangs
dat een peloton Macoutes op het punt stond om me neer te schieten
en ik door iedereen werd uitgelachen.
Een oude vrouw die lachte niet.
Die jongens en die meisjes...
meer zeg ik niet, want anders pakt de duivel mijn stem –
Die oude vrouw is Chouchoun Fandal.
Ze namen haar mee om te laten zien
hoe de Macoutes haar 5 zonen fusilleerden
in een straat van Grand Gosier.⁵

Aba tout kandida

M'di aba tout kandida
Aba tout kandida alaprezidans
M'rele aba aba eleksyon
Ekri sou tout mi lavil la
Aba eleksyon fout
Ekri ak lakrè sou tout mi gri
Ekri ak chabon sou tout mi blanch
Aba tout kandida
Aba tout eleksyon

Wèg met alle kandidaten

Ik zeg: 'Wég met alle kandidaten,
wég met alle kandidaten voor het presidentschap.'
Ik zeg: 'Wég, wég met de verkiezingen.'
Schrijf overal in mijn stad:
'Wég met die verdomde verkiezingen.'
Schrijf met krijt op alle grijze muren,
schrijf met houtskool op alle witte muren:
'Wég met alle kandidaten,
wég met alle verkiezingen

Pou nonmen depite
Ekri sou lanmè-a ekri sou mòn lan
Aba tout kandida alaprezidans
Ya tout vle vann peyi-a
Ak meriken pou plen pòch yo

voor leden van het Parlement.’
Schrijf op de zee en op de bergen:
‘Wég met alle kandidaten voor het presidentschap.’
Allemaal willen ze het land verkopen
aan de Amerikanen om hun zakken te vullen.

‘De liefde tot zijn land is ieder aangeboren’⁶

Haïti: oude en nieuwe ontwikkelingen

Wie zich bezighoudt met de Haïtiaanse dichtkunst stuit op een rijkdom die nauwelijks in kaart te brengen is. In de loop der tijden zijn er tal van nieuwe richtingen gecreëerd die zich zowel hebben laten inspireren door het leven in Haïti als door de Franse surrealistische modellen. Dichters die in ballingschap leven (er leven ongeveer twee miljoen Haïtianen buiten Haïti) en dichters die in Haïti zijn gebleven hebben steeds een grote verbondenheid met hun vaderland tentoongespreid. Experimentele poëzie wisselt af met poëzie die zich nog altijd een afgeleide toont van de inheemse school. Er zijn dichters geweest als Frankétienne die, vanwege hun paradoxale kijk op het leven en de wereld, een taal hanteren waarvan de betekenis vaak niet of nauwelijks te begrijpen is. We zullen dan ook afzien van het uitgebreid citeren van fragmenten uit het werk van de man die als een van de grote dichters van Haïti wordt beschouwd. Echter, om mijn wat controversiële standpunt te verduidelijken, hierbij een heel kort fragment uit een gedicht van Frankétienne uit ‘Dézafi’ (hanengevecht):

Manje ap toufe sou dife; yo koupe-nou
Kout je. Apeti fèmen lan trip, brase lestomak
Al danse lan mwèl tèt. Youn jaden pat
Men peple rèv-nou.

Het voedsel suddert op het vuur; hun gescheurde ogen
naar ons toe. Eetlust opgesloten in de ingewanden zet de maag aan
om te dansen in het merg van de schedel. Een tuin van open
handen bevolkt onze dromen.

We besluiten, gedwongen door ons onvermogen om deze omfloerste herinneringen te doorzien, met een gedicht van iemand die, overigens met Frankétienne, vernieuwend is geweest voor de Haïtiaanse dichtkunst: René Philoctète (1932-1995).

Philoctète was leraar, dichter en journalist. Hij is een tijdlang geëmigreerd naar de VS, kon niet wennen aan de westerse leefstijl en ging terug naar Haïti. Zijn poëzie is beïnvloed door het surrealisme. Met onder andere Frankétienne stichtte hij in 1965 de beweging van het 'spiralisme' dat zijn naam ontleende aan de spiraal als symbool van de dynamische verbondenheid van het individu met het universele, met de eilandelijkheid en de wereld. Hij was het oneens met het extreme nationalisme van Duvalier. Onderstaand gedicht wordt in het Kreyòl gelezen

➤ René Philoctète youtu.be/LCs82DWALio

Chouke

M'pa janm mande-m poukisa m'ret isit?
Tankou m'pa mande-m poukisa m'respire,
m'dòmi,
sa k'fè m'pale jan m'pale ya?

Alepouvivi,
poukisa m'ret isit?

Se petèt gen youn mòn yo rele mòn La Sèl,
youn chemen yo rele Kat Chemen
ou byen paske pa gen anpil lekòl,
paske gen youn dlo yo rele Latibonit,
youn zwazo yo rele Madan Sara
ou byen paske pa gen lopital ase,
paske gen youn ri yo rele Ri Mirak,
youn flè yo rele flè dizè
ou byen paske gen anpil moun ki lan fènwa.

Tout jan ou vire-l, poukisa m'ret isit?

Paske IMF depatya, digonnen-n, degrennen-n,
piye-n
paske youn gad touye youn etidyan Plas Kapwa La Mò,
paske peyi ya tounen youn yoyo, youn lamadèl,
youn kè yanm san kouto.

Men m'rete
paske gen youn pye bwa m'renmen sou wout Grandans
youn solèy ki p'ap chare solèy,
paske gen youn fanm yo rele Emeline Michel,
youn kò tanbou ki pa janm rete
paske gen youn chèf yo rele Desalin,
paske wè pa wè
gen youn pèp ki vle louvri lavi.

'k ben geworteld

Heb ik mezelf ooit afgevraagd waarom ik hier woon?
Vraag ik soms ook, waarom ik ademhaal,
slaap, en spreek zoals ik spreek?

Tja,
waarom woon ik hier?

Misschien wel om die heuvel van La Selle
of om een weg die ze 'Vierwegen' noemen
of omdat er niet zoveel scholen zijn
of vanwege die rivier, de Artibonite,
of vanwege die vogel die Madan Sara⁷ genoemd wordt
of omdat er niet genoeg ziekenhuizen zijn;
omdat er een straat is die Rue des Miracles heet
of vanwege de bloem met de naam '10 uur'
of omdat er zoveel mensen zijn die in het donker wonen.

Zeg het maar, waarom woon ik eigenlijk hier?

Omdat het IMF⁸ ons kaalplukt, uit elkaar trekt,
onzinnigheden uithaalt;
omdat op het Capois-la-Mortplein⁹ een scholier werd gedood door een agent,
omdat het land veel wegheeft van een jojo of een draaitol,
een jam¹⁰ zonder mes.

Ik blijf
omdat ik houd van een boom op de weg naar Grand'Anse¹¹
van een zon die écht is,
vanwege een vrouw die Emeline Michel¹² heet,

vanwege een trommelgezelschap dat altijd doorgaat,
vanwege een leider genaamd Dessalines¹³,
omdat, of je het ziet of niet,
er een volk is dat wil leven.

¹ Joodse opstandelingen (2e eeuw v.o.j.)

² ‘Griot’ was de naam voor een Afrikaanse verteller van verhalen uit de Afrikaanse geschiedenis.

³ Dessalines was ook een oorlogsmisdadiger, maar daar wordt geen aandacht aan besteed.

⁴ ‘Tonton Macoute’ is de naam voor een lid van de paramilitaire militie die door Duvalier in 1958 werd ingesteld met hulp van de CIA nadat er een aanslag op hem was gepleegd. Ze kregen geen salaris maar zorgden voor inkomsten door afpersing en intimidatie van de bevolking. Ze konden hun gang gaan zonder dat dit juridische gevolgen had en maakten zich schuldig aan executies, marteling en seksueel geweld. Hun naam is ontleend aan het beeld van een oude Haïtiaanse boer die gekleed was in een blauw-rode overall en een tas (macoute) over zijn schouder droeg. Later werd dit beeld gebruikt om kinderen bang te maken (de ‘Boeman’). De dictator/arts François Duvalier — ‘Papa Doc’ — is tot 1971 aan het bewind geweest.

⁵ Grand Gosier is de geboortestad van Félix Morisseau-Leroy.

⁶ Arent van Aemstel in de Gijsbregt (1637) van Joost van den Vondel.

⁷ Madan Sara is de naam van een luidruchtige vogel en, naar analogie, de naam van de Haïtiaanse marktvrouwen die zo’n belangrijke rol spelen in de informele economie van het land.

⁸ Internationaal Monetair Fonds.

⁹ Jean Capois (zijn bijnaam was Capois-la-Mort) streed onder Dessalines tegen de Fransen onder andere in de slag bij Vertières (1803). Vanwege zijn uitzonderlijk dappere gedrag legde de Franse (!) generaal Rochambeau een ogenblik het gevecht stil om hem te complimenteren met zijn moed.

¹⁰ Een soort aardappel

¹¹ Departement in Zuidwest Haïti

¹² Een zangeres die onder andere het beroemde lied ‘Haïti chérie’ zingt.

¹³ Een vrijheidsstrijder die in het begin van de 19e eeuw vocht tegen de Fransen.

26. Het sensuele Afrika: Luis Palés Matos

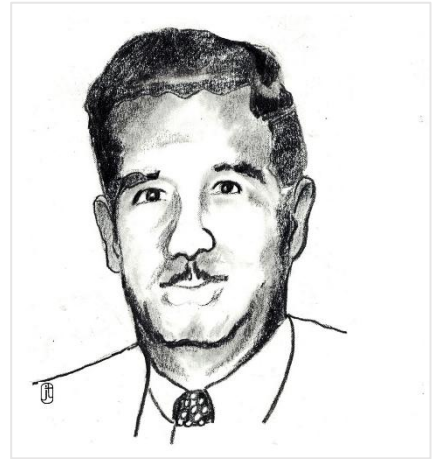
Het heeft tot het begin van de 20e eeuw geduurd voordat er op de Spaanssprekende eilanden van de Cariben überhaupt sprake was van een duidelijke Afrikaanse component in de dichtkunst van de eilanden.

Dat kwam omdat de blanke bovenlaag het Afrikaanse element in de cultuur heeft proberen weg te moffelen of te negeren. Men koesterde een idyllisch beeld van de Spaanse veroveraars en degene die daarop leek was een goede Puerto Ricaan.

Manuel A. Alonso beschreef deze in zijn gedicht *El jíbaro* (de blanke boer) uit 1849 als volgt:

Color moreno, frente despejada,
Mirar lánguido, altivo y penetrante,
La barba negra, pálido el semblante,
Rostro enjuto, nariz proporcionada

Lichtgekleurd en hoog van voorhoofd,
blik doordringend, trots en kwijnend,
zwarte baard en mat van aangezicht,
met scherpe trekken en klassieke neus

Tuntún de Pasa y Grifería

Nog voordat Nicolás Guillén op Cuba begon met in zijn gedichten daadwerkelijk aandacht te vragen voor de zwarte culturele component in de samenleving en nog voordat Aimé Césaire in zijn poëzie stelling begon te betrekken tegen de invloed van de Europese cultuur en een geëngageerd pleitbezorger werd van de Afrikaanse wortels in de cultuur van de Franse eilanden, was er bij de Puerto Ricaanse dichter Luis Palés Matos (1898-1959) sprake van een focus op de duidelijke aanwezigheid van het Afrikaanse deel van de bevolking in zijn bundel 'Tuntún de pasa y grifería' ('Tamtam van kroeshaar en mulat'), een nogal ironische omschrijving van zijn onderwerp. De bundel verscheen in 1937. De gedichten waren al enige jaren voor die datum geschreven. Maar eerst een klein intermezzo over Césaire.

Het engagement van Aimé Césaire

Het engagement van Aimé Césaire was van een andere orde dan dat van Palés Matos. Het engagement van Césaire en zijn volgers was duidelijk politiek gericht. Césaire bekleedde verschillende politieke functies en was burgemeester van Fort-de-France, Martinique. Als zodanig heeft hij grote invloed uitgeoefend op de sociale status van Martinique en Guadeloupe. Hij heeft er zelfs voor gezorgd dat de Franse eilanden uiteindelijk een Franse departementale status kregen. Hij zag geen andere uitweg om zijn volk te beschermen dan de aanvaarding van de paraplu van Frankrijk, ondanks zijn ingehouden woede tegen de Franse koloniale invloed van de voorbije eeuwen.

Césaire heeft in een spagaat geleefd. Hij was op en top Frans wat zijn opvoeding betreft en, aan de andere kant, als zwarte bewoner van zijn eiland Martinique, voelde hij zich verbonden met de andere creoolse inwoners, hoewel hijzelf uit de gegoede burgerij afkomstig was en weinig last had van racisme of discriminatie. Pas later, toen hij in Frankrijk begon te studeren, is hij gaan beseffen, door zijn ontmoetingen met andere — zwarte — door Frankrijk gekoloniseerde mensen als de uit Senegal afkomstige Léopold Sédar Senghor en Birago Diop, dat hij als zwarte Antilliaan, toch een andere sociale positie innam als de gemiddelde, blanke Fransman.

Die bewustwording heeft ervoor gezorgd dat hij zich is gaan bezighouden met de invloed die de Franse cultuur heeft uitgeoefend en hoe dit proces zich verhiel tot zijn Afrikaanse afkomst. Dat heeft ertoe geleid dat hij is blijven vechten voor een eigen 'identiteit' voor de zwarte bevolking die door knechting en vernedering praktisch vernietigd was. Op dichterlijke wijze heeft hij zijn frustraties verwerkt in onder andere zijn beroemd geworden 'Cahier d'un retour au pays natal' (aantekeningen over een terugkeer naar het geboorteland).

Poesía negra

Palés Matos behoorde tot de blanke laag van de Puerto Ricaanse bevolking en was als zodanig een andere 'speler' dan Césaire. Zijn betrokkenheid met de zwarte Puerto Ricaanse bevolking was meer een schrijftafel-engagement¹ en als zodanig moeten we zijn 'Antilliaanse' (synoniem voor 'zwarte') poëzie ('poesía negra') dan ook bekijken.

De naam 'poesía negra' (zwarte poëzie) wordt vereenzelvigd met de poëzie die is geschreven in het Caribisch gebied over leven en cultuur van de bevolking van Afrikaanse afkomst.

Die 'poesía negra' kan worden geschreven door witte of zwarte mensen, in tegenstelling tot wat het geval is met wat men meestal verstaat onder 'black poetry' die alleen door de zwarte mens is en wordt geschreven. Palés Matos heeft zelf altijd gezegd dat hij geen 'zwarte' of 'witte' poëzie schreef maar 'Antilliaanse'. Dat lijkt mij inderdaad de meest geëigende term.

Gezien het type 'engagement' van Palés Matos is het niet verwonderlijk dat hij een zekere afstand houdt tot zijn, overigens trefzekere, beschrijving van bepaalde 'Afro-Caribische' uitingen. Dat is hem komen te staan op verwijten van oppervlakkigheid en zelfs van racisme. In dat opzicht verschilt hij zeker van een Cubaanse dichter als Nicolás Guillén en komt dichter in de buurt van een Papiamentstalige dichter als Pierre Lauffer die de zwarte vrouw in lyrische en ritmische verzen heeft bezongen zonder zich ermee te vereenzelvigen.

Fragment uit 'Numen'

*Jungla africana – Tembandumba
Manigua haitiana – Macandal*

*Al bravo ritmo del candombe
despierta el tótem ancestral:
pantera, antílope, elefante,
sierpe, hipopótamo, caimán.
En el silencio de la selva
bate el tambor sacramental,
y el negro baila poseído
de la gran bestia original.*

*Afrikaanse jungle – Tembandumba².
Drassig bos van Haïti en Macandal³.*

*Het ritme van de felle Candombe⁴
wekt het oude totemdier:
panter, olifant of antilooop,
nijlpaard, slang of krokodil.
In de stilte van het woud
slaat de heilige tamtam,
dansen zwarten als bezeten:
animaal.*

Haïti wordt in dit gedicht opgevoerd als zijnde het eerste land waar de Afrikaanse slaven zich verzetten tegen de Franse kolonisator en waar in 1804 de eerste vrije 'zwarte' Republiek tot stand kwam.

De dans, bijvoorbeeld de candombe, was een van de weinige toegestane uitingen van vermaak op de suikerrietplantages.

De dans staat centraal in de poëzie van Palés Matos. Eenzelfde inspiratie spreekt uit het beroemdste gedicht van Palés Matos 'Majestad Negra' waarin de zwarte vrouw tot Majesteit wordt verheven.

U kunt een interpretatie beluisteren van

➤ *Majestad Negra* door Lucecita Benítez & Alberto Carrión
youtu.be/sXcFmov2_m8

*Por la encendida calle antillana
va Tembandumba de la Quimbamba.
Flor de Tórtola, rosa de Uganda,
por ti crepitan bombas y bámbulas;
Por ti en calendas desenfrenadas
quema la Antilla su sangre ñáñiga⁵.
Haïti te ofrece sus calabazas;
fogosos rones te da Jamaica;
Cuba te dice: ¡dale, mulata!
Y Puerto Rico: ¡melao, melamba!
In de gloeiend hete Antilliaanse straat
gaat Tembandumba uit Quimbamba⁶.
Roos van Tórtola, roos van Oeganda,
jouw lichaam spettert bámbulas⁷ en bombas⁸,
jouw lichaam ontketent calendas⁹.
Het magisch Antilliaanse bloed kookt vurig,
Haïti schenkt je haar kalebassen¹⁰ en
Jamaica geeft je sterke rum en
Cuba spoort je aan: ¡Zet 'm op, mulattin!
¡Puerto Ricaanse suikerstroop druipt van je af!*

Dit is zonder meer een loflied op de indrukwekkende danskunst van de zwarten en de mulatten die zich in het hele Caribische gebied kan manifesteren als protest tegen de kolonisator.

Ook breekt Palés een lans voor het magisch-religieus denken van de gekleurde Antilliaan in zijn gedicht 'Ñáñigo al cielo' waarin de zwarte mens uitbundig wordt binnengehaald in de hemel en door God persoonlijk in de armen wordt gesloten:

Palabra de Dios, no es música
transportable a ritmo humano,
lo que Jehová preguntara,
lo que respondiera el ñáñigo,
pide un más noble instrumento
y exige un atril más alto.

Mijn woord van eer:
geen menselijke trom die sloeg
kan verklanken wat God vroeg
noch wat het antwoord van de zwarte was.
Daarvoor is geen instrument of klank,
geen muziekstandaard te rank.

Palés twijfelt aan het nut van zijn gedichten

In het gedicht 'Preludio en Boricua' worden we door Palés Matos enigszins op het verkeerde been gezet, omdat hij zich in de laatste verzen toont als een teleurgesteld mens dat nauwelijks gelooft in het belang van zijn eigen werk:

Tuntún de Pasa y Grifería,
este libro que va a tus manos
con ingredientes antillanos
compuse un día...
Y en resumen, tiempo perdido,
que me acaba en aburrimiento.
Algo entrevisto o presentido,
poco realmente vivido
y mucho de embuste y de cuento.

Tamtam van Kroeskop en Mulat
vol moois uit het Antillenvat,
dit boek dat je nu lezen mag
— ik schreef het op een goede dag —
is eigenlijk verloren tijd
die louter tot verveeldheid leidt,
door mij wat vaag gevoeld, gezien,
bijeengegeloogen
en geklets misschien.

Een paar strofen eerder neemt hij echter wel de moeite om ons uit te leggen waar het dansen van de Caribische vrouw goed voor was en daaruit spreekt zijn bezwaar tegen de westerse wereld:

De su bachata por las pistas
vuela Cuba, suelto el velamen,
recogiendo en el caderamen
su áureo Niágara de turistas.
(Mañana serán accionistas
de cualquier ingenio cañero
y cargarán con el dinero...)

Cuba draait in elke dans
met haar heupen in kadans.
Een gouden waterval toeristen
volgt haar swingkont op de piste.
(Morgen zijn het aandeelhouders
van een suikerrietfabriek
en niemand die hun winst nog ziet...)

Kritiek, afstandelijkheid en spot

Palés Matos ergert zich aan het indolente, burgerlijke leven van zijn landgenoten. In 'Pueblo' zegt Palés dat onomwonden:

¡Piedad, Señor, piedad para mi pobre pueblo!
Sobre estas almas simples, desata algún canalla
que contra el agua muerta de sus vidas arroje
la piedra redentora de una insólita hazaña...

Heb meelij met mijn arme volk, o Heer!
Stuur een schurk af op die simpele zielen
die een steen gooit in het dode water
van hun leven en ze opwekt uit hun duffe kater.

Die ergernis deelt Palés Matos ook met andere Caribische schrijvers als, op Martinique, met Césaire en, op Curaçao, met Pierre Lauffer en Elis Juliana.

Wat het Afrikaanse element in zijn maatschappij betreft, is hij erdoor gefascineerd, maar aan de andere kant maakt hij er, als intellectueel, niet echt deel van uit, evenmin als Aimé Césaire.

Hij spot ook met de gekleurde mens die zich vereenzelvigd met het Europese model en zich daardoor enigszins belachelijk maakt. Een voorbeeld hiervan is het verhaal van de 'Elogía del Duque de la Mermelada' dat zich afspeelt aan het Hof van Christophe die zich in Haïti tot keizer liet kronen en er een 'Europese' hofhouding op nahield.

¡Oh, mi fino, mi melado Duque de la Mermelada!
¿Dónde están tus caimanes en el lejano aduar del Pongo,
Y la sombra azul y redonda de tus baobabs africanos,
Y tus quince mujeres olorosas a selva y fango?

(*in proza:*) O, mijn fijnzinnige, honingkleurige Hertog van Marmelade, waar zijn je krokodillen in dat verre gehucht aan de Pongo? En de blauwronde schaduw van je Afrikaanse baobabs¹¹? En je vijftien vrouwen die geuren naar modder en eenvoud?

Een erg prettige toon slaat Palés hier niet aan. Hij zou op zijn minst begrip hebben kunnen tonen voor de moeite die het menig Caribisch mens heeft gekost om een eigen identiteit te vinden.

Lofzang op de Antillen

Als Antilliaanse dichter beschouwt Palés Matos zich als onderdeel van de Afro-Caribische cultuur, ook al is hij blank en bevoorrecht. Ook de ‘Europese blanke man’ wordt meegezogen in de sfeer van de eilanden waar men Kreyòl en Papiaments spreekt¹²:

Las islas del patois y el papiamento.
Acordeón con sordina de palmeras.
Azul profundidad de mar y cielo,
donde las islas quedan más aisladas.

[...]

Y en la terraza del hotel sin nombre
algún aislado capacete blanco,
alelado de islas
bajo el puño de hierro de los rones.

De landen van het Papiaments¹³ en het Creools.
Accordeon gedempt door palmen.
Blauwe diepte van zee en lucht
die eilanden nog verder in zichzelf doet keren.

[...]

Op het terras van een naamloos hotel
zit een tropenhelm, wit en eenzaam.
Suffig van eilandelijkheid en
in de stalen vuist van rum geklemd.

Hij waarschuwt de blanke man voor de invloed van de trommels die hem met hun zoete gif voor altijd zullen binden aan het land van de zwarte mens¹⁴:

[...]

¡Ahí vienen los tambores!
Ten cuidado, hombre blanco, que a ti llegan
para clavarte su aguijón de música.
Tápate las orejas,
cierra toda abertura de tu alma
y el instinto dispón a la defensa;
que si en la torva noche de Nigrícia
te picara un tambor de danza o guerra,
su terrible ponzoña
correrá para siempre por tus venas.

[...]

Daar komen de trommels!
Pas op, blanke man! Ze komen je steken
met hun angel vol muziek.
Houd je oren dicht,
sluit je ziel hermetisch af
en zet je schrap,
want in het dreigend Negerland
zal een dans- of oorlogstrom je steken;
en zijn meedogenloze gif
zal voor altijd door je aderen breken.

In Spaanse superlatieven beschrijft hij de culinaire en andere kwaliteiten van de Caribische eilanden:

[...]

Cuba, Santo Domingo, Puerto Rico,
fogosas y sensuales tierras mías.
¡Oh los rones calientes de Jamaica!
¡Oh fiero Calalú de Martinica!
¡Oh noche fermentada de tambores
del Haití impenetrable y voduista!
Domínica, Tórtola, Guadalupe:
¡Antillas, mis Antillas!

[...]

Cuba, Santo Domingo, Puerto Rico,
mijn landen, sensueel, onstuimig,
Die warme Jamaicaanse rum!
Die Calalú¹⁵ van Martinique!
Die trommels die de nacht doen gisten,
trommels uit het magisch, ondoorgrondelijk
Haïti!, Domínica, Guadalupe en Tórtola:
Antillen, mijn Antillen!

De sensualiteit als blikvanger

Palés Matos heeft voornamelijk bekendheid gekregen door het opvoeren van de mulattin als symbool van beweging en sensualiteit. Het ging hem erom het stereotype denken van het Puerto Rico van zijn tijd te doorbreken. Daar koesterde men nog steeds het ideaal van de zogenaamde ‘hispanidad’ en de Spaanse schoonheid zoals dit tot uitdrukking werd (en wordt) gebracht in vele liederen. Luister maar eens naar het lied

➤ ‘Preciosa’ youtu.be/bcVHTBPnSQ

Het lied van Rafael Hernández wordt gezongen door Alfredo Kraus. Het plaatje beantwoordt aan het ‘ideaalbeeld’ van Puerto Rico. Enkele coupletten:

*Yo sé lo que son los encantos,
de mi Borinquen hermosa
por eso la quiero yo tanto
y siempre la llamaré preciosa
Isla del Caribe
Isla del Caribe,
Borinquen.
Yo sé de tus hembras trigueñas,
y del olor de tus rosas
y a esa mi tierra riqueña,
por siempre la llamaré, preciosa.
[...]*

*Y tienes la noble hidalguía
de la madre España
y el fiero cantillo del indio bravío
lo tienes también.*

(in proza:) *Ik ken de charmes van mijn mooie Borinquen¹⁶. Daarom houd ik zo van haar en noem ik haar mijn Schoonheid. Eiland in de Cariben. Ik weet van het bestaan van je vrouwen met hun graankleurige uiterlijk, ik ken de geur van je rozen, en dat rijke land zal ik altijd mijn Schoonheid noemen. Je hebt de adellijke trekken van het moederland Spanje en ook de krijgshaftige taal van de dappere indiaan.*

Dat de indiaan al honderden jaren is verdwenen neemt de componist maar voor lief.

Palés Matos was de eerste die het seksuele taboe van de mulattin heeft doorbroken. Overigens was hij bepaald geen feminist en duidelijk een machokind van zijn tijd. De dichteres Julia de Burgos, een mulattin, was wel wat progressiever:

*Ay ay ay, que mi negra raza huye
y con la blanca corre a ser trigueña;
a ser la del futuro,
fraternidad de América*

*Ach, dat mijn zwarte ras verdwijnt
en met het blanke naar de olijfkleur snelt,
toekomstig ras
van broederlijk Amerika.*

Expliciete beschrijvingen

Palés was in zijn gedichten uitzonderlijk expliciet in zijn beschrijvingen van de donkergekleurde vrouw. Bijvoorbeeld in het gedicht *‘Ten con Ten’* (Voorzichtig):

*Pasarías ante el mundo
por civil y ciudadana,
si tu axila — flor de sombra —
no difundiera en las plazas
el rugente cebollín
que sofrien tus entrañas*

*Je zou voor het oog van de wereld
kunnen doorgaan voor urbaan, beschaafd,
als je oksels — schaduwbloemen —
niet op onze pleinen
de penetrante geur van uien,
stovend in je binnenste, zouden achterlaten*

In 'Canción festiva para ser llorada' (Feestlied om bij te huilen) maakt hij het wel erg bont (hij richt zich zogenaamd tot het eiland Guadeloupe dat symbool staat voor de mulattin):

¿En qué lorito aprendiste
ese patuá de melaza,
Guadalupe de mis trópicos,
mi succulenta tinaja?
A la francesa resbalo
sobre to carne mulata,
que a falta de pan, tu torta
es prieta gloria antillana

Van welke papegaai heb je
die taal van melasse geleerd,
smakelijk potje
uit mijn tropisch Guadeloupe?
Op z'n Frans daal ik af
naar je mulattenvlees,
je kut, die, bij gebrek aan brood,
een zwarte lekkernij uit de Cariben is.

Ten slotte: Nicolás Guillén en Luis Palés Matos

Door de aandacht die in bovenstaande regels aan Luis Palés Matos werd geschonken lijkt het haast of Palés de enige is die zich heeft bezig gehouden met de Afrikaanse dimensie in de samenleving en de eerste die in zijn poëzie kritiek heeft uitgeoefend op racisme en discriminatie. Het tegendeel is waar. Virgilius waarschuwde al voor discriminatie als inherente en hardnekkige neiging van de (ver)oordeelende mens.

In de klassieke Spaanse en Portugese literatuur van de 16^e en 17^e eeuw wordt de zwarte mens zwaar gediscrimineerd en op een 'grappige' manier opgevoerd onder andere door deze mensen in gebrekkig Spaans en Portugees te laten praten, bijvoorbeeld in het theater, tot vermaak van de toeschouwers.

Ook in latere tijden werd de zwarte vrouw en haar verschijning meer als dierlijk dan als menselijk beschreven, zoals door de Franse arts en bioloog J.J. Virey in zijn boek 'De la femme sous ses rapports physiologiques, moral et littéraire' uit 1825 die zijn mening ten beste gaf over de wellustige dansen uit de tropen:

'Vooral in hun dansen laten ze het extreme karakter van hun dansen zien door de meest obscene houdingen en de geilste bewegingen die het genitale orgasme kan opwekken als dit op zijn hoogtepunt is.'¹⁷

Laten we niet vergeten dat Virey een tijdgenoot was van de door ons bewonderde Franse romantische dichters onder wie Alfred de Musset (1810-1857) die zich als volgt over ‘de vrouw in het algemeen’ uitliet:

‘Wat is nou eigenlijk een vrouw? Een tere kelk gevuld met een dauwdruppel die je naar je lippen brengt en over je schouder gooit. Een vrouw is een feestje. Als je er een tegenkomt, zou je dan niet kunnen zeggen: daar komt een mooie nacht voorbij?’¹⁸

Zo verwonderlijk is het niet dat menigeen er nog zo over dacht in de tijd van Palés¹⁹. Over het algemeen neemt men aan dat Palés Matos de eerste is geweest die in zijn werk een grote plaats heeft ingeruimd voor de zwarte vrouw. In 1926 schreef hij al het gedicht ‘Pueblo negro’. In gedachten zie je Guayama voor je, de streek uit Puerto Rico waar Palés vandaan komt, een omgeving van droogte en verlatenheid van waaruit de stem opklinkt van een zwarte vrouw:

Es la negra que canta
su sobria vida de animal doméstico,
la negra de la zona soleadas
que huele a tierra, a salvajina, a sexo.
Es la negra que canta,
y su canto sensual se va extendiendo
como una clara atmósfera de dicha
bajo la sombra de los cocoteros.

Het is de zwarte vrouw die zingt
over haar leven als huisdier,
de negerin uit de zondoorstoorde tropen
die naar aarde ruikt, naar wilde dieren en naar seks.
Het is de zwarte vrouw die zingt
en haar sensuele zang breidt zich traag en
als een heldere gelukssfeer in de schaduw van de
palmen uit.

Nicolás Guillén

Palés werd op de voet gevolgd door de Cubaanse dichter Nicolás Guillén die in 1931 zijn *Motivos del son* publiceerde waaruit hieronder het volgende fragment uit het gedicht *Sóngoro Cosongo* (een klanknabootsing van het geluid van de trommel) dat hij schreef op de manier waarop de zwarten het Spaans plachten uit te spreken, compleet met de bijbehorende grammaticale tekortkomingen:

Si Tu Supiera

Ay, negra,
si tú supiera!
Anoche te bi pasá
y no quise que me biera.
A é tú le hará como a mí,

Als je eens wist

Ach, mulattin,
als je eens wist!
Gisteravond zag ik je langskomen
maar ik wilde niet dat je me zag.
Ik behandel jou als jij mij

que cuando no tube plata
te corrite de bachata,
sin acodadte de mí.
Sóngoro cosongo,
songo bé;
sóngoro cosongo
de mamey;
sóngoro, la negra
baila bien;
sóngoro de uno
sóngoro de tre.
Aé,
bengan a be;
aé,
bamo pa be;
bengan, sóngoro cosongo,
sóngoro cosongo de mamey!

toen je doorliep naar een feest op een ogenblik
dat ik geen geld had en
je me gewoon liet staan.
Sóngoro Cosongo,
songo bé,
sóngoro cosongo
van mamey (= boom).
Sóngoro,
wat kan die mulattin dansen!
etc.

Ter ere van de Caribeña, de vrouw uit de Cariben, laat ik u achter op de nostalgisch Caribische muzikale vertolking van bovenstaand gedicht.

➤ *Sóngoro Cosongo, gezongen door Eliseo Grenet en begeleid op piano, trompet, bongó en claves youtu.be/SibgALzCnHg*

¹ In 1985 heeft F.H. Habibe een proefschrift geschreven met de titel 'El compromiso en la poesía afroantillana de Cuba y Puerto Rico'. Hij heeft in zijn proefschrift duidelijk aangegeven dat hij zich bewust was van het feit dat het engagement ('el compromiso') van Palés Matos literair en niet sociaal/politiek gericht was. Hij vermeldt ook de beweging van de 'négritude' maar gaat hier in zijn proefschrift nauwelijks op in.

² Metafoor voor Afrika, gekozen vanwege het klankeffect. Het gebruik van klank was al een soort protest tegen de officiële dichterlijke canon van Puerto Rico.

³ Macandal was een van de eerste leiders van de Haïtiaanse opstand.

⁴ Naam van een - uit Afrika afkomstige - dans in Zuid-Amerika en ook de naam van de trommel die de dans begeleidt.

⁵ Nánigo: lid van een sektarische gemeenschap

⁶ Quimbamba: een verzonnen naam voor een niet-bestaand Afrikaans land

⁷ Bámbula: Caribische dans (Franse Antillen)

⁸ Bomba: Caribische dans uit Puerto Rico, youtu.be/z0vzkGKEWX4 (vanaf minuut 3)

⁹ Calenda: inheemse dans

¹⁰ In het Frans heet een kalebas 'gourde'. Gourde is de naam van het Haïtiaanse geld.

¹¹ Apenbroodboom

¹² Uit: Intermedios del Hombre Blanco, Islas

¹³ De inheemse taal van de Benedenwindse eilanden Aruba, Curaçao en Bonaire.

¹⁴ Uit: Intermedios del Hombre Blanco, Tambores

¹⁵ Een vezelrijke groene soep

¹⁶ Oude inheemse naam voor Puerto Rico

¹⁷ 'C'est surtout dans leurs danses qu'elles peignent l'excès de leurs passions, par les postures les plus obscènes et les mouvements les plus lubriques que puisse solliciter l'orgasme vénérien porté à son comble.'

¹⁸ 'Qu'est-ce après tout, qu'une femme? L'occupation d'un moment, une coupe fragile qui renferme une goutte de rosée, qu'on porte à ses lèvres et qu'on jette par-dessus son épaule. Une femme, c'est une partie de plaisir. Ne pourrait-on pas dire quand on en rencontre une: Voilà une belle nuit qui passe?'

¹⁹ 'Ésta es la tierra estéril y madrastra en donde brota el cacto. Salitral blanquecino que atraviesa roto de sed el pájaro;' Uit: Topografía (1925).

27. Een diagnose van Luis Daal

Er hebben altijd twee dingen centraal gestaan in het leven van Luis Daal (1919-1997): de verdediging en beoefening van zijn moedertaal, de taal van de Benedenwindse eilanden, het Papiaments, en, ten tweede, zijn grote belangstelling voor mensen en dingen. Om het te zeggen in de woorden die hij zelf, tijdens een kort verblijf op zijn geboorte-eiland Curaçao, neerschreef:

‘Ta hende ta sentral den mi interés; kos, pa mi, no ta importante, hende si; kos i ambjente ta bira importante ora ku nan tin di ber ku hende.’¹

Taal en identiteit

Mensen zijn met elkaar verbonden door de taal.

‘Als wij geen liefde kunnen opbrengen voor onze taal,’ zo placht Luis Daal te zeggen, ‘dan hapert er iets aan ons gevoelsleven, aan onze saamhorigheid.’

De taal, waarover de dichter hier spreekt, is het Papiaments, dat, zoals dit in alle gekoloniseerde gebieden gebeurde, in de verdrukking raakte, ja zelfs onderdrukt werd. Het gebruik van de landstaal werd verboden in het uitsluitend door Nederlanders geleide onderwijs en er werden fikse straffen uitgedeeld als deze regel werd overtreden.

Deze politiek leidde ertoe dat veel Antillianen zich begonnen te schamen voor hun eigen taal, deze niet op schrift beoefenden, er de voorkeur aan gaven zich mondeling en schriftelijk te bedienen van het Nederlands en zich ten slotte beter in het Nederlands leerden uitdrukken dan in hun eigen, verwaarloosde taal. Sommige Antillianen gingen zelfs, mét de taal, de Hollandse gewoonten overnemen en zo ontstond het verschijnsel van de ‘Makamba pretu’, de zwarte Hollander. Luis Daal nu, die de bedreiging van het hellende vlak waarop zich zijn moedertaal bevond heel goed aanvoelde, heeft voortdurend geprobeerd, waar mogelijk, de mensen bewust te maken van de grote culturele waarde van hun taal en daardoor, van zichzelf, van hun identiteit.

Dat was vaak geen gemakkelijke opgave, omdat hij niet alleen te maken had met de geweldige invloed van het Nederlands, maar ook met de taal die in de omringende landen werd gesproken, het Spaans. Luis Daal heeft daarbij nooit het grote belang van het Spaans onderschat. Hij vond, evenals Jorge Suárez, die in 1928 op Curaçao het Spaanstalige dagblad La Prensa oprichtte, dat er een brug moest worden geslagen tussen de gemeenschap op Curaçao en de Spaanssprekende gemeenschap uit de omringende landen. Dat belette hem echter niet om, toen hij van 1947 tot 1950 hoofdredacteur was van La Prensa, het Papiaments in de krant te introduceren. Eenmaal per week verscheen de achterpagina volledig in de landstaal

In deze smeltkroes van taalculturen werd de positie van het Papiaments, zoals gezegd, hoe langer hoe zwakker, niet het minst omdat de via het Nederlands opgeleide Antillianen zich voor hun eigen taal gingen schamen.

Schaamte

In het eerste, volledig in het Papiaments geschreven, culturele maandblad van de Antillen, Gydelcra, dat in 1944 door Walter Cras was opgericht en met grote hiaten verscheen tot 1961, schreef Luis Daal in het decembernummer van 1960 de keiharde waarheid:

‘Nos hendenan no ta tribi papia papiamentu pasobra, pa desgrasia, nan no sa papiamentu bèrdè i nan ta sinti ku nan no ta pará firme den nan sapatu ora nan tin di papia riba un tema ku no ta relashoná ku komementu, bebementu o t’un tema kon-ku-ta.

Hopi di nos hendenan ta pensa ku si nan papia papiamentu den un reunión o skirbi un karta na papiamentu o expresá un idea na nos lenga, tur otro hende ta pensa ku nan ta inferior sosial o intelektualmente.

Loke ta nesesario pa siñamentu di otro lenga, ta nesesario pa siñamentu di papiamentu tambe, esta un esfwèrso konstante i serio.’²

Spelling en politiek

Luis Daal en met hem schrijvers als Pierre Lauffer en Elis Juliana, heeft zich al vroeg ‘voortdurend en ernstig’ ingespannen om aan zijn moedertaal recht te doen wedervaren. Ook tijdens zijn 18-jarig verblijf in Spanje is hij voortdurend betrokken geweest bij het wel en wee van het Papiaments.

Toen hij in 1960 vanuit Spanje waarheen hij in 1950 was vertrokken, omdat hij weigerde als hoofdredacteur van La Prensa de spreekbuis te zijn van de toen aan de macht zijnde politieke partij die de krant had gekocht — een daad die hem jarenlange tegenwerking zou opleveren — voor een jaar naar Curaçao terugkeerde, stelde hij een commissie samen van negen personen, waaronder dichters, schrijvers en journalisten als Pierre Lauffer, René A. de Rooy, Nicolás Piña, José M. Kroon, Jossy Kleinmoedig, Guillermo Rosario en Salomón Curiel, die een voorstel zou moeten doen om te komen tot een officiële spelling van het Papiaments.

Het voorstel kwam er tegelijk met een aantal adviezen voor de wijze van invoering, maar verdween onder tafel. Negen jaar lang gebeurde er niets, tot in 1969 door de regering aan Raúl Römer opdracht werd verleend om een spellingsvoorstel te doen. Römer kwam met een theoretisch volledig goed, maar praktisch niet geheel werkbaar voorstel, dat door de commissie Antoine Maduro werd aangepast. In 1972 kwam er een spelling Römer-Maduro tot stand, die nagenoeg dezelfde bleek te zijn als de door de commissie Daal indertijd voorgestelde...

En nóg werd de spelling niet ingevoerd; wel werd door de regering een andere commissie benoemd die in 1974 met een onzinnig voorstel kwam, dat het overigens niet haalde...

Hoe het ook zij, de in het Papiaments geschreven gedichten van Luis Daal volgen, hoe kan het anders, de spelling-Daal. Met zijn schrijfwijze van het Papiaments neemt Luis Daal stelling tegen de op de Antillen nog wel heersende gedachte, dat het Papiaments zoveel mogelijk op het Spaans zou moeten lijken om mooi te zijn³.

Omdat het ons hier niet de juiste plaats lijkt om in te gaan op de culturele en wetenschappelijke activiteiten van Luis Daal tijdens zijn lange verblijf in Spanje, activiteiten, waarvoor hij het Ridderkruis in de Orde van Isabel La Católica ontving, gaan we nu over tot het bespreken van de bloemlezing *Na Ora Oradu* (Daal, 1976 b).

De gedichten

De gedichten uit de bloemlezing zijn gekozen uit de bundels *Kosecha di Maloa* (1963), *Ku awa na wowo* (1971) en *Sinfonía di Speransa* (1975).

Kosecha di Maloa (Snelle Maïsoogst) is een verzameling gedichten die Luis Daal schreef in de enkele maanden die hij op Curaçao doorbracht in 1960-1961. Ze zijn geïnspireerd door wat hij daar heeft

ervaren, door de herinneringen die na een afwezigheid van acht jaar in hem opkwamen tijdens de ontmoeting met zijn geboorte-eiland en met zijn eilandgenoten.

Zijn verblijf op Curaçao duurde maar kort, hij moest zijn oogst, zijn ‘kosecha’ aan indrukken, snel binnenhalen net zo snel als de ‘Maloa’ geoogst moet worden. De ‘maloa’ — een woord dat is afgeleid van het Spaanse ‘mala hoja’ (letterlijk: ‘slecht blad’) — is een maïssoort die alleen maar een stengel en bladeren heeft, een vroege maïs die meteen hoog opschiet, vlug geoogst wordt en vervolgens gebruikt wordt als veevoeder.

De bundel *Kosecha di Maloa*, die door de dichter zelf is opgedragen aan zijn geliefde moedertaal en die zijn grote kracht ontleent aan de magistrale wijze, waarop Luis Daal het Papiaments hanteert, in een stijl, die, gekenmerkt door eenvoud en helderheid, gestuwd wordt door het prachtige ritme van de blanke verzen, is onderverdeeld in vier delen:

1. *Reís* (Wortel) dat ons aan de basis brengt van de gedachten- en gevoelswereld van de dichter;
2. *Tronkón* (Stam), dat stevigheid aan de bundel verleent;
3. *Blachi* (Blad), het deel, dat, zoals de dichter in zijn voorwoord zegt ‘het bewijs is dat ik leef, dat ik een wortel heb en een stam met takken, bladeren en bloemen eraan’, en
4. *Flor* (Bloem), dat een galante hulde inhoudt aan de inheemse bloemen.

Het begin van de rode draad, die door het gehele poëtische oeuvre van Daal heenloopt, is in deze bundel duidelijk herkenbaar: hoop en wanhoop, droefheid om wat geweest is, om wat verlaten gaat worden, blijdschap over wat er altijd zal zijn. Deze hoop, dit geloof in een toekomst, komt voort uit de mystieke belevingswereld van de dichter, een wereld, waarvan de kracht zich volledig zal manifesteren in de derde bundel, waaruit wij onze gedichten hebben gekozen: *Sinfonía di Speransa* (Symfonie van Hoop).

Ku awa na wowo

De tweede bundel *Ku awa na wowo* (Met tranen in mijn ogen) is de neerslag van de gedachten en gevoelens van de dichter ten aanzien van zijn land, in een tijd toen hij zelf in Spanje verbleef.

Aan het ontstaan van deze bundel ligt een nog ongepubliceerd gedicht van Daal over een Spaans herfstlandschap ten grondslag. De vele kleuren die in bonte verzameling naast elkaar te zien waren op een plek buiten Madrid, deden hem denken aan de oude Curaçaose theedoek, die werd

gemaakt van vierkant geknpte stukjes stof die waren overgebleven van het maken van kleren.
(fragment)

Elegía pa un teduki

Mañan shen mil fió sin kwèrdè
Di un awaseru fini,
Lo pinga nan tristesa
Di un ajó miskiña,
Ku, parse, no por kaba nunka,
Den orea tormentá
Di tur e bjúdanan sunú,
Ku amargura seku
Di skochinan-sin-ju,
Pará kant'i kaminda

Klaaglied voor een theedoek

Honderdduizend snaarlose violen
van een fijne, fijne regen
zullen morgen
– in een krenterig vaarwel
dat blijkbaar niet te stoppen is –
hun droefheid miezeren
in het gefolterd oor
van alle naakte weduwen
daar langs de weg,
in roerloos droge bitterheid:
hun kinderloze schoot.

De gedachte aan de eeuwigdurende wisseling der jaargetijden, aan de dingen die verdwijnen, roept langzamerhand in de dichter het verlangen op de indrukken vast te leggen die hij opdeed tijdens zijn laatste weerzien met zijn geboorte-eiland. Het resultaat hiervan was *Ku awa na wowo* (Daal, 1971), een bundel waarin het accent duidelijk ligt op de wanhopige zijde van de poëtische medaille die Luis Daal met zich meedraagt.

Sprekend over de gedichten uit deze bundel, zegt hij:

‘Ze zijn niets anders dan een kreet van pijn, een doffe, intieme klacht, naam- en klankloze droefheid van een mens die verwijlt bij de dingen die sterven, hetzij in zijn eigen herinnering, hetzij in het kloppend leven om hem heen, het ‘iets’ dat sterft in het hart van hen, die hetgeen gestorven is ‘verlaten’ hebben en al, wat elke dag, elk uur, elk ogenblik en altijd sterft, verlaten: een boot die zijn kapotte planken naar de zon toekeert, een verlaten put op de vlakke, een mens, verlaten door zijn vrienden, alleen met zijn problemen, alleen met zijn pijn, alleen met zichzelf.’

In *Ku awa na wowo* (Daal, 1971), meer nog dan in *Kosecha di maloa* (Daal, 1963), zien we hoe de woorden, eenvoudig, onopgesmukt en even gewoon als de voorwerpen die ze aanduiden — een verlaten put, een kerkhof — zichzelf overstijgen en beelden vormen die de poëtische geladenheid van dingen waar de voorbijganger vaak achteloos langs loopt, aan ons openbaren. Evenmin als in *Kosecha di Maloa* (Daal, 1963) dienen de dingen waarover de dichter spreekt een folkloristisch doel,

maar reiken verder, naar het voornaamste doel van poëzie: het omzetten van de tastbare werkelijkheid van de wereld in innerlijke, intuïtieve waarheid.

Sinfonia di Speransa

Het poëtische doel zal ten slotte worden bereikt in het slotgedicht van *Sinfonia di Speransa: Apokalipsis*, waarin de dichter ons als het ware uitnodigt samen met hem een inwijding te ondergaan om te komen tot het licht, tot de waarheid. Dit laatste gedicht moet worden gezien als het dichterlijk overstijgen van het felle Curaçaose zonlicht, waarvan sprake is in de eerste regel van het openingsgedicht:

Mi wowo ta burachi di bo lus,
Kòrsòw...

Dronken van je licht mijn ogen,
Curaçao...

Zo wordt het einde, als een rondo, verbonden met het begin van de bundel, die door de dichter is opgebouwd als een Symfonie in vier bewegingen. Een *Adagio*, dat zwaar is, solide, begint met de aarde, het *Allegro*, waarin het reinigende, verkwikkende water een rol speelt, het *Scherzo*, waarin we, op de wind, steeds hoger stijgen en, ten slotte, de *Finale*, waarin we los zijn van de aarde en ons in ‘het licht’ bevinden.

Het woord is nu aan de lezer, de dichter heeft gesproken, in de taal die hem het dierbaarst is, in dienst waarvan hij zijn arbeid heeft verricht en waarover hij in 1950 schreef:

‘Papjamentu indomábl, lenga di mi mama, Gròf i fini alabés; papjamentu ku n’ke Laganan rankabo fo’i den kurasón di Junan, n’abo mi ta dediká mi esfwèrso Pa hasi bo nombr grandi...’⁴

Zijn afscheidsgedicht

Ajó pa sémpr

I lo mi baj ...
I páranan lo sigui kanta
Den pal’i tamarèjn,
Na boka ‘i pos,
Ora maínta habri.

I boso tur ku un día
A stimami,

Vaarwel voor immer

En ik zal gaan...
en in de tamarindeboom zal,
als de ochtend aanbreekt,
rond de put,
een lied van vogels blijven klinken.

En jullie allen
die mij eens hebt liefgehad

Lo lubidami, poko-poko;
I, asta, odio bjew
Lo frusa tambe.

Mi mes lo baj
I shelu blow i nubja kla
Lo keda; i plaja blanku
Lo sigui hari ku lamán.

Ora mi baj
Pa n' bolbe nunka mas
Den e mesun kurpa akí,
Solo ku luna
I stréanan lo sali,
Sin ku mi sinti
Ni nan kalor
Ni nan bejesa,

Meskós ku nunka mas
Lo mi no sinti
Kantika di bo sunchi,
Zonido di bo stem
Den mi orea ...

Uit: Daal (1976)

Flor di boka

Mi ta habrakabu, bèrdè,
Papjamentu,
Dushi lenga di mi mama?
Bo mes, ku m'a jega di jama
Gròf i fini alabès,
Por tin algu 'i keha di mi?

Ora ku mi alma

zullen mij allengs vergeten;
zelfs de oude haat
zal aan de tijd verroesten.

Ikzelf zal gaan,
de blauwe lucht, de heldere wolken
zullen blijven met het lachen van de zee
tegen de witte stranden.

Als ik zal gaan
om nooit meer in dit lichaam
terug te keren,
zal de zon opkomen als
de sterren en de maan,
maar zal ik noch de warmte
noch de schoonheid hiervan
langer ondergaan,

Zoals ook nimmer meer
jouw stemgeluid
of ook het zingen van
jouw kussen
in mijn oor zal klinken...

Een lofzang op zijn moedertaal

Uit mijn mond een bloem

Is het waar, dat ik je radbraak,
Papiamentu,
lieve moedertaal?
heb jij, die ik wel eens als grof
en ook als fijn bestempeld heb,
misschien iets op mij aan te merken?

Toen mijn ziel zich voelde groeien

A sinti su mes subi i krese,
I ku é mester a buska salida,
E rosea débil di alma,
Mi mes stem,
A pèrta sali for di mi garganta
I t'abo, lenga di mi mama,
Tá'a esún ku mi boka
Sin fasún di muchu 'i nada
A papja pa mi pidi 'pan' òf 'awa'!

Bo n'ta korda mas e tempu
Ku 'War-wari mi ta 'aj skol'?
Ja e tempu ej — n't'asina? -
'Wawa' a para bira 'awa' kaba!
Kwantu bja'a nos dos n'locha
Pa bo zonido para bira
Pan 'i tur día den mi boka?

Kwántu expreshonnan straño
Den mi boka kèns di mucha:
'Djin' ta toka; 'mia' hende,
'Mèj-mèj di mi', 'Tá mi Banga'.
Promé e roj di palábranan
Tolèlè i sin fashi
Por a bira Papjamentu ...

I despwés — i te ainda —
Un kandela
Den mi alma pa bo, lenga dushi!
Mjentras mas mi studia otro,
Mas aínda mi ta stima
Bo muzik den mi oreá,
Bo tambú den mi mondongo,
Bo kandela den mi alma!

Uit: Daal (1976)

naar omhoog en
zich een uitweg zoeken moest,
heeft zich mijn eigen stem
— de zwakke ziele-adem —
door mijn keel gewrongen en
jij was het, moedertaal,
die — nog onvast en pril ook —
door mijn mond gesproken werd
en mij om 'brood' of 'water' vragen liet.

Weet je nog die tijd, dat
ik naar school zou gaan in 'jannejari'?
in die tijd had 'ate'
toch al plaats gemaakt voor 'water', niet?
Hoe vaak stoeiden wij niet allebei
om in mijn mond jouw klank
tot dagelijks brood te laten worden?

Wat een gekke dingen
heeft mijn malle kindermond gezegd:
'tsjing doet boem', 'me jemp is vies' en
'ik ben goeierder dan Banga',
Vóór de woordenstroom,
eruitgeflapt nog zonder vorm,
tot Papiamentu worden kon.

Daarna — tot nu —
vlamt, lieve taal,
voor jou een vuur in mijn gemoed!
Hoe meer andere ik studeer ook
des te mooier klinkt
jouw klank mij in de oren en
jouw trillen in mijn lichaam en
jouw vuurgloed in mijn ziel!

Vervallen Landhuis

Het Papiamenstalig gedicht *Kas di Shon na ruwina* van Luis Daal is zowel spiritueel als verwijzend naar het zwarte verleden van de slavernij. Het mooie van het gedicht is dat de toon vergevingsgezind is, iets dat niet zo hoorbaar is in meer recente commentaren op de slavernij.

De Antilliaan Luis Daal heeft met dit gedicht de weg gewezen voor allen die zich met het onderwerp slavernij en onderdrukking bezighouden. Wat de spelling van het gedicht betreft het volgende: in 2008 werd op Curaçao — gebaseerd op de voorgaande ontwerpen en aangepast door de Fundashon pa Planifikashon di Idioma — een uiteindelijke officiële spelling vastgesteld, die in 2009 werd gepubliceerd onder de titel *Ortografia i Lista di palabra Papiamentu*. Onderstaand gedicht is hier echter weergegeven in de spelling van 1960 zoals deze door Luis Daal werd gehanteerd.

Kas di Shon na ruwina

Kaminda un tem'
tá'atin boroto, aktividad,
awó ta rèjna un silensjo
trágiko i deprimente...
Desolashón den igra 'i solo
mjentras ku tempu poko-poko
ta baj komjendo
e krenchi karni ku a kedabo.

M'a para bo dilanti,
Kas-di-shon na ruwina,
den un kunuku pashimá,
morto di sedu 'i awa;
morto di hámbri di kje traha!
Bo klòk ku ántesnan ajá

Vervallen Landhuis

Waar eens sprake was
van drukte en lawaai,
heerst nu een stilte vol van drama
en zwaarmoedigheid...
Verlatenheid in felle zon
terwijl de tijd geleidelijk
knaagt aan wat nog rest
van vlees aan je gebeente.

Ik ging vóór je staan:
vervallen Landhuis
op een uitgedroogd stuk grond
dat dorstte naar wat water en dat
hongerde naar werk!
Je bel die vroeger ooit

a jama hende na trabòw tur día,
awó ta muda i, di bèrdè mes,
‘kampana a guli lenga’
manera nos a tanta tende.
Bo plenchí jen ‘i blòwsana,
tá tur na jaga pretu
abrí den un flur kibrá,
ku jerba shimarón ta krese
i krese i kanta gaj...

E kas akí, orgujo un día
di su dóñonan, ku tambe tá’a
doño apsoluto di kunuku,
doño di lèj i di moral,
doño ‘i trabòw i di kuminda
i, asta, doño di e héndenan,
ku tin nan alma inmortal,
sembrá te aja bòw
den nan bordèshi stinki;
e kas akí, orgujo i arogansja,
awó ta para pluma poko-poko!

Un tem’ sobèrbè, sjegu,
sigur, ku bo kabés den bjentu,
bo tábata un sentro ‘i bida
den kunuku; sosjal, di ekonomía
i sentro tambe di kultura;
un sentro limitá,
ma sentro al fin, simía
ku bida na potensha den bo stoma.
Awe, den lus di un solo skèrpi,
bo n’ tá ni sombra mes
di loke ajera bo tá’atá
i a kere di por sigui tá pa sémpr!
Manera palu grandi,
sigjendo lèj di bida i morto,
bo tambe, Kas-di-shon, mester

tot arbeid maande
zwijgt nu stil en, ja,
‘de klok heeft echt zijn klepel
ingeslikt’, zoals, heel vroeger,
een gezegde luidde.
Je binnenplaats vol hagedissen,
overdekt met zwart-omrande wonden
als gekerfd op de kapotte stenen
met een trotse woekering van onkruid...

Dit Huis, de trots eens
van zijn eigenaars en
onbetwiste grondbezitters,
hoeders van moraal en wet,
beslissers over werk en voedsel
die zelfs over mensen heersten
met onsterfelijke zielen
die zij zaaiden in hun armelijke hutten...
Dit Huis, zo trots en zo hoogmoedig,
waar langzaam het verval aan vreet!

Ooit verblind en uit de hoogte,
zelfverzekerd, met je kop fier in de wind,
blies je leven in het land, bracht
mensen op de been, schiep welvaart
en beschaving:
een bescheiden middelpunt,
maar niettemin een middelpunt
met in jouw binnenste het zaad
van een toekomstig leven.
In het felle zonlicht van vandaag
ben je zelfs geen schaduw meer
van wat je gister was en
dacht voor altijd mee te kunnen doorgaan...
Gelijk de grote bomen
die de wet van dood en leven volgen,

a baha kabés pa pálunan chikí
a subi, krese i tuma bo lugá.
Shen i binti añ' pasá,
bo n' pensa mes riba bjehés
i e bèrgwensa ku awe bo ta pasa;
despwés di tantu glorja,
di poder sin kurasón, sin alma,
atabo, sin ta manda, i solitarjo
ta kaba, slòns, tur deskwidá,
ku un lamán di tem'
i okashón di sobra pa sinta
meditá, trankil, riba bo ajera,
bo istorja i esún di tur
ku huntu ku bo tá un parti
di nos bida i di istorja tristu
o alegre i jen' i speransa
di nos mes ...

Nos hubentut aktwal,
ku n' konosé doló aínda,
mirando e bèrgwensa di bo ruwina;
nos hubentut rebèlde
i humiljá sin komprendé e pakiko,
ta mira solamente e parti
skur, mahós i shushi i malu
ku abo, Kas-di-shon,
a hunga hopi año na kadena.
I nan orea so ta skucha i tende
e gritu di un doló katibu,
e grítunan di rebèldía
ku nan a heredá den nan mes sánger,
kontra tur inhustisja blanku
i kontra falta 'i karidat kristján.

Pa hopi hoben chabalitu,
kada pjedra di bo karni fofo,
i kada klenku di bo plenchi,

moest ook jij, Groot Landhuis,
nederig ruimte bieden aan de groei
van boompjes die
jouw plaats innemen.
Ruim honderd jaar geleden
dácht je zelfs niet aan je oude dag
en aan de schaamte die je heden overvalt...
Na zoveel macht en harteloze glorie
moet je jezelf daar zien staan kwijnen,
machteloos en eenzaam,
haveloos, verwaarloosd, met
een zee van tijd en ogenblikken
om in alle rust te mijmeren over
gisteren, de geschiedenis die je schreef en die
van hen die samen mét jou ook óns leven, óns
verhaal van droefheid,
hoop soms en van blijdschap deelden.

Onze kinderen missen nog de pijn
die hoort bij het aanschouwen
van je schaamtevolle bouwval.
Onze jeugd die niet begrijpt
waarom ze zich zo klein en zo opstandig voelt,
ziet slechts de donkere, vuile, lelijke en
slechte rol die jij, Groot Landhuis,
zoveel jaren hebt gespeeld.

En in hun oren klinkt alleen
het schreeuwen van een slaaf die lijdt,
rebelse kreten die vererfd zijn aan hun bloed,
gericht tegen dat blanke onrecht en
gebrek aan christelijke liefde.

Voor veel jonge mensen
zijn elk steentje van je slappe lijf
en elke klinker van je binnenplaats,

bo stupi i pánchinan ‘i bo dak,
tá mané’ pipítanan sin fin
i sánger herebé i di sodó
ku a tembla i lombra un día
bòw di lus di solo, sembrá
riba un lomba di stabachi
di un di bo katíbulan!

Pa hopi hende ku nan sedu
di vingansa i odio,
ku a hecha i kría koncha kaba,
bo adrèj, bo sal’, kushina,
bentánanan kibrá, bo stupi,
ta respirá doló ku a kwaha
ku oló di odio i abuzu bjew,
abuzu, abuzu i nada mas

I, tòg, Kas grandi riba seru,
Ka’-i-shon na dekadensha,
ami n’ por gosa bo desgrasja,
pasobra si nos pensa bon,
bo n’ tá ni mas ni menos
ku solamente un fjel refleho
di bida mané’ el a ser bibá,
meskós ku e imagen ku nos wowo
ta para mira den un spil
o den un awa friw i kla ...

Nos t’ abo, Kas-di-shon,
ku tur bo bísjonan i istorja
di tur bo gran birtutnan,
pa poko ku nan por tá’atá.
I si pa fáltanan di ajera
— ku por tá krimen i hopi bja’
tá un kadena largu di piká,
tur día ripití di nobo —
kisás un nubja ‘i odio sjegu
ta skuresé nos alma i pone

je stoep, de pannen van je dak,
als evenzoveel spettertjes geronnen bloed en
zweet
die vroeger trillend glansden
in het zonlicht, uitgezaaid
over een rug zo zwart als git
van zomaar eentje van je slaven!

Voor veel mensen met hun zucht
naar wraak en haat, gerijpt
en met een laagje eelt, zijn
je gebroken ramen, kamer, keuken, stoep en
galerijen als de ademtucht van een
gestold verdriet in reuk van oude haat en
onrecht, niets dan onrecht.

En toch, Groot Landhuis op de heuvel,
doet je vervallen staat
mij geen plezier, omdat, bij nader inzien,
je niet meer of minder bent
dan een getrouwe spiegel
van geleefde levens,
net als het beeld
dat onze ogen in een spiegel zien
of in een heldere, koele waterplas...

Landhuis, wij zijn net als jij
met al je lelijke gewoontes en
je fraaie deugden,
hoe klein in aantal ze ook mochten zijn.
En als vanwege oude fouten
misdaad, steeds herhaalde
reeks van zonden —
een wolk van blinde haat en woede
onze ziel misschien verduistert
en ons gek maakt,

nos pèrdè nos kabés;
sikjera pa un kos nos tin
un danki di pagabo
i aseptá bo utilidat di antes.

Meskós ku no tin hende riba mundu,
hinteramente malu
ni hinteramente bon, sin falta,
sin nan birtut i kos bunita,
un sentro di kultura, simía bjew
bo tambe, Kas-di-shon,
den un tera dams i na prinsipjo
di un bida nobo,
ta meresé perdón ...
i di nos parti e komprehshón
ku abo mes, promé b'a kai,
no kjèr o n' tribi di duna
tem' bo sobèrbja tá'a sjegabo!

Uit: Ku awa na wowo (Daal, 1971)

zijn we jou voor één ding minstens
dank verschuldigd:
voor het nut dat je hebt afgeworpen.

Zolang er op de wereld
geen in- en ingemene
noch helemaal goede mensen zijn,
mensen zonder fouten, zonder deugden,
zonder mooie eigenschappen,
heb ook jij, oud Landhuis,
centrum van beschaving,
oud zaad in maagdelijke grond
aan het begin van kiemend leven,
recht op vergeving en begrip dat, voordat je
verviel,
je zélf niet kon of durfde geven,
toen je hoogmoed je met blindheid had
geslagen.

(2019)

¹ 'Mensen staan centraal in mijn belangstelling; dingen zijn voor mij niet belangrijk, mensen wel; dingen en omstandigheden worden belangrijk als ze met mensen te maken hebben.'

² 'Onze mensen durven geen Papiaments te spreken, omdat zij, ongelukkig genoeg, niet écht Papiaments kúnnen spreken en wel voelen dat ze niet stevig in hun schoenen staan als ze moeten spreken over een onderwerp dat niet heeft te maken met eten, drinken of met iets onbelangrijks.

Velen van onze mensen denken, dat, als ze Papiaments spreken op een vergadering of een brief schrijven in het Papiaments of een idee verwoorden in onze taal, alle andere mensen denken dat zij sociaal of intellectueel minderwaardig zijn.

Wat nodig is voor het leren van een andere taal, is ook nodig voor het leren van het Papiaments, namelijk een voortdurende, ernstige inspanning.'

³ De auteur heeft in 2015 een voorstel voor een uniforme spelling voor het Papiaments gedaan: Proposal for a unified spelling of Papiamento (1) | blog (werkgroepcaraibischeletteren.nl)

⁴ ('Ontembaar Papiamentu, moedertaal, grof en fijn tezelfdertijd; papiamentu, taal die niet gedooft dat vreemde invloeden je uit het hart van je kinderen rukken, in jouw dienst stel ik mijn inspanning, teneinde je naam groot te maken...')

28. In Memoriam 'Julio Perrenal'

Jules de Palm

Van verschillende kanten heeft men de overledene terecht veel lof toegezwaaid. Mij rest nog de poging om in de marge van zoveel Antilliaanse lof iets toe te voegen aan de woorden die reeds aan Jules de Palm (1922-2013) zijn gewijd.

...en het Onderwijs

Jules de Palm was op de eerste plaats iemand die zich al vroeg bezighield met de plaats van het Nederlands in het Antilliaanse onderwijs, het Nederlands dat voor menig Antilliaans kind een bijna onoverkomelijk struikelblok zou blijken.

Jules leefde mee met het Curaçaose kind dat op school onverhoeds werd ondergedompeld in een wezensvreemde taal die het binnen zou leiden in een volslagen onbekende, beangstigende wereld. Hij begreep de onzekerheid en gevoelens van minderwaardigheid die de vanzelfsprekendheid van het Nederlands als taal van instructie met zich meebracht, hij begreep de voortschrijdende vervreemding van de Antilliaanse psyche, de aanval op de geest van al die kinderen die door de koloniale geschiedenis werden gedwongen een strijd aan te gaan die ze wel móesten verliezen, geïsoleerd als ze waren van de voedende taalbron die de Nederlandse kinderen in hun vaderland altijd ter beschikking stond, gedoemd om altijd fouten te maken, al deden ze nóg zo hun best. Voeg daarbij de historisch lange afwezigheid van enige doordachte taalpolitiek en een, op zijn zachtst gezegd, omstreden didactiek in het onderwijs en het rampzalig plaatje is compleet.

Maar Jules was er de man niet naar om zijn frustraties hierover op een onbeschaafde manier uit te dragen en het daarbij te laten. Velen op het eiland kunnen nog steeds een voorbeeld aan hem nemen!

Hij besloot om verder te studeren en in een proefschrift (Groningen, 1969) te onderzoeken hoe het met dat onderwijs in het Nederlands op Curaçao gesteld was.

Het is nog steeds leerzaam om de pagina's die hij heeft gewijd aan de vele aspecten van het Nederlands en het onderwijs in het Nederlands op de Benedenwindse eilanden te lezen. Ze zijn nog altijd erg actueel.

Frustratie en gevoelens van minderwaardigheid

Meer dan veertig jaar geleden maakte Jules een analyse van de fouten die kandidaat-bursalen zoal in het Nederlands plachten te maken. Op deze plaats moet ik volstaan met te zeggen dat de fouten die hij signaleerde meestal het gevolg waren van de invloed van de moedertaal: het Papiaments. De fouten betroffen het verkeerd gebruik van lidwoorden, persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, vervoegingen, woordvolgorde, voorzetsels, bijwoorden, zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, spelling en nog enkele zaken.

Frustratie en gevoelens van minderwaardigheid waren het gevolg van dit voortdurend falen. En dit gevoel van permanente mislukking werd onbewust gecontinueerd door de in het onderwijs toegepaste en van Nederland gekopieerde didactiek die geen rekening hield met het feit dat Antilliaanse kinderen uit een totaal andere leef- en taalwereld kwamen. Men zag ze kennelijk — ook met de beste intenties — als 'minder taalvaardige Nederlandertjes'.

Op school bereikte de frustratie een hoogtepunt omdat de kinderen hun moedertaal niet móchten spreken en de vreemde taal — het Nederlands — niet kónden spreken.

Sindsdien is er veel gebeurd. Er heeft een grote kentering plaatsgevonden in het denken over de functie van het Papiaments in het onderwijs en de rol van het Nederlands binnen de Curaçaose samenleving. Veranderde inzichten hebben geleid tot het gebruik van de moedertaal in het onderwijs waarmee in 2002 officieel een begin werd gemaakt in het kleuter- en basisonderwijs.

Julio Perrenal

Maar wat heeft 'Julio Perrenal' met dit alles te maken?

Veel. Maar op zijn minst $\frac{1}{3}$! Want in zijn jonge jaren maakte Jules de Palm deel uit van het pas veel later bekend geworden driemanschap 'Julio Perrenal'.

‘Julio Perrenal’ was een naam die René de Rooy (1917-1974) had gedistilleerd uit de letters van de namen Pierre (Lauffer, 1920-1981), René (de Rooy) en Jules (de Palm). Colá Debrot, schrijver en oud-gouverneur van de toenmalige ‘Nederlandse Antillen’ heeft dit geheim ooit onthuld.

Pierre, Jules en René vonden dat er in de jaren 1940 — de Tweede Wereldoorlog was in volle gang in Europa — alle reden was om een tegenwicht te bieden aan de overheersende Zuid-Amerikaanse, Amerikaanse en Nederlandse liedcultuur door originele teksten te schrijven in het Papiaments en originele melodieën te creëren op Antilliaanse ritmes.

Oprechte amateurs

De drie jongens waren toen iets ouder dan 20 en enthousiaste liefhebbers van hun moedertaal.

Alle drie spraken ze voortreffelijk Nederlands — met dank aan de Hollandse fraters — en kenden vele verzen van Nederlandse dichters uit hun hoofd. Net als vele anderen zongen ze ook Nederlandse liederen als ‘De paden op, de lanen in’, liederen die nu eenmaal hoorden bij het cultureel Nederlands-Antilliaanse erfgoed van de jaren 1940.

Zij spraken voortreffelijk Papiaments, hun moedertaal, en hadden notie van de Spaanse literatuur. Het driemanschap moest wel wat moeilijkheden overwinnen om de taak die zij zichzelf hadden gesteld enigszins plausibel te kunnen uitvoeren. Een van de grootste obstakels op hun muzikale weg was dat zij de kunst van het muziekschrijven niet beheersten en de melodieën die ze verzonnen steeds weer moesten herhalen totdat zij ze uit hun hoofd kenden.

Maar zo maakten ze dan toch een aantal leuke liedjes, waarvan de versregels... rijmde! Dat was een wens van Jules de Palm die vond dat rijm hielp om de liedjes beter te onthouden. Pierre Lauffer was geen voorstander van rijm. In het liedje ‘Nèshi di Maribomba’ (Wespennest) dat hij alleen heeft geschreven is het rijm dan ook afwezig. Maar Jules had natuurlijk wel gelijk. Liedjes op rijm zijn makkelijker te onthouden. Alleen was Pierre Lauffer zich er (onbewust) van bewust dat het Papiaments zich niet zo goed leende voor rijm. Het hoorde niet bij de taal. Het Papiaments

moest het nu eenmaal hebben van melodie en ritme, de twee onmiskenbare steunpilaren van het Creoolse lied!

De Creoolse liedjes

In 1943 mocht 'Julio Perrenal' hun liedjes laten vertolken voor Radio Curom op Curaçao. Maar het trio dat de liedjes zou uitvoeren liet verstek gaan. In arren moede hebben Pierre, René en Jules toen zelf de liedjes maar gezongen met begeleiding van een gitarist die toevallig was komen opdagen. Die uitvoering is toen geen succes geworden en de liedjes raakten in de vergetelheid totdat ze werden herontdekt in de jaren 1970 en op notenschrift vastgelegd door de — inmiddels overleden — Curaçaose musicus (bassist, gitarist) Julian Coco (1924-2013).

In 1979 verscheen bij uitgeverij *De Bezige Bij* toen eindelijk het boekje 'Julio Perrenal', waarin Jules de Palm onderhoudend vertelt over de vriendschap tussen hem, Pierre Lauffer en René de Rooy.

Ik wil deze korte beschouwing besluiten met een late maar stevige schouderklop voor het driemanschap dat zich vrij wilde maken van koloniale invloeden en wilde opkomen voor het eigene van hun cultuur. Als voorbeelden mogen de twee onderstaande liedjes in de Papiamentse taal dienen.

Merengue Merikano

Een van de eerste liedjes die door het driemanschap werd gemaakt was de 'Merengue Merikano' op een ritme dat het midden houdt tussen een Venezolaanse merengue en een Antilliaanse tumba. Dit liedje is bekend geworden onder de naam 'Shon Ca' (= juffrouw Carmencita). In dat liedje wordt de Curaçaose meisjes verweten dat ze liever omgingen met de Amerikaanse militairen die na 1942 ter bescherming van de bevolking op Curaçao verbleven dan met de lokale jongens. Ze gaven de voorkeur aan 'Bill' boven 'Colá', maar vergaten dat na de oorlog Bill zou vertrekken en dat Colá zou blijven:

Merengue Merikano

M'a tira un tek na Punda
I topa ku Shon Ca
Ta kròs un Merikano
Un tersio bon zetá

Yankee Merengue

Ik wandelde naar Punda
en stootte op Shon Ca,
die pronkte met een Yankee
zo zat als een garnaal.

Komo mi sa di djele
M'a keda babuká
Ta kiko Carmencita
B'a kibra ku Colá?

*Gosa, gosa sin pensa otro kos
Sigui, sigui te baka kai na pos*

Colá a subi warda
Ku kurason trankil
Sin pensa ni un momentu
Ku Carmen ta ku Bill

Ma guera ta bai kaba
Su chòmi ta bai kas
Shon Cá ku su fantochi
Gañá lo keda tras

*Gosa, gosa sin pensa otro kos
Sigui, sigui te baka kai na pos*

Julio Perrenal

Skuridat

Een ander liedje dat ze met hun drieën maakten was 'Skuridat' (Verduistering), een Curaçaose wals. Tijdens de Tweede Wereldoorlog moesten ook op de Antillen de ramen worden verduisterd met zwarte houten schotten omdat de regering bang was voor nachtelijke vijandelijke aanvallen. Dat belette echter niet dat de mensen 's avonds gezellig voor hun donkere huisjes zaten te praten. De jongelui maakten ook graag gebruik van de duisternis om van de sociale controle af te zijn. Helaas sloegen ook straatrovers hun slag in het donker en de chauffeurs reden roekeloos omdat ze niet betrapt konden worden op verkeersovertredingen. In het laatste couplet worden Hitler, Mussolini en de Japanse keizer Hirohito verwenst:

Omdat ik haar goed kende
wist ik niet wat ik zag:
is het dat Carmencita
Colá niet langer mag?

*Feesten, feesten, dat kan toch geen gevaar!
Later, later, dan zijn de rapen gaar!*

Colá die ging op wacht staan,
zo rustig en zo stil.
Hoe kon hij ook bedenken:
'Mijn Carmen is bij Bill?'

De oorlog gaat ook over,
haar vriendje gaat naar huis...
Shon Ca komt met haar 'air' van
een koude kermis thuis!

*Feesten, feesten, dat kan toch geen gevaar!
Later, later, dan zijn de rapen gaar!*

Skuridat¹

Awor ku lus a disparsé
Kòrsou a bira trist'unbé
I hendenan ta kik fadá
Ku nan bentananan será

Si bo ke dal un keiru afó
Ai perkurá no bai bo so
Pasobra tin hende golos
Ku ke hòrta bo kos

I si bo dal un stap robes
Tin risk'i kibra bo kabes
Chofùnnan tur ta bon purá
I abo pober ta matá

Si bo ke pasa un ratu bon
Pasa den alameda, shon,
Pa gosa señoritanan
Ta namorá nan yònkuman

Mas hopi kos a sosodé
Awor ku lus no ta sendé
Ta ken lo por a pensa esei
Promé ku guera t'ei

Ai, mare Dòis por spat mañan
Benito hoga den laman
Hirohito haña ki ku ta
Pa nos por biba sosegá

Julio Perrenal

Verduistering

Nu al het licht verdwenen is
en iedereen vol ergernis,
lijkt Curaçao wel een gesticht
met alle ramen stevig dicht.

En wil je dan toch ergens heen,
ga dan maar liever niet alleen!
Ook boeven gaan er graag op uit,
beschouwen je als buit.

En als je struikelt, wee, o wee!
riskeer je er je leven mee,
want wegpiraten hebben haast:
het is de dood die op je aast!

En als je toch iets leuks wilt doen,
ga dan maar naar het Stadsplantsoen,
dan zie je meisjes 's avonds laat
nog met hun vriendjes over straat.

En, o, wat is er veel geschied
— want al dat licht dat was er niet.
Wie zou dat ooit hebben gedacht
lang vóór die Oorlogsnacht!

O, Adolf, spring toch in de plee!
Verzuip, Benito, in de zee!
Hirohito, krijg het apezuur!
Dan keert de rust weer op den duur.

¹ Uit: Julio Perrenal (1979)

29. Mijn taal is mijn identiteit: Lucille Berry-Haseth

Met haar vele publicaties en culturele activiteiten heeft Lucille Berry-Haseth (Curaçao, 1937) een grote bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van haar moedertaal, het Papiaments. Vanaf haar dertigste schreef zij vrijwel uitsluitend in het Papiaments.

Lucille maakte in 1960 en 1984 deel uit van twee commissies die als doel hadden een uniforme spelling tot stand te brengen van het Papiaments, c.q. de commissies *Fo'i hopi un so* (Eenheid in verscheidenheid), een initiatief van de Curaçaose dichter Luis H. Daal en de door de Antilliaanse regering ingestelde Sub-commissie voor de standaardisatie van het Papiaments.

Zij werd in 1974 lid van de *Forsa Femenina* (Vrouwen en Kracht), de vrouwelijke vleugel van de Nationale Volkspartij, die tot doel had de geestelijke ontwikkeling en het politiek bewustzijn van de — gehuwde — Curaçaose vrouw te bevorderen.

In 1975 ontving zij uit handen van de toenmalige Gouverneur van de Antillen, de heer B.M. Leito, de aan de Orde van Oranje Nassau verbonden gouden Eremedaille voor haar bijdrage aan de Curaçaose gemeenschap op sociaal en cultureel gebied. In 2001 werd zij Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Lucille Berry-Haseth was gedurende vele jaren bestuurslid van de *Fundashon Pierre Lauffer* (Stichting Pierre Lauffer) die, opgericht na het overlijden van Pierre Lauffer in 1981, het nagelaten literaire werk van deze toonaangevende Curaçaose dichter beheert en uitgeeft.

In 1990 publiceerde zij de dichtbundel *Resonansia* (Verklanking) met tekeningen van Elis Juliana. Uit deze bundel zijn verschillende gedichten opgenomen in het standaardwerk over de Antilliaanse letterkunde '*Pa saka kara*', dat in het Nederlands is verschenen onder de titel '*De Kleur van mijn eiland*', waaraan zij als vertaalster en redactrice een grote bijdrage heeft geleverd.

In 2010 verscheen — verlucht met foto's van Rita Mendes-Flohr — de bundel *So ku palabra* (Alleen met woorden), een dichterlijke, melancholieke meditatie over haar leven, haar werk en de mensen die zij heeft gekend en liefgehad.

In 2011 verscheen van haar hand een meesterlijke vertaling van de roman *Dubbelspel* (Frank Martinus Arion, 1973) onder de titel *Changá*. Van haar gedichten verscheen een fraai uitgegeven tweetalige bloemlezing (Curaçao, 2013) onder de titel *Enkuentrol/ Ontmoeting*, geredigeerd door Bernadette Heiligers en vertaald door Fred de Haas, met tekeningen van José Maria Capricorne.

In 2014 werd haar de Curaçaose Cola Debrotprijs voor literatuur toegekend. Men schreef onder andere in het juryrapport:

‘In haar gedichten geeft zij uiting aan diep menselijke gevoelens en emoties en blijkt haar beheersing van de taal tot in de perfectie.

Die taalbeheersing is een uiting van de immense liefde voor haar moedertaal, het Papiaments, die behalve in haar eigen poëzie op tal van andere manieren tot uiting komt.’

Grote inzet voor taal en auteurs

Van jongs af aan heeft Lucille Berry zich ingezet voor het Papiaments, zowel in woord als geschrift. Zij heeft haar medewerking verleend dan wel het initiatief genomen voor tal van activiteiten om het Papiaments en het werk van Curaçaose schrijvers onder de aandacht te brengen van een breed publiek. Zij begeleidde vele schrijvers en corrigeerde hun werk, zonder daarover in de publiciteit te treden' en [...] 'samenvattend kan gezegd worden dat Lucille Berry-Haseth zich op vier terreinen heeft onderscheiden: haar creatieve werk (in de vorm van poëzie en voordracht), haar vertaalwerk, haar bestuurlijke en organisatorische werk op cultureel gebied en het coachen en begeleiden van een groot aantal auteurs'.

Lucille Berry-Haseth heeft met haar werk de hommage aan haar moedertaal bevestigd die Pierre Lauffer al in 1962 aan het Papiaments bracht:

Mi lenga

Su kantika tin kandela
Su simplesa tin koló.
Ku su wega di palabra

Mijn taal

Zijn lied is zo vurig,
zijn eenvoud zo kleurig.
Met zijn klanken, woorden, grillen

Mi por ‘na bo bo soyá
Ku su ritmo i su stansha
Mi por sinta namorá.
Na mi lenga di krioyo,
Ku su zjeitu di zonidu
No tin duele ni legria pa hera mi,
Ni tin sort’i sintimentu
Ku mi n’ tribi machiká.

Raspá (Schraapsel), 1962

Identidat

Nò ...
no ta e enkantonan
tradishonal
di mi tera
ta pone mi sinti
ku mi ta na kas.

Ta e zjeitu,
e kadans melódiko
di mi lenga
na boka
na orea.

Ta e esensia puru
di Papiamentu
ku nos ta respirá
ta hasi mi tá
eternamente
enteramente
mi mes.

kan ik je levend villen
en zijn ritme, hart en ziel
vormen de dans waarop ik viel.
In mijn taal, Creools en fris,
is er geen boodschap die ik mis,
geen gevoel, idee of waan,
waar ik niet waag op los te slaan..

Drie gedichten van Lucille Berry-Haseth

Identiteit

Nee...
het zijn niet
de bekende charmes
van mijn land
die mij doen voelen
dat ik thuis ben.

Het is de zwier
en de ritmische toon
van mijn taal
als ik spreek
als ik luister.

Het reine wezen
van het Papiaments
waardoor wij ademen
maakt mij
helemaal
voorgoed
tot wie ik ben.

Watamula

Na kabes di mi tera
baranka gogorá pa awa, solo i bientu
ta permití basta miskiña
djis algun palu i mata lesma nase.
Ni sombra di hende
riba e mesa seku, desolá.

Sparsí,
tiki yerba, infrou, milon 'i seru pashimá
ta sinti ola i bientu bèrs ta hunga ku baranka
zonza para, insekto i bestia lastradó.

Palu di mansaliña apénas por keda riba pia.
Bient'i nòrt ta huma nan te ku na rudia
nan ta keda resa pa miserikòrdia
den desierto di Watamula.

Mitar siglo di mi bida a pasa,
promé mi a pisa e plataforma
ku su kortina di awa brabu ku ta lora
bira falchi dardu, kishikí kosta di Kòrsou.

So den sabana di mi tera
mi ta redusí na un partíkula di universo.

Ei na airu liber tin lugá i tur tempu
pa mi alma kalma, nase di nobo, lustrá.

Ma ... den union total ku naturalesa,
tolondrá pa angustia di silencio
mi ta haña mi ta hui karga di kietut.

Geheim van Watamula¹

Waar mijn land niet verder naar het westen reikt:
alleen maar rotsen,
uitgehold door water, zon en wind.
Gierig staan zij toe dat hier en daar
een kale struik, wat bomen op ze groeien.
Zelfs geen schaduw van een mens
valt over die verlaten, droge vlakte.

Hier en daar
voelen wat Spaanse Juffers², gras en dorre bolcacteeën
hoe een woeste wind en golven met de rotsen spelen,
reptielen, vogels en insecten met versuffing slaan.

Manzaliñabomen wankelen op hun benen,
de noordenwind striemt net zolang totdat zij
op hun knieën om genade smeken, murw,
in de woestijn van Watamula.

Een halve eeuw heb ik geleefd
eer ik die vlakke grond betrad
met zijn gordijn van woest opkrullend water
dat in speelse plooien kietelend
de kust van Curaçao belaagt.

Alléén op de savanne van mijn land:
een nietig deeltje van het universum.

Lucht en ruimte, alle tijd nu
voor mijn ziel om uit te rusten,
om weer stralend, als herboren, te verrijzen.

Toch... volledig één met de natuur
beleef ik hoe die stilte mij beangstigt,
in verwarring brengt; en dat gevoel van vlucht
voor die stille last van water, zon en lucht.

Balansa

Delaster trayekto, bo so ta kan'é.
Bo n' ke pa hende tin di karga ku bo.
Nan tampoko n' ke molèster di lidia,
di danda ku hende, pieu riba breu.

Bo ta fleksibel, ménos di palabra
saya ta waya segun beis di bientu.
No ta pone pùnt mas riba tur tur i,
kos ku bo no por kambia ta ked'antó
sin rel ni trel mas, pa loke nan ta.

Ora bo dobla skina yama ayó
kada hende ta kaska su batata,
hala su junchi, herebé su aros,
solo ta sali drehta mes meskos.

Bo ta inisiá bo biahe sin duele,
satisfecho, gradisidu pa amor
amistat i premio inkontabel,
p'e bida úniko ku b'aprobechá,
laga legado pa bo lenga mama.

Balans

Het laatste stuk ga je alleen:
je wilt een ander toch geen last bezorgen!
En zij hebben geen zin je te verzorgen,
te vertroetelen als een luis... op die bekende teerton thuis.

Je bent inschikkelijk, laat woorden in hun hokje,
zoals de wind waait, waait je rokje.
Geen puntjes meer op al die i's
en alles wat je niet veranderen kon,
blijft zonder slag of stoot
zoals het was: al ijzer om oud lood.

Als je de hoek omgaat met een 'Ayo'
snijdt iedereen zijn witte kool
en stampt zijn meel en kookt zijn rijst,
de zon gaat onder en herrijst.

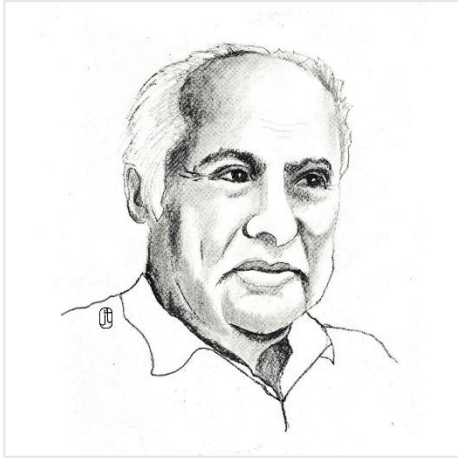
En bij vertrek geen wrokkig omzien naar 't verleden:
zoveel liefde, zoveel vriendschap mocht je delen
(soms werd je zelfs de hemel in geprezen).
Dat ene leven heb je goed benut
en met je erfenis je moedertaal gestut.

¹ Watamula ligt in het uiterste westen van Curaçao. De lokale bevolking zegt dat het eiland daar 'ademt'. De rotsen en het koraal zijn daar poreus en de lucht eronder wordt door de golven omhoog geperst.

² De Spaanse Juffer is een schijfcactus met scherpe stekels.

30. De Yaya in ere hersteld: Henry Habibe

Papiaments: van stiefkind tot troetelkind

Omdat het zonder meer duidelijk was dat de Nederlandse taal maar een beperkte invloed had in de wereld en zeker niet op universaliteit kon bogen, maakte Henry Habibe (1940) zich in zijn tijdschrift *Watapana* (1968) sterk voor een losmaking uit de politiek-culturele armen van Nederland. De Spaanse en Engelse taal en cultuur zijn, zo betoogde hij, geschiktere partners voor de Nederlandse Antillen om daadwerkelijk te kunnen deelnemen aan de cultuur van de grotere Caribische gemeenschap. Vooral de Spaanse taal heeft bij Habibe een streepje voor, niet alleen omdat hij hispanist is, maar ook omdat de Antillen oude banden hebben met de Spaanse cultuur¹. Een deel van de Antilliaanse literatuur uit de laatste helft van de 19^e en de

eerste helft van de 20^e eeuw is immers in het Spaans geschreven en ook is er aantoonbare verwantschap met andere elementen uit de Latijns-Amerikaanse cultuur.

Als dichter zal Habibe zich gaandeweg ontpoppen als een voorvechter van het gebruik van zijn moedertaal, het Papiaments. Hij treedt hiermee in de voetsporen van Curaçaose dichters als Elis Juliana, Pierre Lauffer en Luis Henrique Daal. Vanwege deze keus zou hij terechtkomen in een al jaren woedende strijd rondom de positie van het Papiaments binnen het onderwijs en de gemeenschap, een strijd die felle voorstanders en bittere tegenstanders kende. Luis Daal had in het culturele maandblad van de Antillen, *Gydelcra*, dat met grote tussenpozen tot 1961 volledig in het Papiamentu verscheen, in het decembernummer van 1960 het volgende geschreven:

‘Nos hendenan no ta tribi papia papiamentu pasobra, pa desgrasia, nan no sá papiamentu bèrdè i nan ta sinti ku nan to ta pará firme den nan sapatu ora nan tin di papia riba un tema ku no ta relashoná ku komementu, bebementu o t’un tema kon-ku-tá.

Hopi di nos hendenan ta pensa ku si nan papia papiamentu den un reunión o skirbi un karta na

papiamentu o ekspresá un idea na nos lenga, tur otro hende ta pensa ku nan ta inferior sosial o intelektualmente ...

Lo ke ta nesesario pa siñamentu di otro lenga, ta nesesario pa siñamentu di papiamentu tambe, esta un esfuerso konstante i serio.’²

Dat gevoel van minderwaardigheid waar Daal over spreekt kwam niet uit de lucht vallen. De vroegere Nederlandse koloniale hadden — in hun onwetendheid, arrogantie en onbewuste angst voor het onbekende — nauwelijks een goed woord over gehad voor het Papiaments. In 19^e-eeuwse geschriften vinden we karakterisering van het Papiaments als ‘bedorven Spaans, Indiaansch en Hollandsch, arm in woorden, zonder buiging, voeging of geslacht onderscheiden, maar rijk in hevig door de keel uitgesproken wordende schelle klanken en vooral in scheldwoorden’ (van Paddenburgh, 1819), ‘eene hoogst armoedige taal’ (Bosch, 1829), ‘patois³ des lands’ (Jesurun, 1897), ‘patois van het Spaansch met allerlei bijmengsels’ (Kraus, 1915), een ‘Creolentaal’ (Lichtveld, 1955). Dat zijn zo een paar bronnen die de toen heersende opvattingen op niet mis te verstane wijze illustreren. Logisch dat, met de toenemende bewustwording van de eigen identiteit, er Antillianen opstonden om hun taal te verdedigen tegen de benepen opvattingen over het Papiaments die nog alom heersten.

De Curaçaose dichter Pierre Lauffer schreef in 1962:

Mi lenga

Den nesesidat salí
Fo’i alma di aventurero,
Kultivá na boka di katibu,
A bai drecha su pará
Den kuantanan di yaya.
[...]
Su kantika tin kandela,
Su simplesa tin koló.
Ku su wega di palabra
Mi por ‘nabo su soyá ...
[...]

Mijn taal

Geboren uit nood,
uit de ziel van avonturiers,
bewerkt in de mond van slaven,
tot volle wasdom gekomen
in de verhalen van de yaya⁴.
[...]
Zijn melodie heeft vuur,
zijn eenvoud kleur.
Met zijn woordenspel
kan ik je villen...
[...]

Pierre Lauffer, Uit de bundel: Raspá (Schraapsel), 1962

Het lijkt alsof de woede over de geringschatting waarmee het Papiaments in de afgelopen eeuwen is behandeld sinds die tijd alleen nog maar is toegenomen. Habibe neemt geen blad voor de mond als hij de kolonisator beschuldigt van het systematisch onderdrukken van zijn moedertaal en tegelijkertijd triomfantelijk uitroept dat hun pogingen ijdel zijn gebleken:

Papiamentu

Ni lamán di nan grandesa
Ni orkán di nan mentira
No por paga
Bo chispa
Afro-latino
Ku ta kima
Den pos
Di mi
Alma

Nan a trapa bo kurpa chikito
Lastr'ele den lod'i barbarismo
Ma den riu
Di mi sanger
Bo ta baña
Mané un spiritu
Guaraní
I den shelu di Caribe
Bo grito
Lo keda
Imprimí

Uit: Yiu di tera (1985)

Papiaments

Noch de grondzee van hun hoogmoed
noch de stormwind van hun leugens
heeft vermogen
je Iberisch woord,
je Afrikaanse vonk te doven:
vuur dat sluimert
in de welput
van
mijn ziel.

Je tenger lijf is woest vertrappt,
door het barbaarse vuil gehaald.
Maar in de aders
van mijn bloed
baadt — als indiaanse geest zo licht —
mijn taal in een Creools gedicht...
Hoog aan de lucht
— in lood gedreven —
staat je schreeuw
van eeuw tot eeuw
geschreven!

(Landskind)

Zijn toon wordt milder als hij op dichterlijke wijze beschrijft hoe hij, net als vele andere Antilliaanse kinderen, vroeger de taal heeft ingedronken, zittend op de schoot van zijn zwarte kindermeisje, de yaya, die de kinderen eindeloze verhalen vertelde over de spin Nanzi en hen de liefde voor het woord en het ritme van de taal bijbracht. Hij roept het suggestieve beeld op van woorden die zich — dansend in een strakke jurk — losmaken uit de verhalen van de yaya en

heupwiegen op de maat van de Afrikaanse trommel, de tambú, en het ritme dat eeuwen geleden de tocht heeft gemaakt van Afrika naar het Caribisch gebied. Het ‘bedorven Spaans’ is vervangen door de ‘roos van vuur’:

Mi lenga

Un yaya
A sinta plama kuenta
Den su skochi
Palabranan
A forsa montoná
Sali yangando den shimís pretá
Tambú a ronka sker anochi
Pusta boka lebumai
E palabranan a galopía i kokochá
Ritmo di Congo den nan sintura
Nan koló a bira moli
Manera méspel
I papiamentu
Sintimentu
Kurason
Dje yaya
A keda
Manera
Un rosa
Di kandela
Na su lepnan
Kologá ...

Uit: Yiu di tera (1985)

Mijn taal

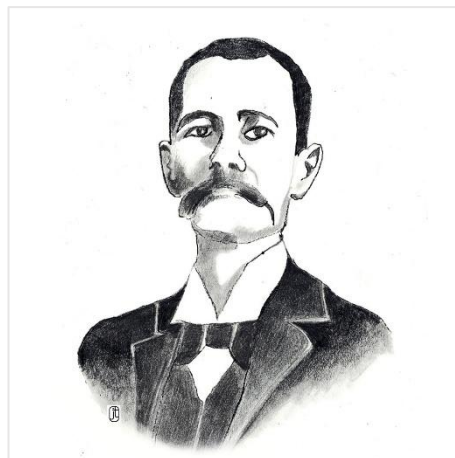
Een yaya strooide
woorden
in haar schoot:
ze hoopten zich
onstuimig op
tot dansende verhalen,
wiegend in een strakke jurk.
Trommels spleten roffeland
de nacht:
Katabóem!
De woorden gingen
ervandoor en knikten
op het Congoritme
in hun heupen.
Hun kleur werd zacht
als mispel
en het Papiamentu
— voelend hart van Yaya —
lag
als roos
van vuur
voor altijd op haar lippen...

(Landskind)

Habibe herinnert zich hoe hij kinderliedjes zong in zijn taal en zelfs in zijn dromen de klanken van het Papiamentu hoorde. Zijn liefde voor de taal groeide en bleef bestand tegen de onderdrukking van zijn taal die zelfs op het schoolplein van de middelbare school ‘verboden’ was.

Maar de kracht van de taal was sterker dan die van de Nederlandse ideologie en de schoolkinderen speelden en spraken buiten de klas tóch in de taal van thuis, hoewel een redeloze schaamte zich van hen meester maakte als de onderwijzer hen liet voelen dat hun taal eigenlijk niet in aanmerking kwam om gesproken te worden.

Hoe konden die kinderen weten dat er ook andere opvattingen bestonden en dat in het begin van de 20^e eeuw iemand als Joseph Sickman Corsen (1853-1911) al een gedicht had gemaakt in hun moedertaal: *Atardi*, waarvan elke Antilliaan de beginregels uit het hoofd kent:

Atardi

Ta pa kiko mi no sa
Ma esta tristu mi ta bira
Tur atardi ku mi mira
Solo baha den lamá!

Talbes ta un presintimentu,
O ta un recuerdo kisás;
Podisé n' ta nada mas
Ku un cos di temperamentu.

P'adilanti podisé
Mi ta mira na caminda
Un doló ku n' nace ainda,
Ma ku lo mi conocé?

Tin kisás den mi memoria
Un doló masjá scondí,
Masjá bieu, ku mi sintí
No por rebiba su istoria?

Einde van de dag

Waaróm kan ik niet zeggen, nee,
maar 's avonds voel ik mij beklemd,
wanneer ik, droevig en ontstemd,
de zon zie ondergaan in zee.

Is het misschien een voorgevoel
of een herinnering wellicht?
Het zou ook kunnen dat het ligt
aan de manier waarop ik voel.

Van tevoren, heel misschien,
loop ik onderweg te dromen
over pijn die nog moet komen,
die ik dadelijk zal zien?

Of voel ik dat heel diep verscholen
op een plaats in mijn verleden,
oude pijn van lang geleden
in mijn ziel lijkt rond te dolen?

O talbes mi nervionan
Tin, sin causa, orror di Pretu,
I dje abismo scur i ketu
Meimei dj'awe ku majan?

Mi no sabi ki armonía,
Ki secretu relasjon
Tini den mi curason
Ku cabamentu di un día.

Ma spiritu di doló
Mi ta sinti camna ku mi,
Ora Solo ta bai drumi
I ta bisa: TE AWORÓ!

TE AWORÓ? Ma enter anochi!
Esta largu anochi ta!
Cuantu cos ku nos no sa
E ta sconde den su scochi!

TE AWORÓ? Ma te majan
Hopi ora falta ainda;
Cuantu istoria na caminda
Sin ku nos sabi di nan! ...

Promé Solo bolbe hari,
Tempu tin pa hopi cos;
I Dios sa cuantu di nos
Morto den dj'anochi a bari!

Causa mi doló no tin;
Ma esta tristu mi ta bira
Semper ku mi para mira
Dia jega na su fin!

J.S. Corsen (1905)⁵

Of is het vrees waaraan ik lijd,
een redeloze angst voor Donker:
een stille afgrond zonder flonker,
die het vandaag van morgen scheidt?

Een onbekende klank vermag
— ik zal de reden wel nooit vinden —
mijn hart aan iets geheims te binden:
naderend einde van een dag...

En een geest van pijn en zorgen
voel ik stapvoets naast mij gaan
als de zon voor 't slapen gaan
mij zegt: Te aworó, tot morgen.

Tot morgen? Ik ben als de dood!
De nacht die, als een godsgericht,
vol onbekendheid vóór mij ligt,
bergt duizend dingen in zijn schoot!

Te aworó? Maar van de morgen
scheiden ons nog vele uren,
vol van grillen en van kuren,
die nú nog voor ons zijn verborgen!

Voordat de zon weer licht en brandt
ziet ook de Dood zijn kans weer schoon
en veegt een paar van ons gewoon
en willekeurig aan de kant.

Waaróm ik pijn heb weet ik niet,
maar tóch voel ik mij steeds beklemd,
wanneer ik, droevig en ontstemd,
de dag zie vallen in het niet.

Zo passief als het Papiaments en de sprekers van die taal vroeger waren, zo weerbaar en agressief zal de taal in de toekomst worden. Niet voor niets vergelijkt Habibe in zijn gedichten het Papiaments met de horens van een stier!

Maar er moest nog veel gebeuren. Er was in die tijd nog geen echt wetenschappelijke grammatica⁶ en ook de spelling van de taal stond nog niet vast. Men aarzelde tussen een spelling die dicht bij het Spaans stond en een spelling die dicht bij de uitgesproken klank bleef. Een van de ontwerpers van de laatste variant was Raúl Römer die, met Joseph Corsen, Pierre Lauffer en Luis Daal, een ereplaats krijgt in *Papiamentu na kaminda* (Papiaments onderweg), een gedicht van Habibe dat heden ten dage — als eerbetoon aan het Papiaments — als poster in de Nationale Bibliotheek van Aruba prijkt.

Het gedicht is opgedragen aan ‘Julio Perrenal’, het collectieve pseudoniem van Pierre Lauffer, Jules de Palm en René de Rooy die in de beginjaren 1940 het plan opvatten om — als tegenwicht voor de allesdoordringende Latijns-Amerikaanse muziekcultuur — liedjes te schrijven en te componeren in het Papiamentu. ‘Julio Perrenal’ heeft een tiental, bewaard gebleven liedjes gemaakt met eigentijdse teksten in de landstaal en op bekende Antilliaanse ritmes. Over het algemeen vertonen deze liedjes een strakke versbouw, in tegenstelling tot de gedichten die later door Pierre Lauffer werden geschreven en die gehoorzaamden aan vrije alliteratiepatronen en gekenmerkt waren door een meeslepend ritme. Niet voor niets beschouwt Habibe Pierre Lauffer als een van zijn grote voorbeelden.

Ook *Papiamentu na kaminda* is geschreven in vrije verzen die hun kracht ontleen aan meeslepende accenten, verzen die bij een goede voordracht pas écht tot hun recht komen.

Niet alleen het ritme en de accenten maken de kracht uit van dit gedicht, maar ook de rijkdom aan — Antilliaanse — beelden: de navelstreng van het kind dat na de geboorte in de grond wordt begraven, de verwijzing naar de door de yaya vertelde uit Afrika afkomstige verhalen over de spin Nanzi, de ‘koloniale’ school waar het alfabet werd geleerd met de afbeelding van Aap-Noot-Mies als enig didactisch hulpmiddel, de ‘vreemde’ Hollandse kinderliedjes die uit de Antilliaanse kinderkeeltjes klonken:

*Een, twee, drie, vier,
hoedje van, hoedje van,
Een, twee, drie, vier,
hoedje van papier*

Joseph Sickman Corsen wordt in het gedicht geëerd vanwege zijn gedicht 'Atardi', Pierre Lauffer vanwege zijn ritmische poëzie, Daal vanwege zijn spirituele verzen en, last but not least, valt het licht op het Papiaments, de taal van het volk, die 'roos van slaven' die een 'roos van vuur' werd ondanks de hooghartige bejegening door de voormalige kolonisator.

Papiamentu na kaminda (1986) is in wezen de geschiedenis in een notendop van een taal die zich, tegen de verdrukking in, een definitieve uitweg naar de vrijheid heeft gebaand. Al deze elementen bij elkaar maken dit gedicht tot een van de beste uit het oeuvre van Habibe:

Papiamentu na kaminda

For di tempu
Nan a dera mi lombrishi
I m'a gatia mishi
Ku kosnan sin nòmber...

For di tempu
Dje weganan dardu
Koriendo tra'i kachó djingueli
Kantando 'mi ta pober mi ta pober'

Den mi soño
Katibunan a hisa
Kantikanan na laria
I yayanan a yena nan pechu
Ku kuantanan di Nanzi

Den anochinan
Manera sayanan di strea
M'a ripití i primintí:
'T'abo t'esun ku mi ta stima!'

Den kurá'i skol
Nos a stiwa su palabranan
Manera un fortaleza
Kontra e monster di
'Aap, noot mies
En hoedje van papier'.

Papiaments onderweg

Vanaf de tijd dat ze
mijn navelstreng begroeven
en ik al kruipend in een
Niemandslaan moest toeven...

Sinds de tijd dat ik, nog jong,
mijn wilde spelletjes verzon en
dartele hondjes achtervolgde,
kinderliedjes zong,

zingen er slaven
in mijn dromen
droeve liedjes, zwelgen
yaya's diep van binnen
in verhalen over spinnen.

In die nachten
— rokkenvrachten sterrendauw —
deed ik steeds weer in gedachten
een gelofte: TAAL, ik houd van jou!

Het schoolplein wordt
met Papiamentu volgestouwd:
een fort
tegen het 'Aap-Noot-Mies' en
'Hoedjes van papier'
gebouwd.

Despues Corsen a skaf
Su stansha den ‘Atardi’,
Pierre a primi su zjèitu fo’i tambú
Raúl a sinta midi su melodia
I Luis a troka luango
Den suspiro di orashon

Su trayektoria:
Ayerá un rosa di katibu
Awe un kachu di toro
I mañan ...?

Mañan su grito
Lo floria shelu di Caribe
Ku su flechanan di flamboyant!

Toen kwam het ‘Einde van de dag’
dat Corsen in ‘Atardi’ zag
en Lauffer klonk als een tambú,
Raúl sprak onze spelling toe,
Luis zette de taal van heden
om in fluisterende bede.

Hierlangs liep je af en aan:
zo pas nog roos uit slaaf geboren,
heden weerbaar, stierenhoorn,
maar... hoe zal het verder gaan?

Zijn roep zal — bloeiend — in ‘t verschiert
door blauwe luchten ijlen:
als regenboog van flamboyante pijlen!

Engagement in de poëzie van Henry Habibe

Kinderliedjes en kritiek op chauvinisme, hypocrisie en ‘indianisme’

In een interview met Mayra Maduro (Amigoe di Curaçao, 29-02-1969) zei Habibe, sprekend over zijn vroegste gedichten die — onder de naam ‘Spártaco’ — in 1965 werden gepubliceerd in het toenmalige tijdschrift *Kambio*, dat hij zichzelf niet zag als een geëngageerd dichter. Hij gaf de voorkeur aan de term ‘sociaal bewogen’.

Deze sociale bewogenheid heeft zich in zijn latere bundels echter zo nadrukkelijk gemanifesteerd dat je zou kunnen spreken van een sociale bewogenheid die toch wel dicht in de buurt komt van sociaal engagement. In deze context is zijn bundel *Keresentenchi* (1980) van belang.

Keresentenchi

De wat geheimzinnige titel ‘*Keresentenchi*’ is een verwijzing naar het Antilliaanse kinderliedje ‘Asina nos ta balia keresentenchi’ (zo dansen we keresentenchi). Naar de oorspronkelijke betekenis van ‘keresentenchi’ kan men alleen maar gissen. Dat heeft men dan ook wel gedaan, maar die goedbedoelde poging heeft niet bijgedragen tot enige verduidelijking of beter begrip. Woorden en woordverbindingen uit kinderliedjes komen vaak absurd over omdat ze zodanig zijn verbasterd dat de oorspronkelijke betekenis nauwelijks of niet meer is te achterhalen.

Vandaar dat ik in mijn Nederlandse bewerkingen het woord ‘keresentenchi’ dan ook heb vervangen door een op zijn minst even absurd klinkend fragment uit een Nederlands kinderliedje of rijmpje. Fragmenten uit kinderliedjes zullen in de hele bundel met regelmaat blijven opduiken en dat heeft een goede, dichterlijke, reden. Uit de confrontatie van het onschuldige kinderliedje met de vaak puur op zichzelf gerichte gedragingen van volwassenen ontstaat in het gedicht een beeld dat bepaald niet vrij is van sarcasme. In *Keresentenchi* (1980) komen onderwerpen aan bod die illu-stratief zijn voor het maatschappelijk reilen en zeilen op het eiland Aruba in de tweede helft van de 20^e eeuw. In het eerste gedicht kondigt de dichter al meteen aan dat hij van plan is flink van leer te trekken tegen alles wat hem ergert in die maatschappij. En hij zal hiervoor zijn krachtigste Papiaments uit de kast halen, een Papiaments waarvan hij de slagkracht vergelijkt met de hoorn van een stier. De toon van het gedicht is afgebeten en het ritme staccato. De agressieve toon wordt ondersteund door veel assonantie en alliteratie, waarbij de gutturale K-klank opvallend aanwezig is:

Wega di mucha

Ban saka
Kachu di papiamentu
Fo'i nos pechu
I koba
Palabra
Koba
Palabra
Traha un warapa
Di palabra
Buta poncha
Riba poncha
I hende
Riba hende
Keresentenchi
Bula riba
Kai abou
Hasi kiko
Ku bo ke
Aruba mes

Kinderspelletje

Ten aanval nu
en stoot naar voren
met de Papiamentu horen!
Graaf
naar woorden!
Graaf
naar woorden!
Maak een brouwsel
woorden, woorden:
Pontje boven
Pontje onder
jij eronder
ik erboven
blauwe fluit met knopen
Jan Huigen moet niet juichen
het tonnetje valt in duigen
praatjes voor de vaak
toe maar, doe maar raak!
Aruba op z'n malst

Uit: Keresentenchi (1980)

Verwijzingen naar het verleden

Niet alleen de titel is cryptisch, ook de bundel zelf is niet makkelijk toegankelijk. Habibe springt nu eens vernieuwend dan weer archaïserend met de taal om, zodat de lezer vaak een beroep moet doen op zijn eigen verbeeldingskracht om een zinvolle betekenis aan bepaalde passages toe te kennen. Bovendien verwijst de dichter regelmatig naar politieke en maatschappelijke omstandigheden van tientallen jaren geleden, waarmee de hedendaagse lezer niet bekend kan worden verondersteld. Om de gedichten op hun volle waarde te kunnen schatten moet men enigszins op de hoogte zijn van de politieke en sociale situatie van een tijd, waarin Aruba zich begon los te maken van de knellende banden met Curaçao en een directe band met Nederland nastreefde. Het was een tijd waarin de emoties op het eiland hoog konden oplopen.

In de loop van deze bundel zal de dichter ons laten proeven van het brouwsel dat hij heeft gemaakt en bereid met de ingrediënten uit de maatschappelijke keuken van zijn geboorteland.

De houding van de 'echte' Arubaan

Hij benut de rijke mogelijkheden van zijn moedertaal om Aruba en de met zichzelf ingenomen Arubaan op de korrel te nemen. Daarbij last hij kleine fragmenten uit Antilliaanse kinderliedjes in die zijn gedichten ogenschijnlijk een speels karakter verlenen. Maar dat is, zoals boven gezegd, slechts schijn. De toon van zijn — vrije — verzen is verbeterd en grenst vaak aan de verwensing. Habibe stelt de oppervlakkigheid, de kortzichtigheid, het discriminerende en corrupte gedrag van de eilandbewoners aan de kaak en maakt korte metten met de heftige pogingen die de Arubaan in het werk stelt om de wereld te overtuigen van zijn 'indiaanse' afstamming, thema's die ook zullen terugkeren in zijn bundel *Yiu di Tera*. Een onthullend gedicht in dit opzicht is *Balia Keresentenchi*:

Balia keresentenchi

Tivolí, Tivolí,
Elegansia di peluka,
Su master ta di oro,

Jan Huigen in de ton

Tivoli, Club Tivoli
met pruik zo elegant,
zijn vlaggenmast in gouden band:

Pòwis di sosiedat

Caribe, Caribe
Garot'i distinsjon,
Koladó di plata,
Patrish'i sosiedat

Estreya, Estreya,
Bistí tur na hel,
Kamind'i der'e gai,
Trupial di sosiedat

Portugués pa bari kaya
Yaya pa laba paña
Chinés pa strika bachi
San nicolas pa toka brass

Hende ariba hende
Sombré ku sinta pretu
Ta Aruba mes
Ta Aruba mes

Asina nan ta balia
Keresentenchi
Keresentenchi

het pauwtje van ons land!

Caribe, Club Caribe,
een fraaie wandelstok
en zilveren vergiet:
voor minder doen we 't niet!

Estreya, Club Estreya,
van top tot teen in geel:
daar waar de haan zijn kop verliest
is troepiaal ons deel!

De Portugees mag vegén,
de dienstmeid kleren wassen,
muziek blaast uit San Nicolas,
Chinees strijkt onze jassen!

Baasje, baasje boven baas
een hoed met zwarte band:
Aruba, ben je écht zo dwaas?
Aruba! Wat een land!

Zo danst Aruba in de zon
— van hopsasa van hopsasa -
Jan Huigen in de ton

Uit: Keresentenchi (1980)

In dit gedicht passeren een aantal bekende Arubaanse clubs van vroeger de revue die, onder de schone schijn, allemaal iets hebben waar de dichter zich aan ergert. In de ene club mogen alleen maar blanke Arubanen komen, de andere kenmerkt zich door het protserige en hoogmoedige gedrag van hun leden en een derde draagt zijn politieke kleur wat al te uitbundig uit. Er wordt neergekeken op alles wat niet 'echt Arubaans' is, maar intussen worden de door de plaatselijke bevolking gediscrimineerde mensen wel gebruikt voor het gemak van de 'zuivere' eilandbewoner: de Portugees veegt de straat, het zwarte dienstmeisje doet de was en je feesten worden opgeluisterd door zwarte muzikanten uit San Nicolas. En Aruba doet of er niets aan de hand is. Aruba danst gewoon verder.

Der'e gai

In dit gedicht vinden we ook een verwijzing naar de plaats waar vroeger omstreeks 24 juni, de patroondag van Sint Jan, traditioneel het wrede volksvermaak van 'Der'e gai' (Begraaf 't haantje) plaatsvond. Bij dit vermaak was het de bedoeling dat een geblinddoekte man met een stok de kop afsloeg van een levende haan die met de rest van zijn lijf in de grond was begraven. De man mocht het driemaal proberen en dan moest ie de stok aan iemand anders geven. Tijdens dat gebeuren zong men het volgende rijmpje:

Der'e gai

San Juan ta bin, San Juan ta bai
San Juan ta bin, San Juan ta bai
At'é ku e palu den su man,
Ku so wowo bon mará

Der'e gai
Der'e gai

Pa nos soyé
Pa nos komé
Pa nos plumé
Pa nos maté
Pa nos soyé
Pa nos plumé

Amigu, tur ban hal'un banda
Pa Don Juan bai mata e gai
At'é ku e palu den su man
Ku su wowo bon mará

Don Juan ku e palu ariba-bou
Ta balia bai p'e mata e gai
Ata Don Juan a mata e gai
Kore mira, el a maté

Volksrijmpje

Sint Jan die komt, Sint Jan die gaat
Sint Jan die komt, Sint Jan die gaat
en in zijn hand houdt hij een stok:
geblinddoekt slaat hij op de gok.

Begraaf de haan!
Begraaf de haan!

Dan villen wij
dan eten wij
dan plukken wij
dan doden wij
dan villen wij
dan plukken wij

Vrienden, aan de kant! Opzij!
Want Heer Jan die moet erbij!
En in zijn hand houdt hij een stok:
geblinddoekt slaat hij op de gok.

Heer Jan zoekt nu de haan te raken,
met zijn stok van kant te maken;
kijk, nu mept hij op de haan,
kom kijken! 't Is met hem gedaan!

De deelnemers aan *Der'e Gai* waren gekleed in het geel. Geel was ook de kleur van de politieke partij van Aruba die afscheiding van Curaçao en de Status Aparte nastreefde. In het derde couplet wordt hier een toespeling op gemaakt. Ook de troepiaal, een inheemse vogel, kon geelgekleurd zijn.

Het Paradijs: Nederland

Het kinderliedje waar *Balia Keresentenchi* in de eerste en vijfde strofe een toespeling op maakt is het bekende Antilliaanse kinderversje 'Nos ta bai Hulanda'. Het is oorspronkelijk een Curaçaos liedje, waarin melding wordt gemaakt van de Koningin Emmabrug, de schipbrug over de St. Annabaai in Willemstad die vroeger de enige korte verbinding vormde van het stadsdeel Punda met het stadsdeel Otrobanda:

Nos ta bai Hulanda

Nos ta bai Hulanda
Den bapor frances
Su master ta di oro
Bandera hulandes
Ponchi ariba ponchi
Hende ariba hende
Sombre ku sinta pretu
Hulanda nos ta bai!
Ajó!

Wij gaan mee naar Nederland

Wij gaan mee naar Nederland
al met een Franse boot,
zijn vlaggenmast in gouden band
en kleuren blauw, wit, rood.
Pontje boven, pontje onder,
het wordt dringen op de vlonder,
hoedje met een zwarte band
wij gaan mee naar Nederland!
Dáááág!

Nederland wordt in dit liedje afgeschilderd als het ultieme ideaal en de rijkdom van Nederland wordt gesymboliseerd door de gouden mast van de boot. Habibe gebruikt de woorden 'hende riba hende' die in het liedje gewoon de betekenis hebben van 'drommen mensen die over de schipbrug lopen' in de overdrachtelijke zin van 'de ene mens die boven de andere mens probeert uit te komen'.

Indianisme

Ook veegt Habibe de vloer aan met het Arubaanse — discriminatoire — ‘indianisme’, de idee dat de Arubaan van een ander (lees: beter) ras zou zijn omdat ze van de oorspronkelijke indianen, de Caquetíos, zouden afstammen:

Abrakadabra

At'é homber mágico
Ku sinkuri hulandes
Seremonia di abrakadabra
Bastón di distinshon
(perfum'i piská putrí)

nos isla ta di perla
ta di perla
tur otro kos
ta porkería

indján a baha fo'i shelu
abrakadabra
kai sinta riba sinkuri
abrakadabra
bastón temblando
abrakadabra
rubiano rubiano
indján te den su saku
tur otro kos
ta wacharaka

Uit: Keresentenchi (1980)

Daar is de Ti-Ta-Tovenaar
met hoge hoed en staf.
Met hocus pocus, loos gebaar,
draait hij zijn nummer af
(en stinkt naar kaviaar).

Ons eiland is een parel,
een parel in de zee,
en alles wat geen parel is
dat spoel ik door de plee.

Een indiaan valt uit de lucht
door Hocus Pocus, wat een klucht!
Recht op de hoge hoed
— precies daar, waar hij wezen moet!
De toverstaf trilt nog wat na
van Ti-Ta-Ti-Ta-Tovenaar.
Arubaantje, Arubaan,
tot in zijn ballen indiaan!
En de rest is flauwekul,
geouwehoer en slap gelul!

De Kerk

Na de politiek komt ook het instituut van de Kerk aan de beurt. De Kerk wordt door Habibe — net als de regering — óók beschouwd als een onderdrukkende instantie. Immers, de Kerk heeft in de geschiedenis altijd de zijde van de machthebbers gekozen⁷.

Habibe kiest in onderstaand gedicht een van de bedienaren van de katholieke godsdienst uit om zijn gram te halen. En dat gebeurt op een niet mis te verstane wijze:

Konfeshon

In nomine patris et filii et...
Mi yiu, kontá mi tur bo piká!
Sí, pastó, na nomber di Tata
Mi ta konfesá
Ku m'a koi Mimi Simán pasá
(...tic-tac, tic-tac, tic-tac...)

Mi yiu, b'a ofendé Dios Tata
I bo n'ta drehta shelo pa eternidat!
Ai, pastó, mi tin mied'i fièrno
Pordoná mi piká
I lo mi n'hasié
Nunka mas
[...]

Uit: Keresentenchi (1980)

Biecht

In nomine patris et filii et...
mijn zoon, verklaar je zonden nader!
Ja, pastoor, in naam van de Vader
biecht ik, dat ik een week geleden
met Mimichi heb gevreeën.
(...tik-tak, tik-tak, tik-tak...)

Mijn zoon, je hebt God de Vader verstoten!
De hemel voor jou is voor eeuwig gesloten!
Meneer pastoor, ik ben bang voor de hel,
maar u vergeeft me toch mijn zonde wel?
Wat ik deed was af te keuren,
maar het zal nóóit wéér gebeuren!
[...]

Ook wordt het hypocriete gedrag van sommige vroom christelijke mensen bijtend aan de kaak gesteld door de genadeloze spiegel die hen wordt voorgehouden:

Bon ehèmpel

E bon kristián
A batí bo fei kama
Diadomingo trempán
Pa na rudía

Goed voorbeeld

De goede christens wil is wet:
hij slaat je dan ook vroeg uit bed
om je op zondagmorgen
zere knieën

Bo kita kai
Den pastó
Su say'i
Flamboyán

Na mesa
Striká ku kara angelikal
I armá ku palabra selestial

Anochi
Sin maskarada
Su kalbás
A drèiskruf
Den Barcadera
Su atrás

te bezorgen,
vallend voor
meneer pastoor z'n
flamboyantpeul (toog ervóór).

En aan tafel (uitgestreken)
wordt er hemels
opgekeken!

's Avonds
gaan ze erop af,
is geilheid troef, zijn maskers af
en wordt er
in de havenbuurt
iemand van achteren bestuurd.

Uit: Keresentenchi (1980)

Habibe is op zijn best als hij in ritmische taal scheldkanonnades afsteekt tegen alles en iedereen die met mooie praatjes aankomt en bij de vroegere koloniale macht in het gevele probeert te komen:

Vijf jaar na *Keresentenchi* verscheen zijn bundel *Yiu di Tera*, die over het algemeen minder hard van toon is, maar daarom niet minder doeltreffend. Zie voor een voorbeeld hierboven (Landskind)

¹ Fred de Haas pleit ervoor om de literatuur van de ABC-eilanden te laten beginnen met enkele Spaanse teksten uit het begin van de 17^e eeuw. (De Haas, 2021)

² 'Onze mensen durven geen Papiaments te spreken, omdat zij, ongelukkig genoeg, niet echt Papiaments kúnnen spreken; en ze voelen dat zij niet stevig in hun schoenen staan als ze moeten spreken over een onderwerp dat niet heeft te maken met eten, drinken of een of andere onbelangrijke zaak.

Velen van onze mensen denken, dat, als ze Papiaments spreken op een vergadering of een brief schrijven in het Papiaments of een idee verwoorden in onze taal, alle andere mensen denken dat zij sociaal of intellectueel minderwaardig zijn... Wat nodig is voor het leren van een andere taal, is ook nodig voor het leren van het Papiaments, namelijk een voortdurende, ernstige inspanning.'

³ Streektaal

⁴ (Zwart) kindermisje

⁵ De tekst van Atardi staat in de oude spelling zoals het in 1905 verscheen in La Cruz.

⁶ In 1989 promoveerde de Curaçaoënaar Enrique Muller op het proefschrift 'Inleiding tot de Syntaxis van het Papiamentu'. Zie: Van Putte (2014).

⁷ In dit verband moet worden vermeld dat in 1929 de Curaçaoënaar Medardo de Marchena een pamflet publiceerde met de titel 'Ignorancia o Educando un pueblo'. Medardo verzette zich tegen de invloed van de Kerk op de geest van het volk. Zie: Broek (2021).

31. Mijmeringen over vroeger: Frida Winklaar Domacassé

Mapa

Tin dia mi ta habri mapa di pasado
Mi dede ta mustra e kamindanan
Kada hanchi konosí
Kada skina ku su historia
Kada kaya ku su doló
Kareteranan sin fin

Kaart

Soms vouw ik de kaart van het verleden open:
mijn vinger volgt de weggetjes,
elke bekende steeg,
elke hoek met zijn verhaal,
elke straat met zijn verdriet,
wegen die geen einde kennen.

Bovenstaand gedichtje van Frida Winklaar Domacassé (1938) bevat in al zijn beknoptheid de elementen die de bouwstenen vormen van de bundel *Kurasón kibrá kurasón hinté/ Heel mijn gebroken hart* (2007), die ons in twee talen meevoert naar een dichtertlijk land vol herinneringen aan het Caribische vaderland, de jeugd en de wisselvalligheden van het leven.

Kindertijd

Sta mij toe enkele ogenblikken uw gids te zijn in het dichtertlijk land van Frida Winklaar Domacassé om samen met u enkele paden in te slaan die leiden langs de voornaamste thema's die in haar nieuwe bundel worden behandeld: volwassenheid en jeugd, de wisselvalligheden van de geschiedenis en het persoonlijk lot.

Als je, pas veel later, begrijpt hoe belangrijk de taal van de palmboom en de krekels uit je jeugd was, des te schrijnender is het te moeten constateren dat er elke dag een stukje afbrokkelt van dit langvervlogen decor van je leven: een stukje van de bontgekleurde paarden van de draaimolen waar je als kind op zat, het getinkel van een orgeltje, de geur van ruku¹ en lamoengras, de stem van de zee en de volle netten van de vissers.

Het leven dwingt je afscheid te nemen van de schommelstoel waar vader uit verdwenen is en van de citroentjes die niet meer door de hand van moeder worden geplukt:

*Tur dia mi ta pèrdè
Tur dia un tiki mas*

*Elke dag verlies ik,
elke dag een beetje meer*

Met het klimmen der jaren dringt ook de geschiedenis van de eilanden zich op aan het bewustzijn, een geschiedenis die wordt gesymboliseerd door de tekens in de rotswand van de Bonaireaanse grotten van Onima², in kleur getekend door de oude bewoners van de eilanden. Hielden ze een boodschap in? Of zijn het krabbels die we met magie omgeven?

Wat stonden die verdwenen bewoners ver af van de witte ‘veroveraars’ uit Oostkapelle die in de 17^e eeuw voet aan wal zetten op de Reuzeneilanden³, zoals ze ooit op Spaanse kaarten heetten, en hun zaad achterlieten in de schoot van de inheemse, later Afrikaanse vrouwen, hoewel voor zwart geen plaats was in hun Bijbel!

De kleine geschiedenis

Ook de kleine, intieme, geschiedenis ligt verscholen in de gedichten: de illegale loterij, de auto’s die stoppen om ‘katochi’ (= lotjes) te kopen voor de Venezolaanse paardenrennen, het heilige geloof in het getal zeven dat misschien gaat uitkomen! En de geschiedenis van de familie die ligt bestorven in de voorwerpen die de keuken sieren: de stok om funchi⁴ te maken, de roerstaaf voor de yambu-soep⁵, het vuurpotje van Shon Dò⁶, de kruik en de halve kokosnoot die als opscheplepel werd gebruikt, de vijzel van peettante, de stamper die de knoflook fijnmaakte, de geur van uien, ruku en lamunchi. Al die voorwerpen zijn geladen met herinnering en roepen het beeld op van vertrouwde en verdwenen personen: Momonchi⁷, Ma Meme⁸, Shon Dò, madrina⁹ en kompèr¹⁰... Maar ook de herinnering zal langzaam bezwijken onder het geweld van de stamper der jaren: machi ku machi, machiká, ma ma machiká! (Stamperdestamp en prak en stamperdestamp!)

De broosheid van het geluk

De gedichten van Frida Winklaar Domacassé laten een vrouw zien die zich bewust is van de broosheid van geluk, die de stormen van het leven over zich heen heeft voelen razen en zo door het lot is gedeukt dat ze de verzuchting slaakt waaruit de titel van de bundel werd geboren: het enige hart dat heel is, is een gebroken hart.

Toch blijft ze daar niet lang bij stilstaan, want het leven is een spanningsveld van geluk en ongeluk en het verdriet over verlies wordt weer vervangen door de euforie van de ontmoeting. Maar de blijheid over de ontmoeting wordt getemperd door de angst: als er liefde bestond zou er zeker ruimte voor zijn; maar liefde gaat vergezeld van eenzaamheid en angst: *amor, soledat, ansha*¹¹, woorden die er eigenlijk niet zouden moeten zijn.

De bitterheid die in sommige gedichten zo sterk voelbaar is maakt plaats voor melancholieke berusting en het aanvaarden van de onafwendbare verdwijning van mensen, dingen en herinneringen: *tur dia mi ta perde, tur dia un pida mas...*

De lezer kan zich moeilijk losmaken van het gevoel van verscheurdheid dat een mens tot in het diepst van zijn wezen kan treffen en dat met regelmaat uit de gedichten opwelt. Dat gevoel wordt prachtig 'verdicht' in 'Trumas', het wezen dat half vogel (*troepiaal*), half vis (*masbangu*¹²) is en door zijn — uniforme — soortgenoten niet wordt geaccepteerd omdat het als vis niet kan fluiten en als troepiaal een indringer is in het rijk van de vissen. Wat overblijft is een vlucht naar de nok van het kerkdak en de troost die wordt geput uit de cynische gedachte dat die arrogante, stompzinnige vissen niet kunnen ontsnappen aan het lot dat de geduldige hengelaar hen bereidt:

Bou 'i awa ta mi zijlea
Ma piská n' tin lei ku mi
Pesei mi ta riba dak 'i misa

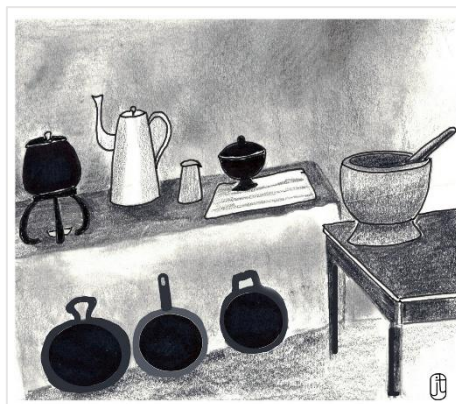
Ai laga nan kome anzué

Ik snak naar het water
maar de vissen móeten me niet en
daarom zit ik op het kerkdak.

Ach, wát! Laat ze ook maar haakjes vreten!

Het Papiaments

De taal waarin de gedichten van Frida Winklaar Domacassé zijn geschreven is de taal van de Benedenwindse eilanden Aruba, Curaçao en Bonaire, een taal die zijn oorsprong vindt in West-Afrika waar hij wortel schoot in Afrikaanse talen en het Portugees van de late Middeleeuwen en Renaissance om later op de eilanden overspoeld te worden door het Spaans van de kolonisators van Latijns-Amerika.

Het Papiaments is niet alleen buitengewoon geschikt om er de diepste gevoelens in te uiten (nos dushi lenga: onze lieve taal) maar ook om in te declameren, te zingen en te dichten, niet in de laatste plaats omdat het een taal is die rijk is aan tonen, een erfenis van het verre Afrikaanse verleden en omdat het over een schat aan klinkers uit de Romaanse talen beschikt.

Het ritme dat zich losmaakt uit de gedichten van Winklaar Domacassé kan rustig kabbelen of obsederen als in *'Un kushina yen di rekuerdo'* (Een keuken vol herinneringen):

Ai kasuela di mi wela
E ta lombra pretu pretu
Ai kasuela di mi wela
Traha repa ya bo sa
Pal' i lele di Ma Meme
E ta lel' un guiambo bon

Ach, kijk hoe oma's bakplaat
gitzwart glimt!
Ach, oma's bakplaat:
Pannenkoeken! Weet je nog?
De roerstok van Ma Meme¹³
voor die lekkere yambusoep¹⁴.

Raakvlakken met andere dichters

Over het algemeen zijn de gedichten kort en krachtig, meestal 10-15, zelden meer dan 30 verzen lang. Het taalgebruik is sober en mijdt overbodige details. Daardoor blijft de blik voortdurend op het onderwerp gericht en wordt de lezer niet op zijpaden gebracht.

In de oorspronkelijke tekst wordt veel gebruik gemaakt van korte, afgebeten zinnen met veel assonantie, een stijl die wij ook tegenkomen bij Lauffer, Bacilio en Ecury. Het Papiaments lijkt zich van nature naar deze vorm van dichten te plooiën:

Bientu a bolbe
Lanta stòf
Lor'e bala
Krusa kaya

Wind is terug,
stof waait op;
bal rolt
over straat.

De frequentie van klinkers verleent een grote muzikaliteit aan de verzen. De woorden zelf lijken wel eilandjes die zijn opgebouwd uit voorzetsels, werkwoorden, zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden die op hun beurt door repeterende medeklinkers als bruggen aan elkaar zijn verbonden:

Kaminda m'a gatia
Lanta para na bentana

Waar ik heb rondgekropen,
waar ik opstond bij het raam

Mira nubia kambia
Bira ber
Baka brabu rabu largu

en keek hoe wolken veranderden
in beren,
krullen krabbende katten.

Een ander stijlmiddel dat opvalt door zijn doeltreffendheid is de herhaling:

Bientu a skibi
Piskadonan reda yen
Muhénan na washi

Boodschap van de wind:
vissers met volle netten,
vrouwen aan de was

Bientu a skibi

Boodschap van de wind...

Soms zal de lezer woorden tegenkomen die een glimlach van herinnering om de lippen zal toveren: konfó¹⁵, pal'i lele¹⁶, alifuku¹⁷, Chiku dundunchi¹⁸...

De vorm van de gedichten is vrij; de versregels hebben een onregelmatig aantal lettergrepen en de strofen een onregelmatig aantal verzen. Een uitzondering hierop vormt *Sinku pintura di Antia* met zijn vijf strofen van drie regels, een vorm die kenmerkend is voor de Japanse haiku: een moment gevat in kernachtige beelden en waarvan de drieregelige strofe maar 17 lettergrepen mag bevatten:

Dos wairu blanku
Warawara ta move
Pa kumindá mi

Twee witte waaiers:
het wuiven van de warawara¹⁹
die mij groet.

Het Papiaments van Frida is geschreven in de 'fonologische' spelling die wordt gehanteerd op Curaçao en Bonaire en die op een eenvoudige, duidelijke en consequente manier de uitspraak van het Papiaments weerspiegelt.

Moge deze bundel zijn weg vinden naar het hart van allen die oog in oog willen staan met de schoonheid van de Creoolse — Papiamentstalige — poëzie.

Tur dia mi ta pèrdè

Tur dia mi ta pèrdè
Tur dia un tiki mas
Holó dje kas
Kaminda m'a gatia
Lanta para na bentana
Mira nubia kambia
Bira ber
Baka brabu rabu largu
Mira mansa kambia
Bira pan kayente
Panlefi
Driguidèk
Tur dia mi ta pèrdè
Tur dia un pida mas
Kaminda frañá
Pa skol misa i trabou
Mira bida kambia
Bira mosa
Adulto
Pensionado
Tur dia mi ta pèrdè
Tur dia un pida mas

E pida tera seku

E pida tera seku aki
Kaminda m'a grita mira lus
Kaminda m'a kima plant'i pia den mèrdia
Pargata na man
Pa mi kore
Kai, raska rudia
E pida tera seku aki

Elke dag verlies ik

Elke dag verlies ik,
elke dag een beetje meer:
geur van het huis
waar ik heb rondgekropen,
waar ik opstond bij het raam
en keek hoe wolken veranderden
in beren,
in krullen krabbende katten²⁰,
en keek hoe deeg veranderde
in dampend brood,
eierkoek en
kruidkoek;
elke dag verlies ik,
elke dag een stukje meer:
de oneffen en onaffe weg
naar kerk, naar school, naar werk;
ik kijk hoe het leven mij veranderde
in jongedame en
volwassen vrouw,
gepensioneerde;
elke dag verlies ik,
elke dag een stukje meer.

Dit droge stukje land

Dit droge stukje land
waar ik met een vreugdekreet het licht begroette,
waar ik in de middagzon mijn voetzolen verbrandde,
rende met mijn slippers in de hand
totdat ik viel,
mijn knieën schaafde.
Dit droge stukje land

Ku su tuna sin pordon
Su yatu brasa haltu
Pa prikichi sinta lusa
Den e solo shishi

Kaminda watapana n' por nenga bientu
Kaminda roi ta yora pidi yobida
E pida tera seku aki
Mi Ruba

met zijn genadeloze schijf- en staafcacteeën,
met armen als zuilen zo hoog
waar parkietjes op gaan zitten
om te pronken in de onbeschaamde zon,

waar de waaiboom²¹ wel móet buigen voor de wind,
waar greppel huilend smeekt om regenwater,
dit droge stukje land is
mijn Aruba.

¹ Ruku is een op de Antillen gebruikte naam voor Anattozaadjes. Deze zijn rood van kleur en smaken naar peper en nootmuskaat. De zaadjes worden ook gebruikt om voedsel te kleuren.

² Een plaats aan de noordkust van Bonaire waar indiaanse rotstekeningen zijn gevonden.

³ Zoals de naam 'Gigan'. Zie ook hoofdstuk 2: 'De reuzen van Sotavento'.

⁴ Funchi is een soort pastagerecht dat veel wordt gegeten op de ABC-eilanden. Funchi is een Afrikaans woord afkomstig uit het Kikongo, een Bantoetaal.

⁵ Yambu is een vrucht.

⁶ Shon is een aanspreektitel voor 'Meneer'; Do is een afkorting. De aanspreektitel met Shon heeft iets zeer vertrouwds.

⁷ De naam voor 'Oom' is 'Momo' op Bonaire. Momonchi is een verkleinwoord ('Oompje').

⁸ Naam van een vrouw ('Moeder Meme').

⁹ Peettante

¹⁰ Peetoom

¹¹ Liefde, eenzaamheid, angst.

¹² Het woord 'Masbangu' (een soort makreel) komt van het Nederlandse 'Marsbanker', de naam van de vis die men in het Marsdiep, ten noorden van Den Helder ving. Het woord Marsbanker werd in de 18^e eeuw voor het eerst aangetroffen.

¹³ Naam van een vrouw: Moeder Meme

¹⁴ Yambu (Spaans: Guiambo) is een vrucht

¹⁵ Komfoor

¹⁶ Roerstaaf

¹⁷ Gerecht van bonen gemengd met gemalen pinda's.

¹⁸ De 'Boeman'

¹⁹ Naam van een roofvogel.

²⁰ Deze regel is een vrije vertaling van het Antilliaanse 'Baka brabu rabu largu'. Dit is een zogenaamde 'tongue twister', een zin die moeilijk is uit te spreken en waar kinderen zich onder elkaar mee amuseren. De letterlijke betekenis van de Antilliaanse zin ('wilde koeien lange staarten') doet hier dus niet ter zake.

²¹ Een typische boom in het Caribisch gebied. Hij wordt zo genoemd omdat hij door de sterke passaatwind in één richting groeit.

32. Olga in haar Doorwaaiwoning: Olga Orman

Aruba en Nederland

Het werk van Olga Orman (1943-2021) is onlosmakelijk verbonden met de herinneringen aan haar geboorteland Aruba, herinneringen die nog scherper zijn geworden door haar lange verblijf in Nederland. Haar gedichten ademen ook het talent dat zij later beroepsmatig ontplooidde als vertelster van verhalen waar kinderen en volwassenen geboeid naar luisterden.

Haar jeugd

Olga had een gelukkige jeugd op Aruba en groeide op in Noord, te midden van een natuur waar schapen en geiten vrijelijk rondscharrelden. Als kind luisterde ze 's avonds, gezeten op de regenbak voor het huis, naar de verhalen die haar oma, tantes en vrienden vertelden, verhalen over de slimme, maar gemene Afrikaanse spin Compa Nanzi. En natuurlijk ook naar de inheemse spookverhalen die haar deden griezelen.

Net als vele andere Arubaanse kinderen was Olga Orman een menselijke smeltkroes van indiaanse, Europese en Afrikaanse elementen. Tot op zekere hoogte ging iedereen onbevangen met elkaar om, hoewel er op het eiland ook sprake was van latente discriminatie waarvan zij zich nauwelijks bewust was. Later herinnerde ze zich vaag dat haar oma wel eens dreigde haar mee te geven aan de zwarte vrachtrijder Beto als ze niet lief was... En haar vader vertelde haar dat, als ze in Amerika hadden gewoond, ze, net als Rosa Parks, achterin de bus hadden moeten gaan zitten. Ook hoort zij tot op de dag van heden nog de uitroepen van haar tante die, gebogen over een wiegje, zich verheugde over de blank uitgevallen kleur van een nieuw boreling: 'Ay, mi blanco...' (Ach, mijn blank kindje).

Het leven lachte haar toe. Ze was leergierig en behalve op de basisschool in Oranjestad stak ze veel op van haar vader die haar meenam in de natuur en haar de namen van bomen en planten leerde:

Bo a habri mi wowo
pa buniteza di cadushi;
bo a laga mi inhala
holo di lama...

Je opende mijn ogen
voor de schoonheid van cacteeën;
je liet de geur van zee
mijn longen strelen...

Vanwege het feit dat haar moeder voor een medische behandeling lange tijd in Curaçao moest verblijven, maakte ze al op jonge leeftijd kennis met de wereld buiten Aruba en toen ze met haar vader mee mocht naar Costa Rica werd de wereld nóg een stukje groter en werd ze zich bewust van het bestaan — en daarmee, onbewust, van het bestaansrecht — van andere culturen, een besef dat haar nooit meer zou verlaten en een grote inspiratiebron zou blijken voor haar werk als onderwijzeres in een multiculturele omgeving.

Haar leven zou een definitieve wending nemen toen ze op 14-jarige leeftijd met de Vera Cruz naar Nederland vertrok waar ze in het Limburgse Reuver haar MULO zou afmaken en bij de zusters franciscanessen in Etten-Leur haar opleiding tot onderwijzeres zou krijgen. Ook aan die tijd denkt ze met plezier terug en het was ook in diezelfde tijd dat ze haar eerste stappen zette op de weg naar het schrijverschap en het vertellen van verhalen.

Na haar opleiding zou ze, alvorens zich in Nederland te vestigen, eerst nog vijf jaar doorbrengen op Curaçao waar ze les zou geven aan de Prinses Ireneschool en andere scholen en waar een toenmalige directeur niets moest hebben van de nieuwe lesmethoden die ze wilde toepassen in de klas. Hij vond dat maar onnodige nieuwlichterij en ze moest maar vooral ‘gewoon’ doen. Dat betekende: ‘Alle banken in rijen achter elkaar, de juffrouw vóór het bord en lesgeven maar.’

De invloed van het Nederlands

In 1920 was op de toenmalige Nederlandse Antillen met de Lager Onderwijswet het Nederlands als officiële taal ingevoerd. Alle veranderingen die plaatsvonden in het onderwijs in Nederland werden zonder meer en hoogst ondoordacht ook op de Antillen toegepast. Hierdoor werd de kiem gelegd voor de vervreemding en de psychische verwarring van het Antilliaanse kind dat als moedertaal nu eenmaal het Papiaments had, een volwaardige, maar vanaf het begin miskende en genegeerde Creoolse taal.

Voor het Antilliaanse kind was het Nederlands een volstrekt vreemde taal, maar dat besef drong nauwelijks tot de meeste Nederlanders door. Deze beschouwden het Papiaments als een struikelblok voor de vooruitgang in het onderwijs. Het werd de Antilliaanse kinderen zelfs verboden om tijdens de schoolpauzes hun moedertaal te spreken.

O tempora, o mores!

Pas vanaf de jaren 1960 begon er een bewustwording tot stand te komen van het eminente belang van het gebruik van de moedertaal in het onderwijs, maar het zou nog tientallen jaren duren voordat het Papiaments als onderwijstaal zou worden ingevoerd.

Ook in Nederland beseftte men niet dat het Nederlands voor de in Nederland verblijvende Antilliaanse kinderen een vreemde en vervreemdende taal was. Antilliaanse kinderen werden beschouwd als Nederlandse kinderen. Van enige opvang was daarom geen sprake en zo kon het gebeuren dat Antilliaanse kinderen onterecht werden doorverwezen naar het buitengewoon onderwijs. Veel kinderen kwamen vanwege problemen met het Nederlands terecht in het lbo (lager beroepsonderwijs) en werden van een verdere leerweg afgesneden.

Voordat Olga in 1970 weer naar Nederland vertrok, maakte ze nog de opstand van de Curaçaose arbeiders in 1969 mee en daarmee ook het prille begin van de omwenteling in het nationale Curaçaose denken die dit traumatische gebeuren met zich mee zou brengen.

In Nederland begint er een tijd waarin ze als onderwijzeres geconfronteerd zou worden met een grote verscheidenheid aan culturen. Ze gaat werken op een basisschool in de Amsterdamse Bijlmer waar ze er hoe langer hoe meer van doordrongen raakt dat het onderwijs zodanig aangepast zou moeten worden dat alle cultureel van elkaar verschillende kinderen bereikt zouden kunnen worden. Het politieke tij was gunstig want het Nederlandse Ministerie van Onderwijs vond eindelijk — na een lange tijd van onnadenkendheid, verwaarlozing en onverschilligheid — dat er in het onderwijs rekening moest worden gehouden met de verschillende culturele achtergronden van de migrantenkinderen.

Het verhaal

Een van de middelen die zouden worden aangewend om de wereld voor de kinderen inzichtelijk te maken en hen gevoel en begrip bij te brengen voor elkaars sociaal-culturele achtergrond zou er een zijn die Olga op het lijf geschreven was: het (multicultureel) verhaal als didactisch hulpmiddel.

Toen ze, na tien jaar op school allerlei onderwijsvormen te hebben uitgeprobeerd die heilzaam bleken voor de migrantenkinderen, in 1980 in dienst trad van het 'ABC', het Advies- en Begeleidings-Centrum voor het Onderwijs in Amsterdam, zou ze zich gaan bezighouden met het ontwikkelen van lesmateriaal dat nauw aansloot bij de verschillende culturen waar de hoofdstad van Nederland zo rijk aan was.

Kamishibai

Een van de dingen die ze, samen met haar collega's, op scholen introduceerde, was het werken met het Japanse verteltheater, het Kamishibai (letterlijk: 'papieren toneel') dat een uitstekende methode was om de kinderen actief te betrekken bij de verteller, het verhaal en de taal waarin er werd verteld. Allerlei psychische taalremmingen bleken weg te vallen en de kinderen leerden zich zonder angst uit te drukken in een taal die voor de meesten van hen een vreemde taal was: het Nederlands.

Het Japanse verteltheater, dat in Japan erg populair was van 1930 tot 1950 en dat zijn oorsprong vindt in de gewoonte van middeleeuwse boeddhistische monniken om voor een ongeletterd publiek op beeldende wijze een verhaal te vertellen, is een draagbaar houten theatertje dat wordt bediend door een verteller die, staande naast het theatertje, een verhaal vertelt met afbeeldingen die hij een voor een voor de ogen van zijn publiek uit een kastje trekt¹.

Het was zonder meer duidelijk dat deze vorm van lesgeven de taalontwikkeling bij anderstalige leerlingen bijzonder kon stimuleren, vooral omdat bleek dat kinderen over het algemeen geconcentreerd meededen. Bovendien konden ze ook zelf op die manier tekeningen maken en verhalen vertellen die afkomstig waren uit hun eigen cultuur.

In 1994 ging het ABC zelf prentenboeken uitgeven die met de Kamishibaimethode konden worden gebruikt. Voor deze methode schreef Olga in 1996 *Hoe Anansi de ogen van de Koning opende* en in 1998 *Hoe Anansi het Tumbafestival won*.

De gedichten

Vanaf de jaren 1980 begint Olga met tussenpozen haar gevoelens en gedachten in de vorm van gedichten tot uiting te brengen.

Naar aanleiding van een cursus over het Papiaments die werd gegeven door de Curaçaose dichter Luis Daal werd ze zich ervan bewust hoezeer de Nederlandse taal de taal van die 'andere wereld', het functioneren van anderstaligen c.q. Papiamentstaligen in de maatschappij kon bemoeilijken:

Mi ta sigui cana y busca
riba un caminda scur, nubia
yen di piedra di otro mundo, importa
cu cada bes ta pone mi trompeca...

Ik loop weer verder, zoek
mijn nevelige weg, gehuld in donker en bezaaid
met stenen uit een andere wereld
waar ik steeds weer over struikel...

Dat de vreemde taal als dwangbuis kan worden ervaren wordt geïllustreerd door het gedicht *Resolucion/ Besluit*, waarin het gebruik van de moedertaal een ware bevrijding betekent voor een geest die zich in zijn uitdrukkingsmogelijkheden altijd beperkt heeft gevoeld door de boeien van een van buitenaf opgedrongen taal:

Boca habri,
sin por saca un pia di palabra,
ni un grito,
ni un suspiro,
mi yiu di palabra aborta,
prome cu e la nace...

Ik sta met open mond
en dichtgeschroefde keel:
geen zucht, geen kreet
komt er doorheen.
Ik ga zwanger van veel woorden,
maar mijn kind blijft ongebooren...

Indringend is het openingsgedicht van de bundel *Mi cuenta/ Mijn verhaal*, waar het Papiaments, de moedertaal van Aruba, Curaçao en Bonaire, sprekend wordt opgevoerd. In een notendop wordt hierin de veelbewogen geschiedenis van de taal — en dus van de Antilliaanse mens — verteld. In *Yiunan di Oruba/ Kinderen van Oruba* (een van de oude namen van Aruba) wordt in mooie, dichterlijke beelden beschreven hoe de Spaanse zeilschepen het eiland naderden en een definitieve wending zouden geven aan de 'indiaanse' (= Arowakse) geschiedenis van het eiland.

Hoewel bijna alle gedichten in Nederland zijn geschreven is aan alles te merken hoezeer Olga met haar *lombrishi* (= navelstreng, een krachtig symbool van verbondenheid voor alle inwoners van de Caribische eilanden) verbonden is aan haar geboorteland dat zij heeft leren liefhebben aan de hand van een vader die haar de weg wees in de Arubaanse natuur:

Ainda mi ta corda
con oranan largo
den solo cayente nos ta piki dado...

Ik weet nog steeds
hoe in de hete zon
we cactusvruchten plukten, uur na uur...

In haar verzen zal ze zich die geluksmomenten herinneren en de tijd waarin ze, net als alle andere kinderen, gegrepen werd door de magie van de mensen en de dingen in haar omgeving: een mandfles in de voorraadschuur, de serenades van de Nieuwjaarsmuzikanten...

De tijd schrijdt voort en de weg loopt langs bekende bakens en rituelen. Er zal afscheid worden genomen van mensen die een bijzondere plaats in een mensenleven hebben ingenomen. In *Despedida den Hardin di Rosa/ Afscheid in de Rozentuin* uit ze haar gevoelens in een verstild gedicht. De betrekkelijkheid van het bestaan, de verwevenheid van dood en leven, van hoop en wanhoop gaan hand in hand met de verwondering over het verschijnsel dat het leven zich steeds weer vernieuwt. Symbool hiervoor is de aarde die — voor het dichterlijk beleven — 's avonds in slaap valt en de volgende dag weer door de zon tot leven wordt gewekt:

Para den spil di luna cla
e ta despedi di tur creatura
warda un simia
pa mayan por habri un otro dia...

En in de spiegel van de lichte maan
zegt ze gedag aan het bestaan,
en wacht op levenbrengend zaad
voor nieuwe dageraad...

En altijd op de achtergrond is daar het eiland Aruba met dezelfde natuur en ondergaande zon die de inspiratie vormde voor het bekende gedicht *Atardi* van Joseph Sickman Corsen en honderd jaar later zijn weerklink vindt in de beleving van Olga Orman:

Solo bahando den lama
ta colora shelo
colo'i carco flama

De zon gaat onder in de zee,
de kleurenvloed is niet te stelpen:
rijk als bontgevlamde schelpen.

Af en toe klinken schrille klanken door in haar lyriek wanneer de betrokkenheid bij het wel en wee in de bewogen geschiedenis van haar land voelbaar wordt. In het gedicht *Conciente/Bewust* neemt ze ons in krachtige beelden mee op een reis die vanaf de slaventijd voert langs het zwarte, vloeibare goud van de olie-industrie en het ongebreidelde toerisme van de 20^e en 21^e eeuw. Maar ondanks de krachten en stormen van buiten blijft de identiteit van de bewoners van de Caribische

eilanden die zo lang met elkaar waren verbonden overeind, een identiteit die zo sterk verschilt van die van de 'kinderen van het water', de bewoners van de Lage Landen aan de Noordzee:

Seis punt'i baranca
lanta cabes
horcan ta bin y bai
yiunan di tera y no di awa
hancra den scoch'i
mama Caribe...

Zes rotsen, hef je kop
boven het water,
orkanen gaan en komen,
kinderen van het land, niet van het water,
voor anker in de moederschoot
van de Cariben.

Nederland

Olga Orman heeft de meeste van haar gedichten in Nederland geschreven. Haar leven heeft zich immers voor het grootste deel in Nederland afgespeeld. Maar nooit is haar geboorteland ver weg en de beelden die opwellen uit haar herinneringen en latere ervaringen op het eiland zijn krachtig en authentiek. Ze is altijd dichtbij haar land en volk gebleven. Dit blijkt onder andere uit haar verbondenheid met de voornamelijk Papiamentstalige in Nederland gevestigde dichtersgroep *Simia Literario* (Literair Zaad) die zij jarenlang heeft geleid.

Ik spreek de wens uit dat de lezers op de eilanden in het Caribisch gebied en in Nederland enkele mooie ogenblikken van rust en overpeinzing zullen vinden in de dichtelijke woning van de Arubaanse taalkunstenares Olga Orman, een woning die meer is dan een 'Cas di biento', meer dan slechts een 'Doorwaaiwoning'.

Drie gedichten (Orman, 2014)

Cas di biento

Mi ta busca un cas
Cu solamente dos porta
Un dilanti un patras

Doorwaaiwoning

Ik zoek een huisje
met twee deuren,
eentje achter, eentje vóór,

Un cas cu mi por drenta sali
Drenta sali
Sin laga nada mas atras
Cu mi sombra
Holo y recuerdo
Un cas di biento

Yiunan di Oruba

Olanan bruto cu hamber pa ataca
A trece barco di bela
Yen di djente cu kier habraca
Guli y podera

Dos palo crusa na cruz a acerca
Trapa, drenta, penetra bo bariga
Planta su nomber den bo curason
Y keda claba: Santa Cruz

Scondi den bo scochi
Bo yiunan a scucha
Sin por compronde
Kico ta papia

Yen di papiamento a yena bo cabes
Matavidiri, Guadarikiri, Kudawecha y
Andicuri
A dera nan secreto hundo den cueba
Ni menosprecio, ni engaño, ni opresion
Por a tribi kita nan orguyo
Warda den bena di bo entraña
Nan nomber a risisti

ze laten me binnen,
ze laten me door.
Ik laat niets achter
dan mijn schim,
herinnering, wat geuren:
een doorwaaiwoning met twee deuren.

Kinderen van Oruba²

Woeste golven, hongerend naar aanval,
hebben het Spaans karveel³ naar hier gevoerd,
met dichte rijen tanden, klaar om te verscheuren,
op te slokken, in bezit te nemen.

Een kruis van houten masten naderde,
vertrapte, kwam naar binnen en drong in je,
plantte zijn naam in je hart en
bleef er voorgoed in vastgenageld: Santa Cruz⁴.

Weggedoken in je schoot
hebben je kinderen geluisterd
naar wat er werd gezegd,
naar wat ze niet begrepen.

Je hoofd heeft zich gevuld met praat⁵, met Papiaments;
Matavidiri, Guadarikiri, Kudawecha, Andicuri⁶
hebben, diep in de grotten, hun geheim begraven.

Bedrog noch onderdrukking noch verachting hebben de
euvele moed gehad de trots te breken
die in de diepste vezels van je bloed een schuilplaats
vond.

Hun namen hebben standgehouden.

Ciclo

Anochi mundo ta sunu, scur
scondi den scoch'i shelo
Madruga rayonan di solo
ta caricia su entraña
Ya pa aurora e ta embarasa

Mainta solo ta kibra su flishi
pa un dia nobo nace
Merdia, mundo ta balia
bisti cu lus abundante
ta briya yen di luho

Atardi e ta bisti su mortaha
poco poco su colonan di carco
ta cambia bira scur

Para den spil di luna cla
e ta despedi di tur creatura
Warda un simia
pa mayan por habri un otro dia

Kringloop

's Avonds ligt de aarde, naakt en donker,
te schuilen in de hemelschoot.
Zij gaat bij 't kriecken van de dag
weer zwanger van de zon
die bij haar binnen mag.

's Ochtends breekt de zon haar vliezen,
schenkt een nieuwe dag het leven;
in de middag danst de aarde weer,
gehuld in overvloedig licht,
vol schittering en weelde.

Dan wordt het avond en zij trekt haar
doodskleed aan,
haar schelpenkleur dooft langzaam uit,
verschiet en donkert.

En in de spiegel van de lichte maan
zegt ze gedag aan het bestaan,
en wacht op levenbrengend zaad
voor nieuwe dageraad.

¹ Als u wilt weten hoe zo'n theatertje werkt ga dan naar youtu.be/v6URceEr_zc (demonstratie van Kamishibai), youtu.be/oEld2SFRezY (Kamishibai in the classroom), youtu.be/pqghrhvR8fU (Sprookje van Rapunzel met een zelfgemaakte Kamishibai), youtu.be/rHlleiQWtzU (Prinses Arabella is jarig) youtu.be/pWTkmGb7wXk.

² Naam voor 'Aruba' die voorkomt op oude geografische kaarten.

³ Spaans/Portugees carabela/caravela, benaming voor een zeilschip uit vroeger tijden. Twee van de drie zeilschepen waarmee Columbus naar 'Amerika' voer waren carabelas, karvelen.

⁴ Een plaats op het eiland Aruba. Vertaling: Heilig Kruis.

⁵ De naam 'papiamento' betekent letterlijk 'gepraat'.

⁶ Namen van plaatsen (Kudawecha, Matavidiri), baaien (Andicuri) en grotten (Guadarikiri) op Aruba. De namen zijn van inheems Arowakse oorsprong. In tegenstelling tot Curaçao, waar de inheemse, Arowakse bevolking, bijna volledig door de Nederlanders vlak na hun aankomst in 1634 werd verdreven, hebben er op Aruba nog lange tijd een klein aantal 'indianen' (= Arowakken) gewoond. Sommige Arubaanse gezichten vertonen nog duidelijk indiaanse trekken. Overigens is Aruba een smeltkroes van allerlei rassen.

33. Ode aan Papiamentstalige dichters

Dit is een Ode aan diegenen
aan wie wij nu in dank ontlenen
wat zij gaven in hun strijd
voor taal en onafhankelijkheid.

Slechts hun wóorden waren machtig
en ze blijven ons indachtig.
Alle schatten van de aarde
kunnen niet óp tegen hun waarde.

Hun strijd was eenzaam en om niet,
werd vaak gevoed door diep verdriet.
De naam van 't werk dat zij verrichtten?
Zij maakten wat je noemt 'Gedichten'.

Ze kwamen overal vandaan,
(Spanjaard, Hollander of Afrikaan).
Hun kleur was zwart, licht-, donkerbruin,
hun teint soms glazig als aluin.

Het nieuwe vaderland werd gauw
Boneiru, Ruba en Kòrsou¹,
Puerto Rico, Martinique
(en hun godsdienst 'katholiek').

Daar was Joseph Sickman Corsen²
(naar assonantie moet ik vorsen).
Hij schreef Spaans en Papiaments en
zijn 'Atardi' roert elk mens:

Atardi

*Ta pa kiko mi no sa
ma esta tristu mi ta bira*

Einde van de dag

*Waaróm kan ik niet zeggen, nee,
maar 's avonds voel ik mij beklemd,*

*tur atardi ku mi mira
solo baha den lamá!*

Het Papiamentu was de taal
die werd verdedigd door Luis Daal³.
Diens woorden klonken teer en logisch,
droevig vaak en melancholisch:

Ajó pa sempr

*I lo mi baj...
i páranan lo sigui kanta
den pal'i tamarèjn,
na boka 'i pos,
ora maínta habr*

Zijn Curaçaose evenknie
was Pierre (de dichter) Lauffer die
zijn Papiaments beleefde
als een ziel waarin hij leefde:

Mi lenga

*Su kantika tin kandela
su simplesa tin koló.
ku su wega di palabra
mi por 'nabo bo soyá
ku su ritmo i su stansha
mi por sinta namorá.
Na mi lenga di krioyo,
ku su zjeitu di zonidu
no tin duele ni legria pa herami,
ni tin sort'i sintimentu
ku mi n' tribi machiká.*

*wanneer ik, droevig en ontstemd,
de zon zie ondergaan in zee.*

Vaarwel voor immer

*En ik zal gaan...
en in de tamarinde boom zal,
als de ochtend aanbreekt,
rond de put
een lied van vogels
blijven klinken.*

Mijn taal

*Zijn lied is zo vurig
zijn eenvoud zo kleurig
met zijn klanken, woorden, grillen
kan ik je levend villen
en zijn ritme, hart en ziel
vormen de dans waarop ik viel.
In mijn taal, Creools en fris,
is er geen boodschap die ik mis
geen gevoel, idee of waan,
waar ik niet waag op los te slaan.*

Habibe, dichter, Arubaan,
bood óók zijn taal bescherming aan.
Het Papiaments kwam, ay, Karamba!,
vóór de taal van de Makamba⁴.

De yaya⁵ van F.H. Habibe,
ver weg in de Cariben,
leerde hem, de Arubaan,
over Nanzi's⁶ sluw bestaan.

Zo leerde hij zijn Papiamento
dat hij smeedde tot Lamento⁷
over Nederlandse krachten
die zijn moedertaal verachtten:

Papiamentu na kaminda

*For di tempu
nan a dera mi lombrishi
i m'a gatia mishi
ku kosnan sin nòmber...*

*For di tempu
dje weganan dardu
koriendo tra'i kachó djingueli
kantando 'mi ta pober mi ta pober'*

*den mi soño
katibunan a hisa
kantikanan na laria
i yayanan a yena nan pecho
ku kuantanan di Nanzi.*

*Den anochinan
manera sayanan di strea
m'a ripití i primintí:
't'abo t'esun ku mi ta stima!'*

Papiaments onderweg

*Vanaf de tijd dat ze
mijn navelstreng begroeven
en ik al kruipend in een
Niemandslan moest toeven...*

*Sinds de tijd dat ik, nog jong,
mijn wilde spelletjes verzon en
dartele hondjes achtervolgde,
kinderliedjes zong,*

*zingen er slaven
In mijn dromen
droeve liedjes, zwelgen
Yaya's diep van binnen
in verhalen over Spinnen.*

*In die nachten
— rokkenvrachten sterrendauw —
deed ik steeds weer in gedachten
een gelofte: TAAL, ik houd van jou!*

Olga Orman had de gave
ons allen met haar zang te laven.
Haar Papiaments smaakte als honing
in ‘Cas di biento’ (Doorwaaiwoning);

Cas di biento

*Mi ta busca un cas
cu solamente dos porta
un dilanti un patras
un cas cu mi por drenta sali
drenta sali
sin laga nada mas atras
cu mi sombra
holo y recuerdo
un cas di biento*

Zij verdichtte het verhaal
van haar Creoolse moedertaal;
zij nam het altijd voor haar op,
gaf, en passant, Holland een schop:

Mi cuenta

*Mientras un Macamba a yama mi
‘brabbeltaal’ m’a bona
den cas di cunukero
den di shon sin pordon
mi a bira un menasa*

Wie van heimwee wil vernemen
leze Frida’s jeugdpoëmen.
Zij verhaalt van oude tijden
en van dingen die verdwijnen:

Doorwaaiwoning

*Ik zoek een huisje
met twee deuren,
eentje achter, eentje vóór,
ze laten me binnen,
ze laten me door.
Ik laat niets achter
dan mijn schim,
herinnering, wat geuren:
een doorwaaiwoning met twee deuren.*

Mijn verhaal

*Terwijl een Hollander me ‘brabbeltaaltje’
noemde
kwam ik tot volle wasdom en gedijde⁸
in het huisje van de landman; in dat
van de meedogenloze planter
werd ik tot een bedreiging.*

Un kushina yen di rekuerdo

*Pal 'i funchi ku Momonchi
A traha p'e regalá mi
Esta bon e palu ta
Ai kasuela di mi wela
E ta lombra pretu pretu
Ai kasuela di mi wela
Traha repa ya bo sa
Pal 'i lele di Ma Meme
E ta lel'un guiambo bon
Pal 'i lele di Ma Meme
Ta korona so e n' tin
I konfó di Shon Do
Mi ta usa tur atardi
I konfó di Shon Do
E ta keinta ku hopi smak
Poron i koko di padrino
Pa mi prònk den mi kushina
Poron i koko di padrino
Pa mi sa di mi orígen
I e fènsu di madrina*

Lucille omschreef 'Identiteit'
als 'thuis zijn in een taal';
en dat gevoel heeft ze altijd
verwoord in haar verhaal:

Identidat

*Nò...
no ta e enkantonan
tradishonal
di mi tera*

Een keuken vol herinneringen

*Daar ligt de funchistok⁹
die Momonchi¹⁰ voor me maakte;
en uit wat voor hout!
Ach, kijk hoe oma's bakplaat
gitzwart glimt!
Ach, oma's bakplaat:
Pannenkoeken! Weet je nog?
De roerstok van Ma Meme¹¹
voor die lekkere yambusoep¹².
De roerstok van Ma Meme,
die ongekroonde koningin;
De vuurpot van Shon Do¹³
gebruik ik elke avond nog;
De vuurpot van Shon Do
die zo lustig brandt;
Kruik en kalebas¹⁴ van peetoom
die te pronk staan in mijn keuken;
Kruik en kalebas van peetoom
als herinnering aan mijn oorsprong;
en de vijzel van madrina¹⁵...*

Identiteit

*Nee...
het zijn niet
de bekende charmes
van mijn land*

*ta pone mi sinti
ku mi ta na kas.*

*Ta e zjeitu,
e kadans melódiko
di mi lenga
na boka
na orea.*

*Ta e esensia puru
di Papiamentu
ku nos ta respirá
ta hasi mi tá
eternamente
enteramente
mi mes*

Op Curaçao kwam Elis over
als een magiër vol tover.
Hij speelde met zijn moedertaal,
zijn Papiaments: één klankverhaal!

Hij las zijn eigen volk de les
en wees het op zijn trieste falen
(gelijk een brug op rotte palen
en een eiland op de fles):

Skein

*Ku kara na laria
i katuna den su orea
e ta balia pasando
riba e bres fofo
di nos ekonomía
wantá ku palu putrí
i balki 'i heru frusá
p'e no mira ni tende
e gritu di hosilio*

*die mij doen voelen
dat ik thuis ben.*

*Het is de zwier
en de ritmische toon
van mijn taal
als ik spreek
als ik luister.*

*Het reine wezen
van het Papiaments
waardoor wij ademen
maakt mij
helemaal
voorgoed
tot wie ik ben*

Schijn

*Met zijn neus in de lucht
en watjes in zijn oor
danst hij over de gammele brug
van ons maatschappelijk reilen;
Een brug op rotte palen,
roestige, ijzeren balken,
om maar niets te hoeven merken
van de kreet om hulp
die opstijgt uit de boze diepte*

*den profunditat mahos
di nos orguyo falsu
yená ku piská shuatá
di nos flohera mental.*

En wie in Antilliaanse beemd¹⁶
kent niet de verzen van de 'Eend'?
U weet wel, van die eend die schommelt
en achter op het erf wat rommelt:

E patu ta janga

*E patu ta janga
e patu ta rondia
un tiki kuminda
pa su muchanan
hé p'aki, hé p'aya*

*e patu ta zoya
su yunan den fila
nan rabu ta zoya
meskos ku mama
hé p'aki, hé p'aya*

Neem me niet kwalijk als de naam
van anderen niet op 't lijstje staan.
Er zijn er velen die 't verdienen
(geziene en ook ongeziene).

Dag Gibi, Quito en De Veer,
ik zie jullie een andere keer.
Ook jullie, Nydia en Diana:
Te aworó¹⁷! Hasta mañana¹⁸!

*van onze valse trots
vol rotte vis
van onze geestelijke luiheid.*

Waggeleend

*De eend die schommelt,
de eend die scharrelt
op zoek naar wat voer
voor haar kindjes en
hóp naar links en hóp naar rechts!*

*De eend die wiegelt;
in rij gaan haar kuikens;
hun staartje dat wiegelt
al net als bij mama en
hóp naar links en hóp naar rechts!*

Luís¹⁹ mag deze rij nu sluiten
(hij kan zich via mij nog uiten).
Landhuis, planter, koloniaal,
Luís vergaf ons allemaal:

Kas di Shon na ruwina

*Nos t' abo, Kas-di-shon,
ku tur bo bísjonan i istorja
di tur bo gran birtutnan,
pa poko ku nan por tá'atá.
I si pa fáltanan di ajera
— ku por tá krimen i hopi bja'
tá un kadena largu di piká,
tur día ripití di nobo —
kisás un nubja 'i odio sjegu
ta skuresé nos alma i pone
nos pèrdè nos kabés;
sikjera pa un kos nos tin
un danki di pagabo
i aseptá bo utilidat di antes.*

*Meskós ku no tin hende riba mundu,
hinteramente malu
ni hinteramente bon, sin falta,
sin nan birtut i kos bunita,
un sentro di kultura, simía bjew
bo tambe, Kas-di-shon,
den un tera dams i na prinsipjo
di un bida nobo,
ta meresé perdón ...
i di nos parti e komprehshón
ku abo mes, promé b'a kai,
no kjèr o n' tribi di duna
tem' bo sobèrbja tá'a sjegabo!*

Vervallen Landhuis

*Landhuis, wij zijn net als jij
met al je lelijke gewoontes en
je fraaie deugden,
hoe klein in aantal ze ook mochten zijn.
En als vanwege oude fouten
misdaad, — steeds herhaalde
reeks van zonden —
een wolk van blinde haat en woede
onze ziel misschien verduistert
en ons gek maakt,
zijn we jou voor één ding minstens
dank verschuldigd:
voor het nut dat je hebt afgeworpen.*

*Zolang er op de wereld
geen in- en ingemene
noch helemaal goede mensen zijn,
mensen zonder fouten, zonder deugden,
zonder mooie eigenschappen,
heb ook jij, oud Landhuis,
centrum van beschaving,
oud zaad in maagdelijke grond
aan het begin van kiemend leven,
recht op vergeving en begrip dat, voordat je
verviel,
je zélf niet kon of durfde geven,
toen je hoogmoed je met blindheid had
geslagen.*

¹ Zo heten de ABC-eilanden in het Papiaments.

² ‘Atardi’ werd gepubliceerd in 1905.

³ Luis Henrique Daal. Hij hanteerde zijn eigen spelling van het Papiaments.

⁴ Aanduiding voor een Nederlander op de Antillen. Hier wordt dus de Nederlandse taal bedoeld.

⁵ Papiaments voor ‘(Afro-Curaçaos) kindermisje’. ‘Yaya’ wordt in Zuid-Amerika gebruikt voor ‘oma’. In Griekenland heeft het woord γιάγιά dezelfde betekenis. ‘Yaya’ is ook een zelfstandig naamwoord in het Ki-kongo, een Bantoetaal, waarin het een verwantschap (‘zuster’) aanduidt. Ook op de Filippijnen wordt het woord ‘yaya’ gebruikt voor ‘kindermisje’.

⁶ Figuur uit Afrikaanse sprookjes. Nanzi, ook wel genoemd Anansi of Kompa Nanzi, is een spin en een meesteroplichter. Daarom is hij andere, grotere beesten altijd te slim af. Kinderen genieten hiervan.

⁷ Klaagzang

⁸ Verwijzing naar de denigrerende benamingen die Hollandse kolonisatoren in de 19^e eeuw aan het Papiaments gaven. Zo zei de landsonderwijzer Van Paddenburgh in 1816 het volgende over het Papiaments: ‘Onverdragelijk is dit gekakel voor het fijnere oor van den Europeaan bij zijne eerste aankomst en moeielijk kan men zich aan dit kalkoenengeluid gewennen.’ Nog in 1915 deed frater Walboomers de volgende uitspraak over de landstaal: ‘Het Papiaments is een onbeschaafde, primitieve taal, ver beneden elke cultuurtaal’ en als zodanig ‘de getuige van een primitief en zwak gedachtenleven’. Natuurlijk waren er ook Nederlanders en Curaçaose naars die zich tegen dat soort ideeën verzetten. We noemen hier slechts pater Poiesz (1915), monseigneur Niewindt (1843) en de ambtenaar Hamelberg (1896). In de tweede helft van de 20^e eeuw hebben zich als eersten de Curaçaose schrijvers Luis Daal en Pierre Lauffer sterk gemaakt voor het gebruik van het Papiaments in hun werk.

De musicus en dichter Joseph Sickman Corsen, die voornamelijk in het Spaans schreef, heeft in 1915 het zeer bekend geworden gedicht ‘Atardi’ in het Papiaments geschreven. Corsen staat hierdoor aan de wieg van de literatuur in de landstaal. In de tweede helft van de 20^e eeuw en begin 21^e eeuw hebben onder anderen ook Federico Oduber, Henry Habibe, Richard de Veer, Alida Kock, Quito Nicolaas en Olga Orman gedichten geschreven in de landstaal.

⁹ Funchi is een soort pastagerecht dat veel wordt gegeten op de ABC-eilanden. Funchi is een Afrikaans woord afkomstig uit het Ki-kongo, een Bantoetaal.

¹⁰ De naam voor ‘Oom’ is ‘Momo’ op Bonaire; Momonchi is een verkleinwoord (Oompje).

¹¹ Naam van een vrouw (‘Moeder Meme’).

¹² Yambu (ook: Guiambo) is een vrucht.

¹³ Shon is een aanspreektitel voor ‘Meneer’; ‘Do’ is een afkorting (bijvoorbeeld van ‘Donato’). De aanspreektitel met Shon heeft iets zeer vertrouwds.

¹⁴ Vroeger gebruikte men in tropische gebieden vaak een halve kokosnoot als opscheplepel.

¹⁵ Peettante

¹⁶ (Oud) Nederlands: soort landschap.

¹⁷ Papiaments voor ‘tot ziens’.

¹⁸ Spaans voor ‘tot morgen’.

¹⁹ Luis Daal

Bibliografie

- Allen, R.M. (2010a). *Laat het kind eerst geboren worden voordat men het een naam geeft*. In: Aspha Bijnaar, Kind aan de Ketting, opgroeien in slavernij toen en nu. Amsterdam: Stichting Lm Publishers.
- Allen, R.M. (2010b). *'Hende a hasi malu p'e': popular psychiatric beliefs in curacaoan culture*. [academia.edu/81016920/Hende a Hasi Malu P E Popular Psychiatric Beliefs in Curac aoan Culture](http://academia.edu/81016920/Hende_a_Hasi_Malu_P_E_Popular_Psychiatric_Beliefs_in_Curac_aon_Culture) Antilliaanse Cahiers (1959). Antilliaanse motieven. Jaargang III no. 3.
- Arends, R. (2015). Registro di Esclavo, Liberacion, Nacemento y Fayecimento, Aruba 1840-1863. Oranjestad: Archivo Nacional Aruba.
- Arranz, L. (2006). *Colón. Misterio y grandeza*. Madrid: Marcial Pons.
- Auteur onbekend (2016). *L'Inconnu de Carpentras*, reisverhaal uit 1618. Paris: Editions Payot.
- Baridon, S.F. (1978). *Poésie vivante d'Haïti*. Paris: Lettres Nouvelles Maurice Nadeau.
- Baron de Vastey (2022). *Le système colonial dévoilé*. Paris: l'Harmattan.
- Barzasi, S. (2015). *Haïti, l'histoire en héritage*. Paris: l'Harmattan.
- Baudelaire, C. (1857). *Les Fleurs du mal*. Paris: Auguste Poulet.
- Benoit, P.-J. (1839). *Voyage à Surinam*. Brussel: Maatschappij voor de schone kunsten. Hertaald door Michaël Ietswaart (2016). Zutphen: Walburg Pers.
- Benzoni, G. (1989). *Historia del Nuevo Mundo*. Madrid: Alianza Editorial.
- Bernadina, F.M. (1981). Montamentoe, een beschrijvende en analyserende studie van een Afro-Amerikaanse godsdienst op Curaçao, scriptie. Amsterdam, 26 juni
- Berry-Haseth, L. (2013). *Enkuentro/ Ontmoeting*. Drukkerij Imprenta. Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas en onder redactie van Bernadette Heiligers.
- Blinder, O. (1968). *Brieven van een Curaçaose blinde*. Heerlen: Winants.
- Bordons, M. & I. Gómez (2004). *Towards a single language in science? A Spanish view* serials.uksg.org/articles/10.1629/17189 ;
- Bouckson, V.G. & B. Edouard (1972). *Les Antilles en question. Assimilation et conflits de culture dans les D.O.M.* Fort-de-France: Ed. Diffusion Desormeaux.
- Brenneker, P. (1957). *Benta*. Curaçao: Boekhandel St Augustinus.
- Brenneker, P. (1969-1975). *Sambumbu 1-10, Volkskunde van Curaçao, Aruba en Bonaire*. Nijmegen: Centrale Drukkerij. Nu ook integraal te vinden op sambumbu.com.
- Broek, A.G. (1998). *Historia di literatura Papiamentu, Pa saka kara*. Willemstad: Fundashon Pierre Lauffer. Met medewerking van Sidney M. Joubert en Lucille Berry-Haseth.
- Broek, A.G. (2006). *De kleur van mijn eiland*. Leiden: KITLV Uitgeverij. Met medewerking van Sidney M. Joubert en Lucille Berry-Haseth.
- Broek, A.G. (2021). *Staatsgevaarlijk in koloniaal Curaçao*. Haarlem: In de Knipscheer
- Butel, P. (2007). *Histoire des Antilles françaises*. Paris: Perrin
- Calvet, A. & L.-J. Calvet (2006). *La guerre des langues et les politiques linguistiques*. Vanves: Livre Hachette)
- Cano Aguilar, R. (1988). *El español a través de los tiempos*. Sevilla: Arco Libros.
- Césaire, A. (1971). *Cahier d'un retour au pays natal*. Paris: Bordas. 1947 en Editions 'Présence Africaine'.
- Césaire, A. (2005). *Nègre je suis, nègre je resterai, Entretiens avec Françoise Vergès*. Paris: Albin Michel.
- Chavarino Carmona, J. (1991). *Leyes de Burgos, El descubrimiento de los derechos humanos en la conquista de América*. Burgos: Comisión Diocesana del V Centenario del Descubrimiento y Evangelización de América.
- Claassen, A. (1992). *De navelstreng van mijn taal*. Haarlem: In de Knipscheer.

- Clemencia, J. (1999). *Education for all in the caribbean: assessment 2000 monograph*. Series 11 [academia.edu/3232186/EDUCATION FOR ALL IN THE CARIBBEAN ASSESSMENT 2000 MONOGRAPH SERIES 11](https://academia.edu/3232186/EDUCATION_FOR_ALL_IN_THE_CARIBBEAN_ASSESSMENT_2000_MONOGRAPH_SERIES_11)
- Cole, H. (1967). *Christophe, King of Haiti*. New York: The Viking Press.
- Colón, C. (1984). *Textos y documentos completos, Relaciones de viajes, cartas y memoriales*. Edición Consuelo Varela. Madrid: Alianza Universidad.
- Condé, M. (1977). *La poésie antillaise*. Marseille: Fernand Nathan.
- Condé, M. (1996). *De Open Plek, vertaling en bloemlezing van schrijvers van de Franse Cariben door Fred de Haas*. Globe Pockets. Haarlem: In de Knipscheer. Oorspronkelijke titels: Tim tim, bois sec & De open Plek, 1980.
- Corsen, J.S. et al. (2022). *Atardi/ Einde van de dag*, Album van de Caribische poëzie (Michiel van Kempen en Bert Paasman). Amsterdam: Rubinstein Publishing BV.
- Cortêsão, J. (1967). *A carta de Pero Vaz de Caminha*. Lisboa: Portugalíia.
- Daal, L. (1963). *Kosecha di Maloa*. Curaçao.
- Daal, L. (1971). *Kas di Shon na ruwina, Ku awa na wowo; Vervallen Landhuis, Landhuizen van Curaçao*. Curaçao: Stichting Curaçao Style en Stichting LM Publishers.
- Daal, L. (1976a). *Ajô pa sempr/ Vaarwel voor immer*. Rotterdam: Flamboyant/ P. Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas.
- Daal, L. (1976b). *Na Ora Oradu/ Te juister Stonde*. Rotterdam: Flamboyant/ P. Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas.
- Daal, L. (2019). *Landhuizen van Curaçao*. Curaçao: Stichting Curaçao Style en Stichting LM Publishers. Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas.
- De Cervantes, M. (1981). *El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*. México: Editorial Porrúa, vigésimo edición.
- De Gaulle, C. (1994). *Mémoires de guerre*. Paris: Plon.
- De Haas, F. (2017). *Geest van Sefarad, Een joodse odyssee*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- De Haas, F. (2020). *SERVUS, macht, slavernij, uitbuiting en verzet*. Haarlem: In de Knipscheer.
- De Haas, F. (2021). 'Spaans benauwd in de Caraïben in de 17e eeuw', zie: wijsheidsweb.nl/wijsheid/spaans-benauwd-in-de-cariben-in-de-17e-eeuw
- De Herrera, A. (1934). *Historia general de los hechos de los castellanos en las Islas y Tierra Firme del Mar Océano*. Madrid: la Imprenta Real de Nicolas Rodriguez Franco, 1726.
- De las Casas, B. (1951). *Historia de las Indias*, edición de Agustín Millares Carlo. Mexico: Fondo de Cultura Económica.
- De las Casas, B. (1981). *Historia de las Indias*. Mexico: FCE.
- De las Casas, B. (1989). *Historia de las Indias y Apologética historia. Obras Completas*, edición de Consuelo Varela. Madrid: Alianza Editorial.
- De Palm, J. & J. Coco (1979). *Julio Perrenal, dichters van het Papiamentse lied*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- De Palm, J. (1998). Uit: F.W de Haas, *Paquico mi ta Arubiano, Brindis, año II* (1975), no 8. Citaat uit 'Pa Saka Kara', III, Willemstad.
- De Rochefort, C. (1658). *Histoire naturelle et morale des Antilles*. Rotterdam: Arnould Leers.
- De Rochefort, C. (1665). *Histoire naturelle et morales des isles Antilles de l'Amérique avec un vocabulaire caraïbe, revue et augmentée de plusieurs descriptions et de quelques éclaircissements qu'on désirait en la précédente*. Rotterdam: Arnould Leers.
- Dijkhoff, M. (2010). *Het onderwijs op Bonaire, Aruba en Curaçao*. In Creole Language Library volume 36. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company)
- Domacassé, P. (2021). *Tula en Konsenshi di un pueblo*. Curaçao: Fundashon pa Planifikashon di Idioma.
- Donk, R. (2010). 'Welke winst kan ik van die kinderen trekken?' In: Aspha Bijnaar, *Kind aan de Ketting, opgroeien in slavernij toen en nu*. Amsterdam: Stichting Lm Publishers.
- Donk, R. (2019). *Beschaving, bekering en bevoogding. Honderd jaar onderwijs op Curaçao, Aruba en Bonaire (1816-1916)*. Volendam, Nederland: Stichting LM Publishers/ KIT.
- Du Plan Carpin, J. (1246). *The long and wonderful voyage of Frier John de Plano*. The University of Adelaide library, chap. 16 p. 2,

online Cambridge University Press.

Dumont, J. (2010). *l'Amère Patrie, Histoires des Antilles françaises au XXe siècle*. Paris: Fayard.

Echteld, L. (1999). *Literatura en español en Curazao al cambio del siglo*. proefschrift

Emmer, P.C. (2018). *Het zwart-wit denken voorbij*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuw Amsterdam.

Fanon, F. (1952). *Peau noire, masques blancs*. Paris: Ed. du Seuil.

Fanon, F. (1961). *Les damnés de la terre*. Paris: Éditions Maspéro.

Fernández de Oviedo, G. (1986). *Sumario de la natural historia de las Indias*. México: Fondo de Cultura Económica.

Fernández-Armesto, F. (2008). *Américo, El hombre que dio nombre a un continente*. Barcelona: Tusquets.

Franco Silva, A. (1979). *Regesto documental sobre la esclavitud sevillana (1453-1513)*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla.

Girard, P.R. (2013). *Ces esclaves qui ont vaincu Napoléon: Toussaint Louverture et la guerre d'Indépendance haïtienne, 1801-1804*. Rennes: Les Perséides.

Glissant, E. (1981). *Le discours antillais*. Paris: Editions du Seuil.

Goslinga, C.C.Ch. (1956). *Emancipatie en Emancipator*. Dissertatie. Assen: Van Gorcum & Comp. NV - G.A. Hak en H.J. Prakke. Ook online.

Goti, J. (1999). *Del Tratado de Tordesillas a la doctrina de los derechos fundamentales en Francisco de Vitoria*. Valladolid: Ediciones Universidad de Valladolid.

Gourévitch, J.-P. (2020). *La France en Afrique 1520-2020, Vérités et Mensonges*. Paris: l'Harmattan.

Grunberg, Bernard (2015) *A la recherche du Caraïbe perdu. Les populations amérindiennes des Petites Antilles de l'époque précolombienne à la période coloniale*. Paris: l'Harmattan.

Habibe, H. (1980). *Keresentenchi*.

Habibe, H. (1985). *Yiu di Tera, Edukaprint*; Papiamentu na kaminda. (poster 1988). Curaçao: Editorial Kolibri.

Habibe, H. (1988). *Papiamentu na kaminda*. Curaçao: Editorial Kolibri.

Habibe, H. (2014). *Aruba in literair perspectief*. Oranjestad, Aruba: Unoca.

Hartog, J. (1961). Curaçao: Van Kolonie tot Autonomie: Deel 1 (tot 1816). Oranjestad: D.J. de Wit.

Heiligers, B. (2012). Pierre Lauffer, Het bewogen leven van een bevlogen dichter. Haarlem: In de Knipscheer.

Henriquez, M. (1988). Ta asina o ta asana? Abla, uzu i kustumber sefardí, Kòrsou: in eigen beheer.

Hernández Martín, R. (1983). *Francisco de Vitoria, Síntesis de su vida y pensamiento*. Burgos: Caleruega.

Hoetink, H. (1958). *Het patroon van de oude Curaçaose samenleving*. Proefschrift Aruba: De Wit. Heruitgave (1987) vijfde, met een hoofdstuk en een lijst van errata vermeerderde druk. Antilliaanse Reeks XI. Amsterdam: S. Emmering.

Jordaan, H. (2012). *Slavernij en Vrijheid op Curaçao*, proefschrift.

Jordaan, H. (2013). *Slavernij en Vrijheid op Curaçao*. Zutphen: Walburg Pers.

Joubert, S.M. (2022). *Handwoordenboek Papiaments-Nederlands*, druk Grafistar, 8e druk en Nederlands-Papiaments, druk Grafistar, 5e druk, verkrijgbaar bij de auteur.

Juliana, E. (2011). *Hé Patu/ Waggeleend*. Haarlem: In de Knipscheer. Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas.

Julio Perrenal (1979) *Dichters van het Papiamentse lied*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Justel, H. (1674). *Relation de l'origine, mœurs, coutumes, religion, guerres et voyages des Caraïbes*. Paris: Louis Billaine.

Kerboull, J. (1973). *Le Vaudou: magie ou religion*. Paris: Laffont.

Konetzke, R. (1946). *El imperio español, orígenes y fundamentos*. Madrid: Ediciones Nueva Epoca.

La Borde (1640). *Relation de l'établissement des Français depuis l'an 1635 en l'isle de la Martinique, l'une des Antilles des Amériques: des mœurs des Sauvages, de la situation des autres singularités de l'isle*. Paris: S. Cramoisy.

Laguerre, C.-E. (2014). *Événements traumatiques à la Martinique* Paris: l'Harmattan.

Larrazabal Blanco, C. (1998). *Los negros y la esclavitud en Santo Domingo*. Centro virtual Cervantes online.

- Lauffer, P. (1970 en 1971). *Mi Lengua, deel 1 en 2*. Curaçao: Offset Centrale.
- Lauffer, P. (2013). *Mi lengua/ Mijn taal, Het bewogen leven van een bevlogen dichter*, Bernadette Heiligers. Haarlem: In de Knipscheer.
- Lauffer, P. (2021). *Balada di Buchi Fil, De ballade van Buchi Fil*. Kòrsou: Fundashon Pierre Lauffer. Tweetalig, in de vertaling en essay van Fred de Haas.
- Lauffer, P. (2021). *Patria i mas obra. Reedishon revisá, Ini Statia, Lucille Berry-Haseth*. The Dutch Caribbean Heritage collection: Fundashon pa Planifikashon di Idioma.
- Lavallé, B. (2003). *Francisco Pizarro: conquistador de l'extrême*. Paris: Payot.
- Ligtenberg, L. (1999). *De nieuwe wereld van Peter Stuyvesant: Nederlandse voetsporen in de Verenigde Staten*. Amsterdam: Balans.
- López-Baralt, M. (1997). *El barco en la botella: La poesía de Luis Palés Matos*. San Juan: Editorial Plaza Mayor.
- Marco Polo (1969). *La Description du Monde*. Paris: Grange Batelière.
- Martin Eugène, M. (2020). *Haiti a mal à sa pauvreté*. Paris: l'Harmattan.
- Martinus, F. (1975) *Afscheid van de Koningin*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Mártir, P. (1989). *Décadas del Nuevo Mundo*. Madrid: Polifemo.
- Mauro, F. (1983). *Le Portugal, le Brésil et l'Atlantique au XVIIe siècle*. Paris: Touzot.
- Menéndez Pidal, R. (1963). *El padre Las Casas. Su doble personalidad*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Mercedes, Serna Arnaiz (2012) *La conquista del Nuevo Mundo*, documentos siglo XVI. Barcelona: Clásicos Castalia.
- Nicolaas, Q. (2015). *Cucuisa Cabisha/ Als de aloë sluimert*. Haarlem: In de Knipscheer. Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas.
- Nikitenko, A. (2001). *Up from serfdom: Aleksandr Nikitenko's memoir of his childhood and youth as a serf in Russia*. New Haven: Yale University Press.
- Nonone, J. (2015). *l'Ambivalence identitaire dans la société martiniquaise*. Paris: l'Harmattan.
- Oostindie, G. & I. Klinkers (2001). *Knellende Koninkrijksbanden. Het Nederlandse Dekolonisatiebeleid In De Caraïben, 1940-2000*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Orman, O. (2014). *Cas di biento/ Doorwaaiwoning en Mi cuenta/ Mijn verhaal*. Haarlem: In de Knipscheer. Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas.
- Orman, O. et al (2011). *Ta ken mi ta/ Wie ik ben*. Fred de Haas, hoofdredacteur. Haarlem: In de Knipscheer.
- Pageaux, D.-H. (2020). *Parcours littéraires caraïbes*. Paris: l'Harmattan.
- Pané, R. (1998). *Relación acerca de las antigüedades de los indios, 1498*. Mexico: Siglo Veintiuno Editores.
- Pelleprat, P. (1655). *Relation des missions des pères de la Compagnie de Jésus dans les Iles et dans la Terre Ferme de l'Amérique méridionale*. Paris: Sebastien Cramoisy.
- Pétain, P. (1940). *L'Education Nationale. La Revue des Deux Mondes (1829-1971) Vol. 58, No. 4, 15 AOUT 1940*
- Pétre-Grenouilleau, O. (2004). *Les traites négrières*. Paris: Gallimard.
- Portugese Zeekaarten (1519-1575): Lope Homem Reinéis, Atlas de 1519; Anónimo-Diogo Ribeiro, 1527; Pedro (?). Reinal, ± 1535; Anónimo-Gaspar Viegas, ± 1537; Diego Homem, 1558; Anónimo, ± 1560; Livro de marinharia (Arquivo histórico do Ministerio das Finanças, Lisboa, ± 1560; Diego Homem, 1561; Lázaro Luis, 1563; Anónimo Diego Homem, ± 1565; Fernão Vaz Dourado, 1575; Anónimo-Fernão Vaz Dourado, ± 1576. Te consulteren onder andere in de Universiteitsbibliotheek van Leiden.
- Price-Mars, J. (1928). *Ainsi parla l'oncle, essais d'ethnographie*. Haiti: Imprimerie De Compiègne. Informatie online.
- Recordino, R. (2020). *Kosecha Kompletu*, Doble R, 500 piesa. Curaçao: kosechakompletu@gmail.com.
- Römer, R.A. (1977). *Cultureel Mozaïek van de Nederlandse Antillen*. Zutphen: De Walburg Pers.
- Roussel, C.-Y. (2023). *Des capitaines protestants et Louis XIV, des Antilles au golfe de Gascogne*. Paris: l'Harmattan.
- Rutgers, W. (1996). *Beneden en boven de wind, Antilliaanse literatuur*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Rutgers, W. (2015-2016). Balans. Arubaans letterkundig leven. De periode van Autonomie en Status Aparte (1954-2015). Aruba: Editorial Charuba.

Rutten, A.M.G. (1983). Leven en muziekwerken van de dichter-musicus J.S. Corsen. bijdrage tot de kennis van de muziekgeschiedenis der Nederlandse Antillen in de periode 1853-1911. Assen: Van Gorcum & Comp. B.V.

Rutten, A.M.G. (2003). Magische Kruiden in de Antilliaanse folklore. Etnofarmacologie van het Caribisch gebied. Rotterdam: Erasmus Publishing.

Serna Arnaiz, M. (2000). *Crónicas de Indias*. Madrid: Cátedra.

Sluis, M. (2008). 'Curaçao schakelt terug op het Nederlands'. NRC, 2008-07-08

Thacher, J.B. (1971). The continent of America, its discovery and its baptism. An essay on the nomenclature of the old continents. Oorspronkelijke uitgave New York, 1896. Herdruk Amsterdam: Meridian Publishing Co.

Thornton, J. (1992-1998). *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1800*. Cambridge: Cambridge University Press.

Todorov, T. (2003). *La conquista de América, El problema del otro*. Buenos Aires: Siglo XXI.

Tulkens, J. (2007). *Jan Pieterszoon Coen, de bedwinger van Indië*. Kampen: Kok Omniboek.

UNESCO (1953). The use of vernacular languages in education; Monographs on fundamental education; Vol.: 8; tolerancia.org/upimages/Manifiestos/unesco_1953_english.pdf

UNESCO (2003). Education in a multilingual world: UNESCO education position paper unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129728

Van 't Zand, L. et al (1994). 'Peter Stuyvesant, held of schurk? Geschiedenis in de klas', vol. 43 no 14 p. 1-12.

Van Buurt, G. & S. Joubert (1997). *Stemmen uit het verleden, Indiaanse woorden in het Papiamentu*. Online: Van Buurt boekproducties.

Van der Velden, B. (2011). *Ik lach met Grotius en alle die prullen van boeken*. Carib Publishing. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Van Oers, J. (1993). De maatschappelijke context van het schoolwezen in de kolonie Curaçao, 1816-1837, met inbegrip van de onderhorige eilanden Aruba en Bonaire. Proefschrift.

Van Putte, F. & I. van Putte-de Windt (2014). *Grammatica van het Papiaments, vormen en communicatieve strategieën*. Zutphen: Walburg Pers

Van Putte-de Windt, I. & F. van Putte (2005). *Woordenboek Papiaments-Nederlands en Nederlands-Papiaments*. Zutphen: Walburg Pers.

Vespucci, A. (1957). Historia de las Indias, texto fijado por Juan Pérez de Tudela Bueso, vol. I. Madrid: Ediciones Atlas.

Vespucci, A. (1984). *Il Mondo Nuovo di Amerigo Vespucci*. Milano: Serra e Riva Editori, a cura di Mario Pozzi.

Vespucci, A. (1986). *Cartas de Viaje, El libro de bolsillo*. Madrid: Alianza Editorial.

Vila Vilar, E. (1977). *Hispanoamérica y el comercio de esclavos*. Sevilla: Escuela de Estudios Hispano-Americanos. Ook online.

Waldseemüller, M. (1970). Universalis cosmographia secundum Ptolomaei traditionem et Americi Vespucci aliorumque lustrationes. Stuttgart: Schuler Verlag.

Wekker, G. (2016). *White Innocence, Paradoxes of colonialism and race*. Durham NC: Duke University Press.

Winklaar-Domacassé, F. (2007). *Kurason kibrá, kurason hinté/ Heel mijn gebroken hart* (in eigen beheer). Tweetalig, in de vertaling van Fred de Haas.

Wright, I.A. (1928). *Piet Heyn en de zilvervloot: bescheiden uit Nederlandsche en Spaanse archieven*. Utrecht: Kemink. Ook online op delpher.nl.

Yacou, A. (2010). De l'île Espagnole à la République Dominicaine d'aujourd'hui. Paris: Karthala.

QFWF Wisdom Collection

De QFWF Wisdom Collection is ontstaan uit de wijsheid van QFWF-auteurs met wilde haren, die de rijkdom van culturen met verhalen, muziek, beeldende kunst, filosofische en spirituele tradities wereldwijd op eigen wijze voor een breed lezerspubliek ontsluiten.

Ze tonen wijsheid uit Noord, Zuid, Oost en West in de breedte, in veelfacetten en kunstzinnige vormen. Ook bundels die meer specialistisch in de diepte gaan en specifieke kunstzinnige wijsheid uit culturele tradities voor het voetlicht brengen, zullen in de QFWF Wisdom Collection verschijnen.

Deze (e)books verschijnen in de Nederlandse en/of Engelse taal; en soms ook meertalig.

De opbrengst van deze (e)books komt geheel ten goede aan dit programma en aan komende QFWF projecten. Wij hopen op een breed en geïnteresseerd publiek voor deze gehele gevarieerde reeks.

Het eerste en derde boek in de QFWF Wisdom Collection verschijnen in een fysieke vorm, mede door een in 2023 door het Fonds Cultuurparticipatie toegekende subsidie voor het QFWF-programma ‘Wereldburgerschap van de straat’. De vierde en volgende in de reeks zijn alle ebooks (pdf).

- De reeks opent met *Amor Fati, spelende wijsheid voor de kosmopolis*, waarin Heidi Muijen de vraag naar wereldburgerschap aan de hand van het Rad van interculturele levenskunst exploreert. Het boek belicht daarmee zowel de visie van de Quest for Wisdom foundation als de achtergrond voor het door haar ontwikkelde gelijknamige bordspel dat mythisch-filosofische symboliek uit de vier windstreken aanklaart. Aquarellen van Greg Suffanti, Chinese penseelschilderingen van Caroline Young, tekeningen, collages en foto's van velen verbeelden interculturele thema's als een rode draad door het boek. (NL, EN, 2024, [ISBN 978 90 441 3970 9](#))
- Deel 2, *(Post)Koloniale Waarden – Cariben en Latijns-Amerika* van de hand van Fred de Haas bevat gelaagde beschouwingen over de (post)koloniale geschiedenis: hij spiegelt de Caribische en Latijns-Amerikaanse identiteit tegen de achtergrond van belangrijke historische gebeurtenissen, literatuur en in gedichten van eigen hand. Met ruim 100 QR-codes, (NL, ES, FR, Papiaments, Creools, 2025, [ISBN 978-94-927-273](#), hard cover en [ISBN 978-94-927-280](#), pdf)
- De redactie – Heidi Muijen, Klaske Rehorst en Robin Stemerding – van deel 3, *Amor Mundi*, een kleurrijk beeldboek, documenteert met dichtkunst, beelden, raps, interculturele en filosofische reflecties van de Quest for Wisdom Soul Circle hoe de werelddroom van de kosmopolis in het QFWF-project ‘Wereldburgerschap van de straat’ in kunstzinnige vormen naar de actualiteit wordt ontwikkeld. (NL, EN, 2024, [ISBN 978-94-92-127-198](#))

- Op intercultureel-filosofische wijze wordt in deel 4, *Walking Two Roads - Accord and Separation in Chinese and Western Thought*, de boeiende Chinese en Europese wijsheidstradities deskundig door Hans van Rappard uit de doeken gedaan. (EN, 2023, [ISBN 978 94 92 127 204](#))
- In deel 5 *Russische Zigeunerromances, achtergrond en muziek*, ontsluit Fred de Haas een tot nog toe weinig belicht genre van de Zigeunerromances met haar rijke interculturele en historische bronnen. Verrassend zijn de 90 aanklikbare links naar prachtige oude en nieuwere vertolkingen, waaronder ook de muzikale vertolkingen van Fred de Haas (gitaar en zang) en Ralph Kreuter (balalaika). (NL, RU, 2023, [ISBN 978 94 92 127 211](#))
- In deel 6 *Middeleeuwse Chirurgie in Woord en Beeld vertalingen, bewerkingen en interpretaties van de delen van de 'Keizerlijke Chirurgie'* combineert Marcel Reyners tekeningen van Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385-1468) met de tekst van 'De Methode der Geneeskunde' van Albucasis (936-1013). Daarmee komt deze onschatbare opgehaalde wijsheid – voor een breed Nederlandstalig publiek – beschikbaar. (NL, 2023, [ISBN 978 94 92 127 228](#))
- Deel 7, *Ik ben iemand die intens leefde ... – Bloemlezing: gedichten en illustraties* door Marianne H.B. van Halewijn bevat een grote collectie gedichten en gedigitaliseerde mandala's die door de auteur aan de Quest for Wisdom foundation zijn nagelaten. Deze kleurrijke bloemlezing geeft uiting aan een intens doorvoelde kosmische verbondenheid. (NL, 2024, [ISBN 978 94 92 127 174](#))
- Deel 8, *Knipoogjes: Korte en luchtige tijdreisjes in gezelschap van Henry Bergson*, bestaat uit columns waarin wezenlijke kwesties door filosofe Rosalie de Wildt lichtvoetig worden aangekaart. De illustraties, aquarellen van de hand van Greg Suffanti, geven een humorvolle, kleurrijke en interculturele laag aan de uitstapjes van Rosalies filosofische Knipoogjes. (NL, 2024, [ISBN 978 94 92 127 181](#))
- Deel 9, *Het duurde maar even ... - Gedichten die mij raakten* van Fred de Haas bevat circa 60 gedichten met vertalingen en bewerkingen van zo'n 40-tal dichters in Creools, Duits, Frans, Galicisch, Papiaments, Portugees, Spaans en Russisch, (NL, veeltalig, 2024, [ISBN 978 94 92 127 242](#))
- Deel 10, *Eye of the Tiger - Colorful Heritage of the Far East* bevat een unieke verzameling Chinese penseeltekeningen van Caroline R. Young, gelardeerd met historische en mythische verhalen uit het verre oosten. (EN, 2025, [ISBN 978 94 92 127 259](#))

Disclaimer

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

The author of this book has tried his utmost to respect the copyright of parties entitled. Please contact the publisher in case of possible infringement of copyright.

[POST]KOLONIALE WAARDEN

Cariben en Latijns-Amerika

Fred W. de Haas brengt met indringende essays, eigen gedichten en vertalingen uit – onder andere Spaanse, Franse en Papiamentstalige bronnen – de ziel van de kleurrijke Cariben en Latijns-Amerikaanse culturen tot leven. Extra boeiend wordt deze bloemlezing door de rijke achtergronden die de auteur als veelzijdige en veel bereisde wereldburger schetst en in de context plaatst van de (post)koloniale geschiedenis.

Voor de Quest for Wisdom foundation staat deze uitgave voor een positieve toon in het zich verhardende migratiedebat en de angst voor de *vreemde ander*. Door recht te doen aan de historische tragiek van overheersing en uitbuiting ontstaat er ruimte voor de schoonheid van interculturele verbindingen, zoals hoorbaar is in de dichtkunst en in de muziek, die door middel van QR-codes te beluisteren is. De illustraties van **Josee Tesser** verlenen humor aan dit veelzijdige werk.

Fred W. de Haas werkte als leraar Frans en Spaans aan het middelbaar onderwijs – onder andere aan het Radulphus College op Curaçao. Hij werkte mee aan het ontwikkelen van een internationaal leerplan voor leerlingen van 11-16 jaar, gaf leiding aan een Internationale Afdeling van het Rijnlands Lyceum in Oegstgeest en was werkzaam als Curriculum Support Manager en Inspecteur van Internationale scholen bij het IBO (International Baccalaureate Organization) in Cardiff en Genève.

Hij ijverde voor een uniforme spelling van het Papiaments op de ABC-eilanden en schreef in 2015 een '*Proposal for a unified spelling of Papiamentu*'.

ISBN 978-94-92-127-297

